

De re militari / [Sextus Julius Frontinus].

Contributors

Frontinus, Sextus Julius.
Beroaldo, Filippo, 1453-1505.

Publication/Creation

Bologna : F. (Plato) de Benedictis, 1495-1496.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/f3fag59s>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

{731X
771}

Bol Case 3.c.1.
8
95/96

THIS BOOK BELONGS TO
ST. MARY'S COLLEGE,
OSCOTT, BIRMINGHAM.

Press	Shelf	Number
Case E		3

Frontinus. [2 others]

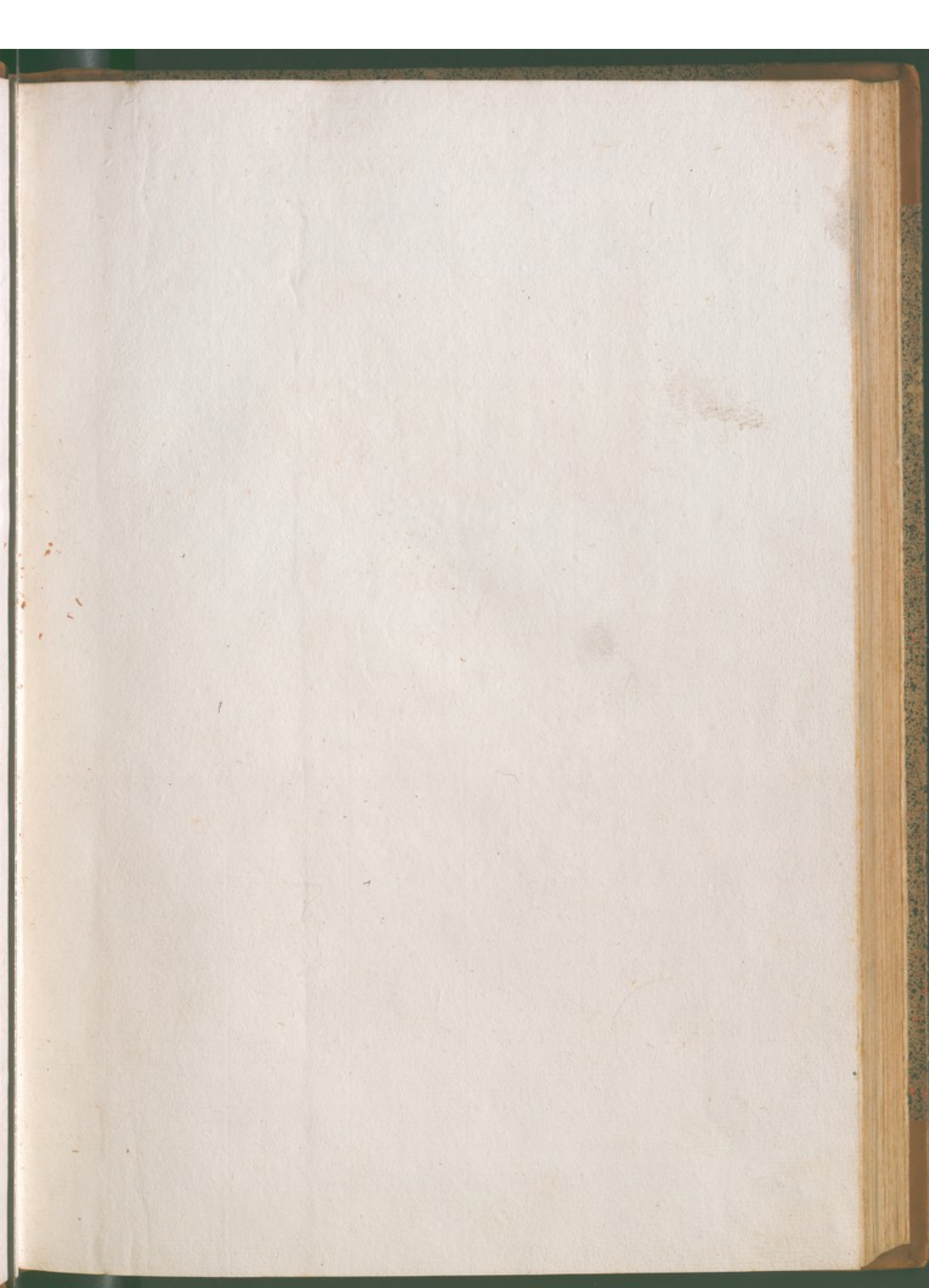
De re militari. [etc.]

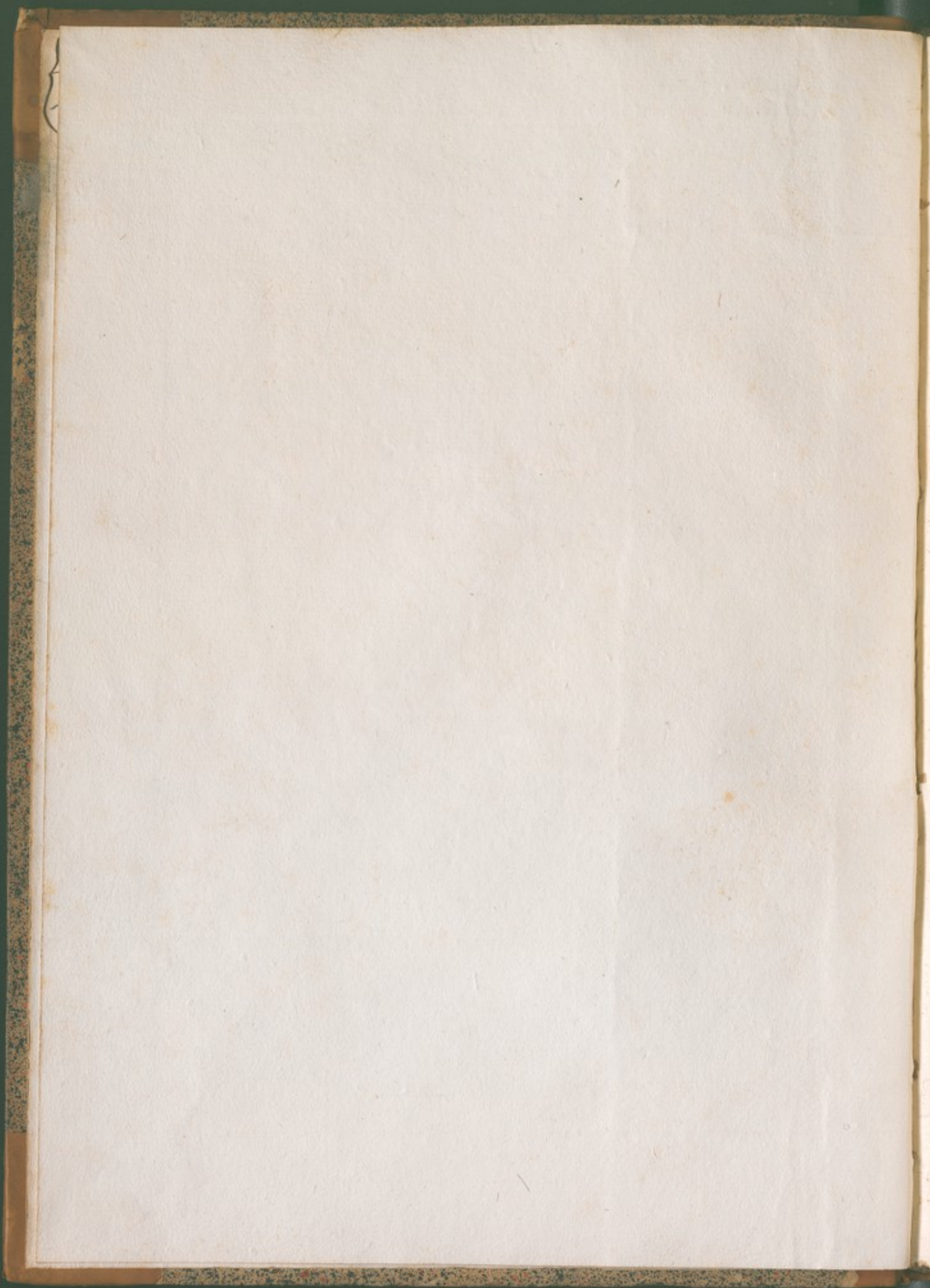
Bologna: P. de Benedictis. 1495-6

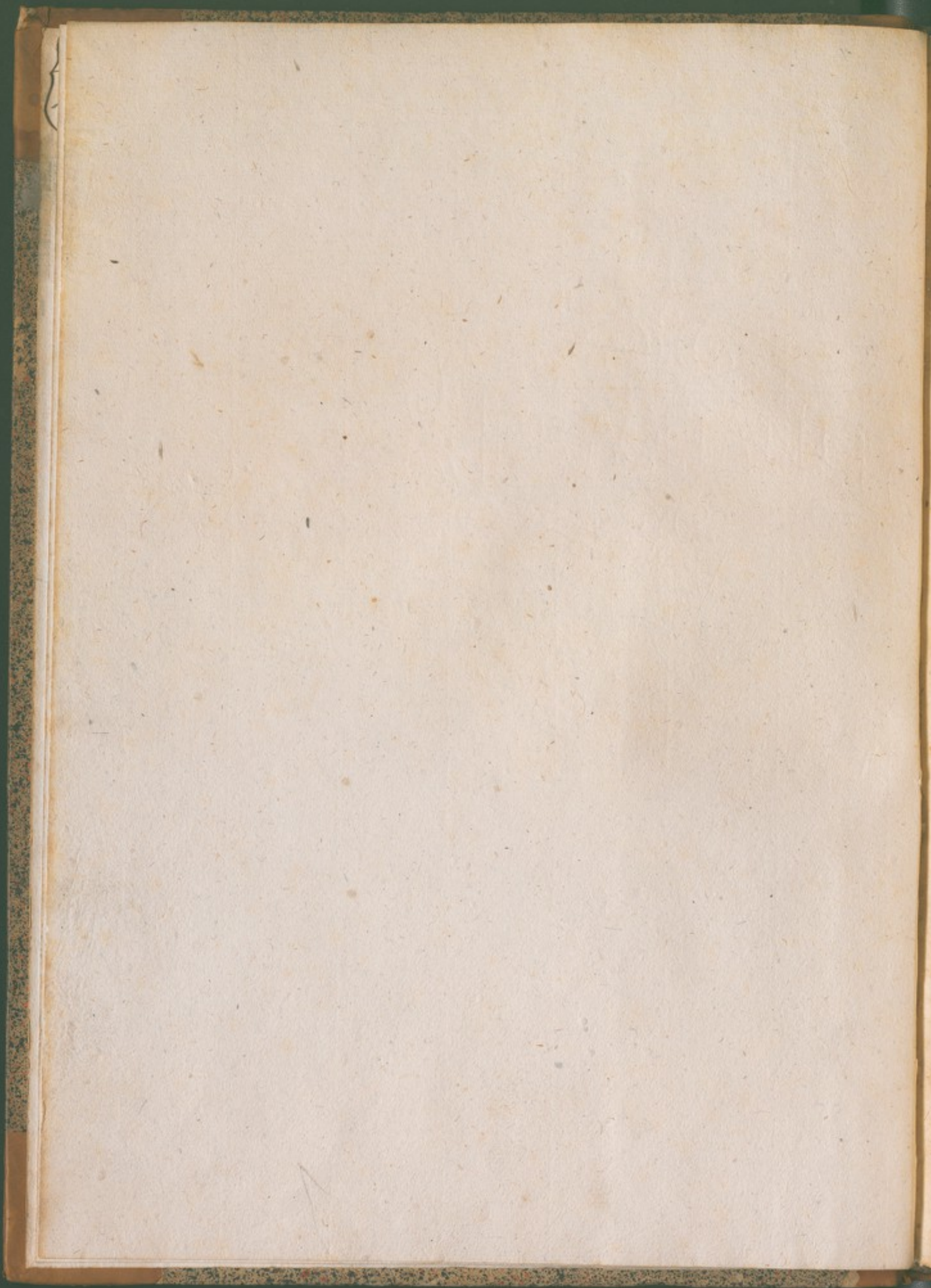
10 July, 16 November, 1495

17 January, 1496

Not in Hain
Cop 5330
Pierini 6607
B.M. VI, 828

AD MAGNIFICVM SENATOREM MVM RO
SCVM PHILIPPO FERONDI TITULO

Sextus Iulius Frontinus Vir consularis de re militari .

Flavius Vegerius Vir Illustris de re militari .

Aelianus de instruendis aciebus .

Modesti libellus de uocabulis rei militaris .

AD MAGNIFICVM SENATOREM MINVM RO
SCIVM PHILIPPI BEROALDI EPISTOLA.

El Militaris Disciplina ceteris omnibus haud dubie præcel
lit: utpote maximorum regnorum effectrix ac parens. Hæc
Cyro perfæta hæc Alexandro Macedoni / hæc Cæsari romano
nomen peperit eternum. Hæc innumeros principes nunc olim immor
talitate donauit. hæc orbem terrarū parere Romano imperio coegit.
Vnde non minus uere q̃ spetiose dixit Arpinas orator. Cedat fortū ca
stris / Ocium militiæ / Stilus gladio / Umbra soli. De hac tam præcla
ra tāq̃ excellenti disciplina militari præco seculo non pauci commen
tātes scripsere eloquenter et scienter: Ex quibus plane conditoribus ad
nepotes peruenerunt Frontinus / Vegetius / Helianus / ac Modestus:
qui ueluti quadrigæ per militarem campū latissime decurrūt: omnesq̃
militiæ meandros cum laude ingrediuntur. Hos ego nuperrime rele
gi / emendauiq̃ Mine mi eruditorum nobilissime in ponticulano tuo
feriatus: quo saluberrimo secessu nihil amenius / nihil magnificentius /
nihil pulchrius noui. Adeo ut laurentinū Plinianū / ut uillæ Lucullia
næ / ut prætoria omnia a luxuriosis edificatoribus magnificenter extructa
cum Ponticulano Rosciorum comparari uix mereantur. Te beatum
meritissimo nuncupant cui res adest et uirtus. Hosce igitur doctores
rei bellicæ luculentos in contubernio tuo / quo nil dulcius / emenda
tos impressori euestigio dedi sub nomine tuo publicandos: Quorum
eruditio non protrita / quorum lectio oppidoq̃ erudita est. Qui non
minus utiles futuri sunt pallentibus in umbra scolasticis: q̃ coloratis
sub dio bellatoribus: Quos tu quæso / quā uacabit / ne spreueris / uel
transeunter inspicere. Vale. Et Philippum tuum ama mutuiter.

SEXTI IULII FRONTINI VIRI CONSULARIS
STRATEGEMATICON LIBER PRIMVS

c Vm ad astruendam rei Militaris sciētiā / unus ex
numero studiosorū eius accesserim : eiꝫ destinati
oni quātum cura nostra ualuit satisfecisse uisus sim:
deberi adhuc institutæ arbitror operæ ut solertia du
cum facta: quæ a græcis una Strategematicon appel
latione comprehensa sunt / expeditis amplectar com
mentariis. Ita enim consilii quoꝫ et prouidentia exemplis succincti du
ces erunt. Vnde illis excogitandi gerendiꝫ similia facultas nutriatur .
Præterea continget ne de euentu trepidet inuentionis suæ: qui probatis
eam experimentis comparabit. Illud neque ignoro neque inficior etiā
rerum gestarum scriptores indagine operis sui hāc quoꝫ partem esse
complexos : et ab autoribus exemplorum quicquid insigne aliquo mo
do fuit traditum . Sed ut opinor occupatis / uelocitate consuli debet .
Longum enim est / singula et sparsa per immensum corpus historiarū
prosequi . Et hi qui notabilia excerpserūt / ipso uelut aceruo rerum cō
fuderunt legentem . Nostra sedulitas impendet operam / ut quemad
modum res poscet ipsum quod exigitur quasi ad interrogatū exhibea
tur. Circumspectis enim generibus præparauī oportuna exemplorum
ueluti consilia: quo magis autem discreta rerum collocarentur uarieta
te / apte in tres libros ea diducimus . In primo erunt exempla quæ com
perant prælio nōdum cōmisso. In secundo quæ ad prælium / et confec
tam pactionē pertineant. Tertius inferendæ soluendæꝫ obsidionis ha
bebit strategemata. Quibus deinceps generibus suas species attribui /
huic labori non iniuste ueniam paciscar: ne me pro incurioso reprehen
dat / qui præteritum aliquod a nobis reppererit exemplum. Quis enim
ad percensenda omnia monumēta quæ utraqꝫ lingua tradita sunt suf
ficiat? Vnde multa transire mihi ipse permisit: quod me non sine cau
sa fecisse scient : qui aliorum libros eadem promittentium legerint :
Verum facile erit sub quacūque specie suggerere: Nam cum hoc opus
sicut cætera usus potius aliorum quam meæ commendationis causa /
aggressus sim / adiuuari me ab his qui aliquid illi astruēt non argui cre
dam : si qui erunt quibus uolumina hæc cordi sint meminerint / ut pa
rent gratiam / per quam possimus similem naturam discernere . Nam
tū omnia quæ a duce provide : utiliter : magnifice : constanter fiunt /

et partiuntur: gratiam habebunt si in specie eorum sunt / et gratia eo-
rum proprie uis in arte solertiæq; posita proficit tam ubi cauendus: q̃
ubi opprimendus hostis sit. Qua in re cum uerborum quoq; illustris
extiterit effectus / ut factorum ita dictorum exempla posuimus.

Species eorū: quæ instruant ducē in his: quæ ante præliū gerēda sunt.

De occultandis consiliis.	C.i.
De explorandis consiliis hostium.	C.ii.
De constituendo statu belli.	C.iii.
De transducendo exercitu per loca hosti infesta.	C.iiii.
De euadendo ex locis difficillimis.	C.v.
De insidiis in itinere factis.	C.vi.
Quemadmodum ea quibus deficiamus uideantur non deesse / ut usus eorum expleantur.	C.vii.
De distinguendis hostibus.	C.viii.
De seditione militum compescenda.	C.viiii.
Quemadmodum intempestiua postulatio pugnae inhibeatur.	C.x.
Quemadmodum incitandus sit ad prælium exercitus.	C.xi.
De dissoluēdo metu quo milites ex aduersis cōciderūtominibus.	C.xii.

De occultandis consiliis. C.i.

Arcus Portius Cato / deuictas a se ciuitates Hispaniæ / existi-
mabat in tēpore rebellaturas fiducia murorum: scripsit itaq;
singulis ut diruerēt munimenta. minatus bellum nisi confe-
ssim obtēperassent: epistolasq; uniuerſis ciuitatibus eodem die reddi
iussit: una quæq; urbium sibi soli credidit imperatum. Cōtumaces cō-
spiratio potuit facere / si omnibus idem denuntiari notum fuisset. Ha-
milcar dux penorum ut in Siciliam inopināter appelleret classem / non
pronuntiauit quo proficisceretur sed tabellas in quibus scriptum erat
quam partem uellet petere uniuerſis gubernatoribus dedit signatas.
præcepitq; ne quis legeret / nisi ui tēpestatis a cursu pratoris naui ab-
ductus esset. Caius Lelius ad Syphacem profectus legatos quosdā ex
tribunis et centurionibus per speciem seruitutis ac ministerii explorato-
res secum duxit: ex quibus L. Statorium quia sapius in eisdem castris
fuerat quidam ex hostibus uidebantur agnoscere: occultandæ conditi-
onis eius causa baculo ut seruum castigauit. Tarquinius superbus pa-

M. Cato

Hamilcar

C. Lelius

L. Statorius

Tarquinius Superbus

ter principes Gabiorum interficiendos arbitratus: quia hoc nemini uolebat innotescere commissum: nihil nuntio respondit qui ad eum a filio erat missus: tamen uirga eminentia papauerum capita cum forte in orto ambularet decussit. nuntius sine responsione reuersus renuntiavit adolescenti Tarquinio. quid agentem patrem uidisset. ille intellexit idem esse eminentibus faciendum. Caesar qui suspecta habebat aegyptiorum fidem per speciem securitatis inspectione urbis atque operum ac simul licentioribus conuiuiis deditus uideri uoluit captum sese gratia locorum / ut ad mores Alexandrinos uitamque deficeret: atque inter eam dissimulationem praeparatis subsidiis occupauit aegyptum. Ventidius Parthico bello aduersus Pachorum regem non ignarus Pharneum quemdam natione tyriestem / ex his qui socii uidebantur omnia quae apud ipsos agerentur nutiare parthis: perfidiam barbari ad utilitates suas conuertit. Nam quae maxime fieri cupiebat ea se uereri ne acciderent / quae timebat / ea ut euenirent se optare simulabat: sollicitus itaque ne parthi ante transirent Euphratem / qui sibi superuenirent legiones: quas in capadocia trans Taurum habebat: studiose cum proditore egit: uti soleni perfidia parthis suaderet per zeugma traicerent exercitum / qua et breuissimum iter est: et omisso alueo euphrates decurrit. Namque si illae uenerent asseuerabat se oportunitate collium usurum ad eludendos sagittarios: Omnia autem uereri si se in patentes campos proiecissent. Inducti hac affirmatione barbari inferiore itinere per circuitum adduxerunt exercitum. Dumque fusiores ripas et ab hoc operosiores pontes iungunt instrumentaque moluntur. XL amplius dies impenderunt quo spatio Ventidius ad contrahendas usus est copias. Eisque triduo antequam parthus adueniret receptis: acie commissa uicit parthos et interfecit. Mythrydattes circūuallante Pompeio fugam in proximam diem moliens / huius consilii obscurandi causa / latius et usque ad applicitas hosti ualles pabulatus: Colloquia quoque cum pluribus auertendae suspitionis causa impostum constituit: Ignes autem frequentiores per tota castra fieri iussit: Secunda deinde uigilia per ipsa castra hostium agmen eduxit. Imperator Caesar Domitianus Augustus Germanicus cum germanos qui iam erant uellet opprimere: nec ignoraret maiore bellum molitione inituros: si aduentum tanti ducis praesensissent: perfectionem suam sensu obtexuit galliarum. sub quibus inopinato bello affusus contusa immani um ferocia nationum prouinciis consuluit. Claudius Nero cum cuperet Hasdrubalem copiasque eius antequam Hannibali fratri iungerentur occi

Caesar

Ventidius
pachorus
pharneus

zeugma

Mythridates

Domitianus

Claudius Nero
Hasdrubal

Linus Salinator
dere. Idcircoque festinaret se Livio Salinatori collegæ suo / cui bellū man-
datū fuerat / parum fidens uiribus quæ sub ipso erant adiungere: neque
tamen discessum suū ab Hannibale cui oppositus erat sentiri uellet. x.
milia fortissimorū militū elegit: præcepitque legatis quos relinquebat /
ut eadem stationes et uigiliæ æque agerentur. totidem ignes arderent /
eademque facies castrorum seruaretur: ne quid Hannibal suspicatus au-
deret aduersus paucitatem relictorum: Cum demū in umbria occulta-
tis itineribus collegæ se iūxisset uetuit castra ampliari: ne quid signi adue-
tus sui pæno daret detractaturo pugnam si consulū iunctas uires intel-
lexisset. Igitur inscium duplicatis aggressus copiis superauit et ueloci-
us omni nuntio rediit ad Hannibalem. Ita ex duobus callidissimis
ducibus penorum eodem consilio Alterum celauit: Alterū oppressit.

Themistocles
Themistocles exhortans suos ad suscitandos festināter muros quos
iussu Lacædemoniorū deiecerant legatis Lacædemonem missis: qui in-
terpellarent respondit uenturum se ad diluendam hanc existimationē /
et peruenit Lacædemonem: ibi simulato morbo aliquantū tempus cō-
traxit: et postquā intellexit suspectam esse tergiversationē suam conten-
dit falsum ad eos rumorem: et rogauit ut mitterent aliquos ex principi-
bus quibus crederēt de munitione Athenarum / suis deinde clam scrip-
sit / ut eos qui uenissent retinerent: donec refectionis operibus confiteren-
tur Lacædemoniis munitas esse Athenas: nec aliter principes eorum re-
dire posse quā ipse remissus foret: quod facile præstiterūt Lacædemonii:
ne unius interitu multorum mortē pensarent. Lucius Furius / exerci-
tu producto in locum iniquū cum constituisset occultare sollicitudinē
suam ne reliqui trepidarent paulatim se inflectens tanquā circuitu maiō-
re hostem aggressus conuerso agmine ignarum rei quæ agebatur exer-
citus incolumem reduxit. Metellus in Hispania interrogatus quid
postera die facturus esset / tunicam meam si eloqui posset inquit com-
burerē. M. Licinius Crassus percontanti quo tempore moturus es-
set castra / respondit / uereri se ne tuba id audiat.

Cipio Africanus
De explorandis consiliis hostium. Ca. ii.

Cipio Africanus capta occasione mittendæ ad Syphacem le-
gationis cum Lelio seruorum habitu tribunos et ceterum electissimos ire iussit: quibus curæ esset prospicere regias ni-
res: hi cum liberius castrorū positionem scrutarentur equum de indu-
stria dimissum tanquā fugientem persecuti / maximā partem munimen-

torum circuierunt: quæ cū nuntiassent incendio confectum est bellū.
Quintus Fabius maximus bello Hetrusco cum adhuc incognita foret
Romanis ducibus sagatior explorandi uia fratrem Fabium Cesonē
peritum linguæ hetruscæ / iussit hetrusco habitu penetrare Ciminiam
siluam / intentatā ante militi nostro: Quod is adeo prudenter atq; in
dustrie fecit: ut transgressus siluam umbros camertes cum animaduertis
set nō alienos nōi Romano ad societate cōpulis. Carthaginēses / cū aiad
uertissent Alexādi ita magnas opes / ut Africæ quoq; imineret / unū ex
ciuibus uirum acrem / nomine Hamilcharē Rhodunum iusserunt si
mulato exilio ire ad regem: omniq; studio in amicitiam eius puenire:
qua is potitus consilia eius nota ciuibus suis faciebat. Idem Carthagi
nenses miserunt qui per speciem legatorū longo tempore Romæ mo
rarentur exciperentq; consilia Romanorum. Marcus Cato in Hispa
niam quia ad hostiū consilia alia uia non potuerat iussit trecentos mi
lites simul impetū facere in stationem hostium / raptūq; unum ex his i
castra perferre inculumem: tortusq; ille omnia suorū archana cōfessus
est. Caius Marius consul bello cymbrico et thetonico ad excutien
dam Gallorū et ligurum fidem litteras eius misit. Quarum pars prior
præcipiebat ne interiores quæ signatæ erant ante tempus certum aperi
rentur / easq; postea ante præstitutam diem repetiit: et quia referatas re
pererat intellexit hostilia agitari. Est et alius modus explorandi: quo
ipsi duces nullo extrinsecus adiutorio per se prouident: Sicut Aemilius
Paulus cōsul bello Hetrusco apud oppidum Coloniam dimissurus ei
exercitum in planitiem / contemplatus procul auium multitudinem cita
tiori uolatu e silua consurrexisse / intellexit aliquid illic insidiarum la
tere: quod conturbatæ aues et plures simul euolauerunt. præmissis igi
tur exploratoribus comperit decem milia boiorum excipiendo ibi
Romanorum agmina in itinere / eaq; alio quam expectabatur latere
missis legionibus circumfudit. Similiter Thyamenus Horestis filius
cum audisset iugum ab hostibus natura munitū teneri præmisit scisci
ratos quid rei foret: ac referētib; eis nō esse uerum quod opinaret
ingressus iter ubi uidet ex suspecto iugo magnā uim auium simul euo
lasse: nec omnino residere: arbitratus est illic latere agmen hostiū: ita
q; circumducto exercitu elusit insidiatores. Hasdrubal frater Hanni
balis tūc Liuii et Neronis exercitum / quanq; hoc illi non duplicatis ca
stris dissimularēt / intellexit: quod ab itinere strigosiores notabat equos
et coloratiora hominum ut ex uia corpora.

Q. Fabius Maximus
Fabius Creso
Ciminia silua

Hamilchar Rhodunus

M. Cato

C. Marius

Paulus Aemilius

Thyamenus Horestis filius

Hasdrubal

De custodiendo statu belli. C. iiii.

- a Alexander Macedo cum haberet uehementem exercitum semper statum belli elegit ut acie confligeret.

De eodem.

Aesar bello ciuili cum ueteranum exercitum haberet: hostium autem tyronem esse sciret acie semper decertare studuit. Fabius Maximus aduersus Hannibalem successibus praeliorum isolentem: recedere ab ancipiti discrimine et tueri tantummodo Italiam constituit: cunctatorisq; nomen: et per hoc summi ducis meruit. Byzantii aduersus Philippum omni praeliandi discrimine uitantes omissa est finium tutela: intra munitiones oppidi se receperunt: assequutiq; sunt ut Philippus obsidionalis morae impatiens recederet. Hasdrubal Gysconis filius secundo punico bello in Hispaniam uictum exercitum cum Publius Scipio instaret per urbes diuisit. Itaque factum est ut Scipione opus pugnatione plurimum oppidorum distringeret et in hyberna suos reduceret. Themistocles aduentante Xerxe: quia neque praelio pedestri neque finium tutelae: neque obsidioni credebat sufficere Athenienses: auctor fuit eis liberos et coniuges Troezenen et in alias urbes emittendi: relictoq; oppido: statum belli ad nauale praelium transferendi. Idem fecit in eadem ciuitate Pericles: aduersus Lacædemonios. Scipio manente in Italia Hannibalem transmissum in Africam exercitu necessitatem carthaginensibus imposuit reuocandi Hannibalem. Sicque a domesticis finibus hostile transtulit bellum. Athenienses cum Deceliam castellum ipsorum Lacædemonii communissent et frequentius uexarentur: classem qua Peloponnesum infestarent miserunt consequutiq; sunt: ut exercitus Lacædemoniorum qui decelae erat reuocaretur. Imperator Caesar Domitianus Augustus: cum germani: more suo e saltibus et obscuris latebris subinde impugnarent nostros: tutumque regressum in profunda siluarum haberet: militibus per centum milia passuum actis non mutauit tantum statum belli: sed et subdidit ditioni suae hostes quorum refugia nudauerat.

De transducendo exercitu per loca hosti infesta. Ca. iiii.

- a Emilius Paulus consul cum in lucanos iuxta littus augusti itinere exercitum duceret: Tarantini ei classe insidiati agmen eius scorpiis aggressi centum captiuis latera eorum prexerunt: quorum respectu hostes inhibere tela.

Alexander Macedo

Aesar

Fabius Maximus
Hannibal

Byzantii

Hasdrubal

P. Scipio

Themistocles

Pericles

Scipio

Athenienses
Decelia op.

Domitianus

Paulus Aemilius

7
Agésilatus Lacædemonius cum præda honestus ex Phrighia rediret insequerenturque hostes / et ad locorum oportunitatem lacefferet agmen eius: ordinem captiuorum ab utroque latere exercitus sui applicuit / quibus dum parcutur ab hoste spatium transeundi habuerunt Lacædemonii. Idem tenentibus angustias thebanis / per quas transire habebat / flexit iter quasi thebas contenderet / exterritis thebanis digressisque ad tanta moenia / reperitum iter quo destinauerat emensus est / nullo obsistente. Nichostratus dux etholorum / aduersus epirotas cum ei aditus in fines eorum angusti fierent / per alterum locum irrupturum se ostendens omni illa ad prohibendum occurrente epirotarum multitudine reliquit suos paucos: qui speciem remanentis exercitus præberet: et ipse cum cætera manu / qua non expectabatur aditum intrauit. Authophrates per ses cum in pissidiam exercitum duceret / et angustias quasdam pissidæ occuparent / simulata uexatione traiciendi instituit reducere: quod cum pissidæ credidissent / ille nocte ualidissimam manum ad eundem locum occupandum præmisit / ac postero die totum traiecit exercitum. Philippus macedonum rex / Græciam petens cum thermopylas occupatas audiret / et ad eum legati etholorum uenissent acturi de pace retentis eis ipse magnis itineribus ad angustias pertendit: securisque custodibus et legatorum reditus expectantibus inopinatus thermopylas traiecit. Iphycrates dux Atheniensium aduersus Anaxibium Lacædemoniorum in hellesponto circa abidon cum transducendum exercitum haberet per loca quæ stationibus tenebantur / alterum autem latus eius transitus / abscessi montes præmerent / alterum mare ablueret / aliquandiu moratus: cum incidisset frigidior solito dies / et ob hoc nemini suspectus delegit firmissimos quosque: quibus oleo ac mero calefactis præcepit ut ipsam horam maris legerent / abruptiora transirent: atque ita custodes angustiarum inopinatus oppressit a tergo. Gneus Pompeius / cum flumen transire propter exercitum hostium oppositum non posset assidue producere et reducere in castra instituit. deinde in eadem persuasione hoste perducto / ne ullam uiam ad progressum Romanorum tenerent / repente impetu facto transitum rapuit. Alexander Macedo prohibente rege Indorum porro traici exercitum per flumen hydaspem aduersus aquam assidue præcurrere iussit suos. et ubi eo more exercitationis assequutus est. quia porro aduersa ripa caueret per superiorem partem subito transmisit exercitum. Idemque Indi fluminis transiectu prohibebatur ab hoste diuersis locis equites in flumine instituit immittere et transitum

Agésilatus

Nichostratus

Authophrates

Philippus

Iphycrates

Anaxibium

Cn. Pompeius

Alex. macedo

minari: Cumq; expectatione barbaros teneret intentos insulam paulo remotiorem primum exiguo / deinde maiore præsidio occupauit: atq; inde in ulteriorem ripam transmisit: ad quā manum opprimendā cum uniuersi se hostes effudissent ipse libero uado transgressus omnes copias coniunxit. Xenophon ulteriorem ripam Armeniis tenentibus / duos iussit queri aditus / et cum a citiore repulsus esset transiit ad superiorem: inde quoq; prohibitus hostium occurſu repetiit uadū inferius: iussaq; ibidem militū parte subsistere / ex qua cum Armenii ad inferioris uadi tutelam rediissent per superius trāsgrederetur / Armenii credentes decursuros omnes / decepti sunt a remanentibus. Ii cum nullo resistente uadum superassent transeuntium suorum fuerunt propugnatores. .P. Claudius consul primo bello punico / cum a rhegio Messanam traicere militem nequiret / custodientibus fretum penis: sparsit rumorem quasi bellum iniussu populi inceptum gerere non posset: classem in Italiam uersus se agere simulauit. digressis deinde penis / qui profectioni eius habuerant fidem / circumactas naues appulit Sicilia. Lacedemoniorum duces cum Syracusas nauigare destinassent / et penorum dispositam penitus classem timerēt / decem punicas naues quas captiuas habebant ueluti uictrices primas iusserunt agi / a latere iunctis aut puppe religatis aliis: qua specie deceptis penis transierunt.

Philippus cum angustias maris quæ Cyanex appellantur transnauigare propter Atheniensium classem quæ oportunitatem loci custodiebat non posset: scripsit Antipatro Thraciam rebellare præsidiū quæ ibi reliquerat interceptis: ut sequeretur omissis omnibus quæ epistola: / ut interciperentur ab hoste curauit. Athenienses archana macedonum excepiſſe nisi: classem abduxerunt / Philippus nullo prohibente angustias freti liberauit. Idemq; quia Cherronesum quæ Atheniensium erat occupare prohiberetur tenentibus transitum non Byzantium tantum sed Rhodiorum quoq; et Chiorum nauibus / conciliauit animos eorum reddendo naues quas ceperat / quasi sequestres futuros ordinādæ pacis iter se / atq; Bizantios qui causa belli erāt: tractaq; p maghū tēpus postulatione cum magna industria subide aliqd in cōditōibus retexeret: classem per id tēpus preparauit: eaq; in āgustias freti imparato hoste subito euasit. Chabrias Atheniēsis cū adire portū Samiorū obstāte nauali hostiū præsidio nō posset paucas de suis nauibus præter portū missas iussit trāsire arbitratus q in statiōe erāt psecuturos. his q; p hoc cōsiliū euocatis: nullo obstāte portū cū reliq; adeptus ē classe.

De euadendo ex locis difficillimis, C.v.

Vintus Sertorius in Hispania cum a tergo instrāte hoste flumē
traicere haberet uallū in ripa eius i modum caue lunæ duxit.
et oneratū materiis icēdit atq; ita exclusis hostibus flujū libere
transgressus est. Similiter Pelopidas Thebanus bello Theffalico
transitum quæsiuit. nāq; castris ampliorem locum supra ripam cōple
xus uallū ceruolis et alio materiæ genere cōstructum incēdit: Dumq;
ignibus summouerentur hostes ipse fluuium superauit. Quintus
Lucratiū Catulus cum a Cymbris pulsus unam spem salutis haberet
si flumen liberasset cuius ripam hostes tenebant in proximo monte
copias ostendit tanq; castra positurus: ac præcepit suis ne sarcinas sol
uerent / aut onera deponerent: ne quis ab ordinibus aut signis disce
deret: et quo magis persuasionem hostium confirmaret / pauca taber
nacula in conspectu erigi iussit ignesq; fieri et quosdam uallum strue
re: quosdam in lignationem ut conspicerentur exire. Quod Cymbri
uere agi existimantes et ipsi castris delegerūt locum: dispersiq; in pro
ximos agros ad comparanda ea quæ necessaria sunt mansuris occasio
nem dederunt Catulo non solum flumen traiciendi / sed etiam castra
eorum infestandi. Crēsus cum halim uado transire non posset nec
nauium / aut pōtis faciēdi copiam haberet / fossam superiori parte post
castra deductā alueū fluminis a tergo exercitus sui reddidit. Gneus
Pompeius Brundisii cum excedere Italia et trāsferre bellum proposu
isset instante a tergo Cæsare conscensurus classem quasdam obstruxit
uias: alias parietibus intersepsit: alias intercidit fossis: easq; sudibus erec
tis præclausas operuit cratibus humo aggesta / quosdam aditus qui ad
portum ferebant trabibus transmissis / et in densum ordinem structis
ingenti mole tutatus. Quibus perpetratis ad speciem retinendæ urbis
raros pro menibus sagittarios reliquit: ceteras copias sine tumultu ad
nates reduxit: nauigantem eum mox sagittarii quanq; per itinera no
ta digressi paruis nauigiis cōsecuti sūt. Gn. duillius cōsul in portu
syracusano quē temere intrauerat obiecta ad ingressū catena clausus /
uniuersos in puppē rettulit milites / atq; ita resupina nauigia magna re
migantiū ui cōcitauit. leuatæ proræ super catenā processerūt. qua parte
superata trāsgressi cursu milites in proras cesserūt in quas uersū pōdus
decursū super catenā dedit nauibus. Lysāder lacedæmonius cū in portu
atheniēsi cū tota classe obsideret obruptus hostiū nauib; ab ea parte q̄

Q. Sertorius

Pelopidas

Q. Lucratius Catulus

Croesus

Gn. Pompeius

Gn. Duillius

Lysander

faucibus angustissimis influit mare : milites suos clam in littus egredi
 iussit et subiectis rotis ad proximū naues portum munychiæ traiecit.
 Herculeius legatus fertorii cum in hispania inter duos mōtes abruptos
 lōgum et angustum iter ingressus paucas duceret cohortes comperis
 setq; ingentem manum hostium aduenire fossam transuersam inter
 montes pressit: uallumq; materia exstructum incendit. atq; ita interclu
 so hoste euasit . Catus Cæsar bello civili cum aduersus Afranium copi
 as educeret et recipiendi se sine periculo facultatem non haberet: sicut
 constiterat prima et secunda acie furtim a tergo ad opus applicata. xv.
 pedum fossam fecit : intra quam sub occasu solis armati se milites re
 ceperunt . Pericles Atheniensis a peloponensibus in eum locum com
 pulsus qui undiq; abruptis cinctus / duos tātum exitus habebat / ab al
 tera parte fossam ingētis latitudinis duxit uelut hostis excludendī cau
 sa / ab altera militem agere cepit tanq̃ per eum erupturus . Ii qui ob
 sidebant cum per fossam quā ipse fecerat exercitū Periclis non crede
 rent euasurum / uniuersi a limite obstiterunt: Pericles pontibus quos
 præparauerat fossæ iniectis suos qua nō resistebat emisit. Lysimachus
 ex his unus in quos opes Alexandri trāsierunt: cum editum collem ca
 stris destinasset imprudentia tamen suorum in inferiore deductus / ue
 reretur ex superiore hostium incursum / triplices fossas intra uallū ob
 iecit. deinde sublimibus fossis circa omnia tētoria ductis tota castra cō
 frudit/et intersepto hostium aditu simul humo et frondibus quas fossis
 superiecerat facto impetu in superiora euasit. Gn. Fonteius Crassus
 in Hispania cum tribus milibus hominum prædatum profectus ad Ha
 strubalem et ad primos tantum ordines relato consilio incipiente noc
 te / quo tēpore minime expectabatur per hostium stationes prorupit .

Lucius Furius exercitu producto in locum iniquum eū constituisset
 occultare solitudinē suā ne reliqui trepidarent paulatim iflexit iter :
 tanq̃ circuitu maiore hostem aggressus: conuersoq; agmine ignarū
 rei quæ agebatur exercitum incolumē reduxit. Publius Decius tribu
 nus bello Samnitico / Cornelio cosso consule iniquis locis deprehenso
 ab hostibus / suasis ut occupatum collem qui erat in propinquo modi
 cam manum mitteret / seq; ducem iis qui mittebantur obtulit Auoca
 tus in diuersum hostis dimisit cōsulem: Decium autē cinxit obseditq;
 illas quacunq; angustias. noctu irruptione facta / cum frustratus esset
 Decius incolumis cū militibus consuli accessit. Idem fecit sub Attilio
 calatino consule is: cuius uarie traditur nomen. alii Laberiū nonnulli

Herculeius

C. Cæsar

Pericles

Lysimachus

Gn. Fonteius Crassus

Lucius Furius

Publius Decius

Corn. Cossus

Decius

Attilius Calatinus

Laberius

Quintus

Calpurnius

idem

Quintum plurimi Calpurnium flāmam uocitatum scripserūt . Hic cū
dimissum exercitum in eam uallem uideret/ cuius latera omnia superi
ora hostis infederat/ depoposcit et accepit trecētos milites: quos adhor
tatus ut uirtute sua exercitum seruarent in mediam uallem decurrit: et
ad opprimēdos eos undiq; descendit hostis longoque et aspero praelio pe
tendos occasionem consuli ad extrahendum exercitum dedit. *L. Minutius*
Lucius Minutius consul in Liguria dimisso exercitu in angustias / cum iā om
nibus aduersaretur Caudinæ cladis exemplo numidas auxiliares tā pp /
ter ipsorum q̄ propter equorum deformitatem despiciendos iussit ade
quitare faucibus quæ tenebantur. Primo intenti hostes ne lacefferētur
stationem obiecerunt: de industria Numidæ ad augendum sui contēp
tum labi equis et per ludibrium spectaculo esse affectauerunt: ad noui
tatem rei laxatis ordinibus barbari in spectaculum usq; resoluti sunt .
Quod dum animaduenterunt numidæ paulatim succedētes additis cal
caribus per intermissas hostium stationes eruperunt: quorum demum
cum proximos irruerent agros necesse liguribus fuit auocari ad defen
denda sua/ idusosq; romanos emittere. Lucius sylla bello sociali apud *L. Sylla*
Eserniam inter angustias deprehensus ad exercitum hostium cui Dui
lius præerat / colloquio petito de conditionibus pacis agitabat sine effe
ctu. hostem tamen propter indutias negligentia resolutum aduertens
nocte profectus relicto buccinatore qui uigillas ad fidem remanentiū
diuideret / et quarta uigilia commissa eum sequeretur / incolumes su
os cum omnibus impedimentis tormētisq; in tuta perduxit . Idem ad
uersus Archelaum præfectum Mythrydati in capadocia iniquitate lo
corū/ et multitudine hostium pressus / fecit pacis mentionem interpo
sitoq; tempore etiam indutiarum / et per hæc auocata intētiōne aduer
sarium euasit. Hasdrubal frater Hannibalis cum saltum euadere non
posset faucibus eius obsessis egit cum . Cl . Nerone recepitq; dimissū
se Hispania excessurum. cauillatus deinde conditionibus dies aliquos
extraxit: quibus omnibus immisit per āgustos tramites et ob id neglec
tos dimittere per partes exercitum : ipse deinde cum reliquis expeditis
facile effugit. Spartacus fossam qua erat a Marco Crasso circumdatus/
celis captiuorum/ pecorum quoq; corporibus noctu repleuit et super
gressus est. Idem cū in Vesbio obsessus ea parte qua mons asperrimus
erat/ ideoq; incustoditus ex uimine siluestri cathenas cōseruit : quibus
demissus / nō solum euasit : uerū etiam ex alio latere gladio ita terruit
ut aliquot cohortes/ gladiatoribus quatuor et septuaginta cesserint .

L. Varinus

Brasidas

Hyphicrates

Darius

Hanno

Hannibal

Fulvius nobilior

Idem cum a Lucio Varino proconsule præclusus esset / palis per modica intervalla fixis ante portam / erecta cadauera adornata ueste atq; armis alligauit ut procul intuentibus stationis species esset / ignibus p tota castra factis imagine uaria deluso hoste copias silentio noctis eduxit. Brasidas dux Lacædemoniorum / circa amphypolim ab Athenien sium multitudine numero impar deprehensus claudēdum se prestitit . ut per longum coronæ ambitum extenuaret hostilem frequētiā quaq; rarissimi obstabant erupit. Hyphicrates in Tracia cum depresso loco castra posuisset / explorasset autem ab hoste proximum teneri collem / ex quo unus ad opprimendos ipsos descēsus erat: nocte paucis intra castra relictis imperauit ut multos ignes facerent: eductoq; exercitu et disposito circa latera prædicta uia passus est transire barbaros locorūq; iniquitate in qua ipse fuerat i illos conuersa parte exercitus terga eorū cecidit / parte castra fecit. Darius ut falleret Scythas discessu / canes atq; asinos in castris reliquit / quos cum latrantes rudentesq; hostis audiret / remanere Darium credidit. Eundem errorem obiecturi nostris ligures per diuersa loca bubalos laqueis ad arbores alligauerunt: qui de ducti frequentiore mugitu speciem remanentium præbebant hostium.

Hanno ab hostibus clausus locum eruptioni maxime aptū aggestis leuibis materiis incendit / tum hoste ad certos exitus custodiēdos auocato milites per ipsam flammā eduxit admonitos ora scutis crura uestre contegere. Hannibal ut iniquitatem locorū et inopiam instante Fabio Maximo effugeret noctu boues: quibus cornua fasciculis alligauerat sarmentorū: subiecto igne dimisit. cumq; ipso motu adolescēte flāma turbaretur pecus / magna discursatione montes in quos actum erat collustrant. Romani qui ad speculandū concurrerant primo prodigiū opinati sunt. Deinde cū cuncta Fabio renūtiassent ille de insidiarū metu suos castris continuit: barbari obsistente nullo profecti sunt.

De insidiis in itinere factis . C. vi .

Fulvius nobilior / cum ex samnio in lucanos exercitum educeret et cognouisset a perfugis / hostes nouissimum agmen eius aggressuros fortissimam legionem primo ire / ultimo se qui iussit impedimenta. ita facto cum pro occasione amplexi hostes diripere sarcinas ceperunt: Fulvius legionem de qua supradictū ē / quinq; cohortes in dextram uia partem direxit: quinq; ad sinistram atq; ita prædationi intētos hostes explicato p utraq; latera milite clausit ceciditq;.

Idem hostibus tergum eius in itinere præmentibus dum flumine in
terueniente non ita magno ut transitum prohiberet / moraretur tamē
rapiditate: alteram legionē ī occulto citra flumen collocauit ut hostes
pauitate contēpta audacius sequerētur. quod ubi factū est legio quæ
ob hoc disposita erat de insidiis hostem aggressa uastrauit. Hyphycra
res in Traciam cum propter conditionē locorū lōgum agmen deduce
ret et nuntiatum esset ei hostes summū id aggressuros cohērtes ī utraq;
latera secedere et consistere iussit: ceteros suffragere et iter maturare:
trāsēunte autem toto agmine lectissimos quosq; retinuit: et ita passim
circa prædam occupatos hostes iam etiam fatigatos ipse requietis et or
dinatis suis aggressus fudit exuitq; præda. Boii in silua litana qua trā
situs erat noster exercitus succiderant arbores: ita ut ex parte exigua
substantia starent donec impellerentur delituerunt. deinde ad extre
mas ipsi ubi ingresso siluam hoste proximas ultiores impulerunt eo
modo ī ppagata pariter supra romanos ruina magnā manū eluserunt.

Quemadmodum ea quibus deficiamus uideantur non
deesse ut usus earum expleatur. Cap. vii.

1. Veius Cecilius metellus / quia usus nauium quibus elephan
tes transportaret deficiebat / uinxit doliā cōstrauitq; tabula
mentis: ac super ea positos per siculum fretum transmisit.

Hannibal cum ad præalti fluminis transitum elephātes non posset
pellere neq; nauium ac materiartum quibus rates continerentur copiā
haberet: iussit ferocissimū elephantum sub aure uulnerari et eum qui
uulnerasset trasnato statī flumine pcurrere: elephātus exasperatus ad p
sequendū doloris sui autorem transnauit amnem: et reliquis Idem au
dendi dedit exemplū. Carthaginēsiū duces instructuri classē / quia
sparto deficiebant / crinibus tonsarum mulierū ad funes efficiendos usi
sunt. Idem Massilienses et Rhodii fecerunt. Marcus Antonius a mu
tina profugus cortices pro scutis militibus suis dedit. Spartaco copii
q; eius scuta ex uimine fuerunt: quæ coriis tegebantur. Non alienus
ut arbitror hic locus est referendi factum Alexātri macedonis illud no
bile: qui p̄ deserta Africæ itinera grauissima siti cum exercitu affectus:
oblatam sibi a milite in galea aquam spectantibus uniuersis effudit: uti
lior exemplo temperantiæ q̄ si communicare uoluisset.

De distinguendis hostibus. C. viii.

BB. ii

Coriolanus

Hannibal

Fabius

Fabius maximus

M. Curius

Sabinus

T. Didius

Legati Romanorum

Antiochus

Hannibal

Q. Metellus

Oriolanus cum ignominiam damnationis suae bello ulciscere /
e tur populationē patritiorum agrorū inhibuit deustis uastratisq;
plebeiorum: ut discordiam moueret: qua consensus Romano /
rum distingueret. Hannibal Fabium cui neq; uirtute neq; arte bellā
di par erat: ut infamia distringeret agris eius abstinuit ceteros popula /
tus: contra ille ne suspecta ciuibus fides esset: magnitudine animi effe
cit: publicatis possessionibus suis. Fabius Max. quinto consul / cum
Gallorū / Vmbrorū / Hetruscorū / Sānitium aduersus populū Roma
num exercitus coisissent / cōtra quos et ipse trans apeninum munire ca
stra cōniebat: scripsit Fuluius et Postumio qui in praesidio urbi erant /
ut copias ad Sānitium moueret: quibus affectis ad sua defendenda He
trusci Vmbriq; descenderunt relictos Sānites Gallosq; Fabius et colle
ga decius aggressi uicerunt. Marcus curius aduersus Sabinos qui igē
ti exercitu conscripto relictis finibus suis nostros occupauerāt occultis
itineribus manū misit / quae desolatos agros eorum uicosq; per diuersa
incendit. Sabinj ad arcendam domesticam uastitatem recesserunt. Cu
rio cōtingit et uactos prestare hostiū fines et exercitum sine praelio auer
tere sparsūq; cedere. T. Didius paucitate suorum diffidens cum in
aduentum earum legionū quas expectabat trahere bellum et occurrere
eis hostem cōperisset / concione aduocata aptari iussit milites ad pu
gnam ac de industria negligentius custodiri capriuos / ex quibus pauci
qui perfugerunt nuntiauerunt suis pugnā imminere. At illi ne suspi
tione plii deducerēt uires omiserūt occurrere eis quibus insidiabant.
legiones tutissime nullo excipiente ad Didium peruenerūt. Bello pu
nico quādam ciuitates quae a Romanis deficere ad Pēnos destinauerāt /
cum obsides dedissent: quos recipere anteq; deficerent studebant: si /
mulauerunt seditionem inter finitimos ortam quam romanorum lega
ti dirimere deberent: missosq; eos uelut contraria pignora retinuerunt
nec ante reddiderunt q̄ ipsi recuperarent suos. Legati Romanorum
cum misissent ad Antiochum regem q̄ secum Hannibalem uictis iam
Carthaginen. habebat cōsiliūq; eius aduersus Ro. instruebat: crebris
cum Hannibale colloquiis effecerunt ut is regi fieret suspectus: cui gra
tissimus alioquin erat et utilis propter caliditatem et peritiam bellādi.
Quintus metellus / aduersus Iugurtam bellū gerens missos ad se le
gatos eius corrupit ut sibi regē proderēt: cum ēt alii uenissent idē fecit.
eodē cōsilio usus est et aduersus thracios. Sed de capriuitate Iugurtæ
res parū pcessit. uirū. n. tradi sibi uolebat: plurimū tamē cōsecutus est:

Nam cū interceptæ fuissent epistolæ eius ad regiones amicos scriptæ i omnes eos rex aiaduertit spoliatusq; cōsiliariis amicos postea parare nō potuit. Cæsar p exceptū quēdā aquatorē / cū comperisset Afraniū Pe / treitūq; castra noctu moturos / ut citra uexationē suorū hostilia impedi ret consilia in initio statim noctis uasa conclamare milites et præter ad uersariorum castra agi mulos cum fremitu / et sonū iussit continuare : quos retētos uolebat arbitrari castra Cæsarem mouere. Scipio africa nus ad excipienda auxilia cum cōmeatibus Hannibali uetitum termi / num dimisit ipse subuenturus. Dyonisius Syracusanorum tyrannus cum afri ingenti multitudine transitori essent in Siciliam ad eū oppu / gnandum castella pluribus locis muniuit / custodibusq; pcepit: ut eadē aduenienti hosti dederent. dimissiq; syracusas occulte redirent / afri ne cesse capta castella p̄sidio ibi tenerēt quos dyonisius redactos ad quam uoluerat / paucitatē pene par numero aggressus uicit: cum suos contra xisset et aduersarios sparsisset. Agelilaus Lacedemonius cū inferret bellum Tysapherne Cariā se petere simulauit : quasi aptius locis mon / tosis aduersus hostē equitatu præualentē pugnaturus. p hāc cōsiliū ostē sionem / aduocato in cariam Tysapherne ipse lidiam ubi caput hostiū regni erat irrupit. oppressisq; qui illic agebant pecunia regia positus ē.

De seditione militum compescenda. Ca. viii.

Vlul Manlius consul cum cōperisset q; conituras milites in hybernis cāpaniæ: ut iugulatis hospitibus ipsi res eorū in / uaderent / rumorem sparsit / eodē loco hybernatos. atq; ita conituratorū consilio campaniā periculo liberauit et ex occasione no / centes puniuit. Lucius scylla cū legiones ciuiū Romanorū pernicio sa seditione furerent / cōsilio restituit sanitatē efferatis. Prope. n. anunti ari iussit hostē adesse: et ad arma uocantiū clamorē tolli signa canere: discussa seditio est uniueris aduersus hostē consentientibus. Gneus Pompeius trucidato ab exercitu Mediolani senatu ne tumultū moue ret si solos euocasset nocentes mixtos eis qui extra delictū erant / ueni re iussit : ita et noxiū minore animi metu quia non segregati : Ideoq; non ex causa culpæ uidebantur accersiti cōparuerunt: et illi quibus in tegra erat cōscientia custodiendis quoq; nocentibus accederūt / ne illo rū fuga inquinarent. Cæsar cum quadā legiones eius seditionē mol uissent adeo ut in perniciē quoq; ducis uiderent confurecturæ dissimu lato metu pcessit ad milites: postulātibusq; missionē ultro minaci uul tu dedit : exauctoratos penitentia coegit satisfacere imperatori / obse

quentioresq; in reliquum operas edere.

Quēadmodū intempestiua postulatio pugnae inhibeatur. Ca.x.

Q. Sertorius
Vintus sertorius quod experimento didicerat imparem se
q uniuerso Romanorū exercitui | ut barbaros quoq; inconsul
te pugnam exposcentes doceret | adductis in conspectu duo
bus equis altero p̄ualido | altero admodum exili | duos admonit iuue
nes | similiter affectos | robustum et gratilē | ac robustiori imperauit |
equo exili uniuersam caudā abrumpere. Gracili autē ualentiorē per
singula uellere | cumq; gracilis fecisset quod imperatū erat | ualidissī |
Sertorius mus cum in infirmī equi cauda sine effectū luctaretur. Iam inquit Ser
torius Romanarū cohortium per hoc nobis exemplū ostendi milites
insupabiles sunt | uniuersas aggredientibus: easdem lacerabit et carpet
qui per partes attentabit. Idem cum uideret suos pugnae signum in
consulte flagitantes crederetq; rupturos imperiū nisi congregarentur.
permisit turmae equitū ad laceſſendos hostes ire: laborantiq; submisit
alias. et sic recepit omnes: tutisq; utrisq; et sine noxa ostendit quis exi
tus flagitatā pugnae mansisset: obsequēssimis idē eis usus est. Ageſi
laus lacedemonius | cum aduersus thebanos castra super ripā posuisset
multoq; maiorem hostiū manū esse intelligeret et ideo suos arcere
cupidine decernendi uellet: dixit responso deum | se ex collibus pu
gnare iussum. et ita exiguo praesidio ad ripam posito accessit in colles.
Scorio Quod thebani pro metu interpretati | transierunt flumen et cum faci
le depulissent praesidiū ceteros insecuti audius iniquitate locorū a pau
cioribus uicti sunt. Scorio dux dacorum | cum sciret dissociatum ar
mis ciuilibus Populum Ro: neq; tamen tentandū arbitraretur: quia
externo bello posset concordia in ciues coalescere: duos canes in con
spectu popularium cōmisit: hisq; acerrime inter ipsos p̄gnantibus lu
pum ostendit | quem protinus canes omiſsa inter se ira agressi sunt.
Quo exemplo prohibuit barbaros ab impetu Romanis profuturo.

Quemadmodū exercitus sit incitandus ad praelium. Ca.xi.

Fabius
C. Manilius
Abius et Caius manilius consules aduersum etruscos p̄pter
f seditionē detractante praeliū exercitu | ultro simularunt cunc
tationem: donec milites p̄bris hostiū cohacti | pugna depol
scerent: iurarentq; se ex ea uictores redituros. Fuluius nobilior cum
aduersus sannitiū numerosum exercitū et successibus tumidū p̄uis co
piis necesse haberet decertare | simulauit unā legionē hostiū a se cor
ruptā ad proditiōē. imperauitq; ad eius rei fidem tribunis | et primis

Fuluius nobilior

2
ordinibus: et ceterionibus quātū quisque pecuniæ aut auri argentiq; habe-
ret conferret / ut representari merces p̄ditoribus posset: se aut̄ iis qui at-
tulissent pollicitus est cōsumata uictoria ampla insup̄ premia daturū /
quæ sua persuasio Romanis alacritatē attulit et fidutiā: inde etiā p̄clar-
ra uictoria cōmissio statim bello peracta est. Cæsar aduersus germa-
nos et Ariouistū pugnaturus / confusus suorum animis p̄ contione di-
xit nullius se eo die opera nisi decimæ legionis usurū. Quo consecutus
est ut decimā tanq̄ p̄cipuæ fortitudinis testimonio cogeret et cete-
ros p̄deret / ne penes alios gloria uirtutis esset. .Q. Fabius / q̄ egre-
gie sciebat et Romanos eius esse libertatis quæ cōtumelia exasperaret
et a penis nihil iustum aut moderatū expectabat / misit legatos cartha-
ginē de conditionibus pacis. quas cum illi iniquitatis insolentiæ plenas
retulissent: exercitus Romanorū ad pugnandū concitatus est. Agesi-
laus lacedemoniorū dux cum p̄pe ab Orcomeno socia ciuitate castra
haberet: cōperissetq; plerosq; ex militibus p̄ciosissima rerū deponere in-
tra munimenta: p̄cepit oppidanis ne quid ad exercitū suum p̄tinens
reciperetur: quo ardentius dimicaret miles qui sciret sibi p̄ omnibus su-
is pugnandū. Epaminundas dux thebanorū aduersus lacedemonios
dimicaturus / ut non solum uiribus milites sui: uerū etiā affectibus ad-
iuuarentur: p̄nuntiauit in cōtione destinatū Lacedemoniis si uictoria
potirent / omnes uirilis sexus interficere / uxoribus aut̄ eorum et libe-
ris in seruitutē adductis thebas diruere. Qua concione cōcitati primo
impetu thebani lacedemonios expugnauerunt. Eutidas dux Lacede-
moniorū pugnaturus eodē die: qua classe uicerant socii / quīs ignarus
actæ rei uulgauit nuntiatū sibi uictoriā partiū / quo cōstantiores ad pu-
gnā milites haberet. Aulus postumius p̄lio quo cum latinis cōflixit
oblata specie duorū in equis iuuenū animos suorū erexit pollucem ad-
esse dicens: ac sic p̄liū restituit. Archidamus Lacedemonius aduer-
sus archadas bellū gerens: arma in castris statuit / et circa ea duci equos
noctu impauit clam: Quorū uestigia mane tanq̄ castor et pollux pere-
quitassent ostendens adfuturos eosdē ipsis p̄liantibus p̄suasit. Peri-
cles dux Atheniensīū / initurus p̄liū / cum animaduertisset lucum ex
quo utraq; acies cōspici poterat dēsissimæ opacitatis uastū: aliogn et di-
ti patri sacrum: ingentis illic stature hominem altissimis coturnis et
ueste purpurea coma uenerabilem in curru candidorum equorum su-
blimem constituit: qui dato signo pugna proueheretur: et uoce Peri-
clem appellans cohortaretur eum diceretq; deos Atheniēsium adesse:

quo pene primo coniectu teli hostes terga dederunt. Lucius scylla quo
paratiorē militem ad pugnādū haberet prædici sibi a diis futura simu-
lauit. Postremo ē in conspectu exercitus prius q̄ in aciem descenderet
signum modicæ amplitudinis quod delphis sustulerat orabat: petebat
q̄ ut pmissam uictoriā maturaret. Caius marius quandā magam ex
scythia habuit a qua se dimicationū euētus p̄discere simulabat. Q.
Setorius cum barbaro et rationis indocili milite uterē ceruam candidā
in signis formæ per lusitaniam ducebat et ab ea quæ agenda aut uitā
da essent p̄noscere se asseuerabat: ut barbari ad omnia tanq̄ diuini
tus imperata obedirēt. Hoc genere strategematicon non tantū ea par-
te utendū est / qua imperitos existimabimus esse / apud quos his utere
mur. sed multo magis ea quæ talia erunt excogitabuntur ut ab his mō-
strata credant. Alexāder macedo sacrificaturus inscripsit medicamē-
to aruspici manum: quā ille extis erat supositorus: litteræ significabant
uictoriā Alexandro dari: quas cum iecur calidū rapuissent et a rege mi-
liti esset ostensum auxit animū tanq̄ deo spondente uictoriam. Idē
fecit Indas aruspex preliū Eumene cum gallis cōmissuro. Epaminun-
das thebanus aduersus Lacedemonios fiduciam suorū religione adiu-
uandā ratus arma quæ ornamentis affixa in templis erant nocte subtra-
xit persuasitq̄ militibus deos iter suū sequi: ut p̄liantibus ipsis adessent.
Agefilas lacedemonius cum quosdam persarū cepisset / quorū habi-
tus multū terroris præfert quotiens ueste regitur / nudatos militibus su-
is / ut alba corpora et umbratica contemnerēt ostendit. Gelo syracu-
sanorū tyrannus bello aduersus penos suscepto / cum multos cepisset /
infirmisimū quēq̄ præcipue ex auxiliatoribus qui nigerrimi erāt / nu-
datum in conspectu suorum p̄duxit ut persuaderet contemnendos.
Cyrus rex persarū ut concitaret animos popularium tota die in exci-
denda quadam silua eos fatigauit. deinde post triduum prestittit eis li-
beralissimas epulas: et interrogauit utro magis gauderēt. Cumq̄ ei p̄-
sentia p̄bassent / atq̄ per hoc inquit ad illa perueniendū est. Nam li-
beri beatiq̄ esse nisi medos uiceritis non potestis: atq̄ ita eos ad cupidi-
tatem prælii concitauit. Lucius scylla quia aduersus Archelatum præ-
fectum mithrydati apud pyrea pigrioribus ad prælium militibus ute-
batur / opere eos fatigando compulit ad poscendum ultro pugne si-
gnum. Fabius maximus ueritus ne qua fiducia natium ad quas re-
fugium erat minus constanter pugnaret exercitus / incendi eas priusq̄
iniceret prælium iussit.

De dissoluendo metu quo milites ex aduersis
omnibus conciderunt. Cap. xii.

Cipio ex Italia in Africam transportando exercitū cum egrediens nauem prolapsus esset et ob hoc attonitos milites cerneret / id quod trepidationē afferebat constantia et magnitudi-
ne animi in hortationem conuertit / et ludite inquit milites Africā oppressi. Cæsar cum forte conscendens nauem lapsus esset: teneo te terra mater inquit. qua interpretatione effecit ut repetiturus illas quibus proficiscebatur terras uideretur. T. Sépronius gracchus consul acie aduersus Picentes directa cum subitus terremotus utraq; partes confudisset / exhortatione confirmauit suos et impulit ut consternatum superstitione hostem inuaderet adhortatusq; uicit. Sertorius cum equitū scuta extrinsecus equorumq; pectora cruenta subito prodigio apparuisse uictoriā portendi interpretatus est: quoniā illæ partes hostili sole-
rent cruore respergi. Epaminundas Thebanus / contristatis militibus q; ex hasta eius ornamentū infulæ more dependens / uentus ablatū in sepulchrum Lacedemonii cuiusdā depulerat: Nolite inquit milites trepidare Lacedemoniis significatur interritus: sepulturæ enim funeribus ornantur. Idem cum fax de celo nocte delapsa / eos qui aduertebant terruisset lumen inquit hoc numina ostendunt. Idem instante aduersus Lacedemonios pugna / cum sedile in quo resederat succubuisse et id uulgo pro tristi exciperetur significatione confusi milites interpretarentur Immo inquit uetamur sedere. Lucius Sulpitius gallus / defectum lunæ imminere / ne pro ostento exciperet milites / prædixit futurum additis rationibus causisq; defectiōis. Agathocles Syracusanus / aduersus Pœnos simili eiusdē sideris diminutione qua sub die pugnae / ut prodigio milites sui consternati erant / ratione qua id acciderat exposita docuit quicquid illud foret / ad rerum naturā non ad ipsorum propositū pertinere. Pericles cū in castra eius fulmen decidisset terruissetq; milites aduocata cōtione lapidibus in cōspectu omnium collisis ignē excussit: sedauit turbationē cum docuisset similiter nubiū attritu excuti fulmē. Tymotheus Atheniēsis classe dimicaturus aduersus corcyreos gubernatori suo / qui proficiscenti iam classi signū receptui ceperat dare / quæ ex remigibus quēdā sternutantē audierat / miraris inquit ex tot militibus unū pflxisse. Chabrias Atheniēsis / classe dimicaturus excussio ante nauē ipsius fulmine exterritis p tale prodigiū militibus nūc inquit potissimū

Sergius abstinens

Cæsar

T. Sæpronius

Sertorius

Epaminondas

Epaminondas

L. Sulpitius

Agathocles

Pericles

Tymotheus

Chabrias

inēunda pugna est cum deorum maximus Iuppiter adesse numen suū
classi nostræ ostendit.

Sexti Iulii Frontini Strategematum liber secundus.

7
d Ispostis primo libro exemplis instructuris ut mea refert o/
pinio ducem / in his quæ ante commissum præliū agenda
sunt: Deinceps reddamus pertinentia ad ea quæ in ipso p
lio agi solent / deinde quæ post præliū / et eorū quæ ad præ
lium pertinent: species sunt.

De tempore ad pugnam eligendo.	C.i.
De loco ad pugnam eligendo.	C.ii.
De acie ordinanda.	C.iii.
De acie hostium turbanda.	C.iiii.
De insidiis.	C.v.
De emittēdo hoste ne clausus præliū ex desperatōne reintegret.	C.vi.
De dissimulandis aduersis.	C.vii.
De restituenda per constantiam acie.	C.viii.
Quæ post prælium agenda sunt si res prospere cesserint / et de confir/ mandis reliquis belli.	C.viii.
Si res durius cesserit / de aduersis emendandis.	C.x.
De dubiorum animis in fide retinendis.	C.xi.
Quæ facienda sunt pro castris / si satis fidutiæ in præsentibus copiis nō habemus.	C.xii.
De effugiendo.	C.xiii.

De tempore ad pugnam eligendo. Ca.i.

Supra
Merellus pius
f Cipio in hispania / cum cōperisset Hasdrubalem Penorum
ducē ieiuno exercitu mane pcessisse in aciē continuit i horā
septimā suos: qbus pceperat ut qescerent / et cibum caperent:
Cumq; hostes inedia / siti mora sub armis fatigati repetere castra cepis /
sent subito copias eduxit et commisso prælio uicit. Merellus Pius in
Hispania aduersus Herculē / cum ille in oriente protinus die / instruc
tam aciem uallo eius aduouisset: feruidissimo tunc tēpore anni in ca /
stra suos continuit in horam diei sextam: atque ita fatigatos æstu / faci
le integris et recentibus suorum uicit uiribus. Idem iunctis cum Pom
peio castris / aduersus Sertorium in Hispania cum sæpe instruxisset
aciem / hoste qui imparem se duobus credebat pugnam detra //

11
ctante / quodam deinde tempore cū aīaduertisset Sertorianos depose-
tes pugnam humerosq; exerentes / et lanceas uibrantes: existimauit ar-
dori cedendum in tēpore: recepitq; exercitū / et Pompeio idem facien-
di auctor fuit. Postumius consul in Sicilia / cum castra eius a Punicis
trium milium passuū spatio distarent / et dictatores Carthaginensium
quotidie ante ipsa munimenta romanorū dirigerent aciem exigua ma-
nu leuibus assidue praeliis pro uallo resistebat: Quam cōsuetudinē con-
tēnente iam peno / reliquis omnibus itra uallū preparatis ex more pri-
stino cum paucis sustinuit incursum aduersariorū ac solito diutius de-
tinuit. Quibus fatigatis post sextam horā etiā se recipientibus et cum
inedia quoq; laborarent / per recentes suos / hostē quem praedicta pro-
fligauerāt incōmoda fugauit. Hyphicrates Athenien. quia exploraue-
rat eodem assidue tempore hostes cibum capere / maturius uesci suos
iussit: et eduxit in aciem aggressusq; hostem ita detinuit / ut ei nec con-
fligendi nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde iam die / redu-
xit suos / et nihilominus in armis retinuit / fatigati hostes non statione
magisq; inedia / statim ad corporis curam et cibum capiendū festinaue-
runt. Hyphicrates rursus eduxit et incompofiti hostis aggressus est ca-
stra. Idem cum aduersus Lacædemonios pluribus diebus cōminus ha-
beret / et utraq; pars certis temporibus assidue pabulatū lignatūq; pro-
cederet / quodam die militū habitu seruos lixasq; dimisit ad munera :
milites retinuit, et cum hostes dispersi essent ad similia munera / expu-
gnauit castra eorum : inermesq; cum fasciculis passim ad tumultum
recurrentes / facile / aut cecidit aut cepit. Virginus consul in uolsceis
cum praecurrere hostes effusos ex longinquo uidisset / quiescere suos ac
defixa teneri pila iussit / tunc anhelantem itegris uiribus exercitus sui
aggressus auertit. Fabius Maximus non ignarus Gallos et Sannites
primo impetu praualeare / suorum autem infatigabiles spiritus iter mo-
ras decertandi etiam incallescere / imperauit militibus ut contenti essēt
primo cōgressu sustinere / ut hostem mora fatigarent: quod ut successit
amoto ēt subsidio suis in prima acie uniuerſis uiribus oppressum fudit
hostem. Philippus ad cheroniam memor sibi esse militem longo usu
duratum Atheniensibus acrem quidem sed inexercitatum et impetu tā-
tum uiolentum : ex industria traxit praelium : moxq; languentibus iā
Atheniensibus concitatus intulit signa et ipsos cecidit. Lacædemonii
certiores ab explorātibus facti messenios in eam exarsisse rabiē ut ī prae-
lium cum coniugibus ac liberis descenderent : pugnam distrulerunt.

Pompeius

Hyphicrates

Virginus

Fabius Maximus

Philippus

.C. Cæsar bello civili cum exercitum Afranii et Petreii circumualla-
tum siti āgeret : isq; ob hoc exasperatus interfectis omnibus impedimē-
tis ad pugnam descēdisset: Continuit suos arbitratus alienum dimica-
tioni tēpus: quod aduersarios ira et desperatio incēderat. Gn. pom-
peius fugientem Mythrydatem cupiens ad prælum compellere elegit
tempus ad dimicationem nocturnū : ut abeunti se opponeret : atq; ita
præparatus subitam hostibus necessitatem decertādi iniecit. Præterea
sic constituit aciem ut ponticorum quidem oculos perstringeret aduer-
sa luna/ suis autem illustrem et conspicuum præberet hostem. Iugur-
tam autem constat memorem uirtutis Romanorum semper inclinato
die cōmittere prælia solitum : ut si fugarentur sui oportunam noctem
haberēt ad delitescēdū. Lucullus aduersus Mythrydatem et Tygra-
nem in Armeniam maiorem apud tigranocertam cum ipse non ampli-
us .xv. milia armatorum haberet/ hostis uero innumerabilem multitu-
dinem: eoq; ipso inhabilem: usus hoc eius incōmodo nondum ordina-
tam hostium aciem inuasit: atq; ita protinus dissipauit/ ut ipsi quidem
reges abiectis insignibus fugerēt. Claudius Tyberius Nero aduersus
Pannonios cum barbari in aciem oriente statim die processissent con-
tinuit suos : passusq; est hostem nebula et hymbribus qui forte eo die
crebri erant uerberari. Ac demum ut fessum stando et pluuia non solū
animo sed lassitudine deficere animaduertit signo dato adortus supe-
rauit. Cæsar in Gallia quia compererat Ariouisto germanorum regi
institutum et quasi legem esse militibus non pugnandi decrecente lu-
na/ tum potissimū acie cōmissa impeditos religione hostes uicit. Di-
uus Augustus nespasianus iudeos saturni die: quo eis nefas ē quicquā
seriæ rei agere: adortus superauit. Lysander lacædemonius aduersus
Atheniēses apud ægos potamon instituit certo tempore infestari naues
Atheniensium deinde reuocare classem: qua re in consuetudinem duc-
ta/ cum Athenienses post digressum eius ad contrahendas copias disp-
gerentur/ extendit ex consuetudine classem: et recepit. Tum hostium
maxima parte ex more delapsa adortus reliquos occidit: et uniuersas
naues cepit.

De loco ad pugnam eligendo.

C.ii.

m Arcus Curius quia phalāgi regis Pyrrhi explicitæ resisti non
posse animaduertebat dedit operam ut in angustiis conflige-
ret: ubi conferta sibi ipsi esset impedimento. Gn. Pompeius

in capadocia elegit locum in castris editum: unde adiuvante pelinio i
petum militum facile ipso discursu Mythydatem superavit. Caesar
adversus Pharnacem Mythydatem filium dimicaturus: in colle instrui
xit aciem: quæ res expeditam ei fecit victoriam. Nam pila ex edito i su
beuntes barbaros emissa protinus eos auerterunt. Lucullus adversus
Mythydatem et Tygranem in armenia maiore apud tygranocertam
dimicaturus i collis proximi planum uerticem raptim cum copiarum par
te adeptus i in subiectos hostes decurrit: et equitarum eorum a latere in
uasit: auersumque et eorundem parte pedites perturbatione i sequutus cla
rissimam uictoriam rettulit. Ventidius adversus Parthos non ante
militem eduxit: quam illi quingentis non amplius passibus abessent. atque ita
procursione subita adeo se admouit: ut sagittas quibus ex longinquo
usus est i eminus applicitus eluderet: quo consilio quia quandam fidu
ciæ etiam spem ostentauerat celeriter barbaros debellauit. Hanni
bal apud munistrone contra Marcellum pugnaturus cauas et prærup
tas uias obiecit a latere: ipsaque loci natura pro munimentis usus clarissi
mum ducem nexit. Idem apud cannas cum comperisset uolturnum am
nem i ultra reliquorum naturam fluminum ingentes aras mane pfla
re i quæ arenarum et pulueris uertices agerent i sic direxit aciem: ut to
ta uis a tergo suis i Romanis in ora et oculos incideret i quibus i com
modis mire hosti aduersantibus illam memorabilem adeptus est uictori
am. Marius adversus Cymbros ac Theutonos constituta die pugna
turus firmatum cibo militem ante castra collocauit: ut per aliquantulum
spacii quo aduersarii dirimebantur: exercitus hostium potius labore iti
neris profligaretur i fatigationi eorum. deinde incommodum aliud ob
iecit. ita ordinata suorum acie ut aduerso sole et uento et puluere bar
barorum occuparetur exercitus. Cleomenes lacedemonius adversus
Hyppiam Atheniensem i qui equitatu præualebat i planitiem in qua di
micaturus erat arboribus prostratis impediuit et inuiam equiti fecit.

Iberi in Africa ingenti hostium multitudine excepti timetisque ne cir
cuirentur impliciterunt se flumini: quod altis in ea regione ripis pflu
ebat. qui ita a tergo amne defensi: et subinde cum uirtute prestarent in
cursando in proximos omnem hostium exercitum prostrauerunt. Xan
tipus lacedemonius sola loci commutatione fortunam punici belli con
uertit. nam cum desperantibus iam carthaginensibus mercede sollicita
tis i animaduertisset afros quidem qui equitatu et elephantis præstabant
colles sectari. a Romanis autem quorum robur in peditibus erat: campestra

Epaminondas

Lacedemonij

*Ephialtes
Themistocles*

Xerxes

Con. Scipio

Philippus macedo

Parmenes

teneri: penos in plana deduxit ubi per elephantes dissipatis ordinibus Romanorum sparfos milites per numidas persecutus eorum exercitū fudit in illam diem terra marique uictorem. Epaminondas dux Thebanorum aduersus lacedemonios directurus aciem pro fronte eius decurrere equitibus iussis cum ingentem puluerem oculis hostium obiecisset: expectationemque eius certaminis prætendisset circūducto pedite ab ea parte ex qua decursus in aduersam hostium aciem ferebat inopinantiū terga adortus cecidit. Lacedemonii trecenti contra innumerabilem multitudinem Persarum Thermopylas occupauerunt: quarum angustiae non amplius quam parem numerum eminus pugnaturum poterant admittere: eaque ratione quantum ad congressus facultatem aequati numero barbarorum uirtute autem praestantes magnam eorum occiderunt partem: nec superari forent nisi per proditorem Ephialtem trachinium circūductus hostis a tergo eos oppressisset. Themistocles dux Atheniensium: cum uideret utilissimum Graeciae aduersus multitudinem Xerxis nauium in angustiis Salaminis decernere idque persuadere ciuibus non posset: solertia effecit ut a barbaris ad utilitates suas Graeci compellerentur. Simulata namque prodicione misit ad Xerxem qui indicaret populares suos de fuga cogitare: difficilioremque rem ei futuram si singulas ciuitates obsidione aggrediretur. Qua ratione effecit ut exercitus Barbarorum primum inquieta retur dum tota nocte in statione custodiae essent: deinde ut sui mane integris uiribus cum dictis barbaris uigilia marcentibus confligerent loco ut uoluerat arcto: in quo Xerxes multitudine qua praestabat uti non

De Acie ordinanda .Ca. iiii.

(posset.

Neus Scipio in Hispania aduersus Hannonem ad opidum Indigibilem cum animaduertisset punicam aciem ita directam ut in dextro cornu Hispani constituerentur robustus quidem miles: sed qui alienum negotium ageret. In sinistro autem afer minus uiri: bus firmus sed animi constantioris: reducto sinistro latere suorum: dextro cornu quod ualidissimis militibus extruxerat obliqua acie cum hoste confligit. Deinde fusis fugatisque acribus Hispanos qui in recessu spectantium more steterant facile in deditionem compulit. Philippus Macedonum rex aduersus Illirios gerens bellum ut aduertit frontem hostium stipatam electis de toto exercitu uiris: latera infirmiora: fortissimis suorum in dextro cornu collocatis: sinistrum latns hostium inuasit: turbataque acie tota uictoriam profligauit. Parmenes Thebanus conspecta Persarum acie quae robustissimas copias in dextro cornu col

locatas habebat / simili ratione et ipse suos ordinauit omnēq; equitatū
et fortissimū quēq; peditū in dextro cornu: Infirmos autē cōtra for-
tissimos hostiū posuit pcepitq; ut ad primū impetū eorū sibi fuga con-
sulerent et in siluestria confragosaq; loca se reciperent. Ita frustrato ro-
bore exercitus ipse optima parte uiriū suarum dextro cornu totam cir-
cūiuit aciem hostium et euertit. Cornelius Scipio / cui postea Africa
nus cognomen fuit: aduersus Hasdrubalem ducē Penorū in Hispania
bellum gerens / ita per continuos dies ordinatū produxit exercitum / ut
media acies fortissimis fundaretur: Sed cū hostes quāq; eadem ratione
assidue ordinati procederent: Scipio eodem die quo statuerat decerne-
re cōmutauit instructionis ordinem / et firmissimos id est legionarios ī
cornibus collocauit / ac leuem armaturam in media acie / sed retracta /
tam. Ita cornibus quibus ipse pualebat infirmissimas hostiū partes / lu-
nata acie aggressus facile fudit. Metellus in Hispania eo praelio quo
herculeiū deuicit / cum cōperisset cohortes eius quæ ualidissimæ uo-
cabantur in media acie locatas / ipse mediam suorum aciem reduxit ne
ante eam partem cū hoste confligeret / q̄ cornibus confligatis medios
undiq; circūuenissent. Artaxerxes aduersus Græcos qui Persidam in-
trauerant cum multitudine superaret / latius q̄ hostes acie instructa in
frōnte equitem leuemq; armaturam in cornibus collocauit: atq; ex idu-
stria lentius procedente media acie copias hostiū cinxit cecidit. Con-
tra Hannibal ad cānas reductis cornibus pductaq; media acie nostros
primo impetu protulit. Idem conferto praelio paulatim inuicem sinuā-
ribus procedentibusq; ad præceptū cornibus auide insequentem hostē
in mediam aciem suam recepit / et ex utraq; parte compressum cecidit:
ueterano et diu edocto usus exercitu. Hoc. n. genus ordinationis exeq-
nisi peritus et ad omne momentū respondens miles uix pōt. Liuius
salinator et Claudius nero / cū Hasdrubal bello punico secundo decer-
tandi necessitatem euitans in colle confragoso post uineas aciem dire-
xisset / et ipsi reductis in latera uiribus uacua fronte ex utraq; parte cir-
cūuenerunt / eū atq; ita aggressi superauerunt. Hannibal cū frequē-
tibus praeliis a Claudio marcello superaretur / nouissime sic castra meta-
batur / ut aut montibus aut paludibus aut simili locorū aliqua oportu-
nitate adiutus aciem eo modo collocaret / ut uincens quidem Ro-
manis pene indemnē recipere posset intra munimēta exercitum / cedē-
tibus autē instandū liberū haberet arbitrium. Xantippus lacedæmonius
in Africa aduersus Marcum regulum leuem armaturam in prima acie

Cornelius Scipio

Metellus

Artaxerxes

Hannibal

Liuius Salinator

Hannibal

Xantippus

collocavit: in subsidio autem robur exercitus / precepitque auxiliariis / ut
emissis telis cederent hosti: et cum se intra suorum ordines recepissent com-
festim in latera discurrerent et a cornibus rursus erumperent exceptumque
iam hostem a robustioribus et ipsi circumirent. Sertorius autem idem in
Hispania adversus Pompeium fecit. Cleandridas Lacedemonius ad-
versus Lycaonas densam instruxit aciem / ut longe minoris exercitus spe-
ciem preberet / securioribus inde hostibus in ipso certamine diduxit ordi-
nes a lateribus: et circumventos eos fudit. Castronius lacedemonius
cum in auxilio egyptiis adversus Persas venisset et sciret firmiorem esse
græcum militem magisque a persis timeri / commutatis armis græcos in pri-
ma posuit acie. et cum illi æquo Marte pugnaret submisit egyptiorum
manum: persæ cum græcis quos egyptios opinabantur / restitissent: sup-
veniente multitudine quam ut græcorum expauerant cesserunt. Gneus
Pompeus in Albania quia hostes innumero equitatu praevalerent iuxta
collem in angustiis protegere galeas ne fulgore earum conspicui fierent
iussit equites: deinde in equum procedere ac velut pretendere peditibus:
precepitque eis ut ad primum impetum hostium refugerent et simul ad pedi-
tes ventum esset in latera discederent. quod ubi displicuit est patefacto
loco subita peditum surrexit acies. inuictosque temere hostes inopinato
interfusa praelio cecidit. Marcus Antonius adversus parthos qui infi-
nita multitudine sagittarum exercitum eius obruebant: subsidere suos et
testudinem facere iussit / supra quam transmissis sagittis sine militum no-
xa exhaustus est hostis. Hannibal adversus scipionem in africa cum
haberet exercitum ex penis et auxiliariis: quorum pars non solum ex
diversis partibus / sed etiam ex italicis constabat. post elephantes. lxxx. qui
in prima fronte positi / hostium turbarent aciem / auxiliares gallos et ligu-
res et barbaros / maurosque posuit: ut non fugere possent penis a tergo
stantibus: et hostem oppositi si non infestarent: uel certe fatigarent cum
suis et macedonibus: qui iam fessos romanos integri exciperent in sum-
ma acie collocatis novissimos italicos constituit quorum et timebat fi-
dem et segnitiam verebatur: quoniam plerisque eorum ab Italia inuitos ex-
traxerat. Scipio adversus hanc formam robur legionis triplici acie in fro-
te ordinatum per hastatos et principes et triarios opposuit. nec continui-
as construxit cohortes sed manipulis inter se distantibus spatium dedit
per quod elephanti ab hostibus acti facile transmitti sine perturbatione or-
dinum possent / ea ipsa intervalla expeditis velutibus implevit ne inter-
luceret acies: dato eis precepto ut ad impetum elephantorum uel recta uel in

Sertorius
Pompeius
Cleandridas
Castronius

Gneus Pompeius

M. Antonius

Hannibal

latera concederent. Equitatū deinde in cornua diuisit et dextro Romanis equitibus leliū / sinistro numidis masinissam prapofuit. quæ tã prides ordinatio sine dubio causa uictoriæ fuit. Archelaus aduersus Lucium Syllam in fronte ad perturbādū hostē falcatas quadrigas locauit: in secunda acie phalangē Macedonicā / in tertia Romanorū more armatos auxiliares mixtis fugitiuis Italicæ gētis: quorum pernecitate plurimū fidebat: leuem armaturā in ultimo statuit. in utroq; deinde latere equitatū cuius amplum numerū habebat circueūdi hostis causa posuit: Contra hoc Sylla fossas amplæ latitudinis in utroq; latere duxit: et capitibus earū castella cōmuniuit. qua ratione ne circūiretur ab hoste et peditum numero et maxime equitatu superante consecutus ē. triplicem deinde peditum aciem ordinauit / relictis interuallis per leuem armaturam et equitē quem in nouissimo collocauerat: ut cum res exegisset emitteret eum. post signanis qui in secunda acie erāt imperauit: ut densos innumerosq; palos firme in terram diffigerent: interq; eos appropinquantibus quadrigis ante signa / nostram aciem recepit. tum deinde sublato uniuersorū clamore uelites et leuem armaturā igerere iussit tela. Quibus factis quadrigæ hostium aut implicitæ palis aut exterretæ clamore telisq; in suos conuersæ sunt: turbaueruntq; macedonū in structurā: Qua cedente cū Sylla staret et Archelaus equitem opposuisset Romani equites subito emissi auerterunt eum: consumauerūtq; uictoriam. Cæsar Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit inhibuitq;. Alexander ad Archelaū cum hostiū multitudinem uereretur uirtuti aut suorū fideret aciem in omnē partem spectantem ordinauit ut circūuenti undiq; pugnare possent. Paulus aduersus Persem Macedonū regem cum is phalangē suorū duplicem mediam in partem direxisset / eamq; leui armatura cinxisset / et equitē in utroq; cornu collocasset / triplicem aciem cuneis instruxit: inter quos uelites subinde misit. Quo genere cum profligari nihil uideret: cedere instituit: ut hac simulatione perduceret hostes in confragosa loca quæ ex industria captauerat: Cum sic quoq; suspecta calliditate recedentiū sequeretur ordinata phalanx: equites a sinistro cornu præter ora phalangis iussit transcurrere citatis equis tectis: ut obiectis armis ipso impetu præfigerent hostium spicula / quo genere telorū exarmati macedones soluerūt aciem et terga uerterunt. Pyrrhus pro tarentinis apud Asculū secundū homericū uersum quo pessimi in mediū recipiuntur dextro cornu sānites: epyrotasq; / sinistro brucios ac lucanos cum salen

Archelaus
L. Sylla

Cæsar
Alexander
Archelaus
Paulus
Perseus

Pyrrhus

tinis: in media acie tarentinos collocavit / equitatu et elephantes i sub/
sidiis esse iussit / contra consules aptissime diuisis in cornua equitibus
legiones in prima acie in subsidiis locauerunt: et his immiscuerunt auxi
lia. utrinque. xl. milia constat fuisse. Pyrrhi dimidia pars exercitus amisa
sa apud Romanos quinque desiderati sunt. Gneus Pompeius aduer
sus Caium Caesarem palustris praelio pharsaliae triplicem instruxit acie:
quatuor singulae denos ordines haberent in latitudinem: legiones secun
dum uirtutem cuiusque firmissimas in cornibus et in medio collocavit.
spatia his interposita tyronibus suppleuit / dextro latere sexcentos equi
tes propter flumen enipeum: qui alueo suo et alluue regionem impedia
rat reliquum equitatum in sinistro cornu cum auxiliis omnibus collocat
uit: ut inde iulianum exercitum circuiret, aduersus hanc ordinationem Iu
lius caesar et ipse triplici acie dispositis in fronte legionibus sinistrum
latus ne circuii posset admouit paludibus: in dextro cornu posuit equi
tem cui uelocissimos miscuit peditum et ad morem equestris pugnae exer
citatos / sed deinde cohortes in subsidio retinuit ad res subitas. sed de
xtero latere conuersas in obliquum. Vnde equitatum hostium expectabat /
collocavit / nec ulla res ad uictoriam plus eo die caesari contulit. effusum
namque Pompeii equitatum inopinato excursu auerterunt cedendumque tra
diderunt. Imperator caesar Augustus germanicus cum subinecti eque
stre praelium in siluas refugiendo deducerent / iussit suos equites simul
atque ad impedimenta uentum esset equis desilire pedestrique pugna confli
gere: quo genere consequutus est ne quis non locus eius uictoriam mi
raretur. C. Duillius cum uideret graues suas naues mobilitate puni
ce classis eludi / irritam uirtutem militum fieri: excogitauit manus ferreas:
quae ubi hostilem apprehenderunt nauem superiecto ponte transgredie
batur romanus: et in ipsorum manibus cominus eos trucidabat.

De acie hostium turbanda. Ca. iiii.

Aprius cursor filius consulis cum xquo Marte aduersus obstina
p ros Sannites concurreret ignorantibus suis precepit Spurio nau
cio / ut pauci Calones et agasones mulis insidentes ramosque per
terram trahentes / a colle transuerso magno tumultu decurrerent. Qui
bus inspectis proclamauit uictorem adesse collegam ut occuparent ipsi
praesentis belli gloriam. quo facto et romanis fiducia concitatis pro pulue
re propulsi terga uertere. Fabius rutilius maximus / quarto consulatu

in sãnio omni mō frustra conatus aciẽm hostiũ prumpere / notissime
hastatos subduxit ordinibus: et cū Scipione legato suo circūmisit iussit
q̃ collem capere: ex quo decurri poterat in hostiũ terga. quod ubi fac-
tū ē. Romanis creuit animus. et Sānites perterriti fugam molientes ce-
si sunt. Minucius ruffus ip̃erator / cū a Scordiscis dacisq̃ p̃meretur /

Minucius Ruffus

quibus impar erat numero p̃misit fratrẽ et paucos equites una cū aenea
toribus: p̃cepitq̃ ut cum uidisset contractũ pr̃liũ subitus ex diuerso se
ostenderet: iuberetq̃ aeneatores concinere. Sonantibus montium iugis
sp̃s ingentis multitudinis effusa ē hostibus: qua p̃territi dedere terga.

Acilius glabrio cōsul aduersus Antiochi regis aciẽ / quā is in achaiã
per angustias termopylarũ direxerat iniquitatibus loci nō irritus tātũ /
sed cum iactura quoq̃ repulsus esset: ubi circūmissus ab eo porcius Ca-
to qui tū cōsularis tribunus militũ a populo factus in exercitu erat: de-
iectis iugis Callidromiacolis quæ presidio tenebantur / super eminentẽ
castris regiis collem a tergo subitus apparuisset. Quo facto perturbatis
Antiochi copiis utraq̃ irrupere Romani: et fuis fugatisq̃ castra cepe-
runt.

*Acilius Glabrio
Antiochus*

Gaius Sulpitius potitus consul contra gallos dimicaturus / ius-
sit muliones clā in montes proximos cū mulis abire: et inde conferto iã
pr̃lio uelut equis insidentes ostentare se pugnantis. quare galli exi-
stimantes aduentare auxilia Romanis cessere iam pene uictores. Ma-
rius circa aquas sextias / cum in animo haberet postera die depugnare
aduersus theotonos Marcellum cum parua manu equitũ peditũq̃ no-
cte post terga hostium misit et ad iplendã multitudinis sp̃ẽ agasones
lixasq̃ armatos simul ire iussit. Iumentorũq̃ magnã partẽ instratorũ
cū Centuculis: ut per hoc factes equitatus obiiceretur: p̃cepitq̃ ut cū
aĩaduertissent iniri pr̃liũ ipsi in terga hostium descenderẽt / qui appa-
ratus tantũ terroris intulit q̃ asperrimi hostes in fugã uersi sunt.

C. Sulpitius

Marius

Licinius crassus fugitiuorum bello apud calamatiũ educturus milites uer-
sus castrum et tanonicũ duces Gallorũ. xii. cohortes cū Cato portio et
cū Mario ruffo legatis / post montẽ circūmisit. Qui cū cōmisso iã pr̃-
lio a tergo clamore sublato decurrissent: ita fuderũt hostes ut ubiq̃ fu-
gam pro pugna capefferẽt. Marcellus cū uereretur ne paucitatẽ eius
militũ clamor detegeret simul lixas calonesq̃ et omnis generis sequelas
cōclamare iussit: atq̃ ita hostẽ magni exercitus specie exterruit. Vale-
rius Leuinus aduersus Pyrrhũ occiso quodã gregalitenẽs gladiũ cruẽ-
tũ exercitui utriq̃ psuasit pyrrhũ iterẽptũ. Quã ob rẽ hostes desitutos
se ducis morte credẽtes cōsternati a mēdacio se pauidi i castra receperũt.

Licinius Crassus

Marcellus

Valerius Leuinus

Pyrrhus

Iugurta in numidia aduersus Gaium Marium cū latinæ quoq; lin-
 guæ usum t ei conuersatio pristina castrorum dedisset in primam aciem
 præcurrit: et occisum a se Gaium Marium tū latine clamare cœpit atq;
 ita multos nostrorum auertit. Myronides atheniensis dubio prælio
 aduersus thebanos rem gerens repente in dextro suorum cornu præiuit:
 et exclamauit se iam sinistro uicisse: Qua re et suis alacritate et hostibus
 metu iniecto uicit. Cresus præualido hostium equitatu camelorum
 gregem opposuit: quorum nouitate et horrore consternati equi nō so-
 lum insidentes precipitauerunt sed peditum quoq; suorum ordines p-
 terruerunt uincendosq; hosti prebuerunt. Pyrrhus epyrotarū rex p-
 Tarentinis aduersus Romanos eodem modo elephantis ad perturban-
 dum aciem usus est. Peni quidem aduersus Romanos idem fecerūt
 frequenter. Volscorum castra cum prope uirgulta siluasq; posita esset
 Camillus ea omnia quæ conceptū ignē usq; i uallū proferre poterāt in-
 cendit: et sic aduersarios exuit castris. M. crass. bello sociali eodē mō
 prope cum copiis omnibus interceptus est. Hispani / contra Amilcha-
 rem boues uehiculis adiunctos in prima fronte constituerunt: uehicu-
 laq; tedæ et sulphuris plena / signo pugnae dato incenderunt: actis dein-
 de in hostem bobus consternatam aciem proruperūt. Phalisci et tar-
 quinenfes / compluribus suorum in habitu sacerdotum faces et angues
 furiali habitu præferentibus aciem Romanorū turbauerūt. Idē Ve-
 ientes et Fidenates facibus areptis fecerunt. Atheas rex Scytharū / cū
 aduersus ampliores triballorum exercitū confligeret: iussit a fœminis
 et pueris omniq; ibelli turba greges asinorū ac boum / ad postremam
 hostium aciem admoueri / et erectas hastas præferre. famam deinde dif-
 fudit tanq̃ auxilia sibi ab ulterioribus scythis aduentarent. Qua asseue-
 ratione auertit hostem.

De insidiis. C.v.

Omulus p latebras copiarū parte disposita cū ad fidenas acces-
 sisset: simulata fuga temere hostes insequutos / eo pduxit ubi oc-
 cultos habebat milites. Qui undiq; adorti effusos et incautos
 ceciderunt. Quintus Fabius Maximus cōsul auxilio Sutrinis missus
 aduersus Etruscos omnes hostium copias conuertit: deinde simulato
 timore in superiora loca uelut fugiēs recessit: effuseq; subeūtes aggres-
 sus non aciem tantum superauit / sed etiam castris exuit. Semproni-
 us Gracchus aduersus Celtiberos metu simulato continuit exercitum:

Iugurta

Myronides

Cresus

Pyrrhus

Peni

Volsci

M. Crassus

Hispani

Phalisci

Armenes

Fidenates

Atheas

Romulus

Q. Fabius Maximus

Sempronius Gracchus

emissa deinde armatura leni quæ hostem laceggeret: ac statim pede refe-
rente euocauit hostes: deinde inordinatos aggressus usque eo cecidit: ut e-
castra caperet. Metellus consul in Sicilia bellum gerens aduersus Ha-
sdrubalē ob eius ingentē exereitū et. cxxx. elephantes intentioni diffidē-
tia dissimulata intra panormū copias tenuit: fossamque ingentis magni-
tudinis ante se duxit: conspecto deinde exercitu Hasdrubalis / qui i pri-
ma acie elephantos habebat / præcepit astatis tela in belluas iacere pro-
tinusque se intra munimenta recipere. ea ludificatione rectores elephā-
torum concitati in ipsam fossam elephantes egerunt: quo ut primū il-
laqueati sunt partim magnitudine telorū confecti / partim retro in su-
os acti totam aciem turbauerunt. Tunc Metellus hanc operiens occasi-
onē cum toto exercitu erupit. et aggressus a latere penos occidit: ipsisque
et elephantis potitus est. Tomyris scytharū regina / Cyrum persarū du-
cem. æquo Marte certantē simulato metu elicit ad notas militi suo an-
gustias: atque ibi repente conuerso agmine natura loci adiuta deuicit.

Aegypti conflicturi acie in eis campis in quibus iunctæ paludes erāt
alga eas contexerunt: cōmissoque prælio fugam simulantes in insidias se
uocauerunt: qui rapidius uecti per ignota loca limo inheferunt circum-
uentique sunt. Viriatus ex latrone dux Celtiberorum cedere se roma-
nis equitibus simulans usque ad locum uoraginosum et præaltū / eos pr-
duxit: Et cum ipse per solitos sibi transitus euaderet / Romanos locorū
ignaros imersos limo cecidit. Fuluius imperator cymbrico bello / col-
latis cū hoste castris / equites suos iussit succedere ad munitōnes eorū.
laceffitisque barbaris simulata fuga recessit. hoc cum per aliquot dies fel-
cisset / auide insequentibus cymbris aīaduertit castra eorū solita nudari.
Itaque per partem exercitus custodita consuetudine / ipse cum expedi-
tis post castra hostium consedit occultus. effusisque eis ex more repente a-
dortus et desertum prorupit uallū et castra cepit. Caius Fuluius cum
in finibus nostris exercitus faliscorum / longe nostro maior castra po-
suisset / per suos milites quædam procul a castris edificia succendit: ut
falisci suos id fecisse credentes spe prædæ diffunderentur. Alexander
ex epirotis aduersus illiricos collocata in insidiis manu quosdam ex su-
is habitu illiriorum instruxit / et iussit uastare suam id est epiroticam re-
gionem. quod cum illirii uiderent fieri ipsi passim prædari ceperunt /
eo securus: quo precedētes ueluti pro exploratoribus habebāt a quo ex
industria i loca iniq̄ deducti / celi fugatique sūt. Leptenes quoque syracusa-
nus / aduersus carthaginēses uastari suos agros et icēdi uillas / castellaque

Hasdrubal

Metellus

Tomyris

Aegyptus

Viriatus

Fuluius

C. Fuluius

Alexander epirotum

Leptenes

quædam imperauit / carthaginenses a suis hoc fieri rati et ipsi tanq̃ ad
iutores exierũt exceptiq; ab insidiatoribus fusi sunt. Hānibal missus a
carthaginensibus aduersus afros rebellātes cum sciret gentē auidam eē
uini / magnū eius modum mādragora permiscuit: cuius inter uenenū
ac soporem media uis est: tunc plio leui cōmisso ex industria cessit. noc
te deinde itēpesta relictis intra castra quibusdam sarcinis et omni ui
no infecto fugam simulauit. Cumq; barbari occupatis castris in gaudi
um effusi medicatum merū auide haussissent et in modū defunctorum
strati iacerent: reuersus cepit eos: ac trucidauit. Hānibal cū sciret sua
et romanorū castra in eis locis esse: quæ lignis deficiebant ex industria
regione deserta plurimos armētorū greges intra uallū reliquit: quæ uel
ut præda romani potiti in sūmis lignationis angustiis insalubribus se
cibus onerarūt. Hānibal reducto nocte exercitu securos eos et in semi
cruda graues carne maiore in modū uexauit. Tyberius gracchus ī hi
spania certior factus hostē inopē cōmercio laborare īstructissima castra
oībus esculentis deseruit. quæ adeptū hostē et repertis intēperāter reple
tū grauēq; reducto exercitu subito oppressit. Hi qui aduersus erytre
os bellū gerebant / speculatore eorū in loco edito deprehensum cecider
unt et uestem suo militi eius dederūt: qui ex eodē iugo erytreos signo
dato in insidias euocauit. Arabes cū esset nota cōsuetudo eorū : qua
de aduentu hostiū interdiū fumo / nocte igne significare instituerāt: ut
sine intermissione ea fierēt præceperūt: aduentatibus aduersariis inter
mitterēt. qui cū cessantibus luminibus extimarēt ignoratī aduentū suū
auidius ingressi oppressiq; sunt. Alexāder macedo cū hostis in saltu
editiore castra cōmunisset: seducta parte copiarū præcepit his quos reli
quebat: ut ex more ignē excitarent speciēq; preberēt totius exercitus ip
se aut p̃ alias regiones circūducta manu hostē superiore aggressus loco
depulit. Memnon Rhodius rex cum equitatu præualeret / et hostē
in collibus se continentem / in campos uellet deducere quosdam ex mi
litibus suis sub specie perfugæ misit in hostium castra: qui affirmarent
exercitum Memnonis iam pernitiōsa seditione furere: et ut subinde ali
qua pars eius dilaberetur. huic affirmationi ut fidem faceret passim in
conspectu hostium iussit parua castella muniri / uelut in ea se recepturi
essent qui dissidebāt: hac persuasione sollicitati qui in mōtibus se cō
tinuerant in plana descenderunt / et dum castra tētant / ab equitatu cir
cūuerti sūt. Alcibiades dux Atheniēsiū ī hellespōto aduersus numida
rū et lacedemoniorū ducē: cū aplū exercitū et plures naues hēret / nocte

Hānibal

Tiberius gracchus

Arabes

Alex macedo

Memnon

Alcibiades

expositis in terram quibusdam militum suorum parte quoque navium post
quædam promontoria occulta. Ipse cum paucis profectus ita ut contra
pru sui hostem uinceret / eundem insequentem fugit: donec in præparatas
insidias perduceret. aduersum deinde et egredientem in terram per eos quos
ad hoc ipsum exposuerat / cecidit. Idem nauali prælio decertaturus com-
stituit malos quosdam in promontoria: præcepitque his quos ibi relinque-
bat ut cum prælium commissum sensissent / panderent uela. Quo facto
consecutus est ut hostes aliam classem in auxilium superuenire ei arbi-
trati uerterentur. Menon rhodius nauali prælio cum haberet ducen-
tium navium classem / et hostium naues elicere ad prælium uellet / ita or-
dinauit suos / ut paucarum nauium malos erigeret: easque primas agi iube-
ret. hostes autem procul conspicati numerum arborum et ex eo nauium quoque
coniecturantes / obtulerunt se certamini et a pluribus occupati supera-
ti sunt. Thymotheus dux Atheniensium aduersus Lacedemonios
nauali acie decertaturus / cum instructa classis eorum ad pugnandum pro-
cessisset / ex uelocissimis nauibus. xx. premisit: quæ omni arte uariisque
flexu eluderent hostem: ut autem primum sensit deinde minus agiler motu
ueri in aduersam partem progressus prælaxatos facile superauit.

De emittendo hoste ne clausus pluri ex desperatione reintegret. C. vi.

Allos eo prælio: quod Camilli ductu gestum est: desiderantes na-
uigia quibus tyberim transirent / Senatus censuit transeundos
et comearibus quoque prosequendos: eiusdem generis hominibus
postea per Poptinum agrum fugientibus uia data est quæ Gallica ap-
pellatur. Q. Martius eques Romanus cui duobus Scipionibus occi-
sis exercitus imperium detulit: cum circumuenti ab eo Peni ne inulti mo-
rerentur acius pugnarent / laxatis manipulis et concessio fugæ spatio dis-
sipatos sine periculo suorum trucidauit. Caius Cæsar germanos inclu-
sos ex desperatione fortius pugnantes / emitti iussit fugientesque aggres-
sus est. Hannibal cum ad trasimenum inclusi germani acerrime pu-
gnarent deductis ordinibus fecit eis abeundi potestatem: euntesque sine
suorum sanguine strauit. Antigonus rex macedonum etholis qui in
obsidione ab eo compulsi fame urgebantur statuerantque eruptione fa-
cta commori: uiam fugæ dedit atque ita fracto impetu / eorum insecu-
tus auersos cecidit. Agésilas Lacedemonius aduersus thebanos cum a-
cie confligeret / intellexissetque hostes locorum condicione clausos ob desperatorem

Menon

Thymotheus

*Galli
Camillus*

Via Gallia

Q. Martius

C. Cæsar

Hannibal

Antigonus

Agésilas

fortius dimicare / laxatis suorum ordinibus apertaq; Thebanis ad eua
dendum via / rursus in abeuntes contraxit aciem / et sine iactura suo
rum cecidit auersos. Caius Manilius cōsul / cum ex acie reuersus cap
ta ab Etruscis Romana castra intrenisset / omnibus portis statione cir
cūdatis inclusos hostes in eam rabiem efferauit / ut ipse in praelio cade
ret. Quod aduertentes legati eius / ab una parte remota statione exi
tum Etruscis dederunt. et effusos persecuti occurrēte altero cōsule Fa
bio ceciderunt. Themistocles uicto Xerxe uolentes suos pontem irrū
pere prohibuit: cum docuisset aprius eum expelli ex europa q̄ cogi ex
desperatione pugnare. Idem misit ad eum / qui indicaret in quo peri
culo esset nisi fugam maturaret. Pyrrhus Epyrotarum rex cum quā
dam ciuitatem cepisset clausisq; portis ex ultima necessitate fortiter di
micantes eos qui inclusi erant animaduertisset / locum illis ad fugā de
dit. Idem inter cetera praecepta imperatoria memoriae tradidit / non eē
pertinaciter instandum hosti fugienti / ne nō solum a se fortius ex ne
cessitate resisteret / sed ut postea quoq; facilius cederet: nō usq; ad peri
nitiam fugientibus instaturos uictores.

De simulandis aduersis

C. vii.

Villus Hostilius rex Romanorum cōmisso aduersus uenientes
praelio cum Albani deserto exercitu Romanorum / proximos pe
terent tumulos / eaq; res turbasset Romanorū animos / clare p
nuntiavit iussu suo Albanos id fecisse ut hostem circumueniret. Quae
res et terrorem uenientibus et Romanis fiduciam attulit remq; inclina
tam consilio restituit. Lucius Sylla cum Praefectus eius comitante nō
exigua equitum manu cōmisso iam praelio ad hostes transfugisset / p
nuntiavit iussu suo id factum. eaq; ratione militum animos non tantū
a confusione retraxit / sed quadam etiam spe utilitatis quae id consiliū
insecutura esset confirmauit. Idem cū auxiliares eius missi ab ipso cir
cūuenti ab hostibus et interfecti essent / uerereturq; ne propter hoc dā
num uniuersus trepidaret exercitus / pronuntiavit auxiliariis qui ad
defectionem conspirassent consilio a se i loca iniqua deductos. Ita ma
nifestissimam cladem / ultionis simulatione uelauit / et militū animos
hac persuasione confirmauit. Scipio cum Syphacis legati nuntiarēt
ei regis sui nomine ne fiducia societatis eius ex sicilia in Africā transi
ret / ueritus ne confunderentur animi suorum abscessa peregrina socie

16
tate dimisit ire legatos/et famam diffudit/tanq̃ ultro a syphace accer-
sire. Quintus sertorius cum acie decertaret Barbarū q̃ ei nūtiauerat
Herculeiū perisse pugione traiecit:ne in aliorū notitiā pferret et ob hoc
animi suorū infirmarent. Elebrandes atheniēsis cum ab abidenis p-
lio urgeret subitoq; magno cursu tristē aduertisset aduētare tabellariū
phibuit palā dicere qd afferret. Deinde secreto sciscitatus a phanarba-
zo regio prefecto classem suam oppugnari celatis hostibus et militib;
prælium finit ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu opem
tulit suis. Hannibalem uenientem in Italiam / tria milia capitaneo-
rum reliquerūt. Quo ille exemplo ne et ceteri mouerentur edixit a se
esse dimissos / et insuper in fidem eius rei paucos leuissimæ operæ do-
mos remisit. Lucullus cum animaduertisset Macedones equites quos
in auxilio habebat subito consensu ad hostem transfugere/ signa cane-
re iussit et/ turmas quæ eos sequerentur immisit/ hostis committi præli-
um ratus transfugientes telis excipit Macedones: qui cum uiderent ne-
q; se recipi ab aduersariis et premi ab his quos deserebant/ necessario ad
iustum præliū conuersi hostem inuasērunt. Nathames dux Persarū
aduersus Auetofradatem in Capadocia / cum partem suorum equitū
transfugere comperisset ceteros omnes uenire secum iussit: assecutusq;
transfugas collaudauit / q̃ eum alacriter precessissent: hortatusq; ē eos
etiam ut fortiter hostem adorirentur / pudor transfugis attulit penitē-
tiam et consilium suum quia nō putabant deprehensum mutauerūt.

Titus Quintius capitolinus consul cedentibus Romanis ementitus
est in altero cornu hostes fugatos/ et ita confirmatis suis uictoriam re-
tulit. Caius Manilius aduersus Etruscos uulnerato collega Fabio/ q̃
sinistrum cornu ducebat et ob id parte cedente q̃ etiam occisum cre-
derent consulem: cum turmis equitum occurrit clamitans et collegam
uiuere / et se dextro cornu uicisse. Qua constantia reintegratis animis
suorum uicit. Marius aduersus Cymbros et Theuthonos cū merato
res eius per imprudentiam ita castris locum cepissent ut sub potestate
Barbarorum esset aqua: flagitantibus eam suis digito hostem ostendēs.
Illinc inquit petenda est: Quo instinctu assecutus est ut protinus Bar-
bari tollerentur. Titus labienus post pharsalicam pugnam cum uic-
tis partibus dirrachium refugisset/ miscuit uera falsis et non celato exi-
tu pugna æquatam partium fortunā grati uulnere Caesaris finxit. Et
hac simulatione reliquis pompeianarum partium fiduciā fecit. Mar-
cus Cato / cum ambraciam eo tempore quo sociæ naues ab Etholis op-

DD.i.

Q. Sertorius

Elebrandes

Phanarbazos

Hannibal

Lucullus

Nathames

Auetofradates

T. Quintius

C. Manilius

Marius

Titus Labienus

M. Cato

pugnabantur imprudens uno lembo apulisset quāq̃ nihil secum p̃sidiū haberet/ cepit signum uoce gestuq̃ dare:quo uideretur subsequentes suorum naues uocare.ea asseueratione hostem terruit tanq̃ plane ap / propinquarent / qui quasi ex proximo citabantur. Etholi ne aduentu Romanæ classis opprimerentur/ reliquerunt oppugnatione.

De restituenda per constantiam acie. Ca.viii.

Eruius Tullius adolescēs prælio quo Tarquinius rex aduersus
f Sabinos confligit:signiferis segnius¹ dimicantibus:raptum signū
in hostem misit.cuius recipiendi gratia Romani ita ardēter pu /
gnauerunt ut signum et uictoriam rettulerint. Furius agrippa cōsul
cedēte cornu signum militare ereptum signifero in hostes hernicos et
æquos misit:quo facto eius prælium restitutum est.Summa enim alla /
critate Romani ad recipiendum signum incubuerunt. T.Quintius
capitolinus consul signum in hostes phaliscos eiecit militesq̃ id repetere iussit. M.Furius camillus trib.mil.conf.por.cunctāte exercitu ar /
reptum signum in hostes Volscos et latinos traxit.ceteros puduit nō se
qui. Saluius pelignus bello Persico idē fecit. Q.Furius auerso exer /
citu cum occurrisset affirmavit non recepturū se in castra quēq̃ nisi ui /
ctorem:reductisq̃ in aciem uictoria potitus est. Scipio apud numan /
tiam cum auersum suum uideret exercitum:pronuntiavit sibi pro ho /
ste futurum quisquis in castra redisset. Fuluius priscus dictator cum
signa legionū ferri in hostes phaliscos iussisset signiferū cunctantē occi /
di imperauit:quo exemplo perterriti hostem inuaserunt. Tarquini /
us aduersus Gabinios cūctantes equites detractis frenis:conciatistq̃ ei /
quis procurrere et prorumpere aciem iussit. Q.Atilius consul bello
Sānitico ex acie refugientibus in castra militibus aciem suorū opposu /
it / affirmans secum et cum bonis ciuibus dimicatueros eos:nisi cum ho /
stibus maluissent:ea ratione uniuersos in aciem reduxit. Lucius Syl /
la cedentibus iā legionibus exercitui mythridatico ductu Archelai stri /
cto gladio in primam aciem procurrit:appellansq̃ milites dixit:si quis
quæfisset ubi imperatorem reliquissent responderent pugnātem in boe /
tia:cuius rei pudore uniuersi eum secuti sunt. Diuus Iulius ad mun /
dam suis referentibus pedem equum suum abduci a conspectu suo ius /
sit et in primam aciem pedes profiluuit. milites dum destituere impera /
torem erubescunt reītegratunt prælium. Philippus ueritus ne im /

Eruius Tullius

Furius Agrippa

T. Quintius

Q. Furius

Scipio

Fuluius priscus

Tarquinius

Q. Atilius

L. Sylla

Diuus Iulius

Philippus

petum scytharum sui non sustinerent fidelissimos equitū a tergo posu-
it: praecepitq; ne quem cōmilitonū ex acie fugere paterentur: perseverā-
tius abeuntes trucidarent: Quam denuntiationē cum fecisset: ut etiā
timidissimi malleat ab hostibus q̄ a suis interfici uictoriam acquisiuit.

Quae post praelium agenda sunt si res prospere cesserint
et de confirmandis reliquiis belli. Ca. ix.

Aius marius uictis praelio Teutonis reliquias eorum / quia nox
circunuenit circumsedens sublati subinde clamoribus p̄pau-
cos suorum territauit: infomnēq; hostem detinuit: ex eo conse-
cutus ut postero die irrequietū facilius debellaret. Cl. Nero / uictis p̄-
nis quos Hasdrubale duce in Italiam ex Hispania traiciētes exceperat
caput Hasdrubalis in castra Hannibalis eiecit: quo factū est ut et Han-
nibal luctu: Nam frater occisus erat / et exercitus desperatiōe aduentan-
tis praesidii affligeretur. Lucius Sylla his qui preneſte obsidebātur oc-
cisorum in praelio ducum capita hastis praefixa ostendit: atq; ita obſti-
natorum peruicaciam fregit. Arminius dux Germanorum / capita
eorum quos occiderat similiter praefixa ad uallum hostium admoueri
iussit. Domitius Corbulo cum Tigranocertam obsideret et armet-
ni pertinaciter uiderentur tolerare obsidionem in quendam ex ma-
gessanis quos ceperat animaduertit: caputq; eius balista excussum in-
tra munimenta hostium misit: id forte decedit in medium concilium:
Quod tū maxime habebant Barbari. ad cuius conspectū uelut ostrē-
to consternati ad deditiōem festinauerunt. Hermocrates syracusa-
nus supatis acie Carthaginēſibus ueritus ne captiui quorū ingentē ma-
num in potestātē redegerat parū diligenter custodirentur: quod euen-
tus dimicationis in epulas et securitatem cōpellere uictores poterat fin-
xit proxima nocte equitatum hostilē uenturum. Qua expectatione af-
fectus ut solito attētius uigiliae agerentur. Idem rebus prospere
gestis et ob id resolutis suis in nimiam securitatē somnoq; et mero pres-
sis in castra transfugam misit dispositas etiā ubiq; a Syracusanis insidi-
as: quarum metu recepit aciem. Illi cum aduentarent persecuti aciem
in fossas deciderunt / et eo modo uicti sunt.

De aduersis emendandis si res durius cedit. Ca. x.

Itus Didius in Hispania cum acerrimo praelio cōflixisset quod
nox diremerat / magno numero utrinq; cesso / complura suorum
corpora atra nocte sepelienda curauit. Hispani postero die ad

DD. ii.

C. Marius

Cl. Nero

Hasdrubal

Hannibal

L. Sylla

Arminius

Domitius Corbulo

Tigranocerta

Hermocrates

T. Didius

simile officium progressi: quia plures ex ipsorum numero quam ex Romanis
cesos reppererant uictos se esse secundum eam dinumerationem argumen-
ti ad conditiones imperatoris descenderunt. Martius eques Romanus
qui reliquis exercitus duorum Scipionum praefuit cum in propinquo bi-
na castra paenorum paucis milibus passuum distarent cohortatus milites
proxima castra intempesta nocte adortus esset cum hostem uictoriae fir-
ducia incompotum aggressus: ne nuntios quidem cladis reliquisset bre-
uissimo tempore militi ad requiem dato: eadem nocte raptim famam rei
geste pregressus: altera eorum castra inuasit. Ita bis simili usus est euen-
tu deletis utrobique penis amissas populo Romano Hispanias restituit.

De dubiorum animis in fide retinendis Ca. xi.

Vblus Valerius epidaurius timens oppidanorum perfidiam quia
parum praesidii habebat gymnicos ludos procul ab urbe ap-
parauit. Quo cum omnis fere multitudo spectandi causa exis-
set clausit portas: nec in eas admisit Epidaurios quod obsides a princi-
pibus acciperet. Caius Pompeius cum suspectos haberet Catinen-
ses et uereretur ne praesidium non reciperent: petiit ab eis ut egros ite-
rum apud se refici paterentur: fortissimis deinde habitu languentium
missis ciuitatem occupauit continuitque. Alexander deuicta perdomi-
taque thracia petens Asiam: ueritus ne post ipsius discessum sumerentur
arma reges eorum: praefectosque et omnes quibus uidebatur inesse cura
detractae libertatis: uelut secum honoris causa traxit: ignobilibus autem
relictis plebeios praefecit: consecutus uti principes beneficiis eius obstric-
ti nihil nouare uellent: plebs uero ne posset quidem spoliata princi-
bus. Antipater conspecto priore necessariorum exercitu: qui audita
morte Alexandri: ad infestandum imperium eius confluxerant: dissimu-
lans scire se qua mente uenissent: gratias his egit: quod ad auxilium feren-
dum Alexandro aduersus Lacedemonios conuenissent: adiecitque regi
a se scriptum. Ceterum ipsos quia sibi opera eorum in presenti non esset
necessaria abirent domos ortatus est: et hac asseueratione periculum
quod ex nouitate rerum imminebat discussit. Scipio Aphricanus in
Hispania cum inter captiuas eximia formae uirgo alias et nobilis ad eum
perducta esset: quae omnium oculos in se conuerteret summa custodia
habita: sponso nomine Luceio reddidit. insuperque aurum quod paren-
tes eius redempturi captiuam donum Scipioni attulerant eidem spon-
so pro nuptiali gratia restituit. uniuersa gens uicta imperio populi Ro-

mani accessit. Alexandrum Macedonem quoque traditum est eximia pulchritudinis uirginem: quæ captiua / cum finitimæ gentis principi fuisset desponsata summa abstinencia ita pepercisse / ut illam ne aspererit quidem. Qua mox ad sponsum remissa uniuersæ gentis per hoc beneficium animos conciliauit sibi. Imperator Cæsar augustus eo bello quo uictis hostibus cognomen Germanici meruit: Cum in finibus galliarum castella poneret pro fructibus eorum quæ uallo comp[er] / h[er]edebat / precium solui iussit / atque ea iustitiæ fama omnium fidem construxit.

Quæ facienda sunt pro castris si satis fiducia in presentibus copiis non habemus. Ca. xii.

Itus Quintius consul cum Volsci castra eius aggressuri forent / cohortem tantum non in statione detinuit: reliquum exercitum ad quiescendum dimisit. æneatoribus præcepit ut uallum in / fidentes equis circumirent concinerentque. Qua facie et simulatione cum et propulsaasset et detinuisset per totam noctem hostes / ad lucis exitum: fessos uigilia repente facta eruptione facile superauit. Quintus Sertorius in hispania equitatu maxime impar / qui usque ad ipsas munitiones nimia fiducia succedebat / nocte Scrobes aperuit et ante eas aciem direxit / cum demum turmales secundum consuetudinem redire uellent pronuntiauit comperisse insidias ab hostibus dispositas. Iccirco ne discederent a signis neue laxarent agmen. Quod cum soluere ex disciplina fecisset / exceptus forte ueris insidiis / quia predixerat in terribiles milites habuit. Chares dux Atheniensium / cum expectaret auxilia / et uereretur ne interea contemptu presentis paucitatis hostes castra eius oppugnarent / complures ex eis quos habebat per aduersam partem nocte missos iussit quæ precipue conspicui forent hostibus redire in castra: et accedentium nouarum uirium speciem præbere: atque ita simulatis auxiliis tutatus est donec instrueretur expectatis. Hyphicrates Atheniensis / cum campestribus locis castra haberet / explorassetque Thraces / ex collibus per quos unus erat descensus / nocte ad diripienda castra uenturos: clam duxit exercitum: et in utroque uia late re / per quam transire erant Thraces distributum collocauit: hostemque decurrentem in castra: in quibus multi ignes per paucorum curam instituti specie manentis ibi multitudinis seruebant: a lateribus adortus opp[re]ssit.

De effugiendo. Ca. xiii.
Alli pugnaturi cum Attalo / aurum omne et argentum certis custodibus tradiderunt. Quibus si acie fugissent parcere / quo facilius

Triphon

Q. Sertorius

Viriatus

Horatius Cocles

Aphranius

Antonius

Philippus

Nero Claudius

Peni

Cominius

colligēda praeda hostem impeditum effugerent. Triphon syriae rex uictus per totum iter fugiens pecuniam sparsit eiꝫ infectandae Antiochi equites moratus effugit. Quintus sertorius pulsus acie a Quinto metello pio ne fugam quidē sibi tutā arbitratus milites dispersos alibire iussit admonitos in quē locū uellet cōuenire. Viriatus dux Lusitanorū copias nostras / locorūꝫ iniquitatem euasit eadē qua Sertorius ratione sparso exercitu deinde collecto. Horatius Cocles urgente Porſenae exercitu iussit per pontē suos redire in urbem: eūꝫ ne caſu sequeretur hostis intercideret. Quod dū efficitur in capite eius propugnator ipse insequētes derinuit. Audito deniqꝫ fragore pontis abrupti deiecit se in alueū: eumꝫ nō armis sed uulneribus oneratus trāsnauit. Aphranius in hispania ad Ilerdā cū Caesarem fugeret instrāte eo castra posuit cum idem Caesar fecisset et pabulatū suos dimisisset ille signum repente itineri dedit. Antonius cū ex parthis sibi instantibꝫ reciperet exercitum et quotiens prima luce moueret totiens urgētibꝫ Barbarorum sagittis infestaretur: abeuntium agmen in quintā horā continuuit: suisꝫ fidem constantiorē fecit. Qua persuasione digressis inde Parthis iustū iter reliquo die sine interpellatione cōfecit. Philippus in Epyro ueritus ne fugientē eū Romani premerēt inducias ad seipeliendos illic qui cesti erant impetrauit: et ob id remissioribꝫ custodibus euasit. Nero Claudius nauali p̃lio superatus a Peni cum per hostium praesidia necesse haberet erūpere reliquas uiginti naues tanqꝫ uictrices iussit ornari: atqꝫ ita Peni existimantibus superiores fuisse acie nostros terribilis excessit. Peni classe superati quia instantē atterere Romanū studebant simulauerūt in uada naues suas icidisse: a uentisꝫ mutari effecerūt ut uictor eorū timens casum spatium ad euadēdum daret. Cominius Atrabas cum uictus a diuo Iulio ex Gallia in Britanniam fugeret et forte ad oceanum secundo uento quidē sed estu recedente uenisset / quāuis naues in siccis littoribus haberet: pauci nihilominus uela iussit. Quem cum persequens Caesar ex longinquo tumentia et flatu plena uidisset / ratus p̃spero sibi eripi cursu recessit.

Sexti Iulii Frontini Strategematon liber Tertius.

I Priores libri responderunt titulis suis et lectorē hucusqꝫ cum attentione perduxerūt / eadē nūc circa oppugnationes urbium defēsiōesꝫ strategemata / nec mo

rabor ulla plocutione: prius traditurus quæ oppugnâdis urbibus usui sunt tum quæ obsessos instruere possint. Depositis autem operibus et machinamentis / quorum expleta iampridē inuentione nullam uideo ultra artium materiam has circa expugnationes species strategematis fecimus.

De Repentino impetu.	Ca. i.
De fallendis iis qui obsidebuntur.	Ca. ii.
De eliciendis ad prodicionem.	Ca. iii.
Per quæ hostes ad inopiam redigantur.	Ca. iiii.
Quæadmodum persuadeatur obsidionē permansturam.	Ca. v.
De destructione presidiorum hostium.	Ca. vi.
De fluminum deriuatione et uitiatione aquarum.	Ca. vii.
De iniiciendo obsessis pauore.	Ca. viii.
De irruptione ex diuersa parte quæ expectamus.	Ca. ix.
De insidiis per quas eliciantur obsessi.	Ca. x.
De simulatione regressus.	Ca. xi.
De excitanda cura suorum.	Ca. xii.
De emittendo et recipiendo nuntio.	Ca. xiii.
De introducendis auxiliis et cōmeatibus.	Ca. xiiii.
Quemadmodum efficiatur ut habundare uideantur quæ deerunt.	Ca. xv.
Qua ratione proditoribus et transfugis occurratur.	Ca. xvi.
De eruptionibus.	Ca. xvii.
De constantia obsessorum.	Ca. xviii.

De repentino impetu. Ca. i.
 Quintus VIntius consul / uictis acie equis et uolsis / cum Antium oppidum expugnare statuisset ad contionem uocato exercitu exposuit quod id necessarium et facile esset / si non differetur aggre-
 di. eoque impetu quem exhortatio concitauerat / aggressus est urbem.

M. Cato animaduertit in hispania potiri se quodam oppido posse si inopinâtes intraderet: Quatridui itaque iter biduo per confragosa et deserta emensus nihil tale metuentes oppressit hostes: uictoribus deinde suis causam tam facilis euentus requirentibus dixit tum illos uictoriam adeptos cum quatridui iter biduo arripuerunt.

De fallendis iis qui obsessi sunt. Ca. ii.
 Domitius Calpurnius cum obsideret lucam oppidum ligurum non situm tam
 (tum et operibus /

Quintus

M. Cato

Domitius Calpurnius

Caius Duilius

Hannibal

Archades

Cimon

Alcibiades

Epaminondas

Aristippus

Antiochus

Thebani

uerū ēt oppugnatorum prestantia tutum circūiri muros frequēter omnibus copiis instituit easdēq; reducere ad castra. Qua consuetudine i ductis ita opidanis ut crederēt exercitatiōis id gratia facere Romanū / et ob hoc nihil ab eo conatu cauentibus / morē illum obambulandi in subitum direxit impetū / occupatisq; menibus expressit illud qd se ipsos dederent et oppidū. Caius duilius cōsul subinde exercēdo milites remigesq; consecutus ē / ut securis Carthaginēsisibus usq; in id tēpus innoxie consuetudinis / subito admota classe murū occuparet.

Hānibal in italia multas urbes cepit cū Romanorū habitu quosdā suorū ex longo belli usu latine quoq; loquentes prēmitteret. Archa / des messeniorū castellū obsidentes / factis quibusdā armis ad similitudinem hostiliū / eo tēpore quo successura alia presidia his explorauerūt: Instructi eorū qui expectabant ornatu admissiq; p hūc errorē ut socii possessionē loci cū strage hostiū adepti sunt. Cimon dux Atheniē / siū / in Caria isidiatus cuidā ciuitati religiosum incolis tēplū Dianæ / locūq; qui extra muros erat noctu iprouisus icendit / effusisq; opidanis ad opem aduersus ignes ferendā uacua defensoribus cepit urbem.

Alcibiades dux Atheniensium cū ciuitatē Agrigētinorū egregie munitam obsideret petito ab eis concilio diu tanq; de rebus ad cōe pertinētibus differuit in theatro: ubi ex more grecorū locus consultationi p / bebatur. dūq; consilii specie tenet multitudinē Athenienses quos ad id preparauerat incustoditā urbē ceperunt. Epaminūdas thebanus in archadia die festo effuse extra menia uagantibus hostium feminis plerosq; ex militibus suis muliebri ornatu imiscuit / qua simulatione illi intra portas sub nocte recepti ceperunt oppidum / et suis appeterunt. Aristippus Lacedemonius festo die tegeatarū quo omnis multitudo ad celebrandum Mineræ sacrum urbe egressa erat iumēta saccis frumentariis palea refertis honusta tegeam misit agentibus ea militibus qui negociatorum specie inobseruati portas aperuerunt suis.

Antiochus in Capadocia ex castello Sueda quod obsidebat frumentatum iumenta egressa interceptit. Occisisq; calonibus eorundem tēsti / tu milites suos tanq; frumentum reportantes submisit: Quo errore illis custodibus deceptis castellum intrauerunt admiserūtq; milites Antiochi. Thebani cum portum Sycioniorum nulla uī redigere in portuatē suam possent / nauem ingentem armatis impleuerunt exposita sup merce ut negociatorū specie fallerēt / ab ea deīde parte murrū quæ lōgissime remota erat apparere paucos disposuerūt cū qbus e

naue quidē egressi inermes simulata rixa occurrerunt Sycioniis ad di-
rimendū iurgium aduocatis / Thebanæ naues et portū et urbem uacā-
tem occupauerunt. Thymarcus Etholus occiso Carneade Ptholo-
mei regis prefecto chlamide interempti et galero ad macedonicū orna-
tus est habitū / p hunc errorē pro Carneade Samiorū portū receptus oc-
cupauit.

De eliciendis ad proditionem. Ca.iii.

Apirius cursor / cōsul apud tarentum / Miloni qui cum praesidio
p Epyrotarum urbē obtinebat / salutem ipsi et popularibus si per
illum oppido potiretur pollicitus est. Quibus premiis ille cor-
ruptus persuasit Tarentinis ut se legatū ad consulem mitterent / a quo
plena promissa expectata referens in securitatē oppidanos resoluit atq;
ita incustoditam urbem cursori tradidit. Marcellus / cum Syracusa /
nū quendam Sosistratū ad proditionem sollicitasset / ex eo cognouit re-
missiores custodias fore die festo quo epicides prebiturus esset uini epu-
larumq; copiā. insidiatus igitur hilaritati et quæ eam sequebatur secor-
diæ munimenta cōscendit uigilibusq; cecis aperuit exercitui romano
urbē nobilibus uictoriis clarā. Tarquinius superbus cum Gabios in-
deditionem accipere non posset filium suum Tarquiniū cecum uirgis
ad hostem misit. Is incusata patris seuitia persuasit Gabinis ut odio
suo aduersus regem uterentur et dux ad bellū electus tradidit patri Ga-
bios. Cirus persarū rex / comitem suum zopirū explorata eius fide
truncata de industria facie ad hostes dimisit: illo asserente iniuriarū fi-
dem creditus inimicissimus Ciro: cum hanc persuasionem adiuuaret p
currendo propius quotiens acie decertaretur et in eum tela dirigendo
cōmissam sibi Babiloniorū urbem tradidit Ciro. Philippus oppido
Samiorum exclusus apollonio prefecto eorū ad probationē corrupto p
suasit / ut plaustrū lapide quadrato oneratū in ipso aditu portæ po-
neret confestum signo dato insecutus oppidanos circā impedita portæ
claustra oppressit trepidātes. Hannibal / apud arcem quæ a praesidio
Romano duce Liuiō tenebat Niconē quē ad proditionē sollicitauerat
eiusmodi fallacia instruxit / ut ille per causam uenandi noctu pcederet
q̄ si id p hostē interdū nō liceret. Egresso ipsi apros subministrabāt
quos ille tāq; ex captura Liuiō offerret. Idq; cū sæpius factū esset et iō-
minus obseruaret quādā nocte Hānibal uenatorū habitu Penos comi-
tibus eius immiscuit. qui cum honesti uenatione quā ferebant recepti

Thymarcus
Carneados

Papirius Cursor
Milo

Marcellus

Tarquinius Superbus

Cyrus

Philippus

Hannibal

Hannibal

Lysimachus

Mandron

Tibius maximus

Antigonus

Dionysius

Alexander

Phalaris

Clearchus

Tiberius Gracchus

essent a custodibus protinus eos adorti occiderunt. Tunc fracta porta admissus cum exercitu Hannibal omnes Romanos interfecit / exceptis his qui in arcem prefugerant. Lysimachus rex macedonū cum Ephesios oppugnaret / et illi in auxilio haberent Mandronē archipiratam q plurimū oneratas praeda naues ephesum appellebat corrupto ei ad proditionē iunxit fortissimos macedonum: Quos ille restrictis manibus p captiuis Ephesum introduceret. Qui postea ex arce raptis armis urbem Lysymaco tradiderunt.

Per quæ hostes ad inopiam redigantur. Ca. iiii.

Abius maximus uastratis campanorū agris ne quid eis ad fiduciam obsidionis superesset / recessit sementis tēpore ut frumentū quod reliquum habebant in sationes conferrent. Reuersus de inde renata pstrauit et ad famē redactis potitus ē. Antigonus aduersus Athenienses idem fecit. Dionysius multis urbibus captis cum reginos aggredi uellet qui copiis habundabāt simulauit pacē: petiitq ab eis ut cōmeatus exercitui ipsius subministrarent: quod cum impetrasset exhausto opidanorū frumento aggressus urbem alimentis desitutā superauit. Idem aduersus Hymeteos fecisse dicitur. Alexander oppugnaturus Leucadiam com meatibus abundātē / prius castella quæ in cōfinio erant cepit omnesq ex his Leucadiā passus est cōfugere ut alimēta inter multos celerius absumerent. Phalaris agrigētinus cum quædam loca munitiōe tuta in Sicilia oppugnaret simulato federe / frumēta quæ residua se habere dicebat / apud eos deposuit. Deinde data opera ut tectorum cameræ in quibus id conferebatur rescisse pluuiam reciperent: fiducia aducti cōmeatus proprio tritico abusus / primo initio estatis aggressus inopia compulit ad deditionem.

Quemadmodū persuadetur obsidionē esse permansurā. Ca. v.

Learchus Lacedemonius exploratū habēs thracas oīa tuctu nec necessaria in montes cōportasse una quoq ope sustētari: q crederent eum cōmeatus inopia recessurū: p id tps quo legatos eorū uētueros opinabat aliquē ex captiuis in conspectu iussit occidi: et membratim tanq alimenta in cōtubernia distribuit: Thraces nihil non facturū pseueratiæ causa eum credētes q tam detestabiles epulas sustinuisset experiti / in deditionē uenerūt. Tyberius gracchus Lusitāis dicētibz in decē annos cibaria se habere / et oīo obsidionē non expauesce-

re Vndecimo inquit anno tuos capiam. Qua uoce Lusitani quāq̃ istru
cti cōmeatibus statim se tradiderunt. A. Torquato grācam urbē op
pugnanti cum diceretur iuuentutē ibi studiose iaculis et sagittis exerce
ri pluris eam inquit propediem uendam.

De destructione presidiorum hostium. Ca. vi.

Cipio Hannibale in aphricam reuerso / cū plura oppida quæ
f illi in potestatem ratio redigēda dictabat firmis presidiiis diuer
sæ partis obtinerentur subinde aliquā manū submittebat ad in
festanda ea: nouissime ēt tanq̃ direpturus ciuitates aderat deinde simu
lato metu refugiebat. Hannibal ratus ueram esse trepidationem / dedu
ctis undiq̃ p̃sidiis tanq̃ de summa rerū dimicaturus insequi cepit. Ita
consecutus Scipio quod petierat nudatas ppugnatoribus urbes p̃ mas
nissam et numidas cepit. Publius cornelius Scipio / intellecta diffi
cultate expugnandi deluinū: quia concursu omnium defendebatur ag
gredi alia oppida cepit. Et euocatis ad sua defendenda singulis / uacua
rū auxiliis deluinū cepit. Pyrrhus Epirotarum rex aduersus illiricos
cum ciuitatem quæ caput gētis erat redigere in potestatē suam uellet:
eius desperatione cæteras urbes petere cepit: consecutusq̃ est ut hostes
fiducia uelut satis munitæ urbis eius ad tutelā aliarū dilaberent. Quo
facto reuocatis ipse rursus omnibus suis euacuatā eam defensoribus ce
pit. Cornelius Ruffinus consul / cum aliquanto tempore Crotonam
oppidū frustra obsedisset: quod inexpugnabile faciebat assumpta i pre
sidium Lucanorū manus: simulauit se cepto desistere. captiuū deinde
magno præmio sollicitatum misit Crotonam / qui tanq̃ ex custodia fu
gisset / qui persuasit discessisse Romanos. Id uero Crotonenses arbi
trati dimisere auxilia: destitutiq̃ propugnatoribus inopinati et inuali
di capti sunt. Mago dux Carthaginensium uicto Gneo Pisone et in
quadam turre circūsepto suspicatus uentura ei subsidia perfugam mi
sit: qui persuaderet ap̃oquantibus captum iam Pisonem. Qua rati
one deterritis eis reliqua uictoriæ cōsumauit. Alcibiades in Sicilia cū
Syracusanos capere uellet ex Catanensibus apud quos tum exercitum
continebat quēdā exploratæ solertiæ submisit Syracusanis. Is in publi
cū cōsiliū itroductus persuasit ifestissimos ēē Catanēses Atheniēsisib: et
si adiuuaret a Syracusanis futurū ut opprimerent eos et Alcibiadē. q̃re
adducti Syracusani uniuersis uirib: Catanā petitori p̃cesserunt relicta
īporū urbe. quā a tergo adortus alcibiades desolatā ut spauerat afflixit

Antius Torquatus

*Scipio
Hannibal*

P. Cornelius

Pyrrhus

Cornelius Ruffinus

*Mago
Cn. Piso*

Alcibiades

Clamius
Cunius

Cleonius atheniensis Troezenos qui in presidium Craterū tenebāt aggressus tela quādam in quibus scriptum erat uenisse se ad liberādā eorum tempu. intra muros iecit: et eodem tempore captiuos quosdam conciliatos sibi remisit: qui Craterum detractarent. per hoc consilium seditione intestina apud obsessos conciliata admoto exercitu potitus ē (ciuitate.

De fluminū derinatione et uitiatione aquarum Ca. vii.

p. Seruilius
- C. Caesar

- Q. Metellus

Alphar

Somyrius

Clisithon

Vblus Seruilius Isauram oppidū flumine eo quo hostes aqua p bantur auerso ad deditionem siti compulit. Caius Caesar in Gallia Cadurcorum ciuitatem amne cinctam / et fontibus abūdantem ad inopiam aquæ redegit: cū fontes cuniculis auertisset / et fluminis usum per sagittarios arcuisset. Quintus Metellus in Hispania citeriore in castra hostium humili loco posita fluuiū ex superiore parte immisit: et subita inundatione turbatos per dispositos in hoc ipsum in fidiatores cecidit. Alexander apud Babilonem quæ media fluuiū Eufrate diuidebatur / fossas pariter et aggerem instituit / ut in usum eius extimarent hostes egeri terram: atq; ita subito flumine auerso / per al / ueum ueterem qui siccatus igressum pbebat / urbem intrauit. Semi ramis aduersus eosdem Babilonios eodem Eufrate auerso idem fecisse dicitur. Clisithenes Sycionius ductum aquarū in opidum Eriseortum ferentem rupit. Mox reffectis tubis restituit aquam elleboro corruptā: qua usos profluuiū uentris decipiens cepit.

De iniiciendo obsessis pauore. Ca. viii.

philippus

pelopidas

Cyrus

Hilippus cum Teenasium castellum nulla uī capere posset / an p te ipsos muros terram egressit simulauitq; agi cuniculum / castel / laniq; subritos se estimantes reddiderunt. Pelopidas Theba nus magnetum duo oppida simul oppugnaturus non tam ita lōgo spa tio distantia: quo tempore ad alterum eorum exercitum admouebat / precepit ut ex composito ab aliis castris. iiii. equites coronati notabili a lacritate uelut uictoriam nuntiantes uenirent / ad cuius simulationem curauit ut silua quæ in medio erat incenderetur. prebitura spēm urbis ardentis. præterea quosdam captiuorū habitu eorū iussit pducī. Qua asseueratione perterriti qui obsidebantur dum in parte iam se supera / tos existimant defecerunt. Cyrus rex Persarum incluso sardibus creso

qua praeceptus mons nullum aditum prestabat ad menia / malos exequantes altitudinem iugi subtexit. Quibus simulacra hominū armata perfici habitus imposuerat: noctūq; eos monti admouit. Tū prima luce ex altera parte muros aggressus est: ubi orto iam sole simulacra illa armatorum referentia habitum refulserunt: oppidani captam urbem a tergo credentes / et ob hoc in fugam dilapsi uictoriam hostibus concesserunt.

De irruptione ex diuersa parte quam expectamus. Ca. viiii.

Cipio apud Carthaginem / sub discessu estus maritimi secutus deum ut dicebat ducem / ad muros urbis accessit / et cedente stagno / qua non expectabatur irrupit. Fabius maximus Cunctatoris filius / apud arpos presidio Hannibalis occupatos considerato situ urbis sexcentos misit milites obscura nocte: qui per munitam eoq; minus frequentatam oppidi partem / scalis euecti in murum portas reuellerent: hi adiuti decidentium aquarū sono qui operis strepitum obscurabat / iussa peragunt. ipse dato signo ab alia parte aggressus cepit Arpos. Caius Marius bello iugurthino apud flumē Mulucam / cum oppugnaret castellum in monte saxeo situm: quod una et angusta semita adibatur cetera parte uelut cum saltu precipiti: nuntiato sibi per ligurem quēdam / ex auxiliis gregalem militem qui forte aquatum progressus dum per saxa montis cocleas legit ad summum peruenerat erepi posse in castellum: paucos centuriones quibus perfectissimos cum uelocissimis militibus aeneatores imiscuerat / misit capite pedibusq; nudis: ut prospectus uisusq; per saxa facilius foret / scutis armisq; a tergo aptatis. hi ligure duce et loris et clauis quibus in ascensu nitebantur adiuti / cum ad posteriora ob id uacua defensoribus castelli peruenissent / concinere et tumultuari ut praeceptum erat ceperunt. ad quod constitutum Marius confrantius adhortatus suos acrius instare castellanos cepit. Quos ab imbelles multitudinem suorum reuocatos tanquā a tergo capti essent insegurus castellum cepit. Lucius cornelius cōsul complura sardiniae cepit oppida dum fortissimas partes copiarum noctu exponit. Quibus precipiebat ut delitescerent opperirenturq; tempus quo ipse nactus appelleret: occurrentibus deinde aduentanti et hostibus ab ipso per simulationem fugae longius ad persequendum aduocatis illi in relictas ab his urbes impetum facerent. Pericles Atheniensium dux cum oppugnaret quādam ciuitatem magno consensu defendentium tutam nocte ab ea parte murorum:

Alcibiades

Trasibulus

Philippus

Ponomeus

Anthiochus

Cato

L. Scipio

Hannibal

Scordisci

quæ mari adiacebat / classicum clamorem attolli iussit. hostes penetra-
tum illa oppidum rati reliquerunt portas: per quas Pericles destitutas
presidio irrupit. Alcibiades dux Atheniensium euticum oppugnandi
eius causa / nocte iprouisus accessit et ex diuersa parte menium cornici-
nes canere iussit. sufficere propugnatores murorum poterant ad id latus
a quo solo se temptari putabant / cum fluerent qua non obsisterant mu-
ros transcendit. Trasibulus dux Milesiorum ut portum Syciniorum
occuparet a terra subinde oppidanos temptauit: et illo quo lacescebant /
tur conuersis hostibus / classe inspecta portum cepit. Philippus in ob-
sidione cuiusdam urbis maritimæ binas naues procul a conspectu con-
tabulauit superstruxitque eis turres: aliis deinde turribus adortus a terra
uel cominus domibus propugnatores distrinxit turritas naues a mari
applicuit: et qua non resistebatur subiit muros. Pericles Ponomeso-
rum castellum oppugnaturus in quo duo omnino erant accessus / alterum
fossa interclusit / alterum munivit. castellani securiores ab altera parte fa-
cti / eam solam quam muniri uidebant custodire ceperunt. Pericles pre-
paratis pontibus iniectisque super fossam / qua non cauebatur subiit ca-
stellum. Anthiochus aduersus Ephesios rhodiis quos in auxilio ha-
bebat precepit / ut nocte portum cum magno strepitu inuaderent: ad quam
parrem cum tumultu omni multitudine decurrente / nudatis defensoribus
aliis munitionibus / ipse aggressus a diuerso ciuitatem cepit.

De insidiis per quas eliciantur obsessi. Ca. x.

Ato in conspectu Laceranorum quos obsidebat reliquis submo-
tis sueffanos quosdam ex auxiliariis maxime imbelles aggredi
mentia iussit. hoc cum facta eruptione lacerani facile auertissent
et fugientes auide insecuti essent. illis quas occultauerat cohortibus op-
pidum cepit. Lucius Scipio in Sardinia cuiusdam ciuitatis per tu-
multum relictæ oppugnatione / quam instruxerat / speciem fugientis
finxit. insecutisque temere oppidanis per eos quos in proximo occulta-
uerat oppidum inuasit. Hannibal cum obsideret ciuitatem hymera
castra sua capi de industria passus est iussis recedere penis tanquam preua-
leret hostis. Quo euentu Hymereis ita deceptis / ut gaudio impulsæ rei-
licta urbe procurrerunt ad punicum uallum Hannibal uacuum urbem
per eos quos in insidiis ad hanc ipsam occasionem posuerat cepit. Idem ut
sagittarios eliceret rara acie ad muros accedens ad primam eruptionem
oppidanorum simulata fuga cessit. Interpositoque exercitu ab oppido
interclusos hostes a suis in medio trucidauit. Scordisci equites :

25
cum a grecia duarum partium presidio oppositus esset Lucullus pei
cora abigere simulates/procurauerunt eruptione: fugam deinde meri
ti sequere lucullum in insidias deduxerunt et octingentos cum eo milites
occiderunt. Chares dux Atheniensium ciuitatem aggressurus littori op
positam post quedam promontoria occulte habita classe e nauibus uelo
cissimam praeter hostilia presidia ire iussit: qua uisa cum omnia nauigia
quae pro custodia portus agebantur/ad persequendam euolassent/ Chares
in indefensum portum reliqua classe inuectus est ciuitatem occupauit.

Lartha dux Penorum in Sicilia lilibeum nostris terra marique obsidenti
bus partem classis suae procul armata iussit ostendi ad eius conspectum cum euo
lassent nostri: Ipse reliquos quos in occulto tenuerat nauibus lilibei portum

De simulatione regressus Ca. xi. (occupauit.

Hormion dux Atheniensium cum depopulatus esset agros chal
chidensium/ legatis eorundem ea requiritibus benigne respondit/
et nocte qua admissurus illos erat: finxit litteras sibi supuenisse/
se ciuium suorum: propter quas redeundum haberet/ ac paulum regressus di
misit legatos. his omnia tuta et abisse phormionem renuntiantibus chal
chidenses spe et oblatae humanitatis et abducti exercitus remissa urbis
custodia/ cum confestim phormionem reuertisset prohibere inexpectata
uim non potuerunt. Agesilaus dux lacedaemoniorum cum phocenses ob
sideret/ et intellexisset eos qui tunc presidio illis erant iam gratiari bel
lorum incommodo: paululum regressus/ tanquam ad illos actus libera occasio
nem recedendi his dedit non multo post milite reducto/ destitutos phocenses
superauit. Alcibiades aduersus bizanticos/ qui se menibus conti
nebant insidias deposuit et simulato regressu incautos eos oppressit. Vi
riatus cum tridui iter descendens confecisset idem illud in uno die remensus/
securos segobrienses et sacrificio quam maxime occupatos oppressit. E
paminudas matiniam cum lacedaemonios in subsidium hosti uenisse aduer
teret/ ratus posse lacedaemonem occupari si clam illo profectus esset: no
cte crebros ignes fieri iussit ut specie remanendi occultaret profectionem
Sed a transfuga perditus affecuto exercitu lacedaemoniorum itinere quidem
quo spartam petebat destitit. Idem tamen consilium conuertit ad matiniem/
ses. aequae enim ignibus factis lacedaemonios quasi maneret frustratus
xl. milia passum reuertitur Matiniam: eaque auxilio destituta occupauit.

De exercitanda cura suorum. Ca. xii.

Alcibiades Atheniensis ciuitate sua a Lacedaemoniis obsessa ue
ritas negligentiam uigilum denuntiavit his qui in stationibus erant:

EE. ii

ut obseruarent lumen quod nocte ostensurus esset ex arce / et ad con-
spectū eius ipsi quoq; lumina attollerēt: in quo munere qui cessasset /
penā passurū: dū sollicitē expectat signū ducis / peruigilatū ab omni /
bus et suspecta noctis periculū euitatū est. Hiphycrates dux Atheni-
ensium cū presidio Corinthū teneret et sub aduentū hostiū ipse uigi-
lias circuiret / uigilē quē dormientē uiderat trāsfixit cuspide quod fac-
tū quibusdā tanq̃ seuū increpantibus / qualē iueni iquit talē reliqui.

Epaminundas Thebanus idem fecisse dicitur.

De emittendo et recipiendo nuntio. Ca. xiii.

Omani obsessi in Capirolio / ad Camillū ab exilio imploran-
dum miserūt: qui ut stationes Gallorū falleret per saxa tarpe-
ia demissus transnato tyberi ueios peruenit: et perpetrata lega-
tione similiter ad suos rediit. Campani diligenter Romanis quibz
obsessi erant custodias agentibus / quēdam transfugā subornatū mise-
rūt: qui occultatā Balteo epistolam inuenta effugendo occasione ad
Penos pertulit. Venatione quoq; et pecoribus quidā miserūt litteras
mēbranis mandatas. Aliqui iumentū in aduersam partē inflixerunt /
dū frationes transeunt. nōnulli iteriora uaginatū inscripserūt. Hyr-
cius consul ad decimū Brutū qui Mutinā ab Antonio obsidebatur /
litteras subinde misit plumbo scriptas / quibus ad brachiū ligatis / mi-
les scultēnā amnē trāsnabat. Idem columbis quas inclusas ante tene-
bris et fame affecerat / epistolas ad collū seta ligauit / easq; a propinquo
inquartū poterat loco menibus emittebat: illa lucis cibiq; auidā altissi-
ma edificiorū petētes excipiebātur a Bruto. Qui eo modo de omnibz
rebus certior fiebat utiq;: postq̃ disposito cibo quibusdam locis colū-
bas illuc deuolare instituerat.

De introducendis auxiliis et cōmeatibus Ca. xiiii.

Ello ciuili cum Ategua urbs in Hispania pompeianarū parti-
b / um obsideretur Martius interim rex tanquā Cæsarianus trit-
buni cornicularius uigiles quosdā excitauit: e qbus aliquot e-
nitans constantia fallaciz suaz per medias Cæsaris copias presidium Pō /
pei transduxit. Hannibale obsidente casilinū Romani farinā dolis
secunda aqua uulturni fluminis dimittebant ut ab obsessis exciperet:
quibus cū obiecta per mediū amnē catēna Hannibal obstitisset nu-
ces sparsere / quaz cū aqua ferente ad oppidū defluerent / eo cōmeatu
sociorum necessitatem sustentauerunt. Hyrcius in Mutinēsis ob-
sessis ab Antonio / salē quo maxime indigebāt cuppis conditū per am-

nem Saminitorum intromisit. Idem pecora secūda aqua dimisit quæ
excepta sustentauerunt necessariorum inopiam.

Quemadmodum efficiatur ut quæ desunt habūdare uideātur. C.xy.

Omani cum a gallis Capitolium obsideretur in extrema iā fa-
me panem in hostem iactauerunt / consecutiq; ut habūdare co-
meatibus uiderētur: obsidionem donec Camillus subueniret /
tollerauerunt. Athenienses aduersus Lacedemonios idem fecisse di-
cuntur. Hi qui ab Hannibale ad Casilinum obsidebantur ad extre-
mam famem peruenisse crediti cū etiam herbas alimentis eorum Han-
nibal saepe arato loco qui erat inter castra ipsius / et menia preperet
semina in preparatum locum iecerunt. Consecuti ut habere uiderētur
inde uictum sustentarent usq; ad satorū prouentū. Reliqui ex tri-
ariana clade cum obsiderentur / quia deficere frumento uidebātur hor-
rea tota nocte circūduxerunt: captiuos deinde precisis manibus dimise-
runt. Hi circūsedentibus suis persuaferunt ne spem maturæ expugna-
tionis reponerent in fame romanorum: quibus alimentorum ingens
copia superesset. Thraces in arduo monte obsessi / iquem hostibus
accessus non erat collato uiridi exiguo tritico / aut caseo pauerunt pe-
cora et in hostium presidia dimiserunt. Quibus exceptis et occisis cū
frumenti uestigia in uisceribus earum apparuissent / opinatus hostis
magnam uim tritici superesse eis: qui inde etiam pecora pascere re-
cessit ab obsidione. Phraibulus dux milesiorum cum longa obsi-
dione milites sui agerentur / ab Aliacte qui superabat eos ad deditionē
fame posse compelli: sub aduentum legatorum Aliactis frumentum
omne in forum compellere iussit. et conuiuis sub id tempus instructis
per totam urbem epulas prestitit: atq; ita persuasit hosti superesse ip-
s copias: quibus diurnam sustinerent obsidionem.

Qua rōne pditoribus et trāsfugis occurratur. Ca.xvi.

Arcellus cognito cōsilio. L. Bancii nolani qui corrumpere ad
defectionem populares studebat / et Hannibali gratificabatur
q; illius beneficio curatus inter kannenses: saucius et ex capti-
uitate remissus ad suos erat: q; iterficere eū ne supplicio eius reliquos
concitaret Nolanes non audebat accersitum ad se allocutus est dicens
fortissimū eū militem / quod antea ignorasset hortatusq; est ut secum
moraretur et super uerborū honorem equū ei quoq; donauit. Qua

EE.iii

Romani

Camillus

Athenienses

Hannibal

Casilini

Thracum dux

Phraibulus

Phraibulus

Arcellus

L. Bancius

Amilchar

Hanno

Omalus

Hannibal

Diodorus

Romani

Paulus Aemilius

Liuius

Hannibal

benignitate nō illius tātū fidē sed ēt populariū qui ex illo pēdebāt sibi obligauit. Amilchar dux Penorū cū frequēter auxiliares Galli ad romanos trāsitrēt et iā ex cōsuetudine ut socii exciperētur: sibi fidelissimos subornauit ad simulādā trāsitiōē: qui romanos excipiēdorū cā eorū pgressos occiderūt. Quæ solertia Amilchari nō tātū ad p̄sentē p̄fuit successum: sed i posterū præsstitit ut Romanis ueri quoq; trās fugæ forent suspecti. Hanno Carthaginēsiū ip̄erator in Sicilia cum cōperisset mercēnatorū Gallorū circiter.iiii.milia cōspirasse ad trās fugiēdū ad Romanos: q̄ aliquot mēsiū mercedes nō receperant: aīad uertere aut in eos nō auderet / metu seditōis p̄misit plationis iniuriā liberalitate pensaturū: quo nomine gratias agentibus gallis p̄ t̄ps idoneū datis pollicitis fidelissimū disp̄satorē ad Otaciliū consulē misit. qui tanq̄ rationibus interuersis trās fugisse nuntiauit nocte p̄xima gallorū quatuor milia: quæ prædatū forent missa posse excipi. Otacilius nec statim credidit trās fugæ: nec tamē rē sp̄rnedā ratus disposuit insidiis lectissimā manū suorū. ab ea galli excepti dupliciter Hanno nis consilio satisfecerūt. et Romanos ceciderūt et ip̄i omēs interfecti sunt. Hannibal similiter se a transfugis ultus est. Nā cū aliquos ex militibus suis sciret transfugisse p̄xima nocte / nec ignoraret exploratores hostiū in castris suis ēē palā pronūtiauit nō debere trās fugas uocari solertissimos milites: qui ip̄ius iussu exierūt ad excipiēdū hostia consilia: auditis quæ pronūtiauit rettulerūt exploratores ad suos. Tūc cōprehēsi a Romanis transfugæ. et amputatis manibus remissi sunt. Diodorus cū p̄sidio Amphypolim tueretur et duo milia thracū suspecta haberet: quæ uidebant urbē direptura / mentitus ē paucas hostium naues p̄ximo littori applicuisse easq; diripi posse. Qua spe si mulata Thraces emisit. ac deinde clausis portis non recepit.

De Eruptionibus. Ca. xvii.

Omani qui in p̄sidio Panormitanorū erant ueniente ad obsidionē Hasdrubale raros ex industria in muris posuerūt defēsores. Quorū paucitate cōtēpta cū incautus muris succederet Hasdrubal eruptione facta ceciderūt eum. Aemilius Paulus uniuersis liguribus iprouiso adortis castra eius / simulato timore diu continuit militem: deinde fatigato iā hoste a. iiii. portis eruptiōe facta strauit cepitq; ligures. Liuius prefectus Romanorum / arcē tarentinorū tenens / misit ad Hasdrubalē legatos ut abire sibi incolumi liceret. ea simulatione ad securitatem p̄ductū hostē eruptione facta cecidit.

Gneus Pompeius circūfessos ad dyrrachium non tantū obsidione li-
berauit suos / uerū etiam post eruptionē quā oportuno loco et tēpore
fecerat: Cæsarem ad castellū quod duplici munitione instructū erat a-
uide irrūpētē exterior ipse circūfusus corona obligauit: ut ille iter eos
quos obsidebat / et eos qui extra circūuenerant medijs nō leuē pericu-
lum et detrimentū senserit. Flauius fimbria et in asia apud Rhinda-
cum aduersum filium Mithrydati brachijs a latere ductis deinde fos-
sa in fronte percussa / quietū in uallo militē tenuit: donec hostilis eq-
tatus incurreret angustias munimētōrū: tunc eruptione facta sex mi-
lia eorū cecidit. Asculani oppugnaturū oppidum Pōpeio / cum pati
eos senes egros in muris ostendissent / ob id securos Romanos eruptō-
ne facta fugauerunt. Numantini obsessi ne pro uallo quidē instru-
xerūt aciem adeoq; se cōtinuerūt ut Popilio lenati fiducia fieret scalis
oppidum aggrediēdi. Quo demū suspicante īsidias / quia nec tūc qui-
dem obsistebatur ac suos reuocante / eruptione facta aduersus descen-
dentes adorti sunt.

De distantia obsessōrum. Ca. xviit.

Omani assidente menibus Hannibale ostendēdæ fiduciæ gra-
tia supplemētū exercitibus quos in Hispania habebant diuer-
sa porta miserunt. Idem agrum in quo castra Hannibal habe-
bat defuncto forte domino uenalem ad id precium perduxerunt licē-
do: quo is ager ante uenierat. hi dū ab hannibale obsiderentur / et ipsi
capuā decreuerūt obsidere. nec nisi capta ea reuocauerūt ide exercitū.

Sexti Iulii Frontini Strategematū liber quartus.

Ultra lectione conquisitis strategematibus et nō exiguo ser-
plo digestis / ut promissum triū librorū īplerem / si modo im-
pleui in hoc exhibeo ea quæ parū apte descriptioni priorū
ad speciem alligata subiici uidebantur. Et erant exēpla poti-
us strategicon q̄ strategemata. Quæ iccirco separauī quia quī clara:
diuersæ tamē erāt substantiæ: ne si qui forte ī aliqua ex his īcidissent si-
militudine indocte p̄missa opinarentur: et sane uelut residua expe-
diēda sūt: ī quo sicuti ātea et ipse ordinē p̄ species seruare conabor.

De disciplina.

Ca. i.

De effectū disciplinæ.

Ca. ii.

De continentia.

Ca. iii.

De iusticia.

Ca. iiii.

De constantia.

Ca. v.

Con. Pompeius

Cæsar

Flauius Fimbria

Asculani

Numantini

Popilius Lenax

Romani

Hannibal

De affectu et moderatione.

Ca. vi.

De variis consiliis.

Ca. vii.

De Disciplina. Ca. i.

Scipio
Cipio ad Numantiā corruptū superiorū ducū socordia exerci-
tum correxuit: dimisso ingenti lixarū numero: redactis ad Mu-
nus quotidiana exercitatione militibus: quibus cum frequens
iniūgeret iter portare cōplurū dierū cibaria imperabat: ita ut frigora
et hymbres pati uada fluminum pedibus traicere asuesceret miles. Ex
probrante subinde imperatore timiditatem et ignauiam: frāgente de-
licationis usus ac parū necessaria expeditioni uasa. q̄ maxime nobili-
ter accidit: Caio menio tribuno: cui dixisse traditur Scipio: mihi pauli-
per tibi et reip. semper necessarius nequaquā eris. Quintus Metellus
bello iugurino similiter lapsam militū disciplinā pari seueritate resti-
tuit: cū insup̄ phibuisse alia carne q̄ assa. elixaue milites uti. Pir-
rhus delectori suo fertur dixisse: tu grādes elige: ego eos fortes reddā.

Lucio Flacco et. C. Varrone consulibus milites primo iureiurādo
facti sunt: ante enim sacramēto tātūmodo a tribunis rogabant. Cæte-
rū ipi inter se tātū iurabāt se fugæ ac formidinis cā non abituros neq̄
ex ordine recessuros / nisi reli petēdi feriendine hostis / aut ciuis seruā-
di cā. Scipio Aphricanus cū ornatū scutū elegātius cuiusdam uidis-
set dixit nō mirari se q̄ tanta cura ornasset / in quo plus presidii q̄ in
gladio haberet. Philippus cū primū exercitū constitueret / uehiculo-
rū usum omnibus iterdixit equitibus / nō amplius q̄ singulos calones
habere permisit. Peditibus autē denis singulos: qui molas et funes fer-
rent in estriua exeuntibus. xxx. dierū farinā collo portare imperauit.

Cains Marius recidēdorū ipedimētorū gratia quibus maxime exer-
citus agmen oneratur / uasa et cibaria militū in fasciculos aprata fur-
cis iposuit: sub quibus et habile onus et facilis requies esset: Vnde et
in puerbiū tractū est. Muli mariani. Theogenes Atheniensis cum
exercitū megarā duceret petētibus ordines respōdit ibi se daturū: dein-
de clā equites p̄misit eosq̄ hostiū specie ipetū i socios retorquere ius-
sit. Quo facto cū tāq̄ ad hostiū occursum prepararetur p̄misit ita ori-
dinari aciē: ut quo quis uoluisset loco cōsisteret / et cū inertissimus q̄
q̄ retro se dedisset: strenui autē in fronte p̄siluissent: ut quēq̄ inueni-
rat stātē ita ad ordines milites p̄uexit. Lysāder Lacedemonius egres-
sum tūa quēdā castigabat: cui dicenti ad nullius rei rapinā se ab agmī-
ne recessisse. Respōdit ne specie qdē rapturi p̄beas uolo. Antigonus
cū audisset diuertisse filiū suū i eius domū / cui tres filix isignes specie

C. Marius

Q. Metellus

Pirrhus

L. Flaccus

C. Vatro

Scipio Aphricanus

C. Marius

Theogenes

Muli mariani

Lysander

Antigonus

essent: audio iquit fill anguste habitare te pluribz dominis domū po-
sidentibus: hospitium latius accipe: iussitq; comigrare: dixit ne quis mi-
nor quinquaginta annis natus hospitio matris familias uteretur. Quin-
tus metellus consul quis nulla lege impediretur quin filium cotubernalē p-
petuum haberet maluit tamē eū i ordine habere. Publius Rutilius con-
sul cū secundū leges i cotubernio suo filium posset habere i legione mili-
tē fecit. Tyberius Scaurus filium qui i saltu tridentino loco hostibus
cesserat i cōspectū suū uenire ueruit. Adolescēs uerecūdia ignominia
pessus mortē sibi cōstitit. Cotta cōsul i sicilia i Valeriū nobile tribu-
nū militū ex gēte Valeria uirgis aiaduertit. Idē. P. aureliū sanguine si-
bi iuctū / quē obsidioni lipararū ipse ad auspicia repetēda mesanā trāsi-
turus pfecerat: Cū agger icensus et capta castra essent: uirgis cesū i nu-
merū gregaliū peditū referri et muneribz fungi iussit. Fuluius Flac-
cus censor Fuluiū fratrem suū quia legionē in qua tribunus militū erat
iniussu cōsulis dimiserat a senatu mouit. Marcus Cato ab hostili lic-
tore i quo p aliquot dies māserat cū tradito pfectionis signo classē
soluisset: et relictus e militibz quidā acerrima uoce et gestu expostula-
ret uti tolleretur: circūacta ad littus uniuersa classe cōprehensū suppli-
cio affici iussit: et quē occisuri p ignominia hostes fuerāt exēplo poti-
us ipēdit. Appius claudius ex his qui loco cesserāt decimū quēq; mi-
litē sorte ductū fuisse pcussit. Paulus Lucius cōsul ex duabus legioni-
bus quā loco cesserāt sorte ductos i cōspectu militū securi pcussit.
Fabius Rutilius ternas ex cēturiis quarū statio prupta erat securi per-
cussit. Marcus ātonius cū agger ab hostibz icensus esset: ex his q in
ope fuerāt duarū cohortiū militē decimauit. Et in singulos ex his cē-
turies aiaduertit. legatū cū ignominia dimisit: reliquis ex legione
ordē dari iussit. In legionē quā regiū oppidū iniussu ducis diruerat
aiaduersum ē ita ut quatuor milia tradita custodiā necarēt. Preterea
senatus cōsulto cautū ē ne quē ex eis sepeliri uel lugere fas esset. Lu-
cius Papirius cursor dictator Fabiū rutilianū magistrū equitū / q ad-
uersum dictū eius quis prospere pugnauerat uirgis poposcit / cesū se-
curi percussurus. nec cōtentioni aut precibus militū cōcessit aiaduersi-
onē / eūq; perfugietē Romā persecutus est / nec ibi quidē remissionē
prius supplicii meruit: q ad genua eius et Fabius cum patre prouol-
ueretur: et pariter senatus et populus rogarent. Manlius cui iperi-
oso postea cognomen fuit / filiū q is contra edictum patris cum ho-
ste pugnauit / quāuis uictorem in conspectu exercitus uirgis cesum se

Q. Metellus

P. Rutilius

Tyberius Scaurus

Cotta

Valerius

P. Aurelius

Fuluius Flaccus

M. Cato

Appius Claudius

Paulus Lucius

Fabius Rutilius

M. Antonius

L. Papirius

Manlius

Manlius

Q. Fulvius

M. Cato

Publius Fulvius

Appius Claudius

M. Marcellus

M. Salinator

Q. Petilius

Brutius

Cassius

C. Marius

Domicius

Alex. macedo

curi percussit. Manlius filius exercitu pro se aduersus patrem seditionem parante negauit tanti esse quēq; ut propter illū disciplina corrumperetur: et obtinuit ut ipsum puniri paterentur. Quintus fabius maximus transfugarū dextras precidit. Marcus Curio cōsul / bello dardanico circa Dirrachium / cum ex quinque legionibus una facta seditione militiā detrectasset secuturāq; se temeritatem ducis in expeditione asperā et insidiosam negasset quattuor legiones eduxit armatas et consistere ordinibus detectis armis uelut in acie iussit. Post hæc seditionem legionem inermē procedere discinctamq; in conspectu armati exercitus stramēta coegit secare. Postero autem die similiter fossam discinctos milites facere: nullis precibus legionis ab eo impetrari potuit ne signa eius submitteret nōmenq; aboleret / milites autē i supplementum legionum distribueret. A Fulvio Appio Claudio consule milites ex pugna cānensi in Siciliam ex senatus. C. relegati postulauerunt a consule Marco marcello / ut in prælium ducerentur. Ille senatum consuluit: senatus negauit sibi placere cōmitti his remp. quā deseruissent. Marcello tamen permisit facere quod uideretur / dū ne quis eorum munere uacaret neue donaretur / neue quod premium ferret aut in italiā portaretur / dum Peni in ea fuissent. Marcus Salinator consularis damnatus est a populo: eo q; prædam nō æqualiter diuiserat mililibus. Cum a liguribus in prelio Quintus petilius consul interfectus esset / decreuit senatus: uti ea legio: in cuius acie consul erat occisus tota infrequens referretur / stipendium ei non daretur a numeroq; rescinderetur.

De effectu disciplinæ Ca. ii.

Ruti et Cassii exercitus memorie proditum est in bello ciuili cum una per Macedoniam iter facerēt / priorq; Brutus ad fluuium in quo pōtem iungi oportebat peruenisset: Cassii tamē exercitum et in efficiendo ponte et in transitu maturādo præcessisse. Qui uigor disciplinæ effecit ne solum in operibus uerum etiam i summa belli prestatent cassiani brutianis. Caius Marius cum facultatē eligendi exercitus haberet ex duobus qui sub Rutilio et qui sub Metello ac postea sub se ipso meruerant: Rutilianum quendam minorem qui certioris disciplinæ arbitrabatur pūctauit. Domicius corbulo duab; legiōib; et paucissimis auxiliis disciplina correctā parthos substituit. Alexāder Macedo, xl. milib; hominū iā inde a Philippo

patre disciplinæ asuefactis orbē terrarum aggressus innumeras hostium copias superauit. Cyrus bello aduersus Persas. xiiii. milibus armato rum imensas difficultates superauit. Epaminundas dux Thebano rum .iiii. milia hominū ex quibus. cccc. tantū equites erant: lacedemo niorum exercitum. xxiiii. miliū peditum / equitum mille sexcentorum uicit. A. xiiii. milibus græcorū qui numerus ī auxiliis Cyri aduersus Artaxerxem fuit / centū milia barbarorū prelio superati sunt. Eodē græcorū prelio decē milia amissis ducibus reditus sui cura uni ex cor / pore suorum Xenophonti atheniensi demandati per iniqua et inco / gnita loca incolumia reuersa sunt. Xerxes a. ccc. Lacedemoniorum ad thermopylas uexatus cum uix eos confecisset. hoc se deceptum aie bat q̄ multos quidem homines habebat: uiros autē disciplinæ tenaces nullos.

De continentia. Ca. iiii.

Arcum Catonē / uino eodē / quo remiges contētū fuisse tradi tur. Fabricius / cum Cyneas legatus Epyrotarū grande pon dus auri dono ei daret / nō accepto eo / dixit malle se habenti bus id imperare q̄ habere. Attilius regulus / cum summis rebus pre / fuisset / adeo pauper fuit ut se coniugē liberofq; toleraret agello: qui colebatur per unū uillicū: cuius audita morte scripsit senatui de suc cessore: destitutis rebus obitu serui necessariam esse presentiam suam.

Cneus Scipio post res prospere gestas in hispania in summa pau / pertate decessit nec ea quidē relicta pecunia quæ sufficeret in dotem feminarū / quas ob inopiam publice dotauit senatus. Idem prestite runt Athenienses filiis Acrisidis post amplissimarū rerum administra tionē maxima paupertate defuncti. Epaminundas dux Thebano / rum tantæ abstinentiæ fuit ut in suppellectili eius preter ænum et ueru unicum nihil inueniretur. Hannibal surgere de nocte solitus ante noctem nō requiescebat crepusculo demū ad cenā uacabat / neq; am / plius q̄ duobus lectis discūbebatur apud eum. Idē cum sub Hasdru / bale imperatore militaret plerūq; super nudam humū sagulo reclus somnos capiebat. Emilianū Scipionē traditur in itinere cum amicis ambulante accepto pane uesci solitū. Idem et de Alexandro Mace / done dicitur. Masinissam nonagesimū ut dicitur annū agentē me / ridie ante tabernaculū stantem uel ambulantem capere solitum cibos legimus. Curtius cum uictis ab eo sabinis ex senatus consulto am / pliaretur ei modus agri: quem consummati milites accipiebant grega liū portōne cōtētus fuit malū ciuē dicēs cui nō eēt id qd̄ ceteris satis.

Cyrus
Epaminundas

Cyrus

Xenophon

Xerxes

M. Cato

Cynus

Attilius regulus

Cn. Scipio

Athenienses

Epaminundas

Hannibal

Scipio Emilianus

Alex. macedo

Masinissa

Curtius

Uniuersi quoque exercitus notabilis saepe fuit continentia / sicut eius qui sub Marco Scauro meruit. Namque memoriae tradidit Scaurus pomi feram arborem quae in pede castrorum fuerat completa metatione postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam. Auspiciis imperatoris Caesaris Domitiani augusti germanico bello: quod Iulius ciuilis in gallia mouerat ligonum opulentissima ciuitas quae ad ciuilem descinerat / cum adueniente exercitu Caesaris: populationem timeret: quod contra expectationem inuiolata nihil ex rebus suis amiserat in obsequium redacta septuaginta milia armatorum tradidit. L. Mumi / us qui Corintho capta non Italiam solum / sed et provinciam tabulis statuisque exornauit: adeo nihil ex tantis manubiis in suum conuertit: ut filiam eius inopem senatus ex publico dotaauerit.

De Iustitia Ca. iiii.

Amillo phaliscos obsidenti ludi magister liberos faliscorum / tamquam ambulandi causa extra murum eductos tradidit dicens repetendis obsidibus necessario ciuitatem imperata facturam: Camillus non solum spreuit perfidiam: sed et restrictis post terga manibus magistrum uirgis agendum ad patres tradidit piis adeptus beneficium uictoriae: quam fraude non cupierat. Nam phalisci ob hanc iustitiam sponte ei se dederunt. Ad Fabricium ducem romanorum medicus Pyrrhi Epyrotarum regis peruenit / pollicitusque est daturum se uenenum Pyrrho si merces sibi in qua operae precium esset constitueretur. Quo facinore Fabricius egere uictoriae suam non arbitratus regi medicum detexit: atque ea fide meruit ut ad petendam amicitiam Romanorum compelleret Pyrrhum.

De Constantia Ca. v.

Neus Pompeius minantibus direpturos pecuniam militibus quae in triumpho ferretur / Seruilio et Glaucia cohortantibus ut diuideret eam ne seditio fieret affirmauit non triumphaturum se sed potius moriturum quam licentiae militum succumberet. Casti / gatisque oratione graui laureatos fasces obiecit: ut ab illorum inciperet direptione / eaque inuidia redegit eos ad modestiam. Caesar seditione / ne in tumultu ciuiliu armorum acta / maxime tum tumentibus animis legionem totam exauctorauit ducibus seditionis securi percussis. Mox eos quos exauctorauerat ignominiam deprecantes restituit et optimos milites habuit. Paulus amisso ad cannas exercitu offerente equum Lentulo quo fugeret superesse cladi quam non per ipsum contraxit.

te noluit: sed in eo saxo cui se uulneratus adclinauerat p̄sedit donec ab
 hostibus oppressus cōfoderetur. Varro collega eius uel maiore con/
 stantia post eandem cladem uixit: gratiaq; ei a senatu et populo acta
 sunt quia non desperasset tempus. Non autem uitae cupiditate sed reip.
 amore se sup̄fuisse reliquo ætatis suae t̄p̄e approbavit. Nam et barbā
 et capillum submisit. et postea nunq̄ recūbens cibum cepit: honorib;
 q; cum ei deferrent a populo renuntiavit dicens felicioribus magistra/
 tibus reip. opus esse. Sempronius Tuditanus et Octavius tribuni
 militum omnibus fuis ad cannas cum in minoribus castris circunse/
 derentur suaserunt cōmilitonibus: ut stringerent gladios et p̄ hostiū
 p̄sidia erumperent secum / id sibi esse animi etiam si nemini ad erum/
 pendum audacia fuisset / affirmantes de cūctatibus. xii. omnino equi/
 ribus uel peditibus qui cōitari substinuerant reptis incolumes canusi/
 um peruenierunt. C. Fonteius Crassus in Hispania cum tribus mili/
 bus hominum p̄datum p̄fectus / locoq; iniquo circūuētus ab Hasdru/
 bale ad primos tantum ordines relato consilio incipiente nocte quo
 t̄p̄e minime expectabat p̄ stationes hostium erupit. Publius decius
 tribunus militum bello s̄anitico Cornelio consule iniquis locis dephē/
 so ab hostibus / suasisit ut ad occupandum collem qui in p̄p̄quo erat
 modicam manum mitteret / seq; ducem his qui mittebantur obtulit:
 auocatus in diuersa hostis emisit consulem. Decium autem cinxit ob/
 sediq; illas quoq; angustias: nocte eruptionem cū eluctatus esset De/
 cius incolumis cum militibus consuli accessit. Idem fecit sub Atilio
 Calatino consule cuius uariæ traduntur nomina. Alii Laberium non
 nulli Cedirium q̄ plurimi Calphurnium uocitatum scripserunt. Hic
 cum demissum in eam uallem uideret exercitum cuius omnia latera
 quæ erant sup̄iora hostis infederat depoposcit et accepit a consule tre/
 centos milites quos hortatus ut uirtute sua exercitum seruarent in me/
 diam uallem decurrit ad opprimendos eos undiq; descendit hostis lon/
 goq; et aspero p̄l̄io retentus occasionem consuli ad extrahendum e/
 exercitum dedit. Cæsar aduersus Germanos et Regem Ariouistum
 pugnaturus confusior animis p̄ concione dixit nullius se eo die op̄a/
 nisi decimæ legionis usurum. Quo assecutus est. et ut decumani t̄q;
 p̄cipuæ fortitudinis testimonio concitarentur et ceteri pudore ne pe/
 nes alios gloria uirtutis esset. Lacedemonius quidā nobilis Philip II
 po denuntiante multis se p̄hibiturum nisi ciuitas sibi traderet: nunq̄
 quit et patria mori nos p̄hibebit. Leonidas lacedemonius cum dice

FF.i.

Sempronius Tuditanus
Octavius

C. Fonteius Crassus

P. Decius
Cornelius

Atilius Calatinus
Laberius
Cedirius
Calphurnius

Cæsar
Ariouistus

Philippus

Leonidas

Celius

P. Decius

L. Crassus

M. Cato

Petilius

Hispani

Casilini

Cizicum

Eginenses

Numantini

Q. Fabius Minucius

Xenophon

rentur pſa ſagittarum multitudine nubes eſſe facturi: ſerſ dixiſſe melius in umbra propugnabimus. Celius prætor urbanus cū ei ius dicenti Picus in capite inſediſſet: et aruſpices reſpondiſſent dimiſſa autem hoſtium uictoriam fore. necata populum Romanū ſuperiorem: autem occidit: qua occiſa noſtro exercitu uincente ipſe cum .xiii. celiis ex eadem familia in prælio eſt occiſus. hunc quidam non Celium: ſed Leliū fuiſſe et Lelios non Celios periſſe credūt. P. Decius primo pater poſtea filius in magiſtratu ſe pro rep. deuouerunt: admiſſiſq; i hoſtem equis adepti uictoriam patriæ contulerunt. Lucius Crasſus cū bellum aduerſus Ariſtonicum in Aſia gerens: inter eliam et mirthynā in hoſtium copias inciſiſſet et inuitus abduceretur: execratus in cōſule Romano captiuitatem: uirga qua ad equū erat uſus Thraci a quo tenebatur oculum eruit: Atq; ab eo per dolorem concitato tranſuerberatus dedecus ſeruitutis ut uoluerat effugit. M. Cato Cenſorii filius in acie decedente equo prolapſus cū animaduertiſſet gladiū exiſſe uagina: ueritus ignominiam rediit in hoſtem: ex eoq; aliquot uulneribus / recuperato gladio deinde reuerſus eſt ad ſuos. Petilius a Pœnis obſeſſi parentes et liberos propter inopiam eiecerūt: ipſi coriis madefactis et igne ſiccatis foliisq; arborum et omni genere aialium uitā trahentes. xi. menſibus obſidionem tolerauerūt. Hiſpani Fabreſcentes omnia eadem paſſi ſunt nec oppidum Herculeio crediderunt.

Casilini obſidente Hannibale tantam inopiam ppeſſi ſūt: ut cētū denariis murem ueniſſe pditum memoriæ ſit: eiufq; uenditorem ſeipſe periſſe: emptorem autem uixiſſe. fidem tamen ſeruare Romanis perſeuerauerunt. Cizicum cum oppugnaret Mythridates captiuos eius urbis produxit: oſtenditq; obſeſſis: arbitratus futurum ut miſeratione ſociorum compelleret ad deditionem oppidanos: at illi cohortati ad patiendam fortiter mortem captiuos / ſeruare Romanis fidem pſeuerauerunt. Eginenſes cum a Viathoris liberi et coniuges cederentur præoprauerunt ſpectare ſupplicia pignorum ſuorū q̄ a Romanis deficere. Numantini ne ſe dederent fame mori prefixis foribus domuum ſuarum premaluerunt.

De effectu et moderatione. Ca. vi.

Vintus Fabius minucius hortante filio ut locum idoneum paucorum iactura caperet: uis ne iquit tu ex illis paucis eē.

Xenophon cum equo ueheretur et pedites iugum quoddam occupare iuſſiſſet: unus ex eis obmurmurādōq; diceret facile eū

laboriosa sedentem imperare: desiluit et gregalem equo imposuit cur
 suq; ipse pedestri ad destinatum iugum puenit. cuius facti ruborē cū
 perpeti miles non posset irridentibus commilitonibus sponte descen-
 dit: Xenophontem uix uniuersi perpulerunt ut conscenderet equum
 et laborem suum in necessaria duci numerare uellet. Alexander cū
 hyeme duceret exercitum residens ad ignem recognoscere prætereūtis
 copias cepit. Cumq; conspexisset quēdam quoq; exinanitum frigore
 considerare loco suo iussit: dixitq; ei: Si in Persis natus esses in regia sel-
 la sedisse tibi capitale foret / in Macedonia nato cōceditur. Diuus
 Augustus Vespasianus cum quēdam adolescentem honeste natū mi-
 litæ inhabilem angustiarum rei familiaris causa eductum ad longio-
 rē ordinē reiecisset / censu constituto honesta missione exauctorauit.

De uariis consiliis. Ca. vii.

Aesar dicebat idem esse sibi consilium aduersus hostem: qui
 c plerisq; medicis cōtra uicia corporum fame potius q̄ ferro sui-
 perandi. Domitius corbulo dolabra id est sensu hostem ui-
 cendum esse dicebat. Paulus Imperatorem senem moribus dicebat
 esse oportere: significans moderatiora sequenda consilia. Scipio A-
 phricanus fertur dixisse cum eum parum quidā pugnatorem diceret.
 Imperatorem me mater non bellatorem peperit. Lucius marius Teu-
 tono prouocanti eum et postulanti ut prodiret respondit: Si cupidus
 mortis esset laqueo eum uitam posse finire / cumq; demonstraret ei
 gladiatorem contēptæ staturæ et prope exactæ ætatis oblect ei dixitq;
 si eum superasset cum uictore cōgressurum. Quintus Sertorius ex-
 perimento didicerat se imparem uniuerso Romanorum exercitui ut
 barbaros quoq; inconsulte pugnam deposcentes doceret / aductis in
 conspectum duobus equis quorum preualido alteri / alteri admodum
 exili duos admouit iuuenes: similiter electos robustum et gracilem: ro-
 bustiori imperauit equi exilis uniuersam caudam abrūpere: gracili ua-
 lentioris per singulos pilos uellere. Cū gracili successisset quod impe-
 ratum esset: ualidissimus cum infirmi equi cauda sine effectū luctare-
 tur / naturam inquit Sertorius Romanarum uiriū per hoc uobis exē /
 plum ostendi milites: insuperabiles sunt uniuersos aggredienti: eosq;
 lacerabit et carpet qui per partes attentauerit. Valerius leuinus con-
 sul cum intra castra sua exploratorem hostiū deprehendisset / magnā
 q; copiarum suarum fiduciam haberet circūduci eum iussit: terrēdiq;
 hostis causa exercitus suos uisendos speculatoribus eorum quotiēs uo-

Alexander

Vespasianus

Caesar

Domitius Corbulo

Paulus

Scipio Africanus

L. Marius

Q. Sertorius

Valerius Leuinus

Cecilius

C. Scipio

Hannibal

M. Porcius

Athenienses

Cassius

M. Livius

Scipio Africanus

Hasdrubal

Alera

Ptholomeus

luisent patere. Cecilius primipilaris qui in Germania post uarianā
cladem obsessis nostris pro duce fuit ueritus ne barbari ligna quæ cō-
gesta erant uallo admouerent et castra eius incenderent: simulata li-
gnorum inopia missis undiq; qui ea furarētur effecit ut Germani uni-
uersos truncos amolirentur. Caius Scipio bello nauali Amphoras
pice / et teda plenas in hostium classem iaculatus est: quarum iactus
et pondere foret noxius / et difundendo quæ continuerant / alimentū
prestarent incendio. Hannibal regi Antiocho monstraui ut in ho-
stium classem uascula iacularetur uiperis plena: quarum metu perteri-
riti milites a dimicatione et nauticis ministeriis impedirentur. idem fe-
cit iam cedente classe sua Prusias. Marcus Porcius de impetu ī clas-
sem hostium cum transluisset deturbatis ex ea Penīs eorumq; armis
et insignibus inter suos distributis multas naues hostium / quos socia-
li habitu fefellerat merisit. Athenienses cum subinde a lacedemoni-
is infestarentur diebus festis: quos sacros mineruæ extra urbē celebra-
bant: omnem quidem colentium imitationem expresserunt: armis ta-
men ueste celatis pacto ritu suo non statim Athenas reuersi: sed pro-
tinus inde raptim acto agmine eo tempore quo minime timebantur
agros hostium quibus subinde prædæ fuerant ultro depopulati sunt.
Cassius onerarias naues non magis ad alios usus accēsas oportuno
uento in classem hostium misit: et incendio eam cōsumpsit. M. Li-
uius fuso Hasdrubale hortantibus eum quibusdam ut hostē ad interi-
tationem psequeretur respōdit: aliqui et supersint qui de uictoria nos-
tra hostibus nūtient. Scipio Aphricanus dicere solitus est hosti nō
solum dandam esse uiam fugiendi: sed etiam muniendam. Pericles
Atheniensis affirmauit incolumes futuros hostes: si deponerēt ferrū:
eiusq; obsecutos conditionibus uniuersos qui in cingulis ferreas fibu-
las habuissent interfici iussit. Hasdrubal subiiciens dolum numidis
ingressus fines eorum resistere parantibus / affirmauit ad capiendos
se uenisse elephantos: quibus ferax est numidia: ut hoc permitterent
securitatem poscentibus pmissit: et ex ea psuasione auocatos adortus
sub leges redegit. Alera Lacedemonius / ut Thebanorum comnea-
rum facilius ex inopinato aggrediretur in occulto paratis nauibus tā
quā unā oīo haberet: turrē com meatibus in eam exercebat quodā dei
inde opere omnes naues in Thebanas transnauigantes immisit et cō-
meatibus eorum potitus est. Ptholomeus aduersus Perdicam exer-
citu præualentem ipse inualidus omne pecudū genus religatis ad ter-

gum quæ traherent carpentis : agendum per paucos curauit equites,
ipse pgressus cum copiis quas habebat effecit / ut puluis quem peco-
ra excitauerant speciem magni exercitus sequentis moueret. Cuius ex-
pectatione territum fregit hostem. Mironides Atheniensis aduer-
sus Thebanos equitatu preuallentes pugnaturus in campis suos edo-
cuit manentibus esse spem aliquam salutis / cedentibus autē pernitio-
sissimum. Qua ratione confirmatis militibus uictoriam consecutus
est. C. Pinarius in Sicilia presidio ennæ præpositus / clauēs portarū
quas penes se habebat reposcentibus Ennensibus / q̄ suspectos eos tā-
q̄ transitionem ad penum pararent habebat / petiit unius noctis ad de-
liberationem spatium : indicatq; militibus fraude Græcorum : cū præ-
cepisset ut parati postera die signum expectarent / postera luce assiste-
ntibus redditurum se clauēs dixit : sic idem omnes Ennenses occidit.

Hiphycrates dux Atheniensium classem suam hostili habitu istrū-
xit : et ad eos quos suspectos habebat inuectus cum effuso studio exci-
peretur deprehēsa eorum perfidia oppidum diripuit. Romani cum
campanis equitibus nullo modo pares essent : Quintus Nauius centu-
rio in exercitu Fuluii flacci proconsulis excogitauit : ut delectos exerci-
tu ex toto qui uelocissimi uidebantur et melioris stature erāt spatulis
non amplis et galericulis gladiisq; ac septenis singulos hastis quaterno-
rum circiter pedum armare : eosq; adiunctos equitibus iuberet usque
ad menia prouehi : deinde ibi positis nostris equitibus incipere iter ho-
stium equitatum præliari. Quo facto uehementer et ipsi campani af-
flicti sunt : et maxime equi eorum / quibus turbatis prona nostris uicto-
ria fuit. Publius Scipio in Lidia cum die ac nocte hymbre cōtinuo
uexatum exercitum Anthiochi uideret nec homines tantū aut equos
deficere / uerum arcus quoq; madētib; neruis inhabiles factos exhor-
tatus est suos / ut postero quāuis religioso die committeretur præliū :
quam sententiam secuta uictoria est. Catonem uastantem Hispani-
am / legati ilergetum qui sociorum populus erat adierunt orauerunt
auxilia. Ille ne aut abnegato adiutorio socios alienaret / aut deducto
exercitu uires minueret / tertiam partem militum cibaria parare et na-
ues ascendere iussit / dato precepto ut causati uentos retro redirent : p̄-
cedens interim aduentantis auxilii rumor ut Ilergetum excitauit ani-
mos / ita hostium consilia decussit. Cæsar cum in partibus Pompe-
ianis magna equitum Romanorum esset manus / eaq; armorum sci-
entia milites conficeret : ora oculosq; eorum gladiis peti iussit : et sic
(aduersam faciem cedere coegit .

Mironides

C. Pinarius

Hiphycrates

Romani

Q. Nauius

P. Scipio

Cato

Cæsar

Vaccei

Sempronius

M. Cato

Q. Crispinus

P. Scipio

Vallis
Camillus

Perseus
Metellus

Melciades

Vaccei cum a Sempronio graccho collatis signis urgeretur uniuersas copias cinxere plaustis: quæ impleuerant fortissimis uiris muliebri ueste tectis. Sempronium tamquam aduersus feminas audacius ad obsidendos hostis confurgentem hi qui in plaustis erant aggressi fuga uerunt. Eumenes Cardianus ex successoribus Alexandri in castello quodam clausus quia exercere equos non poterat certis quotidie horis ita suspendebat ut posterioribus pedibus innixi prioribus alleuatis dum naturalem assistendi appetunt consuetudinē ad sudorem undique crura iactarent. Marcus Cato pollicentibus barbaris duces itinerum et insuper praesidium si magna summa eis promitteretur non dubitauit polliceri quia aut uictoribus ex spoliis hostilibus dare licebat: aut interfectis soluebatur promissio. Quintus Crispinus post infausam aduersus Penos dimicationem qua collegam Marcellum amiserat cum comperisset potitum anulo interfecti Hannibalem litteras circa municipia totius Italiae dimisit: ne crederent epistolis: si quæ marcelli anulo obsignatae perferent. Monitione consecutus ut Salapia et aliae urbes frustra hānibalis dolis temptarentur. Post Cannensem cladem percussis ita Romanorum animis ut pars magna reliquiarum nobilissimis auctoribus deferenda Italiae iniret consilium: Publius Scipio adolescens admodum impetu facto in eo ipso in quo talia agitabantur ceru pronuntiavit manu se sua interfecturum: nisi qui iurasset non esse sibi mentem destruenda reip. Cumque ipse primus religione tali se obligasset stricto gladio mortem uni ex proximis minatus nisi acciperet sacramentum ille metuens ceteros etiam exemplo coegit adiurandum. Volscorum castra: cum prope a uirgulis siluaque posita essent Camillus ea omnia quæ exceptum ignem usque in uallum perferre poterant incendit: et sic aduersarios exiit castris. Perses bello sociali eodem modo prope cum copiis omnibus interceptus est. Metellus in Hispania castra moturus: cum in agmine milites continerent se intra castra Hermon crates: detentos eos postero die habilioribus iam suis tradidit bellumque confecit. Melciades cum ingentem Persarum multitudinem apud Marathonem fudisset Athenienses circa gratulationem morantes compulsi ut festinarent ad opem urbi ferendam quam classis Persarum petebat. Cumque percurrissent implessentque menia armatis Persae rati in gentem esse numerum Atheniensium et alio milite apud Marathonem pugnatum alios pro muris suis opponi circumactis extemplo nauibus Asiam repetierunt.

Pisistratus Atheniensis cum excepisset Megarensium classem : quā
illi ad eleū noctu applicuerāt: ut operatas cereris sacro feminas Athe-
niensium raperent: magnaꝫ edita cede eorū/ ultus esset suos / eadēꝫ
quæ ceperat nauigia Atheniensi milite compleuit quibusdam matro-
narum habitu captiuorū in conspectu locatis. Qua facie decepti Me-
gareses tanq̃ suis et cum successu renauigātibz effusi inermesꝫ rut-
sus oppressi sunt. Conon dux Atheniensium uicta classe Persarum
apud insulam Cypron milites suos captiuis armis induit. et eisdē bar-
barorum nauibus ad hostem nauigauit in pamphiliam apud flumen
Eurimedunta. Persæ quia et nauigia et habitum superstantiū agno-
scerent nil cauerunt. Subito itaqꝫ oppressi eodem die et nauali et pe-
destri prælio uicti sunt.

FINIS.

Impressum Bononiæ per Platonem de Benedictis librorum cussorē
Anno . MCCCCLXXXV . die uero decimo Iulii .

Io. Sulpitius Verulanus Petro Paulo de Comite
Iuueni generoso et strenuo . S . P . D .

e Hari discipuli fidus præceptor non facile obliuiscitur Petre
Paule: Durat enim mihi adhuc illa tui instituendi et quæcū/
q; / ad te ornandum subministrandi sollicitudo . Quare ad
discendum rursus te reuoco: non Poeticen aut Historicen aut Orato
riam : ad quas tibi plurimum hæc lectio proderit : Sed ipsam Milita
rem disciplinam . In qua te sub peritissimi fratris tui Io . Baptiste et
monitis et auspiciis hactenus exercuisti : et iam sub Nicolao Vrsino
Suanæ Comite sororio tuo auspicius exercebis . Vt nihil igit quod
ad eam callendam est opus desideres: tres de ea re scriptores egregios
quos nuperrimè recognoui: Vegetium : Aelianum : et Frontinum / si
mul coniunxi : et ut emendatissimi in tuas : et in aliorum manus ue
nirent effeci . Videbis in primo qui uerborum nouitate et castrèsis
uerbis persæpe utitur omnē rei militaris scientiā ex maximis optimisq;
auctoribus in perspicuam breuitatem enucleatam : quæ te excitatum
solertem audentem cautumq; reddet . Alter pugnandi / et acierum in
struendarum sic te scientiam edocebit: ut rārum sit tibi animorū hæc
lectio adiectura ut non dubitem quin clarissimi Patris Fratrisq; tui il
lius simillimi uestigia imitatus in præstantissimū uirum sis euasurus .
In tertio autem exemplorum id genus tantam copiam lectitabis ut e
tiam disertum in re militari sit te redditura . Vale .

FLAVII VEGETII Viri Illuf. ad Valentianum
Augustum Epitoma institutorū rei Militaris ex com-
mentariis Catonis : Celfi : Traiani : Hadriani: et Frō-
tini liber primus .

Ntiquis temporibus mos fuit bonarum artium studia
mandare litteris atq; in libros redacta offerre Principi-
bus : quia neq; recte aliquid inchoatur: nifi post Deū
a fauerit Imperator . Neq; quēq; oportet magis uel me-
liora fcire: uel plura q̄ Principem : cuius doctrina om-
nibus potest prodeffe fubiectis. Quod Octauium Au-
gustum: ac bonos dehinc principes libenter habuiffe frequentibus de-
claratur exemplis. Sic regnantium testimoniis creuit eloquentia: dum
non culpatur audacia. Hac ego imitatione compulfus: dum cōfidero
clementiam ueftram aufibus litterarum magis ignoscere poffe: q̄ care-
ros / tanto inferiorem me antiquis fcriptoribus effe fenfi : licet in hoc
opusculo nec uerborum concinnitas fit neceffaria: nec acumen ingeniū
fed labor diligēs: ac fidelis. Vt ea: quæ apud diuerfos hiftoriographos
uel armorum difciplinam docentes difperfa / et intoluta celantur / p
utilitate Romana proferantur in medium. De delectu igitur / atque
exercitatione tyronum per quofdam gradus: et titulos antiquam con-
fuetudinem conamur oftendere / nō / quo tibi / Imperator iuicte ifta
uideantur incognita: fed ut quæ fpōre pro reip. falute disponis. agno-
fcas olim cuftodiffe Romani imperii cōditores: et in hoc paruo libel-
lo quicquid de maximis rebus: femperq; neceffariis requirēdum credis
inuenias .

Rimus liber electionem edocet iuniorum: ex quibus locis uel
p quales milites probandi fint: aut quibus generibus armorum
exercitus imbuendi. Secundus liber ueteris militiæ continet
morē : ad quem pedestris inftitui poffit exercitus. Tertius liber om-
nium artium genera: quæ terreftri prælio neceffaria uidētur exponit.

Quartus liber uniuerfas machinas : quibus uel oppugnantur ciui-
tates: uel defendunt: enarrat. Naualis quoq; belli præcepta fubnectit.

Hæc continet liber primus .

Romanos omnes gētes fola armorum exercitatione uiciffe .

Ex quibus regionibus Tyrones legendi fint.

Qua ftatura probandi fint .

GG.ii.

Ex uultu et positione corporis agnosci in eligēdo: q̄ meliores possint
esse Tyrones .

Cuius artis uel eligendi: uel respuendi sint Tyrones.

Quando Tyrones signandi sunt .

Ad gradum militare: et cursum : et saltum exercendos Tyrones .

Ad natandi usum exercendos Tyrones.

Queadmodum ad scuta uimineā: uel ad palos antiqui exercebāt Ty

Nō cūsim: sed pūctim ferire docendos Tyrones. (rones.

Armaturam docendos Tyrones .

Tyrones exercendos ad missilia iacienda .

Sagittis diligenter Tyrones imbuendos.

Ad iactandos lapides funda / exercendos Tyrones.

De exercitio plumbatarum.

Quemadmodum ad ascendendos equos Tyrones istituendi sunt.

Ad portandum pondus exercendos Tyrones .

Quo armorum genere usi sint antiqui.

De munitione castrorum .

In quibus locis constituenda sunt castra.

Quali specie designanda sunt castra.

Quo genere munienda sunt castra.

Quemadmodum munienda sunt castra: cum hostis immineat .

Queadmodū exerceānt milites: ut ī acie ordines et īterualla custodiāt.

Quantum spacium ire debeant: et quotiens in mense exerceri : quā
educuntur milites ambulatum.

De adoratione rei militaris: Romanzq; uirtutis .

Romānos omēs gētes sola armorū exercitatione uicisse. *CLII.*

Nomni aut̄ praelio: nō tā multitudo: et uirtus indocta: q̄ ars :
i et exercitiū solēt praeferre uictoriā. Nulla enim alia re uidemuf
populum Romanū sibi orbē subiecisse terrarū: nisi armorum
exercitio: disciplina castrorū: atq; usu militiæ. Quid enī aduersus gal
lorum multitudinē paucitas Romana ualuisse? Quid aduersus Ger
manorū p̄ceritatem breuitas potuisset audere? Hispanos quidem nō
tantum numero: sed etiam uiribus corporum nostris praestitisse mani
festum est. Aphrorum dolis: atq; diuitiis semp̄ impares fuimus. Græ
corū artibus / prudentiaq; nos uinci nemo unq̄ dubitauit. Sed aduer

30
fus omnia pfuit tyronem solertem eligere. Ius: ut ita dixerim: armorum docere: quotidiano exercitio laborare: quæcūq; in acie euenire præliis possent: omnia in campestri meditatione p̄noscere: et quotidiano exercitio roborare: seuerè in desides uindicādo. Sciētia. n. rei bellicæ dimicādi nutrit audaciā. Nemo facere metuit: quod se bene didicisse confidit. Etenim in certamine bellorū exercitata paucitas ad uictoriam p̄mptior ē. Rudis et idocta multitudo exposita sēp ad eadem.

Ex quibus Regionibus Tyrones eligendi sint . 2 .

Erum ordo deposcit. ut ex quibus p̄uintiis: uel nationibus tyrones legendi sint prima parte tractetur. Constat quidē in omnibus locis et ignauos: et strenuos nasci. Sed tamē et gēs gērē præcedit i bello: et plaga celi ad robur nō rātū corporū: sed et animorū plurimū ualeat: quo loco ea: quæ a doctissimis hominibus cōprobata sunt nō omittā. omnes nationes: quæ uicinæ sint soli nimio calore siccitas amplius quidē sapere: et minus habere sanguinis dicunt. ac p̄pterea cōstantiā: ac fiduciam eo minus habere pugnādi: quia metuūt uulnera: qui exiguū sanguinē se habere nouerint. Contra: septētrionales populi remoti à solis ardoribus incōsultiores quidē: sed tamē largo sanguine redūdantes sunt ad bella p̄mptissimi. Tyrones igitur de tēperationibus legendi sunt plagis: quibus et sanguinis copia suppetat ad uulnerū: mortisq; contēptū: et nō possit deesse prudentia. Quare et modestiā seruat in castris: et nō parū p̄dest i dimicatōne: cōsiliis.

Vtrū ex agris: an ex urbibus utiliores sint Tyrones . 3 .

Equitur utrū ex agris: an de urbibus utilior Tyro sit: requiramus: credo nunq̄ potuisse dubitari aptiorem armis rusticam plebē quæ sub diuo: et in labore nutritur: solis patiens: umbræ negligens: balneariū nescia delictiarū ignara: simplicis animi: paruo cōtenta: duratis ad omniū laborū tolerantia mēbris: cui gestare ferrum: fossam ducere: onus ferre consuetudo de rure ē. Interdum tamen necessitas exigit et urbanos ad arma cōpelli: qui ubi nomen dedere militiæ: primū laborare: decurrere portare pondus: et solem puluerēq; ferre cōdiscant. Parco victu utantur: et rustico. interdū sub diuo: interdum sub papilionibus cōmorentur. tūc demū ad usum erudiantur armorū: et si longior expeditio emergit: in angariis plurimū detinendi sunt: proculq; habēdi a ciuitatis illecebris: ut eo modo et corporibus eorū robur accedat: et animis. Nec inficiandū ē post urbē cōditā Romanos ex ciuitate p̄fectos sēp ad bellū. sed tūc nullis delictis frange

GG.iii

Angonia dñr officia publica

bantur. Adorē cursu et cāpestri exercitio collectū natās iuuetus ablue
bat in mari. Idē bellator. idē agricola genera tantū mutabat armorū.
Quo usq; adeo uerū ē: ut aranti Quirio cincinnato uiro optimo di
ctaturā cōstet oblatā: Ex agris ergo supplēdū robur p̄cipue uidet̄ exer
citus. Nescio quomodo. n. minus mortē timet: q̄ minus deliciarum no

Cuius ætatis Tyrones probandi sint. ¶ (uit in uita.

Vnc qua ætate milites legi conueniat / exploremus. Et quidē
n si antiqua cōsuetudo seruandā est / incipientē pubertatem ad
delectū cogendā nullus ignorat. nō enim tantū celerius: sed et
p̄fectius ībuuntur: quæ discuntur a pueris: deinde militaris alacritatis /
saltus et cursus ante tentādus est: q̄ corpus ætate pigrescat. Velocitas
enim est: quæ p̄cepto exercitio strenuū efficit bellatorem. Adolescen
tes legendi sunt: sicut ait Salustius. Nam simulac iuuentus belli patiēs
erat ī castris p̄ laborem usu militiā discēbāt. Melius. n. est: ut exercitat
us iuuenis causetur ætatem nōdū aduenisse pugnādi / q̄ doleat prætē
rii sse. Habeat etiā spatiū uniuersa discendi: Neq; n. parua: aut leuis
ars uidetur armorū siue equitem: siue peditem sagittaria uelis ībuere:
siue scutatū armaturæ numeros: omnesq; gestus docere: ne locū dese
rat: ne ordines turbet: ut missile et destinato ictu / et magnis uiribus ia
ciat: ut fossam ducere: sudes scienter figere norit. tractare scutum: et o
bliquis ictibus uenientia tela deflectere. plagā prudēter uitare. audaci
ter īferre. Huic taliter instituto aduersum quoslibet hostes in acie nō
erit formido: sed uoluptas.

Qua fratura Tyrones probandi sint.

uncia digiti mensura est
Rociritatem Tyronū ad uictoriā scio semp̄ exactam / ita: ut se
p nos pedos: uel certe quinos: et denas uncias habere. Iter alares
equites uel ī primis legionū cohortibus p̄barent. Sed tūc erat
āplior multitudo: et plures militiā sequebātur armatā. Necdū. n. ciui
lis pars florentiorem adduxerat iuuentutem. Ergo necessitas exigit nō
tā fraturæ rōnem habere: q̄ uiriū / et ipso Homero teste nō fallimur:
qui Tideū minorem quidem corpore: sed fortiorem armis fuisse signi

Ex uultu / et positione corporis agnosci ¶ (ficat.

ī eligendo: q̄ meliores possint esse tyrones.

Ed / qui delectū acturus est / uehementer itendat: ut ex uultu / ex
oculis / ex omni cōformatione membrorū eos eligat: q̄ īplere
ualeant bellatoris officiū. Nā nō tantū in hominibus: sed etiā
ī equis / et canibus uirtus multis declaratur īdiciis: sicut doctissimorū

27
hominū disciplina cōprehendit: quod ēt ī apibus mātuans auctor dī
cit ēē seruādū. Nā duo sunt genera. hic melior īsignis et ore. Et rutilis
clarus squāmis. Ille horridus alter desidia: latāq; trahens īglorius aluū.
Sit ergo adolescens martio operi deputādus uigilātibus oculis: erecta
ceruice: lato pectore: humeris musculosis: ualentibus digitis: lōgiorib;
brachiis: uentre modicus: exilior cruribus: furis expeditus non supflua
carne distentis: sed neruorū duritia collectis. Cū hęc ī tyrone signa de
prehendis: proceritatem non magnopere desideres. Vtilius enim est
fortes milites esse / q̄ grandes.

Cuius artis Tyrones uel eligendi sint / uel respuendi.

Equitur: ut cuius artis uel eligendi / uel penitus respuendi sint
milites / indagemus. Piscatores: Aucupes: Dulciarios: Linteos
nes: omnesq; qui aliquid tractasse uidentur. Ad geneciā gene
ra mulierū prinens lōge arbitror pellendos a castris. Fabros Ferrarios
Carpentarios: Macellarios: et Ceruorū Aprorūq; uenatores conuenit
sociare militiæ. Et hoc est: in quo totius reip. salus uertitur: ut tyrones
nō tātū corporibus: sed et animis præstantissimi deligantur. Vires rei
gni / et Romani nominis fundamentū in prima delectorū examinati
one cōsistunt. nec leue putetur hoc officiū: aut passim quibuscūq; mā
dandū: quod apud ueteres inter uaria genera uirtutū in Sertorio p̄ci
pue constat esse laudatū. Iuuentus. n. cui defensio puinciarū: cui bel
lorū est cōmittenda fortuna / et genere: si copia suppetat: et moribus
debet excellere. Honestas. n. idoneū militē reddit. Verecundia / dū
phibet fugere / facit esse uictorē. Quid. n. prodest: si exerceatur igna
uus? Si pluribus stipendiis moretur in castris. Nūq̄ exercitus pfecit
tēpore belli / cuius ī probādis tyronibus claudicarit elector. Et quantū
usu: experimentisq; cognouimus / hinc tot ab hostibus illatæ sunt cla
des: dū longa pax milites negligentius: incuriosiusq; legit: dū honesti
ores / quiq; ciuilia sectantur officia: dū possessoribus addicti tyrones
p gratiā aut dissimulationē probantium tales sociantur armis: quales
domini habere fastidiunt. A magnis ergo uiris magna diligentia ido
neos eligi conuenit iuniores.

Quando Tyrones signandi sunt.

Ed non statim punctis signorum inscribendus est Tyro
delectus. Verum ante exercitio prætentandus: ut utrum
tanto operi aptus sit / possit cognosci: et uelocitas ī illo re
grēda nideat: et robur. Et utrū armorū disciplinā edificere ualeat. Vtrū

qualis esse debet

*Dulciarii
Linteones
Generia*

habeat confidentiam militarem. Pleriq; .n. q̄uis non improbables ui
deantur / tamē experimētis cōprobātur indigni. Repudiandi ergo mi
nus utiles et ī locū eorū strenuissimī subrogandi sunt. In omni .n. cō
flictu nō tā prodest multitudo: q̄ uirtus. Signatis itaq; Tyronibus per
quotidiana exercitia armorū ē demonstranda doctrina. Sed huius rei
usum dissimulatio longē securitatis abolenit. Quē inuenias: qui doce
re possit: quod ipse non didicit? de historiis ergo: uel libris nobis anti
qua consuetudo reperenda ē. Sed illi res gestas: et euentus tantum scri
psere bellorū Ista quæ nunc quærimus: tanq̄ nota linquentes. Lacede
monii quidem: et Athenienses: aliq; græcorū in libros rettulere com
plūra quæ acuta uocātur. Sed nos disciplinā militarem populi Ro. de
bemus inquirere: qui ex paruis finibus īperium suū pene solis regioni
bus: et mundi fine distēdit. Hæc necessitas cōpulsit euolutis auctori
bus / ea me in hoc opusculo fidelissime dicere: quæ Cato ille cēforius
de disciplina militari scripsit: quæ Cornelius Celsus: quæ Frontinus p
stringēda duxerunt: quæ paternus diligentissimus iuris militaris asser
tor in libros redegit: quæ Augusti: et Traiani: Hadrianiq; cōstitutōni
bus cauta sunt. Nihil .n. mihi auctoritatis assumo: sed horum: quos su
pra rettuli ea: quæ dispersa sunt: uelut in ordinem / et abbreviatio
nes: quæ epitomata dicuntur conscribo.

Ad gradū militatē / et cursum / et saltū exercēdos Tyrones. *viii*

Rimis ergo meditationū auspiciis tyrones militarem edocēdi
sunt gradum. Nihil .n. magis in itinere: uel acie custodiendū
est: q̄ ut omnes milites incedendi ordinem seruēt: quod aliter
nō potest fieri: nisi ut assiduo exercitio ābulare celeriter: et æqualiter
discant. Periculū .n. ab hostibus semp grauissimū sustinet diuisus: et
inordinatus exercitus. Militari ergo gradu. xx. milia passuū horis .v.
dūtaxat æstiuis cōficienda sunt. Pleno autem gradu qui citatior ē to
tidem horis. xxiiii. milia pagenda sunt. quicquid addideris: iā cursus ē
cuius spatium non potest diffiniri. Sed ad cursum præcipue assuefaci
endi sunt iuniores: ut maiore impetu in hostem currant: ut loca opor
tuna celeriter cum usu uenerit occupent: uel aduersariis idem facere
uolētibus præoccupēt: ut ad explorandū alacriter p̄gant. alacrius re
deāt: ut fugiētū facilius terga cōprehendāt. Ad saltū ē: quo uel fossæ
trāsiliunt: uel īpediēs aliqua altitudo supat exercēdus ē miles: ut cum
(eiusmodi diffi /

Amite

Epitomata: abbreviatio

*Gradus militaris
Gradus plenus*

cultates euenerit: possint sine labore trāsire. Præterea i ipso cōflictu/ac
dimicatione telorū bellator cū cursu saltuq; ueniens aduersarii pstrin
git oculos: mentēq; deterret: priusq; plagā infligit: q̄ ille ad cauendū:
uel ad resistēdū se ppararet. De exercitio magni Pompei Salustius
hoc memorat: cū alacribus saltu: et uelocibus cursu: cū ualidis uecte
certabat. Neq; enim ille aliter potuisset par esse Sertorio: nisi se et mi
lites frequentibus exercitiis pparasset ad prælia.

Ad natandi usum exercendos Tyrōnes.

Atandi usum æstiuis mensibus omnis æqualiter debet tyro cō
discere. nō. n. pōribus semper flumina trāseūt. Sed et cedēs:
et insequēs natare cogitur frequenter exercitus. Sæpe repētini
imbris solēt exūdare torrētes. Et ignorātia nō solū ab hoste: sed ab
ip̄is aquis discrimē incurrit. Ideoq; Romani ueteres: quos tot bella/ et
cōtinuata pericula ad omnē rei militaris erudiuerāt artē/ Cāpū marti
um uicinū tyberi delegerūt: i quo iuuetus post exercitiū armorū sudo
rē/ puluerēq; dilueret: ac lassitudinē: cursuq; laborē natando depone
ret. nō solū autem pedites: sed et equites: ip̄osq; equos: uel lixas: quos
Gallearios uocāt ad natādū exercere pcomodū ē: ne quid imperitis:
quum necessitas incumbit eueniat.

Queadmodū ad scuta: uel ad palos antiqui exercebant Tyrōnes.

Ntriqui/ sicut inuenitur in libris hoc genere exercere Tyro
nes. Scuta de uimine in modū cratiū: et rotūdāta tenebāt ita:
ut duplū pōdus cratis haberet: q̄ scutū publicū habere cōsue
uit: iidēq; clauas ligneas duplicis æque pōderis p gladiis/ tyronibus da
bāt. Eoq; modo nō tātū mane: sed et post meridiē exercebāt ad pal
los. Palorū. n. usus nō solū militibus: sed et gladiatoribus plurimū p
dest. Nec unq̄ aut arena: aut cāpus iunctū pbauit uirū: nisi q; diligēter
exercitatus docebatur ad palū. A singulis aut tyronib; singuli palī de
figebantur in terrā/ ita ut micare nō possent et sex pedibus eminerēt.
Cōtra illū palū: rāq; cōtra aduersarium tyro et crate illa: et claua: uel
lut cum gladio se exercebat: et scuto: ut nunc quasi caput/ aut faciem
peteret: nunc a lateribus minaretur. Interdum contenderet poplites/ et
crura succidere: recederet: insultaret: insiliret: et quasi presentē aduer
sarium: sic palum omni impetu: omni bellandi arte tētarēt: in qua me
ditatione seruabatur illa cautella: ut ita tyro ad inferēdum uulnus in
surgeret: ne qua parte ip̄e pateret ad plagam.

Gallearii qui a lixas

Scuta uimine

Claua

Exercitatio ad palum

*Quum poplites/ crura/ et
palum omni impetu/ et
gladio tētarēt.*

*Cassim
Punctum*

Nō cassim: sed pūctim ferire docēdos Tyrones. 12

Rēterea non cassim: sed punctim ferire discebāt. Nā cassim pug-
nantes nō solū facile uicere: sed ēt derisere Romani. Cassa. n.
quouis īpetu ueniat: nō frequēter interficit: cū et armis uitalia
defēdātur: et ossibus. At cōtra pūcta duas uncias facta: et adacta mor-
talis est. Neesse ē. n. ut uitalia penetret: quicquid īmergitur. Deinde
cū cassa infertur: brachiū dextrū: latusq; nudatur. Pūcta autē tecto cor-
pore infertur: et aduersariū sautiat anteq; uideatur. Ideoq; ad dimicā-
dum hoc prācipue genere usos constat esse Romanos. Dupli autē pō-
deris illa cratis: et claua dabātur: ut cū uera: et leuiora Tyro arma sūp-
sisset: uel ut grauiore pōdere liberatus securior: allacriorq; pugnaret.

Armatura

Armaturam docendos Tyrones. 13

Rēterea illo exercitiū genere: quod armaturā uocāt / et a cāpi
p doctoribus traditur / ībuendus ē Tyro. Qui usus uel ex parte
seruatur. Cōstat enim et iā in omnibus prāliis armaturā meli-
us pugnare: q̄ ceteros. ex quo ītelligi debet: q̄ exercitatus miles in exer-
cirato sit melior. cū armatura utcūq; eruditi reliquos cōtubernales su-
os bellandi arte prācedant. Ita autē se uere apud maiores exercitiū disci-
plina seruata est: ut et doctores armorū duplicib; remunerarētur āno-
nis: et milites: qui parū in illa prolusione profecerant / pro frumēto or-
deum cogerentur accipere. Nec ante eis in tritico redderetur annona:
q̄ sub presentia prefecti tribunorū: uel prīcipū experimētis datis ostē-
dissent se omnia / quæ erant in militari arte compleſse. Nihil enim ne-
q; firmitus neq; felicitus neq; laudabilius est reſp. in qua habundāt mi-
lites eruditi. Nō enim uestiū nitor / uel auri / argenti / gēmarūq; copię
hostes aut ad reuerentiā nostrā: aut ad gratiā inclināt: sed solo terrore
subiguntur armorū. Deinde in aliis rebus: sicut ait Cato / si quid erra-
tū ē / potest postmodū corrigi. Prāliorū delicta emēdationē nō recipi-
unt. Nā pena statim sequit errorē. Aut. n. cōfestim pereūt: q̄ ignaue /
īperiteq; pugnauerūt. Aut ī fugā uerſi uictorib; ultra pares ēē nō aut
Tyrones exercēdos ad missilia iacienda. 14 (dēt.

*Amici doctores / dupli an-
nona remunerantur
Hordens quib; dabitur*

Ed ad īceptū reuertor. Tyro qui cū claua exercetur ad palum
f hastilia quoq; pōderis grauioris q̄ uera futura sunt iacula ad-
uersus illum palum: tanquam aduersus hominem iactare
compellitur: in qua re armorum doctor attendit: ut magnis uiribus:
et destinato ictu hastile contorqueat: ut uel in palum: uel iuxta diri-

gat missile. Etenim exercitio lacertis robur accrescit. et iaculandi per-
ritia atque usus acquiritur.

Sagittis diligenter Tyrones imbuendos.

Ed prope uel tertia / uel quarta pars iuniorum: quæ aptior po-
terit reperiri / arcubus ligneis: sagittisque lusoriis / ad illos ipsos
semper exercenda palos: et doctores ad hanc rem artifices eli-
gendi: et maior adhibenda solertia: ut arcum scienter teneant: ut forti-
ter impleant: ut sinistra fixa sit: ut dextra cum ratione ducatur: ut ad
illud: quod ferendum est oculus pariter / animusque consentiant. ut si-
ue in æquo / siue in terra recte sagittare doceant: quam artem et disci-
opus est diligenter: et quotidiano usu / exercitioque seruari. Quantum
autem utilitatis boni sagittarii in præliis habeant / Cato in libris de di-
sciplina militari euidenter ostendit. Et Claudius pluribus iaculatori-
bus ante institutis atque perdoctis hostem: cui prius impar fuerat / supe-
rauit. Aphricanus quidem Scipio / cum aduersum Numantinos: qui
exercitum populi Ro. sub iugum miserant / esset acie certaturus / ali-
ter se superiorem futurum esse non credidit: nisi in omnibus centuri-
is lectos sagittarios miscuisset.

Ad iactandos lapides fundis exercendos Tyrones.

De lapides uero uel manibus: uel fundis iaciendos exerceri dili-
genter conuenit iuniores. Fundarum usum primi balearij in
fularum habitatores et inuenisse / et ita perite exercuisse dicun-
tur: ut matres paruos natos nullum cibum contingere sinerent: nisi quem
ex fūda destinato lapide percussissent. Sæpe enim aduersus bellatores
cassidibus catafactis loriceque munitos teretes lapides de funda uel fu-
stibulo destinati sagittis sunt omnibus grauiores / et membris integris:
letale tamen uulnus important: ut sine inuidia sanguinis hostis lapi-
dis ictu intereat. In omnibus autem ueterum præliis funditores mili-
tasse nullus ignorat: quæ res ideo ab uniuersis tyronibus frequenter exer-
citio discenda est: quia fundam portare nullus est labor. et interdum
euenit: ut in lapidosi loci conflictus habeatur: ut mons sit aliquis de-
fendendus aut collis ut ab oppugnatione castellorum siue ciuitatum lapi-
dibus barbari: fundisque depellendi sint.

De exercitio plumbatarum.

Lūbatarum quoque exercitatio: quas martiobarbules uocant: extra
pædæ iunioribus. Nā in illyrico dudum dux legiones fuerunt: quæ se-
na milia militum habuerunt: quæque his telis scienter utebantur: et fortiter mar-
tiobarbules uocabant. His ergo tempore per legiones strenuissime constat omnia bel-

Sagittarij. X. li. an. 15

Fundarum usus ubi primus

Fustibulus

Martiobarbules

la confecta usq; eo: ut Dioclitianus: et Maximianus: cum ad imperiū
pertuissent / pro merito uirtutis hos martiobarbulos iouiarios atq;
herculianos censuerint appellandos. Eosq; cunctis legionibus prxtu /
lisse doceantur. quinos autem martiobarbulos insertos scutis portare
consueuerunt: quos si oportune milites iacerent prope sagittariorum
scutati mutuari uidentur officium. Nam hostes: equosq; consauciant
prius q̄ nō mō manu ad manū: sed ad ictū missiliū potuerit pueniri.

Quēadmodū ad ascēdēdos equos Tyrones exercēdi sunt. 18

On tantum a tyronibus: sed etiam a stipendiosis militibus salū
tio equorum districte est semper exacta / et usq; ad hāc xtatē:
licet iam cum dissimulatione pertuissē manifestū est. Equi
lignei hyeme sub tecto: xtate ponebantur in campo. Super hos iunio
res primo inermes: dum consuetudine proficerēt: Demum armati co
gebantur ascendere, tantaq; cura erat ut non solum a dextris: sed etiā
a sinistris partibus et insilire / et desilire discerent: euaginos etiā gla
dios: uel contos tenentes. Hac enim assidua meditatione faciebant: ut
melius in tumultu prālii sine mora ascēderent: qui tam studiosissime
exercebantur in pace.

Ad portādū pōdus exercēdos Tyrones. 17

Ondus quoq; baiulare usq; ad .lx. libras / et iter facere gradu
p militari frequentissime cogendi sunt iuniores: quibus in ardu
is expeditionibus necessitas imminet annonam pariter / et ar
ma portādi. Nec hoc credatur esse difficile si usus accesserit. Nihil .n.
est: quod non assidua meditatio facillimum reddat. Quam rem anti
quos milites factitauisse Virgilio ipso teste cognosci potest: qui ait.
Non secus ac patriis acer romanus in armis:
Iniusto sub falce uiam cum carpit / et hosti
Ante expectatum positus stat in agmine castris.

Quo armorum genere usi sint antiqui. 20

Ocus exigit: ut quo armorum genere instruendi: uel munien
di sint tyrones referre tētemus. Sed i hac parte ātiqua penitus
consuetudo deleta est. Nam licet exemplo Gothorum: et Alā
norum / Hunnorumq; equitum arma profecerint: pedites tamen con
stat esse nudatos. Ab urbe enim condita usq; ad tempus diui Gratiani
et Catafractis: et Galeis muniebatur pedestris exercitus. Sed cū cam
pestris exercitatio interueniente negligētia: desidiaq; cessaret / grauiā
uideri arma cōperunt: quæ raro milites induebant. Itaq; ab imperato

re postulabāt primo catafractas. deinde cassides deponere. sic detectis pectoribus: et capitibus congressi cōtra Gothos milites nostri multitudine sagittariorum sæpe deleti sunt. nec post tot clades: quæ usq; ad tantarum urbium excidia peruenerunt cuiq; curæ fuit uel Catafractas uel Galeas pedestrib; reddere. ita fit: ut non de pugna: sed de fuga cogitent: qui in acie nudi exponuntur ad uulnera. Quid enim pedes sagittarius sine Catafracta: sine Galea faciet: qui cū arcu scutum tenere non potest? Quid ipsi Draconarii. atq; signiferi: qui sinistra manu hastas gubernant / in prælio facient: quorū et capita nuda cōstant / et corpora. Sed grauis pediti lorica uidetur / et galea fortasse raro meditātis: et arma tractanti. Cæterum quotidianus usus nō laborat etiam si onerosa gestauerit: sed illi: qui laborem in portandis ueteribus munimentis armorum / ferre non possunt detectis capitibus / et uulnera sustinere coguntur / et mortes. Et quod est grauius / est et turpius: aut capi / aut certe fugere / et temp. perdere: sic dum exercitum / laboremq; declinant cum maximo dedecore trucidantur / ut pecudes. Vnde enim apud antiquos Murus non dicebatur pedestris exercitus: nisi quando pilate legiones: præter scuta / et catafractis: galeisq; fulgebāt: usq; eo: ut sagittarii sinistra brachia manicis munirentur / pedites scutati. præter catafractas: et galeas: etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cogebantur accipere. Sic erant muniti illi: qui in prima acie pugnantes principes: in secunda hastati: in tertia triarii uocabātur. Sed triarii genibus flexis solebant intra scuta subsidere: ne stantes uulnerarentur ueniētib; telis: et cum necessitas postulasset / tanq; requieti / uehementius inuaderent hostes: quibus constat sæpe factam esse uictoriam: cum hastati illi / et qui priores: steterant interiissent. Erant tamen apud ueteres interpedites: qui dicebantur leuis armaturæ funditores: et ferentarii: quæ præcipue in cornibus locabantur: et a quibus pugnādi sumebat exordium. Sed ii / et uelocissimi / et exercitatissimi legebātur. Nec erāt ad modum multi: quia cedentes: si prælii necessitas cōpulisset / inter principia legionum recipi solebant ita: ut acies immota consisteret / usque ad presentem prope ætatem consuetudo permansit: ut omnes milites pileis: quos pannonicos uocabant / ex pellibus uterentur. quod propterea seruabatur: ne grauis galea uideretur in prælio homini: qui gestabat aliquid semper in capite. Missilia autem: quibus utebatur pedestris exercitus pila uocabantur: ferro subtili trigono præfixa / nouē unciarum sine pedali: quæ in scuto fixa nō possint abscindi. et lorica

HH.i.

*Draconarii
signiferi*

*Legio pilata
Pedes scuti
Ocreas*

*Hastati
Triarii*

*Ferentarii
Ferentarii*

Pannonica

Pila

Bebrme

Pyla

scienter / ac fortiter directa facile perrumpunt: cuius generis apud nos iam rara sunt: barbari autē scutati pedites his præcipue utuntur / quas bebras uocant. et binas etiam: ac ternas in præliis portant. Sciendū præterea q̃ cum missilibus agitur sinistros pedes in ante milites habere debere. Ita. n. uibrandis spiculis uehementior ictus est. Sed cum ad pylam: ut appellant / uenitur: et manu ad manū gladio pugnatur: tūc dextros pedes i ante milites habere debēt: ut et latera eorū subducant ab hostibus: ne possint uulnus accipere et proximior dextera sit: quæ plagam possit inferre. Instruendos igitur: ac protegēdos omni arte pugnandi et quocūq; armorū genere constat esse tyrones. Neceffe ē. n. ut dimicandi acriorem sumat audaciam: qui munito capite: uel pectore non timet uulnus.

De munitione Castrorum.

Astrorum quoq; munitionē debet tyro condiscere. Nihil. n. tā salutare: neq; tam necessariū inuenitur in bello. Quippe si recte constituta sunt castra / ita intra uallum securi milites dies: noctesq; peragunt / et si hostis obsideat quasi muratā ciuitatem uideatur secum ubiq; portare. Sed huius rei scientia prorsus intercidit. Ne / mo. n. iam diu deductis fossis: prefixisq; sudibus castra constituit. Sic diurno: uel nocturno supuentu equitum barbarorū multos exercitus scimus frequenter afflictos. Non solum autē cōfidentes sine castris istra patiuntur: sed cū in acie casu aliquo cōperint cedere munimenta castrorum: quo se recipiant non habent / et more animalium multi cadūt. nec prius moriēdi finis fit: q̃ hostibus uolūtas fuerit psequēdi.

In quibus locis constituenda sint castra.

Astra autē / præsertim hoste uicino tuto semp facienda sunt loco: ubi et lignorū: et pabuli: et aquæ suppetat copia. Et si diutius commorandū sit: loci salubritas eligitur. Cauendū etiā ne mons sit uicinus altior: qui aduersariis captus possit officere. Considerandū ē ne torrētibus inundari cōsueuerit campus et hoc casu uim pariatur exercitus. Pro numero aut militū: uel ipedimētorū muniēda sunt castra: ne maior multitudo constipetur in paruis: neue paucitas i latioribus ultra q̃ oportet cogatur extendi.

Quali specie designanda sunt castra.

Interdum autem quadrata: interdum trigona: interdum semicircularia: prout loci qualitas: aut necessitas postulauerit castra faciendū sunt. Porta autem: quæ appellatur prætoria aut oriē

Porta prætorie

tem spectare debet: aut illū locum: qui ad hostes respiciet. Aut si iter agitur / illam partem debet attendere: ad quā ē profecturus exercitus: intra quā primæ cēturiæ: hoc est cohortes papiliones tendunt / et dracones: et signa constituūt. Decumana autē porta: quæ appellat post pratoriam ē: per quam delinquentes milites educuntur ad pōnam.

*Porta decumana ē q̄ munitur
educuntur ad pōnam.*

Quo genere munienda sint castra.

Astrorum autem diuersa: triplexq; munitio est. Nam si nimia necessitas nō premit: cespites circūcidūtur e terra: et ex his / ue l ut murus instruitur altus tribus pedib; super terrā ita: ut i an re sit fossa: de qua leuati sint cespites. deīde tumultuaria fossa sit lata pedes nouem / et alta pedes seprē. Sed ubi uis acrior iminet hostiū: tūc latissima fossa ambitū conuenit munire castrorum / ita ut sit lata. xii. pedes: alta sit sub linea sicut appellant pedes nouem. supra autē sepi bus hīc īde factis / quæ de fossa egesta fuerit / terra congeritur. et crescit in aluū. iiii. pedes. sic fit: ut sit. xiii. alta / et. xii. lata: supra quā sudes de lignis fortissimis: quas milites portare cōsueuerant / p̄figūtur: ad quod opus ligones: rastra. qualos. aliaq; utensiliū genera habere conuenit semper in promptu.

Quēadmodū munienda sunt castra cū hostis imineat.

Ed facile est absentibus aduersariis castra munire. Verū si ho / f stis incumbat: tunc omnes equites: et media pars peditū ad p pulsandum hostium imperū ordinantur in acie. Reliqui post ipsos ductis fossis muniunt castra: et p praconem indicatur quæ cēturiā prima: quæ secunda: quæ tertia omne opus cōpleuerit. Post hz a centurionibus fossa inspicitur ac mensuratur: et uindicatur in eos: q negligentius fuerint operati. Ad hunc ergo usum constituendus est tyro: ut cum necessitas postulauerit / sine pturbatione celeriter possit castra munire.

Pōna mīlīe negligēter hūc

Quemadmodū exerceantur Tyrones:

ut i acie ordines / et iterualla custodiāt.

C nihil magis pdesse constat in pugna: q̄ ut assiduo exercitio a milites in acie dispositos ordines seruēt. Nec ultra magis / q̄ ex pedit / conglobent agmen: aut laxent. Nā etiam constipati p / dunt spacia pugnandi: et sibi inuicē īpedimento sunt: et rariores: atq; interlucentes aditus prumpendi hostibus prstant. Necesse ē aut strim metu uniuerſa confundi: si intercisa acie ad dimicandum i terga hostis accesserit. Producendi ergo tyrones sunt semper ad campū: et

HH. ii.

secundum matriculae ordinem in acie dirigendi / ita ut primo simplex
extensa sit acies: ne quos sinus: ne quas habeat curvaturas: ut aequali
legitimoque spatio miles distet a milite. tunc precipiendum: ut subito du-
plicent aciem ita: ut in ipso impetu: ad quem ipsi respondere solent /
ordo seruetur. Tertio precipiendum est: ut quadratam aciem repente co-
stituant: quo facto in trigonum: quem cuneum uocant acies ipsa muta-
da est: Quae ordinatio plurimum prodesse consuevit in bello. Iubetur et
ut instruant orbem: quo genere cum uis hostium interrupit aciem /
resisti ab exercitatus militibus consuevit: ne omnis multitudo fundatur
in fugam: et graue discrimen immineat. Hoc si iuniores assidua me-
ditatione preceperint / facilius in ipsa dimicatione seruabunt.

Quantum spatium ire debeant: et quotiens in
mense exerceri quam educantur milites ambulatum.

Raterea uetus consuetudo permansit: et diui Augusti: atque Ha-
driani constitutionibus praecauetur: ut in mense tam equites: quam
pedites educantur ambulatum. Hoc. n. uerbo hoc exercituum genus
nominant. et decem milia passuum armati: instructique omnibus telis pe-
dites militari gradu ire: ac redire iubebantur in castra ita: ut aliquam itine-
ris partem cursu alacriore conficerent. Equites quoque diuisi per turmas:
armatique similiter tantum itineris peragebant: ita ut ad equestrem medi-
tationem interdum sequerentur: interdum cederent: et recursu quodam
impetus repararent. Non solum autem in campis: sed etiam in cliuosis
et arduis locis et descendere: et ascendere utraque acies cogebatur: ut nul-
la res uel casus praesus pugnantibus posset accidere: quam non ante boni
milites assidua exercitatione didicissent.

De adoratione rei militaris Romanaeque uirtutis.

Aec fidei: ac deuotionis intuitu imperator inuicte de uniuersis
auctoribus: qui rei militaris disciplinam litteris mandauerunt /
in hunc libellum enucleata congesti: ut in delectu: ac exercita-
tione tyronum si quis diligens uelit existere ad antiquae uirtutis inuita-
tionem facile corroborare possit exercitum. Neque enim degenerauit in
hominibus martius calor. nec effata sunt terrae: quae lacedaemonios: quae
Athenienses: quae Marfos: quae Sarnites: quae Pelignos: quae ipsos pro-
genere Romanos. Nonne Epyri armis plurimum aliquando ualuerunt?
Nonne Macedones: ac Thessali superatis Persis usque ad Indiam bel-
lando penetrarunt? Dacos autem / ac Moesos: ac Traces in tantum bel-
licosos semper fuisse manifestum est: ut ipsum Martem fabulose apud

in acie

Cumque quid

Ambulatus educi pedites / qd

Turmas equum

Epyri

q. Mars autem et tunc natus
dr

2.
eos natum esse confirmant. Longum est: si uniuersarum prouinciarū
uīres enumerare contendam: cum omnes in Romani Imperii ditione
consistant. sed longe securitas pacis homines partim ad delectationē
ocii: partim ad ciuilia traduxit officia. Ita cura exercitii militaris pri-
mo negligētius agi / postea dissimulari ad postremū olim i obliuionē
pducta cognoscitur. nec aliquis hoc superiore ætate accidisse miretur:
cum post primū punicum bellum. xx. ex cursu annorū pax ita Roma
nos illos ubiq; uictores ocio / et armorū defuetudine eneruauit: ut se-
cundo punico bello Hannibali pares esse non possent. Tot itaq; con-
sulibus: tot ducibus: tot exercitibus amissis. Tūc demū ad uictoriam
puenerunt: cum usum: exercitiūq; militare condiscere potuerunt. Sē /
per ergo eligendi / et exercendi sunt iuniores. Vtilius. n. constat erudi-
re armis suos: q̄ alienos mercede conducere. Finis.

Vegetii Rhenati epitomatis de re militari liber secundus.

i
Nstituta maiorum artis armatæ præcipue clementiam ue-
stram / peritissimēq; retinere continuis declaratur uictori-
is: ac triumphis: siquidē indubitata approbatio artis sit re-
rum semp̄ effectus. Verum tranquillitas tua impator iūic-
te altiori consilio: q̄ mens poterat terrena concipere ex li-
bris antiqua desiderat: cū ipsam antiquitatē factis recentibus antece-
dat. Cū igitur hæc litteris breuiter cōprehendere Maiestati uestre non
tam discenda: q̄ cognoscenda præciperet / certauit sapius deuotio cū
pudore. Quid. n. audacius: q̄ domino: ac p̄cipi generis humani do-
mitori omniū gentium barbararū de usu: ac disciplina insinuare bel-
lorum: nisi forte iussisses fieri: quod ipse gessisses. et rursus tanti im-
peratoris non obedire mandatis plenum sacrilegii uidebatur: atq; pe-
riculi. Miro itaq; timore in parendo audax factus sum: dum metuo ui-
deri audacior: si negassem: ad quam temeritatē præcedens me indulgē-
tiæ uestre penitas animauit. Nam libellum de delectu: atq; exercitio
tyronum dudum tanq̄ famulus obtuli. nō tamen culpatus abscessi.
nec formido iussum aggredi opus: qđ spontaneum cessit impune.

Hæc continet secundus liber.

In quot genera diuidatur res militaris.

Quid inter legiones: et auxilia intersit.

Quæ causa exhauriri fecerit legiones.

HH. iiii.

Quotenas legiones antiqui duxerunt ad bellum.
 Quemadmodum legio constituatur.
 Quot cohortes in una sint legione. Itē quot milites in una cohorte.
 Nomina et gradus principum legionum.
 Nomina eorum: qui antiquos ordines ducebant.
 De officio præfecti legionis.
 De officio præfecti castrorum.
 De officio præfecti fabrorum.
 De officio tribuni militum.
 De centuriis: atq; uexillis peditum.
 De turmis equitum legionariorum.
 Quemadmodum legionis acies instruuntur.
 Quemadmodum triarii: uel centuriones armentur.
 Commissa pugna grauem armaturam stare pro muro.
 Nomina militū: et gradus in scutis eorū aduersis scribenda.
 Præter corporis robur notarū: uel cōputandi artē i ryonibus elegēdā.
 Donatini partē dimidiā debēt apud signa milites sequestrare seruandū ipsis.
 In legione ita fieri p̄motōes: ut p̄ omēs cohortes trāseāt q̄ p̄mouēt.
 Quid inter tubicines: et cornicines: et classicum intersit.
 De exercitatione militum.
 Exempla adhortationum exercitiū militaris et de aliis artibus tracta.
 Ennumeratio ferramentorum: uel machinarum legionis.

In quot genera diuidatur res militaris.

Es igitur militaris sicut latinorū egregius auctor carminis sui
 testatur exordio: armis constat et uiribus. Hæc in tres diuidit
 partes. Equites. Pedites. Classes. Equitum alii alares dicuntur
 ab eo: q̄ ad similitudinem alarum ab utraq; parte protegant acies:
 quæ nunc uexilationes uocantur a uelo: quia uelis: hoc est flammulis
 utuntur. Est aliud genus equitum: qui legionarii uocantur: propterea
 quidem: q̄ connexi sunt legioni: ad quorum exemplum sunt equi
 tes instituti. Classium item duo genera. Vnum liburnarum. aliud lu
 foriarū. Equitibus campi. Classibus maria: uel flumina. peditibus col
 les. urbes. plana. et arbusta seruantur. Ex quo intelligitur magis reip.
 necessarios pedites: q̄n̄ possūt ubique prodesse. et maior numerus pel

Res militaris q̄ res debet

*Equites
 Pedites
 Classes
 Equites alares
 Uexillationes
 Flammulæ
 Equi legionarii
 Classis liburnarum
 Classis luforiarum*

ditum / sumptu et expensa minore nutritur. Exercitus ex re ipsa: atq;
opere exercitii nomen accipit: ut ei nunq̃ liceret obliuisci: quod uo-
cabatur. Verum ipsi pedites in duas diuisi sunt partes. Hoc est i legi-
ones: et auxilia. Auxilia a sociis / uel foederatis gentibus mittebatur.
Romana autem uirtus praecipue in legionum ordinatione praepoller.
Legio autem ab eligendo appellata est: quod uocabulum eorum desi-
derat fidem: atq; diligentiam: quibus milites probantur. In auxiliis mi-
nor. In legionibus loꝑe amplior consueuit militum numerus ascribi.

Quid inter legiones et auxilia intersit.

Eniq; Macedones. Graeci. Dardani phalanges habuerunt: ut
d in una phalange armatoru octo milia censerentur. Galli: atq;
Celtiberi: pluresq; barbaricae nationes cateruis utebantur i pra-
lio: in quibus erant sena milia armatorum. Romani legiones habet:
in quibus singulis sena milia: interdum amplius militare consueue-
runt. Quid autem inter legiones: et auxilia uideatur interesse expe-
diam. Auxiliatores conducuntur ad praedium ex diuersis locis: ex di-
uersis muneribus uenientes. nec disciplina inter se: nec notitia: nec af-
fectione consentiunt. Alia instituta. alius inter eos est usus armorum.
Necesse est autem tardius ad uictoriam peruenire: qui discrepant ate
q̃ dimicent. Deniq; cum in expeditionibus plurimum prosit omnes
milites unius praeccepti significatione conuerti: non possunt aequaliter
iussa complere. Qui ante pariter non fuerunt: tamen haec ipsa si solē-
nibus: diuersisq; exercitiis prope quotidie roborentur / non medio-
criter iuuat. Nam legionibus semper auxilia: tanq̃ leuis armatura in
acie iungebant: ut in his praediandi magis adminiculum esset: q̃ princi-
pale subsidium. Legio autem propriis cohortibus plena: cum graue
armaturam: hoc est principes hastarios triarios ante signarios. Item le-
uem armaturam: hoc est ferentarios. sagittarios. funditores. balistari-
os: cum proprios: et sibi impositos equites legionarios iisdem matri-
culis teneat cum uno animo pariq; consensu castra muniat. aciem in-
struat. praedium gerat ex omni parte pfecta / nulloq; extrinsecus indi-
gens adiumento / q̃ talibet hostium multitudinem superare consue-
uerat. documentum est magnitudo Romana: quae semper cum legio-
nibus dimicans tantum hostium uicit q̃tum uel ipsa uoluit: uel rerum
natura permisit.

Exercitus aut

Auxilia

Legio cum

phalanges quos habet et pla-
lunias nris
Ceterum prope

Legionis nomine nris

Auxilia sunt

Legionibus auxilia iungunt

Quæ causa exhauriri fecerit legiones . 3

T. innumeros
*Frontinus ad Traianum
apud Sueton. script*
Egionum nomen in exercitu permanet hodie: sed p̄ negligēti
am superiorū temporum robur infractū est. Nam cum uirtutis
præmia occuparet ambitio: et per gratiam pmouerentur mili
tes: qui pmoueri consueuerant per laborem. Deinde contubernalibz
completis stipendiis per testimoniales: ex more dimissis non sunt alii
substituti. Præterea necesse est morbo aliquātos debilitari: atq; dimit
ti, aliquantos militiam deserere: uel diuersis casibus interire: ut nisi an
nis singulis immo singulis pene mensibus in recedentium locum iu
niorum turba succedat: quāuis copiosus exhauriatur exercitus. Est et
alia causa cur attenuatæ sint legiones. Magnus in illis labor ē mili
tandi. grauiora arma. sera munera. seuerior disciplina. Quod uirātes
pleriq; in auxiliis sæpe festinant militiæ sacramenta pcipere: ubi et mi
nor sudor: et maiora sunt præmia. Cato ille maior cū et armis inuit
tus esset. fertur sæpe dixisse: q̄ plus se reip. crederet pfuturum: si disci
plinā militarem confertet in litteras. Nā unius ætatis sunt res: quæ for
titer fiunt. Quæ uero pro utilitate reip. scribuntur: æterna sunt. Idem
fecerunt alii cōplures. sed præcipue Frontinus scribens diuo Traiano
ob eiusmodi cōprobatur industriam. Horum instituta. horū præcep
ta q̄tum ualebo strictim: fideliterq; signabo. Nam: cum easdem expē
sas faciat et diligenter et negligenter exercitus ordinatus non solū p̄
sentibus: sed et futuris sæculis pficiet: si p̄uisione maiestatis tuæ Impe
rator Auguste et fortissima dispositio reparetur armorū / et emende
dissimulatio præcedentium .

Quotenas legiones antiqui ad bellum duxerunt. 4

i Omnibus auctoribus inuenitur singulos consules aduersus
hostes copiosissimos nō amplius: q̄ binas duxisse legiones: ad
ditis auxiliis sociorū / tanta in illis erat exercitatio: tanta fidu
cia: ut cui uis bello dux crederentur posse sufficere. Quapropter ordi
nationē legionis antiquæ secundum normā militaris iuris exponam:
quæ descriptio si obscurior: aut impolitior uidebitur: nō mihi: sed dif
ficultati ipsius rei cōuenit imputari. Attento itaq; animo sæpius rele
genda sunt: ut memoria: intelligentiaq; ualeant comprehendī. Necesse
est enim inuictam esse remp. cuius imperator militari arte p̄cepta /
q̄tos uoluerit faciat exercitus bellicosos.

Queadmodum legio constituenda sit .

d Iligēter igit̄ lectis iunioribz corporibz animisq; p̄stātibus: addi
ditis etiam exercitiis quotidianis quatuor uel eo āplius mēsiū:

iussu auspiciisque inuictissimi principis legio formatur. Nam uicturis in
cute punctis milites scripti et matriculis inserti iurare solent. et ideo mi
litie sacramenta dicuntur. Iurant autem per deum Christum et sanctum
spiritum et per maiestatem imperatoris: quæ secundum deum generi hu
mano diligenda est et colenda. Nam quomodo imperator Augusti nomen
accepit et tantum presenti et corporali deo fidelis est præstanda deuotio: et
impedendus pugil famulatus. Deo. n. uel priuatus: uel militans ser
uit: quoniam fideliter eum diligit: qui deo regnat auctore. Iurant autem mi
lites omnia se strenue facturos: quæ præceperit imperator. nunquam deser
tuos militiam. nec mortem recusatuos pro Romana rep.

Quot cohortes sunt in una legione.

Item quot milites in una cohorte.

Ciendum est autem in una legione decem cohortes esse debere.

Sed prima cohors reliquas et numero militum et dignitate præ
cedit. Nam genere: atque institutione litterarum uiros electissi
mos querit. Hæc. n. suscipit aquilam: quod præcipuum signum in Ro
mano est semper exercitu et totius legionis insigne. Hoc imagines im
peratorum. Hoc est diuina et principalia signa uenerantur. Habet pedites
mille centum quinque. Equites loricos. cxxii. Et appellatur cohors
Miliaria quæ caput est totius legionis: ab hac cum pugnandum est prima
acies incipit ordinari. Secunda cohors habet pedites. d. lv. Equites
loricos. lxxvi. et appellatur cohors quinquagenaria. Tertia cohors simi
liter habet pedites. d. lv. Equites. lxxvi. Sed in hac tertia ualidiores præ
ari moris est: quia in media acie consistit. Cohors quarta habet pedites.
dc. Equites. lxxvi. Cohors quinta habet totidem: sed strenuos desiderat
milites: quia sicut prima in dextro: ita quinta in sinistro ponitur cor
nu. Hæc quinque cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors hæ
t pedites. d. lv. Equites. lxxvi. In ipsa quoque enucleati ascribendi sunt iu
uiores: quia in secunda acie post aquilam et imagines cohors sexta
consistit. Cohors septima habet pedites. d. lv. Equites. lxxvi. Sed et ipsa
animosos desiderat uiros: quia in secunda acie consistit media. Octa
ua totidem animosos uiros. Nona totidem. Cohors decima habet pedi
tes. d. lv. Equites. lxxvi. Et ipsos bonos consueuit accipere bellatores: quia
in secunda acie sinistrum possidet cornu. His decem cohortibus le
gio plena fundatur: quæ habet peditum sex milia. Equites. dccxxii.
Minor itaque numerus armatorum in una legione esse non debet. Major
autem interdum esse consueuit. Si non tantum unam cohortem: sed et alias Miliarias
fuerit iussa suscipere.

Miliaria

Miliaria prima qualis

Infirmitas quod

Quot cohortes hæc legio

Cohors prima qualis

Aquila et signum præcipuum

Prima pars cohortis quæ
militaria dicitur est

Cohors secunda miles quæ
quinquagenaria est

Cohors tertia miles

Cohors quarta miles

Cohors quinta miles

Cohors sexta miles

Cohors septima miles

Cohors octaua miles

Cohors nona miles

Cohors decima miles

Nomina et gradus principiorum. vii

Ntqua ordinatione legionis exposita: principalium militum /
 a et ut proprio uerbo utar principiorum nomina: bc dignitates se-
 cundum presentes matriculas indicabo. Tribunus maior per epistolam
 sacra imperatoris iudicio destinatur. Minor Tribunus prouenit ex la-
 bore. Tribunus autem uocatur a tribu: tribuendoque iure. preest. n. mili-
 tibus: quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicuntur: qui in
 praelio præsunt: et primos ordines ducunt. Augustales appellantur: qui
 ab Augusto ordinariis iuncti sunt. Flauiales ite tanquam secundum augu-
 stales a diuo Vespasiano sunt legionibus additi. Aquiliferi: qui aquila
 ferunt. Imaginarij uel imaginiferi qui imagines imperatoris por-
 tant. Optiones ab optando appellati / quod antecedentibus ægritudine
 præpeditis ita tanquam adoptati eorum: atque uicarij solent uniuersa curare.
 Signiferi: qui signa portant: quos nunc draconarios uocant. Tesserarij:
 qui tesseram per contubernia militum nuntiant. Tessera autem dicitur
 præceptum ducis: quo uel ad aliquod opus: uel bellum mouetur exerci-
 tus. Campigeni / hoc est antesignarij ideo sic nominati sunt: quia eor-
 um opera: atque uirtute exercitui genus crescit in campo. Metatores: qui
 præcedentes locum eligunt castris. Beneficiarij ab eo appellati / quod promo-
 uentur beneficio tribunorum. Librarij ab eo appellantur / quod in libros
 referant rationes ad milites pertinentes. Tubicines. Cornicines. et Buc-
 cinatores: qui tuba: uel æreo cornu / uel buccina committere solent præ-
 lium. Armaturæ duplæ: quæ binas consecuntur annonas. Simples:
 quæ singulas. Mensores / qui in castris ad podium demeruntur loca:
 in quibus tentoria milites figant. uel hospitia in ciuitatibus præstent.
 Torquati simplices. Torquati duplæ: quibus torquis aureus soli-
 dus uirtutis præmium fuit: quæ qui meruisset propter laudem interdum du-
 plas consequebatur annonas. Duplæ duas. Simples unam semper
 consequebantur annonam. Candidati hi sunt milites principales: qui pri-
 uilegijs muniuntur. Reliqui Munifices appellantur: quia propter mu-
 nera facere militiam coguntur.

Nomina eorum: qui antiquos ordines ducebant. viii

Etus tamē cōsuetudo tenuit: ut ex primo prícipe legionis pro-
 moueretur centurio primi pyli: qui nō solū aglæ præerat: uerū et
 quatuor cēturias: hoc ē. cccc. milites gubernabat in prima acie.
 hic tanquā caput totius legiōis merita cōsequebatur et cōmoda. Itē primus
 hastatus duas cēturias id ē. cc. hoīes ducebat in acie secūda: quæ nūc du-
 (centurionem uocant)

*Tribunus maior
 Tribunus minor
 Tribunus cur
 Ordinarius qui
 Augustales qui
 Flauiales qui
 Aquiliferi qui
 Imaginarij qui
 Optiones qui
 Signiferi qui
 Tesserarij qui
 Campigeni
 Metatores qui
 Beneficiarij qui
 Librarij qui
 Tubicines
 Cornicines
 Buccinatores
 Armaturæ duplæ
 Simples
 Mensores qui
 Torquati simplices
 Torquati duplæ
 Candidati qui
 Munifices qui*

cant. Princeps aut primæ cohortis centuriam et semis: hoc est. cl. ho-
mines gubernabat: ad quē ī legione ppe omnia: quæ ordināda sunt ī
pertinent. Item secundus hastatus centuriam et semis id est. cl. hoīes
gubernabat. Manus prior centum hoīes gubernabat. Sic .x. centuriæ
cohortis primæ a quinq; ordinariis regebantur: quibus magnæ utilita-
tes: et magnus honor ē a ueteribus constitutus: ut ceteri milites ex to-
ta legione omni labore ac deuotione cōtenderent ad tanta præmia
peruenire. Erant et centuriones: qui singulas curabant centurias: qui
nunc centenarii noīantur. Erant decani: qui decem militibus præposi-
ti nunc caput contubernii uocantur. Secunda cohors habebat centu-
riones quinq;. similiter tertia. Quarta usq; ad decimam cohortē. In to-
ta aut legione erant centuriones quinquagintaquinq;.

De officio Præfecti Legionis.

Ed legati imperatoris ex consularibus ad exercitus mitteban-
tur: quibus legiones: et auxilia uniuersa obtemperabant in or-
dinatione pacis uel necessitate bellorū. In quorū loco nūc illu-
stres uiros constat magistros militū substitutos: a quibus nō tantū bi-
næ legiones: sed et plures numero gubernantur. Proprius aut iudex
erat præfectus legionis habens cōmunem primi ordinis dignitatē: qui
absente legato: tāq; uicarius ipsius potestatem maximā retinebat. Tri-
buni: uel centuriones: ceteriq; milites eius præcepta seruabant. Vigili-
arum: siue pfectionis tessera ab eodem petebatur. Si miles crimen ali-
quod admisisset auctoritate præfecti legionis a tribuno deputabatur
ad pœnam: Arma omnīū militum. Itē uestes. equi. annona ad curam
ipsius pertinebant. Disciplinæ ius et seueritas exercitus non solum pe-
ditum: sed et equitū legionariorū præcepto eius quotidie curabatur.
Ipse autem custos diligens: et sobrius legionē sibi creditam assiduus o-
peribus ad omnem deuotionem deformabat et industriam: sciēs ad
præfecti laudem subiectorum redundare uirtutem.

De officio Præfecti castrorum.

Rat et castrorū præfectus: licet inferior dignitate occupatus ta-
men nō mediocribus causis: ad quē castrorū positio: ualli: et
fossæ destinatio prinebat: tabernacula uel casæ militū cū ipedi-
mentis omnibus nutu ipsius curabantur. Præterea ægri cōubernales:
et medici: a quibus curabantur: expensæ et ad eius industriā prinebāt.
Vehicula. sagittarii. necnō et ferramēta: q̄b; materies secas: uel cedēs
(q̄busq; aperiuntur fossæ

Manus prior
Manus prior

Centuriones qui et Centuriones
Decani
Secunda cohors habebat centuriones
Centuriones Legionis

Legati ex consularibus mittuntur
ad exercitus

Iudex primi ordinis dignitatem
habens

Tessera pfectionis petebatur
Miles crimen aliquod admisisset
auctoritate præfecti legionis
a tribuno deputabatur
ad pœnam

Præfectus castrorum
officiarius

circa situm ualli. et aquæ ductus. Item ligna / uel stramina / arietes / o
nagri / balistæ : ceteraq; genera tormentorum ne deessent aliquando
procurabat. Hic post lōgam probatamq; militiam peritissimus omni
um legebatur: ut recte doceret alios: quod ipse cum laude fecisset .

De officio Præfecti fabrorum . 11

Abet præterea legio fabros. Tignarios. Instructores. Carpēta
h rios. Ferrarios. Pictores. Reliquosq; artifices ad hybernorum
ædificia fabricanda: ad machinas: turresq; ligneas: ceteraq; : q
bus uel oppugnantur aduersariorum ciuitates: uel defenduntur pro /
prix. præparatos. etiā qui arma. uehicula. ceteraq; genera tormētōrū
uel noua facerent: uel quassata repararent. Habebant fabricas scutari
as. loricarias. arcuarias. in quibus sagittæ / missilia / cassides / omniaq;
armorum genera formabantur. Hæc. n. erat cura præcipua: ut quicq;
exercitui necessarium uidebatur: nunq̃ deesset in castris usq; eo: ut et
cunicularios haberent: qui ad morem bestiarum ducto sub terris cuni
culo: murisq; intra fundamenta perfossis: improuisi se emergerent ad
urbes hostium capiendas. Horum iudex pprius erat pfectus fabrorū.

De officio tribuni militum. 12

Cohors miliaria cui pmo
tribunus
Ecce cohortes habere diximus legionem. Sed prima erat Mi
d liaria: in qua censu: genere litteris: forma: uirtute pollētes ml
lites mittebantur. Huic tribunus præerat armorū sciētia. uirtu
te corporis: morum honestate precipuus. Reliquæ cohortes: prout pñ
cipi placuisset / a tribunis / uel a prepositis regebantur. Tanta autem
seruabatur exercendi milites cura: ut non solum tribuni: uel ppositi
contubernales sibi creditos sub oculis suis iuberēt quotidie meditari.
Sed etiam ipsi armorum arte perfecti ceteros ad dimicationem pprio
cohortarentur exemplo. Tribuni autem sollicitudo per hanc laudat
industriam: cum miles ueste nitidus / armis bene munitus. ac fulgens
exercitii usu: et disciplina eruditus incedit.

De centuriis atq; uexillis . 13

Demonstrat
Rimum signum totius legionis est aquila: quā Aquilifer por
p tat. Dracones et per singulas cohortes a Draconariis feruntur
ad prælium. Sed antiqui quia sciebant in acie commisso bello celeri /
ter ordines / aciesq; turbari: atq; confundi: ne hoc posset accidere co
hortes in centurias diuiserunt / et singulis centuriis singula uexilla cō
stituerunt / ita ut ex qua cohorte / uel quora esset centuria in illo. uel
nullo litteris esset ascriptum: quod intuentes uel legentes milites i q̃to

uis tumultu a cōtubernalibus suis aberrare non possent. Centuriones
insup: qui nunc centenarii uocantur / nimitū bellicosos loricatos trans
uersis cassidum cristis habebant ut facilius noscerentur: quos singu
las iusserunt gubernare centurias: quatenus nullus error existeret: cū
centum milites sequerentur nō solum uexillum suum: sed etiam cen
turionem: qui signum habebat in galea. rursus ipsa centuriæ in cōtu
bernia diuisæ sūt ut. x. militibz sub uno papillione degētibz unus qua
si preesset decanus: qui caput contubernii nominatur. Contuberniū
autem manipulus uocabatur ab eo / qz coniunctis manibus pariter di
(micabant.

De turmis equitum legionariorum.

Vemadmodum inter pedites centuria: uel manipulus appella
tur. Ita inter equites turma dicitur. et habet una turma equites
xxxii. Huic qui preest / decurio nominatur. Centum enim pe
dites ab uno centurione sub uno uexillo gubernantur. Similiter. xxxii
equites ab uno decurione sub uno uexillo reguntur. Præterea sicut cen
turio eligendus est magnis uiribus: pccra statura: qui hastas: uel missi
lia perite iaculetur: et fortiter. Qui dimicare gladio: et scutum rota
re doctissime nouerit. Qui omnem artem didicerit armaturæ: uigi
lans: sobrius: agilis: magis ad faciendā: quæ ei imperantur: q̄ ad loquē
dum paratus. contubernales suos ad disciplinam retineat: et ad armo
rum exercitium cogat: ut bene uestiti / et calciati sint: ut arma omniū
defricentur: ac splendeant. Similiter eligendus est decurio: qui turmæ
equitum præponatur i primis habili corpore: ut loricatus: et armis cir
cundatus omnibus cum summa admiratione / equum ascendere pos
sit. equitare fortissime. conto scienter uti. sagittas doctissime mittere.
turmales suos idest egtes sub cura sua positos erudire ad omnia: quæ
equestris pugna deposcit. eosdem cogere loricas suas: uel catafractas:
contos: et cassides frequenter tergere / et curare. Plurimum enim ter
roris hostibus armorum splendor importat. Quis credat militem bel
licosum: cuius dissimulatione / situ / ac rubigine arma fœdantur? Nō
solum autem equites: sed etiam ipsos equos assiduo labore conuenit
edomari. Itaqz ad decurionem et sanitatis: et exercitationis tam homi
num: q̄ equorum pertinet cura.

Quemadmodum legiones: et acies instruuntur.

Vnc qualiter instruenda sit acies: si pugna imineat / declaretur
n unius legionis exemplo. Quod si usus exegerit: possit trāsserri

II. i.

Centurionis signum? Galea

Contubernii quid est arm

Centuria et Manipulus? pedites

Turma equitum et nūm

Decurio preest turmae

Centurio preest turmae et u. g. h. i.

Decurio equitum xxxii

Decurio qualis

Turmales. i. equites

ad plures legiones. Equites locantur in cornibus. Acies peditum a prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. huic cohors secunda cōiungitur. Tertia cohors in media acie collocatur. huic annectit quarta. Quinta uero cohors sinistrū suscipit cornu: sed ante signa: et circa signa. Necnon ēt prima acie dimicantes principes uocabantur: hoc ē ordinarii: ceteriq; principales. Hæc erat grauis armatura: qui habebāt cassides/ catafractas/ ocreas/ scuta gladios maiores: quos spatas uocant. et alios minores / quos semispatas uocant. plumbatas/ quinas positas i scutis: quas primo impetu iaciunt. Item bina missilia: unū maius ferro triāgulo unciarū. ix. hastile pedum. v. et semis: quod pilū uocabāt. nunc spiculū dicitur: ad cuius ictum exercebantur præcipue milites: quod arte / et uirtute directū: et scutatos pedites: et loricatos equites sæpe transuerberat. Aliud minus ferro triangulo unciarū. v. hastili pedum triū: et semis: quod tunc uerriculū: nunc uerutū dicitur. Prima acies principū. Secūda hastatorū armis talibus docetur istructa. Post hos erant ferentarii et leuis armatura: quos nunc exultatores: et armaturas dicimus. Scutati: qui plumbatis uel gladiis et missilibus accincti sunt: sicut nunc omnes ppe milites uidentur / armati erant. Itē sagittarii erāt cum cassibus / catafractis / et gladiis/ sagittis et arcubus. Erāt funditores: qui ad fundas uel fustibalos lapides iaciebāt. Erant tragliarii: qui Manubalistis uel arcubalistis dirigebant sagittas. Secunda acies similiter armabat: in qua consistentes milites hastati uocabantur. Sed in secunda acie dextro cornu cohors sexta ponebatur: cui iūgebatur septima. Octaua cohors mediam aciem tenebat: nona comitante. Decima cohors in secunda acie sinistrum semp obtinet cornu.

Qualiter Triarii uel centuriones armentur. 16

Ost omnes aut acies Triarii cū scutis. catafractis et galeis/ ocreis / p ati cū gladiis semispatis plūbatis et binis missilibus locabant: qui genu posito subsidebant: ut si prima acies uinceretur: ab iis quasi de integro reparata pugna possit reparare uictoriā. Omnes autem signarii: uel signiferi / quos pedites loricas minores accipiebāt / et galeas ad terrorē hostium urfinis pellibus tectas: Centuriones uero habebant catafractas scuta et galeas ferreas. sed transuersis et argenteis cristis: ut facilius agnoscerentur a suis.

Commisssa pugna grauem armaturam stare pro muro. 17

Illud autem sciendum est: et modis omnibus retinendū. Commisso bello prima / ac secunda acies stabat immota. Triarii

Spatas
Semispata
Plumbatas
Quinas
Sagittas
Fustibalos
Manubalistis
Arcubalistis

Exultatores
Armaturas

Triarii
Funditores
Tragliarii
Manubalistis
Arcubalistis

Triarii

Galeas urfinis pellibus tectas

quoque residebant. Ferentarii autem armaturæ scutatores / sagittarii / fundi-
tores. hoc est levis armatura aduersarios prouocabat ante aciem præce-
dentes. Si hostes fugare poterant sequebatur. Si eorum uirtute: ac multi-
tudine premebantur: reuertebantur ad suos: et stabant post eos. Excipie-
bat autem prælium grauis armatura: et tamquam murus: ut ita dicam ferreus sta-
bat: et non solum missilibus: sed et gladiis comminus dimicabant. Et si ho-
stes fugassent: non sequebatur grauis armatura: ne aciem suam: ordina-
tionemque turbaret. et ad dispersos recurrentes hostes incompósitos opprime-
rent. Sed levis armatura cum funditoribus / sagittariis / et equitibus / fu-
gientes sequebatur inimicos. Hac dispositione: atque cautela sine piculo
legio uincebat: aut superata seruabatur incolumis: quod legionis ius est:
facile nec fugere nec sequi.

Nomina militum: et gradus in scutis eorum aduersis scribenda.

Ed ne milites aliunde in tumultu prælii a suis contubernali-
bus aberrarent / diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant: quæ ipsi nominant Deigmata sicut et nunc moris est fieri. Præterea in aduerso scuto uniuscuiusque militis erat litteris nomen ascriptum / addito et ex qua esset cohorte: quæue centuria. Ex his igitur apparet legionem bene instructam / quasi munitissimam esse ciuitatem: quæ omnia prælio necessaria secum ubique portaret: nec metueret
repentinum hostium superuentum: quæ etiam in mediis campis subito for-
sa se / ualloque muniret: quæ omne genus militum contineret / et armorum. Si quis igitur pugna publica superare barbaros cupit: ut diuinitas /
tris nutu / dispositione imperatoris inuicti reparentur / ex tyronibus le-
giones uotis omnibus petat. Intra breue autem temporis spatium iu-
niores diligenter electi: et exercitati quotidie non solum mane: sed et
post meridiem omni armorum disciplina: uel arte bellandi ueteres illos
milites: qui orbem terrarum integrum subegerant facile coequabunt. Nec
moueatur Cæsar tua maiestas quod olim est consuetudo mutata quæ nocu-
it. Sed huius felicitatis: ac prouisionis est perennitas tua: ut pro salute
reip. et noua excogitet: et antiqua restituat. Omne opus difficile uideatur
antequam tentes. Cæterum si exercitati: et prudentes uiri delectui præponantur:
celeriter manus bellis apta poterit aggregari: et diligenter institui.
Quod uis enim efficiet solertia: si competentes non denegentur expensæ.

Præter corporis robur / notarum: et compu-
tandi artem in tyronibus eligendam.

Adulatio legionibus

Res annonaria

Angarias

Armeni qui

Munifices

Mos mulierum milis

Peculium castrense

Folles x.

Ed quoniam in legionibus plures scholæ sunt: quæ litteratos
milites quærent et ab iis: qui tyrones probant: in omnibus q
dem stature magnitudines: corporis robur: alacritatem animi
conuenit explorari: Sed in quibusdam notarum peritia calculandi: cõ
putandiq; usus exigitur. Torius. n. legionis ratio siue obsequiorum:
siue militarium numerorũ: siue pecuniæ quotidie ascribitur actis: ma
iore prope diligentia: q̃ res annonaria: uel ciuilibus libris anotatur. quo
tidianas etiam in pace uigilias. Item excubitarum: siue angarias de om
nibus centuriis: et contuberniis: quæ uicissim milites faciunt: ut ne q̃s
contra iustitiam p̃grauetur: aut alicui præstetur immunitas. Nomina
eorum: qui uices suas fecerũt breuibus inseruntur: quando quis com
meatum accipit: uel quot dierũ annotatur in breuibus. Tunc enim
difficile commeatus dabatur: nisi causis iustissimis approbatis: nec ali
quibus milites instituti deputabantur obsequiis: nec priuata eis dẽ ne
gocia mandabantur. Siquidem incongruum uidebatur imperator mi
litem: qui ueste: et annona publica pascebatur utilibus uacare priua
tis. ad obsequia tamen iudicum: uel tribunorũ: necnon etiã principali
um deputabantur milites: qui uocabantur accensi: hoc est postea ad
diti: q̃ fuisset legio completa: quos nunc supernumerarios uocant. fa
scicularia tamen id est lignum: fœnum: aquam: stramen: etiam legiti
mi milites in castra portabant. Munifices enim ab eo appellantur: q̃
hæc omnia munera faciunt.

Donatiui debent partem dimidiam apud
signa sequestrare militibus seruandam.

Illud uero ab antiquis diuinitus institutum ẽ: ut ex donatiuo
quod milites consequũtur dimidia pars sequestraretur apud si
gna: et ibidem ipsis militibus seruaretur: ne a contubernalibz
possit absumi per luxum: et inanium rerũ cõparationẽ. Pleriq; enim
homines: et pauperes præcipue tantũ erogant: q̃tum habere potue
runt. Sepositio aut̃ ista pecuniæ primum ipsis contubernalibus doceẽ
accommodata. Nam cum publica sustentetur annona: ex omnibus do
natiuis augetur eorũ p̃ medietate castrense peculium. Miles deinde
qui sumptus suos scit apud signa sua depositos de deferendo nihil co
gitat. magis diligit signa: pro illis i acie fortius dimicat more humani
ingenii: ut pro illis habeat maximã curam: in quibus suam uidet esse
positam substantiam. Deniq; x. folles: hoc est. x. sacci per cohortes sin
gulas exponebantur: in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur ẽt

faccus undecimus: in quo tota legio particulam aliquam conferebat sepulturae. scilicet causa: ut si quis ex contubernali defecisset de illo undecimo sacco ad sepulturam ipsius promeret expensa. Hanc ratio apud signiferos: ut nunc dicunt in cophino seruabat. Et ideo signiferi non solum fideles: sed et litterati homines eligebantur: qui et seruarent deposita: et scirent singulis reddere rationem.

In legione ita fieri promotiones ut per omnes cohortes transeant: qui promouentur.

Non tantum humano consilio: sed et diuinitatis instinctu legiones a Romanis arbitror constitutas: in quibus. xi. cohortes ita sunt ordinatae: ut omnium unum corpus: una uideatur esse coniunctio. Nam quasi in orbem quendam per diuersas cohortes: et diuersas scholas promouentur milites ita: ut ex prima cohorte ad gradum quempiam promotus uadat ad decimam cohortem: et rursus ab ea crescentibus stipendiis cum maiore gradu per alias recurrit ad primam. Ideo primipili centurio: postquam in orbem omnes cohortes per diuersas administrauerit scholas. In prima cohorte ad hanc peruenit palmam: in qua ex omni legione infinita comoda consequatur. Sicut primicerius in officio Praefectorum praetorioque ad honestum: quaestuosumque militiae peruenit finem: ita legionarii equites cohortes suas contubernii affectione uenerant: Cum naturaliter equites a peditibus soleant discrepare. Per hanc ergo contestationem in legionibus: et omnium cohortum equitum: peditumque seruabatur una concordia.

Quid inter Tubicines et Cornicines et Classicum intersit.

Abet praeterea legio tubicines: cornicines: buccinatores. Tubicines ad bellum uocant milites et rursus receptui canentes reuocant. Cornicines et buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingressu conflictus et eius exitu. Hi quotiens canunt: non milites: sed signa eorum obtinebant ad nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus exituri sunt soli milites: tubicines canunt. et soli milites ad signa eorum obtinebant. quotiens mouenda sunt signa cornicines canunt. quotiens pugnatur: et tubicines et cornicines pariter canunt. Classicum item appellatur: quod buccinatores per cornu dent. Hoc insigne uidetur imperii: quia classicum canitur imperatore presente uel cum in militum capitaliter aduertitur: quia hoc ex imperatoris legibus fieri necesse est. Si uero ad uigilias uel angarias faciendas siue ad opus aliquod uel ad decursionem campi exeunt milites tubicine uocante operantur: et

rursum tubicine admonente cessant. Cum autem mouentur signa :
aut iam mota figenda sunt:cornicines canunt: quod ideo in omnib;
exercitiis : et processionibus custoditur:ut in ipsa pugna facilius obte-
perent milites:sive eos pugnare:sive stare:sive sequi:uel redire praece-
perint duces. Siquidem ratio semper manifesta sit in ocio debere fie-
ri : quod necessario faciendum uidetur in praelio.

De exercitatione militum . 27

Egionis ordinatione digesta ad exercitium reuertamur. Vnde
I sicut iam dictum exercitus nomen accepit. Iuniores quidē / et
nouī milites mane:ac post meridiem ad omne genus exercebā-
tur armorum. Veteres aut:et eruditi sine intermissione semel ī die exer-
cebantur in armis:Nēq; enim longitudo aetatis:aut aetorum numerus
artem bellicam tradit:Sed cōtinua exercitationis meditatio. postq̃ uo-
luerat stipēdia:inexercitatus miles semper est tyro cum armatura:quae
festis diebus exhibetur in exercitio. Iccirco non tantum armaturā:qui
sub campi doctore sunt:sed omnes aequaliter contubernales quotidia-
na meditatione discebant:et corporis uelocitatem . Nam et uelocitas
usu ipso acquiritur corporis:et scientia feriendi hostem:seq; protegē-
di:praesertim si gladiis cominus dimiceretur. Illud uero maius ē: ut ser-
uare ordines discant:et uexillum suum in tantis permixtionibus in ip-
sa proluſione comitentur. Nec inter doctos aliquis error existat: q̃uis
in multitudine sit tanta confusio. Ad palum quoq; uel fudes iuniores
exerceri percommodum est:cum latera:uel pedes aut caput petere pū-
ctim:caſimq; cōdiscant. Saltus quoq; et ictus facere pariter assueſcāt.
Insurgere tripudiantes in clipeum:rurfusq; subsidere. Nunc gestiēdo
puolare cum saltu:nunc cecidentes in terga resilire. Missilibus etiā pa-
los ipsos pcul ferire meditentur:ut ars dirigendi:et dextra uirtus pos-
sit accrescere. Sagittarii uero:uel funditores scopas:hoc est fructicum:
uel straminum fascēs pro signo ponebant:ita ut sexcentis pedibus re-
mouerentur a signo: ut sagittis:uel certe lapidibus ex fustibalo desti-
natis signum saepius tangerent. Propterea sine trepidationē in acie fa-
ciebant:quod ludentes in campo fecerant. Semper assueſcendum est:
ut semel tantum funda super caput rotetur:cū ex ea mittitur saxū :
Sed et manu sola omnes milites meditabantur libralia saxa iactare : q̃
usus paratior creditur:quia non desiderat fundā. Missilia quoq; uel
plumbatas iugiter ppetuoq; exercitio dirigere cogebantur:usq; adeo:
ut tempore hyemis de tegula uel scandulis:quae fidae essent : et certae.

de cannis/ulua:uel culmo et porticus tegetur ad equites:et quādam
uelut basilicæ ad pedites: in quibus tempestate uel uēris aere turbato
sub tecto armis erudiebatur exercitus. Cæteris autem et hybernis die /
bus:si nives / pluuiæq; cessarent / exerceri cogeantur in campo:ne in
termiſſa conſuetudine animi militū debilitarentur et corpora. Siluam
cedere. onera portare. foſſas trāſilire. In mari:uel in fluminib; natate.
Gradu pleno ambulare / uel ēt armatos cum ſarcinis ſuis currere fre /
quentiſſime conuenit:ut quotidiani laboris uſus in pace / difficilis nō
uideatur in bello. Siue ergo legio / ſiue auxilia fuerint exerceanſ aſſi /
due. Nam quemadmodū bene exercitatus miles prelium cupit:ita for
midat indoctus. Poſtremo ſciendū eſt in pugna uſū āplius prodeſſe:
q̄ uires. Nā ſi doctrina ceſſet armorū: nihil paganus diſtet a milite

Exēpla adhortationū et exercitii militaris de aliis artibus tracta. 24

Thleta uenator auriga ppter exiguam mercedē:uel certe ple
a bis fauorē quotidiana meditatione artes ſuas aut ſeruare : aut
augere conſueſcunt. militem:cuius ē manibus ſeruanda reſp.
ſtudioſius oportet ſcientiam dimicandi / uſumq; rei bellicæ iugibus
exercitiis cuſtodire : cui contingit nō tantū glorioſa uictoria: ſed etiā
amplior præda:quēq; ad opes:et dignitatem ordo militiæ: et impera /
toris iudiciū cōſueuit euehere. Artiſces ſcenici ab exercitiis pro lau
de uulgi non recedunt. miles ſacramento lectus ab exercitio armorū
uel nouellus uel uetuſtus ceſſare non debet:cui pugnandum ē pro ſa
lute ppria:et libertate comuni preſertim: cum antiqua ſit prudensq;
ſententia Omnes artes in meditatione conſiſtere.

Enumeratio ferramētorum / uel machinarum legionis. 25

Egio autem nō tantum militū numero:ſed ēt genere ferramē
l torū uincere conſueuit. Primū omniū iſtruit iaculis:quæ nul
la lorice:nulla poſſunt ſcuta ſufferte. Nā p ſingulas centurias
ſingulas carroballiſtas habere cōſueuit:q̄b; multi ad trahēdū et ſingu
la contubernia ad armandū uel dirigendū:hoc ē. xi. hoīes deputātur.
Nā hæ quāto maiores fuerint:tāto lōgius ac fortius tela iaculant. Nō
ſolū aut caſtra defēdūt:uerū ēt ī cāpo poſt aciē grauis armatura ponū
tur:āte quatū ipetū nec eqtes loricati:nec pedites ſcutati poſſunt ob
ſtare. In una aut legione. lv. Carroballiſtæ eē ſolēt. Itē. x. onagri:hoc ē
ſinguli p ſingulas cohortes ī carpēris bob; duob; portant armatis: ut
ſi forte hoſtes ad pugnādū uenerint:uallo ſagittis:et ſaxis poſſint ca /
ſtra defēdi. Scaphas quoq; de ſingulis trabib; excauatas cū lōgiſſimis
(funibus

Monoxylis

Harpagones & lupo

Turres

Cophinos

interdum et ferreis catenis secum legio portat. quatenus contextis eisdem: sicut dicunt monoxylis supertextis iniectisque tabulatis flumina: quæ sine pontibus uadari nequeunt: tam a peditibus: quam ab equitatu sine periculo transeantur. habet ferreos harpagones: quos lupos uocant: et falces ferreas confixas longissimis contis. Item ad fossarum opera facienda bidentes / ligones / palas / rastra / alueos / cophinos: quibus portetur terra. Habet quoque dolabras secures ascias ferras: quibus materia ac pali dolantur: atque secantur. Habet præterea artifices cum omnibus ferramentis: qui ad depugnandas hostium ciuitates / testudines / musculos / arietes / uineas / ut appellant: turres etiam ambulatorias faciunt. Verum ne singula enumerando plura dicantur: uniuersa quæ in quocunque belli genere necessaria esse creduntur / secum legio debet ubique portare: ut in quouis loco fixerit castra: armatam faciat ciuitatem.

FINIS.

Vegetii Rhenati epitomatis de re militari liber Tertius.

Lacedæmonii & Athenienses

Tactica quæ

Thenienses: et Lacedæmones: ac Macedonas rerum potitos præci testantur annales. Vnde apud Athenienses non solum bellicæ rei: sed et diuersarum artium uiguit industria. Lacedæmoniis autem fuit præcipua cura bellorum: Primi namque experimenta pugnarum de euentibus colligentes: artem præliorum scripsisse firmantur. usque eo: ut rem militarem: quæ uirtute: solaque felicitate creditur contineri: ad disciplinæ: peritiæque studia reuocarent: ac magistros armorum: quos tacticos appellauerunt. iuuentutem suam / usum uarietatemque pugnandi præciperent edocere. O uiros summa admiratione laudandos: qui eam præcipue artem ediscere uoluerunt: sine qua aliæ artes esse non possunt. Horum sequentes instituta Romani martii operis præcepta et usu retinuerunt: et litteris prodiderunt: quæ per diuersos auctores / librosque dispersa Imperator inuicte mediocritate mea abbreviare iussisti: ne uel fastidium nasceretur ex plurimis: uel magnitudo fidei deesset in paruis. Quantum autem in præliis Lacedæmoniorum doctrina profuerit ut omittam cetera: Xantippi declaratur exemplo: quod Atilium Regulum Romanumque exercitum sæpe uictorem cum Carthaginensibus non uirtute: sed artis solo fere auxilio prostratis exercitibus cepit: || || || || ||

ac domuit: unoq; cōgressu triūphans bellū omne cōfecit. Nec minus Hannibal petiturus Italiam lacedemoniū doctorē quæsiuit armorū: cuius mōnitis tot consules: tantaq; legiones inferior numero: ac uiribus interemit. Ergo qui desiderat pacem præparet bellum. Qui uictoriam cupit: milites imbuat diligenter. Qui secundos optat euētus: dimicet arte: non casu. Nemo puocare: nemo audet offendere: quem intelligit superiorem esse pugnaturum.

Hæc continet Tercius liber.

Regulæ bellorum generales.

Quis modus esse debeat exercitus.

Quemadmodū sanitas gubernetur exercitus.

Quanta cura providenda sunt: atq; seruanda pabula: uel frumenta.

Quemadmodū oporteat puidere: ne seditionem milites faciant.

Signorum militarium quot sint genera.

Quāta sit seruanda cautela cū uicinis hostibus mouetur exercitus.

Quemadmodum flumina: quæ maiora sunt transeantur.

Quemadmodum castra debeant ordinari.

Quæ / et quanta consideranda sunt / ut intelligatur utrum supuentibus / et insidiis / an publico debeat in arte conflagi.

Quid fieri oporteat / si quis desuetum a pugna exercitum habeat / uel tyronem.

Quæ ipso die agantur: uel pcuranda sint: cum publica committitur pugna.

Inuestigandū quid sentiant milites pugnaturi.

Quemadmodum locus idoneus eligatur ad pugnam.

Quemadmodum acies debeat ordinari: ut in conflictu reddat iuicta.

Ratio podismi quantum spacium inter singulos homines in lōgum: uel inter singulos ordines debeat custodiri in latum.

De equitibus ordinandis.

De subsidiis: quæ post aciem collocantur.

In quo loco primus dux stare debeat. In quo secūdus. In quo tertius.

Quibus remediis uirtuti uel dolis hostiū resistatur in acie.

Quot generibus pugna publica committatur. Et quomodo etiam q inferior est numero et uiribus ualeat obtinere uictoriam.

Viam abscedendi hostibus dandam: ut deleantur facilius fugiētes.

Quemadmodum recedatur ab hostibus. si consiliū pugnae displiceat.
De camelis: et catafractis equitibus.

Quomodo quadrigis falcatis: uel elephantis in acie possit obsistū.

Quid fieri debeat: si uel pars fugerit: uel totus exercitus.

Regulae bellorum generales.

Quī modus debeat esse exercitus.

Quomodo quid
Rimus liber tyronum delectum: exercitiūq; deprōpsit. Sequēs
p legionis institutōne: disciplinamq; edocuit militarem. Hic au-
tem tertius classicum sonat. Ideo. n. illa pmissa sunt: ut hęc in
quibus peritia certaminum: et uictoriae summa consistit disciplinae or-
dine custodito: et intelligerentur celerius et amplius adiuuarent. Exer-
citus dicitur tam legionū: q̄ etiā auxiliōrū: necnon et equitum ad ge-
rēdum bellū multitudo collecta. Huiusmodi modus a magistris quæ-
ritur armorū. Nam cum Xerxis. Darii. et Mythydati. ceterorūq; rei-
gum: qui innumerabiles armauerant populos exemplaria leguntur.
euidenter apparet nimium copiosos exercitus magis ppria multitudi-
ne: q̄ hostium uirtute depresso. Nam pluribus casibus subiacer ampli-
or multitudo. In itineribus p mole sua semper est tardior. In longio-
re aut agmine etiam a paucis superuentum assolet pati. In locis autē
asperis: uel fluminibus transeundi ppter impedimentorū moras saepe
decipitur. Præterea ingenti labore: numerosiq; animalibus: equisq;
pabula colliguntur. Rei quoq; frumentariae difficultas: quæ in omni
est expeditione uitanda: cito maiores fatigat exercitus. Nam quantoli-
bet studio præparetur annona: tanto maturius desit: quanto pluri-
bus erogatur. Ipsa quoq; aqua nimia multitudinē aliquādo uix suffi-
cit. Qd si casu acies uerterit tergū: necesse ē multos cadere de multis.
et illos qui effugerint: ut semel territos: postea formidare conflictum.
Veteres autem qui remedia difficultatum experimēis didicerant nō
tam numerosos: q̄ eruditos armis habere exercitus uoluerunt. Itaq; in
leuibus bellis unam legionem mixtis auxiliis. x. milia peditum: et duo
milia equitum crediderunt posse sufficere: quam manum prætores: ue-
lut minores duces ad expeditionē saepe ducebant. Quod si magnæ co-
piæ hostium ducerentur: consularis potestas cum. xx. milibus peditū
et quatuor equitum tanquam comes maior mittebatur. Qd si infi-
nita multitudo de gentibus fortissimis rebellasset: tunc nimia ne

Quomodo minor dux

cessitate cogente duo duces: et duo mittebantur exercitus cum huiusmodi præcepto: ut prouiderent: ne quid resp. detrimēti capiat. Cōsules ambo: cū in diuersis regionibus cōtra diuersos hostes annis ppe om / nibus a populo Ro. pugnare. Ideo sufficebāt copix militum: q̄ uti / lius iudicabant nō tam grandes exercitus habere: q̄ armis instructos / illa ratione seruata: ne unq̄ amplior multitudo sociorū auxiliariū eēt in castris: q̄ ciuium Romanorum.

Quemadmodum sanitas gubernetur exercitus.

Vnc quod uel maxime prouidendū est: quemadmodū sanitas cu / n / stodiatur exercitus admonebo. Hoc est locis: aquis: tempore: / medicina: exercitio. Locis ne in pestilēti regione iuxta morbo / sas paludes: ne aridis: et sine opacitate arborū campis / aut collibus: / ne sine tentoriis æstate milites cōmorentur: Ne tardius egressi et calo / re solis: et fatigatione itineris cōtrahant morbū. Sed potius in æstate ad loca cæpto itinere destinata prueniant. Ne seua hyeme iter p prui / nas: ac niues noctibus faciant: aut lignorū patiantur inopiam: aut mi / nor illis uestiū superat copia. Nec sanitati. n. nec expeditioni idone / us miles est: qui algere compellitur: nec perniciosus / nec paludosis ag / utatur exercitus. Nam malæ aquæ potus uenenosi militibus pestilētiā generant. Iam uero hoc casu agri contubernales oportunis cibus refi / ciantur: ac medicorū arte curentur. Principum: tribunorūq̄: et ipsius comitis: qui maiorē sustinet potestatem iugis quæretur diligētia. Ma / le. n. cū iis agitur: quibus necessitas et belli icumbit: et morbi. Sed rei militaris periti plus quotidiana armorū exercitia ad sanitatem militū putauerunt pdesse: q̄ medicos. Itaq̄ pedites sine intermissione hym / bribus: uel niuibus sub tecto: reliquis diebus exerceri uoluerunt in cā / po. Similiter equites non solum in planis: sed etiam in abruptis: et fossarū hiatu difficillimis semitis seq̄: et equos suos exercere iusserūt: ut nihil iis in necessitate prelii accidere posset incognitū. Ex quo intel / ligitur q̄tum studiosius armorum arte docendus sit semper exercitus: cum ei et laboris cōsuetudo in castris sanitatē: et in conflictu possit p / stare victoriam. Si autūnali: æstiuoq̄ tempore diutius in eisdem locis multitudo militum consistat / ex contagione aquarum: et odore ipsi / us fœditatis / uitiatibus haustibus et aere corrupto pnitiosissimus nascit / morbus: qui phiberi nō potest: nisi frequēti mutatione castrorum.

Quāta cura prouidenda sint: atque ser / uanda pabula: et frumenta.

pabulino

Rdo postulat: ut de cōmeatu pabuli: frumentiq; dicatur. Sæpi
o us. n. penuria: q̄ pugna consumit exercitum. et ferro seuior fa-
mes est. Verū reliquis casibus potest in tēpore subueniri: at pa-
bulatio / et annona in necessitate remediū non habent: nisi ante cont-
dantur. In omni expeditione unum / et maximū consiliū ē: ut tibi
sufficiat uictus: hostes frangat inopia. Ante igitur q̄ bellum inchoet /
de copiis / expensisq; sit pcuratio: quia solers debet esse tractatus ut pa-
bula frumentū: ceteraq; annonariæ species: quas a puincialibus con- /
fuetudo deposcit: maturius exigantur / et in oportūis ad rem geren- /
dam: ac munitissimis locis aprior semp̄ modus: q̄ sufficit / aggregetur.
Qd̄ si tributa deficiunt: prærogato auro cōpanda sunt omnia. Neq;
enim diuitiarū secuta possessio ē: nisi armorū defensione seruetur. fre-
quēter aut̄ necessitas geminat: et obsidio sæpe fit lōgior: q̄ putat̄. Cū
aduersarii ēt ipsi esurientes circūsedere non desinant: quos fame spe-
rant esse uincendos. Præterea quicquid in pecore uel quacunq; fruge
uinoq; hostis inferens bellū ad uictum suū poterit occupare / non so-
lum admonitis per edicta possessoribus: sed et coactis p̄ electos p̄scru-
tatores ad castella idonea: et armatorum firmata p̄sidiis / uel ad tutissi-
mas conferendū est ciuitates. Vrgendiq; puinciales ut ante irruptio-
nē seq; et sua mœnibus condant. Reparatio. n. murorū: tormentorūq;
omniū ante curāda ē. Nam si semel hostes præueniūt occupatos: me-
tu uniuersa turbantur. et quæ ex aliis urbibus petenda sunt clausis iti-
neribus denegant̄. Sed fidelis fors eorum custodia / et erogatio mode-
rata sufficere consuevit / pro copia maxime: si ab initio procurentur.
Cæterum sera parsimonia est tum seruare: cum deficit. In arduis expe-
ditionibus magis p̄ capita militum: q̄ p̄ dignitates ab antiquis prebe-
bantur annonæ / ita ut post necessitatē eisdem a rep. redderentur. hyc
melignorum et pabuli. Estate aquarum uitāda est difficultas. Frumē-
ti uero uini et aceti: necnon et salis omni tempore declinanda est ne-
cessitas. ita ut urbes: atq; castella ab iis militibus: qui minus prompti
inueniuntur in acie: armis: sagittis: fustibalis: fundis: balistis: onagris
q; defendantur. Præcipueq; cauendum uidetur: ne aduersariorū dolo
atq; periuriis decipiatur puincialium incauta simplicitas. Frequenti-
us. n. conuentionū: pacisq; simulatio credulis nocuere: q̄ arma. Qua
ratione famem collecti patiuntur hostes. dispersi uero crebris super /
uentibus facile uincuntur.

Quemadmodum oporteat providere: ne
milites seditionem faciant.

Nterdum mouet tumultū ex diuersis locis collectus exercitus:
i et cum pugnare nolit: irasci se simulat: ut non ducatur ad bel
lum. Quod ii præcipue faciunt: qui in sedibus ociose: delicate
q̄ uixerunt. Nam asperitate insoliti laboris offensi: quem in expeditō
ne sustinere necesse est. Præterea metuentes prælium qui armorū exer
citia declinant: ad huiusmodi præcitātur audaciam: Cui uulneri mul
tiplex medicina consuevit opponi ut dum adhuc separati sunt in sedi
bus suis: tribunorum / uel uicariorum / necnon etiam principum ad
omnem disciplinam arctissima seueritate teneantur. Nihilq̄ aliud: ni
si deuotionem / moderationemq̄ custodiāt / nullis cōmeatibus uacēt.
Ad nomen / ad signa obseruare non desinant. Campi cursiōnem / ut
ipsi appellant / armorumq̄ inspectionem assidue faciant: ad sagittas
iaciendas: ad missilia dirigenda: ad iactandos lapides funda: uel manu
Ad uestes iactandos pro similitudine gladiorum / punctum: cæsimq̄
feriendo / ad armaturæ gestum / multo die usq̄ ad sudorem frequen
tissime sunt detinēdi. Cursu etiam: et saltu ad transiliēdas fossas nihī
lominus imbuendi / seu mare seu fluuius uicinus est sedibus / æstiuo tē
pore ad natandum cogendi sunt omnes. Præterea nullam cedere: ma
teriem dolare: Iter p̄ dumosa / et abrupta facere: aperire fossam: occu
pare aliquem locum: et ne a contubernalibus detrudentur / in scutis
inuicem obuiantibus niti. Ita exercitati / et eruditi in sedibus milites
Romani / siue auxiliares / siue illi legionarii / siue equites fuerint / cū
ad expeditionem ex diuersis contenerint locis / æmulatione uirtutis p̄
lium magis necesse habent optare: q̄ ocium. Nemo cogitat de tumul
tu: qui fiduciam de arte: uel uiribus gerit. Dux autem debet esse attrē
tus: ut in omnibus legionib̄ / siue auxiliis / necnon etiam uexillationi
bus a principibus / uicariis / tribunis / siqui tribulenti: seditiosi q̄ mili
tes fuerint non pro inuidia suggerentium: sed pro rerum ueritate co
gnoscat: eosq̄ cōsilio prudentiori segregandos a castris ad agendū ali
quid: quod ipsis uideatur prope optabile: aut castella: urbesq̄ deputēt
muniendas: atq̄ seruandas tanta subtilitate: ut cum abiiciuntur: uide
antur electi. Nunq̄ enim ad contumaciam pari cōsensu multitudo p̄
rumpit. Sed incitantur a paucis: qui uitiorum / scelerumq̄ impunita
te sperant peccare cum plurimis. Quod si fieri medicinam necessitas
extrema persuaferit: rectius est more maiōrū in auctores criminū uin /

Herunt impatore

dicari: ut ad omnes metus: ad paucos pœna perueniat. Laudabiliores tamen sunt illi duces: quorum exercitum ad modestiam labor: et usus instituit: quæ illi: quorum milites ad obedientiam suppliciorum formido compellit.

Signorum militarium quot sint genera.

Uita quidem sunt ediscenda pugnantibus: atque obseruanda: si quidem nulla sit negligentiæ uenia: ubi de salute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad uictoriam proficit: quæ monitis obtemperare signorum. Nam cum uoce sola inter præliorum tumultus regi multitudo non possit. Et cum pro necessitate rerum plura ex tempore iubenda: atque facienda sunt: antiquus omnium gentium usus inuenit: quomodo quod solus dux utile iudicasset: per signa totus agnosceret: et sequeretur exercitus. Tria itaque genera constat esse signorum. Vocalia. Semiuocalia. Muta. Quorum uocalia: et semiuocalia percipiuntur auribus. Muta uero referuntur ad oculos. Vocalia sunt: quæ uoce humana pronuntiantur: sicut in uigiis: et in prælio pro signo dicitur. ut puta uictoria: palma: uirtus: deus nobiscum: triumphus imperatoris: et alia quæcumque uoluerint dare illi qui in exercitu habent maximam potestatem. Sciendum est tamen ista uocabula quotidie debere uariari: ne ex usu hostes signum cognoscant: et exploratores inter nostros uersentur impune.

Semiuocalia sunt: quæ per cornua: aut tubam: aut buccinam dantur. Tuba: quæ directa est: appellatur. Buccina: quæ in semetipsam æreo circulo flectitur. Cornu: quod ex uris agrestibus: argento nexum: tempore ratum arte: et spiritu: canentis flatu emittit auditum. Nam indubitanter per hæc sonis agnoscit exercitus utrum stare: uel progredi: an certe regredi: oporteat: utrum longe persequi fugientes an receptui canere. Muta signa sunt Aquilæ. Dracones. Vexilla. Flammulæ ruffæ. Pinnæ. Quocumque enim hæc ferri iusserit ductor: necesse est signum suum comitantes milites pergant. Sunt et alia signa multa: quæ dux belli in equis aut idulmentis: et et in ipsis armis: ut dignoscatur hostis: præcipit custodiri. Præterea manu aliquid uel flagello: more barbarico uel certe mota: qua utitur ueste signat. Quæ omnia in itineribus: in sedibus: in omni exercitatione castrensi uniuersi milites et sequi: et intelligere consuescant. Continuus enim usus necessarius uidetur in pace eius rei: quæ in prælii confusione seruanda sit. Item mutum: et commune signum est: quotiens perficiscente turba excitatus puluis ad similitudinem nubium surgit: hostiumque prædit aduentum. Similiter si diuise copie sint: per noctem flammæ

*Tria signa gnt
Vocalia
Semiuocalia
Muta*

*Tuba quæ
Buccina quæ
Cornu quæ*

per diē fumus significat sociis: quod aliter nuntiari nō potest. aliquādo in castellorū: aut urbiū turribus trabes apponunt: quibō aliquādo erectis: aliquādo depositis indicant: quæ geruntur.

Quanta sit seruāda cautela: cū vicinis hostibō mouet exercitus. vi

Vi rem militārē studiosius didicerūt: asserūt plura in itineribō q̄ in ipsa acie pericula solere cōtingere. Nā in conflictu armati sunt omnes amici: et hostes cominus uidēt: et ad oppugnandū animo ueniūt parati. In itinere aut minus armatus: minusq̄ attentus est miles: et superuentus īpetu uel fraude repente turbatur. Ideo omni cura: omniq̄ diligentia puidere dux debet: ne proficiscēs patiatur incursum. Vel si nō facile: ac sine dāno repellat illatū. Primū itinera omniū regionū: in quibus bellū geritur: plenissime debet habere p̄scripta: ita ut locorū īterualla nō solū passuū numero: sed et uiarū qualitates p̄discat. Cōpendia: diuerticula: mōtes: flumina ad fidem descripta consideret: usq̄ eo ut solertiores duces itinera p̄uinciarū in quibus necessitas gerit nō tantū ānotata: sed et picta habuisse firmēt: ut nō solū cōsilio mētis sed et aspectu oculorū uia p̄fecturis eligerēt. Ad hęc a prudētōribus: et honoratis: locorūq̄ gnaris separatim debet uniuersa p̄quirere et ueritatē colligere de pluribus. Præterea sub periculo eligendarū uiarū duces idoneos: sciētēsq̄ p̄cipere: eosq̄ custodiæ m̄cipare: addita p̄næ contestatione: uel premii. Erūt. n. utiles: cum intelligēt nec fugiēdi sibi copiā superesse: et fidei p̄miū p̄fidia p̄rata supplicia. Prouidēdū ē quoq̄: ut sapiētēs/exercitatiq̄ quærātur: ne duorū: aut triū error dīscrimē pariat uniuersis. Interdū aut īperita rusticitas plura p̄mittit. et credit se scire: quod nescit. Sed cautelæ caput est ut ad quæ loca uel q̄bus itineribus sit p̄fecturus exercitus ignoret.

Tutissimū nāq̄ in expeditōnibus creditur: faciēda nesciri. Ob hoc ueteres minotauri signū habuerūt in legionibus: ut quēadmodū ille in intimo: et secretissimo labyrintho abditus phibeēt: ita ducis cōsiliū semp esset occultū. Securū iter agitur: quod agendū hostes minime suspicant. Verum quia exploratores altrinsecus missi p̄fectionē suspicionibus uel oculis deprehendūt: et interdū trāsfigæ p̄ditoresq̄ non desunt: quēadmodū occurri ingruentibus debeat: intimescēt. Dux cū agmine exercitus p̄fecturus: fidelissimos: argutissimosq̄ cū equis p̄batissimis mittat: qui loca: p̄ quæ iter faciendū est in p̄gressu: et a tergo: dextraq̄: leuaq̄ lustrant: ne aliquas aduersarii moliātur insidias.

Tutius autem operantur exploratores noctibus: q̄ diebus. Nā quo-

dammodo ipse sui proditor inuenitur: cuius speculator fuerit ab aduer-
sariis deprehensus. Primi ergo equites iter arripiant. Inde pedites. im-
pedimenta. sagittarii. calones. uehicularque in medio collocentur ita: ut
expedita pars peditum: et equitum subsequatur. Nam ambulanti-
bus interdum quidem a fronte: sed frequenter a tergo superuentus infertur. A late-
ribus quoque pari armatorum manu impedimenta claudenda sunt. Nam in-
sidiatores in alio loco pulsant transuerso frequenter incurfu. Illud ta-
men precipue obseruandum est: ut ea pars: ad quam hostis uenturus cre-
ditur: oppositis electissimis equitibus: et leui armatura: necnon et pe-
ditibus sagittariis muniatur. Quod si undique funduntur inimici: undique
debent esse preparata subsidia. Ne uero repentinus tumultus amplius
noceat: ante comonendi sunt milites: ut parati sint animo: ut arma in
manibus habeant: nec in necessitate subita conterantur. Prouisa non
solent esse formidini. Antiqui diligentissime precauebant: ne a calo-
nibus interdum uulneratis: interdum timentibus: et sagittariis patrefactis
clamore pugnautes milites turbarentur: ne dispersi longius: aut cogo-
bati amplius quam expedit: impedirent suos: hostibusque prodesse. Et ideo
ad exemplum militum et impedimenta sub quibusdam signis ordinanda duxe-
runt. Denique ex ipsis calonibus: quos galearios uocant idoneos ac peri-
ros usu legebant: quos non amplius quam ducetis sagittariis: puerisque prefece-
rant. iisque uexilla dabant: ut scirent ad quae signa deberent impedimenta
colligere. Si propugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuidun-
tur ne constipati laedantur in proprio ambulante exercitu: ut locorum uarietas
aduenit: ita defensionis ratio uariatur. Nam in campis patetibus equites
magis solent impugnare: quam pedites. At uero in locis siluestribus: uel mon-
tosis: siue palustribus: pedestres magis formidanda sunt copiae. Illud
quoque uitandum: ne per negligentiam festinantibus aliis: aliis tardius ince-
dentibus interrumpatur acies: aut forte tenuetur. Continuo. nam. hostes inter-
pellata peruadunt. Interponendi ergo sunt exercitatissimi campi doc-
tores: uicarii: uel tribuni: qui alacriores tardent: et pigrius incedentes
accelerare compellant. Nam qui multum praecesserint superuentu facto
non tam redire: quam fugere cupiunt. qui uero extremi sunt deserti a suis
ui hostium: et propria desperatione superantur. Sciendum est etiam
quod aduersarii in his locis: quae sibi oportuna intelligunt subseffis acies
occultius collocant: uel aperto Marte impetum faciunt. Sed ne secreta
doceant: ducis praestat industria: quae omnia conuenit explorare. De-
prehensa autem subseffa: si utiliter circoueniatur: plus periculi susti-

Calones calones dicit

net : qui parabat inferre . Aperta autem uis si præparetur in mōtibuf
altiora loca præmissis sunt præfidiis occupanda : ut cum hostis aduene
rit reperiatur inferior . Nec audeat obuiare : cum tam a fronte : q̄ super
caput suum cernat armatos . Quod si angustæ sint uiæ : sed non tutæ :
melius est cum securibus : ac dolabris milites et cum labore aperire : q̄
in optimo itinere periculum sustinere . Præterea noscere debemus ho
stium consuetudinem / utrum nocte : an incipiente die : an hora refici
endi lapsis superuenire consueuerint : et id uitare : quod illos facturos
putamus ex more . Iam uero utrum equitibus / an peditibus / utrū fū /
ditoribus : utrum contatis : an sagittariis amplius ualeā : utrum nume /
ro hominum : an armorum munitione præcellant / scire nos cōuenit /
et ordinare : quod nobis utile : illis docetur aduersum . Tractare quoq̄
per diem : an per noctem iter expediat inchoare / quæ et quanta locol
rum interualla sint : ad quæ cupimus pperare : ne æstate aquæ penuria
obsit euntibus : ne hyeme difficiles : aut nimix occurrant paludes maio
resq̄ torrentes / et impedito itinere circūueniatur exercitus . priusq̄ ad
destinata perueniat : ut nostra commoditas est sapienter ista uitare .
Vel si aduersariorum imperitia : uel dissimulatio occasionem nobis
dederit / non oportet omitti : sed explorare sollicite . proditores : ac trās
fugas inuitare : ut qd hostis moliaf in presenti : uel in futuro / possimus
agnoscere : paratisq̄ equitibus : ac leui armatura ambulantes eosdem :
uel pabula : uictūq̄ quærentes improviso terrore decipere .

*Scimus et dolabris ad idem
et hic uideatur*

Quæadmodū flumina quæ maiora sunt transeantur . VII

N transitu fluuiorum grauis molestia negligentibus frequen
ter emergit . Nam si qua aqua uiolentior fuerit : aut alueus la
tior / impedimenta / pueros : et ipsos interdum ignauos solet
mergere bellatores . Ergo explorato uado dux acies equitum electis a
nimalibus eligentur interuallis competentibus separatæ : ut per mediū
pedites : et impedimenta transeant . Nam acies superior imperū aqua /
rum frangit . Inferior : qui rapti : sumerisq̄ fuerint / colligit : atq̄ trans
ponit . At cum altior fluctus nec equitem / nec peditem patiatum si p
plana decurrat / ductis multifariā spargitur fossis : diuisisq̄ facile tran
situr . Nauigio uero amnes hastilibus fixis : ac suppositis tabulatis pui
fiunt : uel certe tumultuario opere colligatis inanibus cuppis : additis
q̄ trabibus transitum præbent . Expediti uero equites falces de cannis

Cupa xx. in la bora

atidis: uel ulua facere consueuerunt: super quos loricas et arma euide-
ter imponunt: ipsi equiq; natando transeunt colligatisq; secum fasces
pertrahunt sarcinis. Sed commodius repertum ē: ut monoxilos: hoc ē
paulo latiores scaphas ex singulis trabibus excauatas pro genere ligni
et subtilitate leuissima carpentis secū portet exercitus: tabulis pariter
et clauis ferreis preparatis. Itaq; sine mora constructus pons: et cū fu-
nibus: qui ppter ea habendi sunt: ut is uinctus / lapidei arcus solidita-
tem præstet in tēpore. Festinant aduersarii ad transitus fluminum in /
fidias: uel superuentus facere consueuerunt: ob quam necessitatem in
utraq; ripa collocantur armata præsidia: ne alueo interveniente diuisi
opprimantur ab hostibus. Cautius tamen est sudes præfigere: ac sine
detrimento: si qua uis illata fuerit / sustinere. Quod si pons nō tantū
ad transitum: sed et recursum / et cōmeatum necessarius fuerit: tunc i
utroq; capite percictus latioribus fossis: aggereq; constructo defenso /
res milites accipere debet: a quibus tam diu teneatur: q̄ diu locorū ne-
cessitas poscet.

Quemadmodum castra debeant ordinari. *viii.*

Onsequens uidetur itineris obseruatione descripta ad castra /
rum in quibus manendū est / uenire rationem. Non. n. belli tē-
pore ad statiuā: uel ad mansionem murata ciuitas semper oc-
currit: et incautum ē: plenumq; discriminis exercitum passim sine ali-
qua munitione considerare. Cū militibus ad capiendum cibos occupa-
tis aut munera facienda dispersis facile nectant insidias. Postremo no-
ctis obscuritas: necessitas somni pascentiū equorū dispersio occasiōē
superuentibus præstat. In metandis castris non sufficit bonum locum
eligere: nisi sit locus talis: ut alter eo melior non possit inueniri: ne uti-
lior prætermisus a nobis / atq; ab aduersariis occupatus apporet icō-
modum. Cauendum quoq; ne per æstatem aut aqua morbosa in pro-
ximo: aut salubris aqua sit lōgius. hyeme ne pabulatio desit aut ligno-
rum copia / ne subitis tempestatibus campus: in quo manendum ē / so-
leat inundari. Ne sit in abruptis: ac deuīs et circūsedentibus aduer-
sariis difficilis p̄stet egressus: ne ex superioribus locis missa ab hostib;
in eum tela perueniant: quibus ut oportet studiose: cauteq; prouisis
pro necessitate loci uel quadrata uel rotunda: uel trigona: uel oblōga
castra constitues. Nec utilitati preiudicat forma: tamen pulchriora cre-
duntur: quibus ultra latitudinis spaciū tertia pars lōgitudini additur.
Ita aut ab agri mēsorib; podismū mēsuræ colligi oportet: ut ad quāti

tatē cōcludatur exercitus. Nā ppugnatores āgusfra cōstripar: et ultra q̄
 conuenit latiora diffūdūt. Tribus at modis definiūt fossas muniri pos
 se. Primū in unius noctis trāstū: et itineris occupationē leuiorē: cum
 sublatis cespites circūdant: et aggerē faciunt: supra quē sudes: uel tribu
 li lignei p ordinē digerunt. cespes aut circūciditur ferramēris: qui heri
 barū radicibz cōtiet terrā. fit altus semissē: lōgus pedē semis latus pedē
 q̄ si terra solutior fuerit: ut ad similitudinē lateris cespes nō possit abi
 scindi: tūc opere tumultuario fossa perducit lata pedes quīq; alta tres:
 cuius intrinsecus agger excrescit: ut sine metu securus quiescat. exerci
 tus. Statiua aut castra æstate / uel hyemē: uel hoste uicino maiore cui
 ra: ac laborē firmanantur. Nā singulæ centuriæ diuidētibz cāpi doctori
 bus: et p̄cipibus accipiūt peditaras: et seutis: uel sarcinis suis in orbē
 circa ppria signa depositis cincti gladio fossam aperiunt: latā aut no
 uem: aut. xi. aut. xiii. pedibus. Vel si maior aduersariorū uis metuitur
 pedibus. xvi. imparē. n. numerū obseruari moris est. Tūc sepibz po
 sitis: uel interpositis stipitibus: ramisq; arborū / ne terra facile dilabatur
 agger erigitur: super quē ad similitudinē muri pinna: et ppugnacula
 cōponūtur. Opus omne centuriones p decē pedes menūtur: ne quis
 minus foderit: aut errauerit alicuius ignauia. id tribuni circūueniunt.
 Nec ante discedūt: qui strenui sunt: q̄ sint uniuersa perfecta. Ne tamē
 aliquis superuētus laborantibus fiat / omnes equites et pars peditum:
 quæ nō operatur priuilegio dignitatis ante fossam armata in procinc
 tu consistit: ut ingruentes repellat inimicos. Prima igit signa locis su
 is intra castra ponuntur: quia nihil uenerabilius est maiestate eorū.
 duci p̄torii: eiusq; comitibus / tribunis: et militibus p̄parātur taber
 nacula: quibus p contubernales ad munera deputatos aqua / lignū: et
 pabula ministrant. Tūc pro gradu legionibus et auxiliariis: et equi
 ribz et peditibus loca: in quibus papiliones tēdant / deputantur in ca
 stris: ac de singulis centuriis: quaterni equites: et quaterni pedites: qui
 noctibus excubitū faciunt / eliguntur. Et quia impossibile uidebatur
 per totam noctē uigilātes singulos in speculis permanere: ideo ī quā
 tuor partes ad clepsydra sunt diuisæ uigiliæ: ut non amplius q̄ tribus
 horis nocturnis necesse sit uigilare. A tubicine omnes uigiliæ cōmittū
 tur et finitis horis a cornicine reuocāt. Idoneos tamē et p̄batissimos
 tribuni eligūt: qui uigiliās circūeāt et rēnūtiēt: siqua emerferit culpa:
 quos circitores appellabant. At nunc militiæ factus est gradus.
 et circitores uocantur. Sciendum est tamen nocturnas uigiliās
 equites extra uallum facere debere. Per diem autem castris /

Tribuli lignei
 Cespitis ratio

Peditum

p̄ uigiliis ad clepsydra
 uigiliæ
 p̄ uigiliis p̄batissimos cōmittit
 reuocant cōmittit
 p̄batissimos quid quid
 circitores
 uigiliis nocturnas q̄ uallum
 in inf

positis alii mane: alii post meridiem propter fatigationem hominum: equorumque angarias faciunt. Inter præcipua conuenit ducē puidere siue in castris siue in ciuitate cōsistat: ut animalium pascua: subuectio frumētī: cæterarūque specierū / aquatio / lignatio / pabulatio secunda red datur ab hostiū icursu. Quod aliter nō potest euenire: nisi p loca idonea: qua nostrorum ambulat cōmeatus / præsidia disponantur siue illæ ciuitates sint: siue castella munita. Quod si non reperitur antiqua munitio opportunis locis / circūdata maioribus fossis tumultuaria castella firmanantur. Nam a castris diminuto uocabulo castella sunt nūcupata. Inter quæ in angariis aliquanti pedites: et equites degentes tutū iter cōmeatibus præstāt. Difficile. n. hostis ad ea loca audet accedere: in quibus et a fronte: et a tergo nouit aduersarios commorari.

Quæ et quanta consideranda sunt: ut intelligatur utrum superuentibus et insidiis: an publico debeat Marte conflagri.

Visquis hos artis bellicæ cōmentarios ex probatissimis auctoribus breuiatos legere dignabitur. Quod primum rationem prælii: pugnaeque cupit audire præcepta. Sed cōflictus publicus duarū: aut trium horarum certamine diffinitur. Postquæ eius partis quæ superata fuerit / spes omnis intercedit: ideo omnia ante cogitanda sunt: ante tentanda: ante facienda: quæ ad ultimum ueniant abruptum. Boni. n. duces nō aperto Marte præliū: in quo est cōmune periculū: sed ex occulto semper attētant: ut integris suis / quōtos possunt hostes interimant certe uel terreant. In qua parte: quæ necessaria admodum sunt ab antiquis reperta / perscribam. Præcipua ars / et utilitas ducis ē: ut adhibitis de uniuerso exercitu scientibus belli et sapientibus uiris de suis: et copiis hostium sæpius tractet. Omni quæ plurimū notet adulatione sumpta / utrum maiorem numerum pugnantium ipse iam hostes habeat: utrum ipsius / an aduersariorum homines magis armati sint et muniti: qui magis exercitati: qui sint in necessitatibus fortiores. Querendū est etiam: utra pars pedites / utra equites habeat meliores. Sciendumque in peditibus maxime consistere robur exercitus: et inter ipsos equites: qui contatis: qui sagittariis antecedant: qui plures loricas induerit: quis utiliores equos adduxerit. Postremo loca ipsa: in quibus pugnandū ē: utrum inimicis / an nobis uideantur accōmoda. Nam si equitatu gaudeamus: campos optare debemus. Si peditibus loca eligere angusta fossis: paludibus: uel arboribus impedita:

et aliquotiens montosa: cui magis uictus abundet / q̄ deficit. Nā fames
ut dicitur / intrinsecus pugnat / et uincit sapius sine ferro. Maxime au
tem tractandū ē: utrum expediat necessitatem p̄trahi / an celerius di
micare. Interdum autem sperat aduersarius in expeditionem cito pos
se ueniri. Et si delatus fuerit in longū: aut penuria exercitus macerā
aut desiderio suorū reuocatur ad p̄pria: aut nihil magnū faciens / per
desperationē abire compellitur. Tūc fracti labore / ac tedio plurimi de
serunt: aliquanti p̄dunt: aliquātī se tradunt. Quia aduersis rebus rari
or fides ē: ut nudari incipit: qui copiosus aduenerat. Ad rē p̄tinet nosse
qualis ip̄e aduersarius / uel eius comites sint / utrū temerarii / an cauti /
an audaces / an timidi / sciētes artē bellicā / an ex usu temere pugnan
tes / quæ gētes cū iis fortes: quæ ignauæ pugnauerint. Nōstra auxilia
cuius fidei: quarūq; uiriū sint: quos illius copix animos: quos noster
exercitus: quæ pars sibi magis uictoriā repromittat. Eiusmodi. n. cogi
tationibus uirtus augetur / aut frangitur. Desperātibus autē crescit au
dacia adhortatione ducis / et si nihil ip̄e timere uideatur / crescit ani
mus: si ex insidiis: uel occasione aliquid fortiter fecerit. Si hostibus ad
uersæ res cōperint euenire. Si infirmiores / aut minus armatos ex ini
micis potuerit superare. Cauendū quoq;: ne dubitantē formidantēq;
exercitū ad pugnā publicā aliquādo p̄ducas. Interest utrū tyrones: an
ueteres milites habeas: utrū ante breue tēpus in expeditōnibus fuerit:
an annos aliquot in pace durarint. Nā p̄ tyronibus accipiendi sunt: q
pugnare lōgo tempore desierūt. Sed cū legiones: auxilia: uel equites
ex diuersis aduenerint locis: dux optimus / et sepatim omēs p̄ tribunos
electos: quorū scitur industria ad omnia genera exercere debet armo
rū. Et post in unū collectos: quasi depugnaturus cōflictu publico exer
cebit. Ipse sapius tentabit / quicquid artis habere possunt quid uiriū:
quēadmodum sibi consentiant: utrum ad tubarū monita: ad signorū
indicia: ad p̄cepta: uel nutum suū diligenter obtēperent. Si errant ī
aliquibus: exerceantur: atq; doceantur / q̄ diu possint esse p̄fecti. Si
uero in cāpi cursione / in sagittando / in iaculando / in ordināda acie
ad plenum fuerint eruditi: ne sic quidē temere occasione captata ad
publicā deducendi sunt pugnā / sed ante minoribus p̄aliis imbuēdi.
Dux itaq; uigilans / sobrius / prudēs / tanq̄ de civili causa inter partes
iudicaturus / adhibito consilio de suis: et hostium copiis iudicet.
Et si multis rebus superior inuenitur / oportunum sibi non diffi
rat inire conflictum. Si uero aduersarium intelligit potiorē / certa

men publicum uitet. Nam pauciores numero et inferiores uiribus sub bonis ducibus superuentus et insidias facientes reportauerunt saepe uictoriam.

Quid fieri oporteat: si quis desuetum a pugna exercitum habeat: uel Tyronem.

Mnes artes: omniaque opa quotidiano usu et iugi exercitatione perficiunt. Quod si in paruis uerum est: quanto magis decet in maximis custodiri. Quis autem dubitat artem bellicam rebus omnibus esse potiorē: per quam libertas retinetur: et dignitas prouinciae propagatur: et conseruat imperium. Hanc quondam Lacedemonii relictis doctrinis omnibus: quod postea consueuerunt Romani. Hanc solam hodie quoque barbari putant esse seruandam. Cetera omnia aut in hac arte consistere aut per hanc assequi se posse confidunt. Hanc dimicaturis est necessaria: per quam uitam retineant et uictoriam consequantur. Dux ergo: cui tantae potestatis insignia tribuuntur: cuius fidei et ac uirtuti possessorum fortunae tutela utribus: salus militum et reipublicae traditur gloria non tantum per uniuersum exercitum sed et pro singulis contubernalibus debet esse sollicitus. Siquid enim illis eueniat in bello et illius culpa et publica uidetur iniuria. Ergo si tyronem uel diu armis desuetum ducit singularum legionum: siue auxiliorum: necnon etiam uexillationum uires et animos consuetudinem diligenter exploret. Sciat etiam: si potest fieri nominatim quis comes et quis tribunus et quis domesticus et quis contubernalis: quantum possit in bello: auctoritatemque maximam seueritate sumat. Omnes culpas militares legibus uindictet. Nulli errantium credatur ignoscere. In diuersis locis ex diuersis occasionibus omnium expimenta percipiat. His: ut oportet ita curatis et cum dispersi ad praedandum securi oberrant hostes: tunc probatos equites: siue pedites cum tyronibus aut inferioribus mittat: ut ex occasione fuscis inimicis et illis peritia reliquis crescat audacia. Ad transitus fluuiorum: ad praecipitia montium et ad siluarum angustiam et ad paludum et aut uiarum difficultates superuentus nullo sciente disponat. atque iter suum ita temperet: ut aut cibum capientes et aut dormientes: aut uacantes certe securos et inermes et discalciatos et distractis equis et nihil suspicientes ipse paratus inuadat: quatenus in huiusmodi certaminibus sui fiduciam colligant. Nam qui ante longum tempus aut omnino nunquam uidere homines uulnerari: aut occidi: cum primum aspexerint perhorrescunt et pauore confusi de fuga magis quam de conflictu incipiunt cogitare. Praeterea si excurrant aduersarii et longo itinere fatigatos aggredia

3
tur / et ultimos certe uel insperatos supertueniat. Eos ēt qui longe a su
is aut pabuli: aut prędę gratia cōmorantē subito occupet cū delectis.
Illa. n. ante tentāda sunt: quę si male cesserint / minus noceāt: si bene
plurimū p̄sint. Inter hostes discordiarū serere causas sapientis ē ducis.
Nulla. n. quīs sit minima natio cito potest ab aduersariis deleri: nisi
seipsam p̄priis simultatibus cōsumpserit. Nā sic ciuile odiū ad inimi
corū p̄niciē p̄iceps ē. ad utilitatē suę defensionis incautū. Vnū illud
in hoc opere p̄dicādum est: ut nemo desperet fieri posse: quę facta
sunt. Dicat aliquis. multi sunt āni: quibz nullus fossa: uallo: aggereq;
mansurū circūdat exercitū. Respōdebitur: si fuisset ista cautela / nihil
diurni: aut nocturni supertuentus hostiū nocere potuissent. Perfē imi
tantes Romanos ductis fossis castra cōstituūt. Et quia arenosa sunt p̄
pe omnia / expuluerulēta / quę effunditur terra / cōplēt saccos: quos
inanes portauerant: eorūq; cumulo aggerē faciūt. Omnes barbari car
ris suis connexis in orbē ad similitudinē castrorū / securas a supertueni
entibz exigunt noctes. Veremur ne discere nequeamus: quę a nobis
alii didicerūt. Hęc ex usu librisq; discenda: quę antea seruabātur. Sed
omissa diu nemo quesuit: quia uigentibus pacis officiis procul aberat
belloz necessitas. Sed ne impossibile uideatur armorū disciplinā: cu
ius usus intercidit / reparari posse / doceamur exemplis. Ars militaris
apud ueteres in obliuionē sępius uenit. Sed a libris repetita ē. Postea
ducū auctoritate firmata ē. Scipio Aphricanus sub aliis ip̄eratoribus
hispanienses exercitus frequenter uictos accēpit. Hos disciplinę regu
la custodita ita exercuit omni opere / fossisq; faciendis: ut diceret / fol
diētes luto inquinari debere: qui sanguine hostiū madere uoluerint.
Tū ip̄e deniq; numātinus sic capta ciuitate supauit: ut nullus euase /
rit. Metellus in aphrica Albino ip̄erate subiugatum accepit exercitū:
quē ita emendauit ueteribus institutis: et disciplina maiorū: ut postea
eos: a quibus sub iugum missi fuerant / superarent. Cimbri quoq; Ce
pionis / et Manilii: et Syllani legiones inter Gallias deleuerūt: quarū
reliquias cum. C. Marius suscepisset ita erudiuit scientia / et arte pu
gnandi ut innumerabilem multitudinem nō solum Cimbrorum: sed
etiam Theutonicorum et Tigurinorum publico Marte deleeret. Faci
lius est autem ad uirtutē istruere nouos milites: q̄ reuocare p̄territos.

Quę die agantur: uel procuranda sint: cū
publica committitur pugna.

Procuranda

*Manilius / Cimbri / Metellus
Syllani*

Ramissis leuioribus artibus belli ad publici conflictus incertū /
p et fatalem diem nationibus / ac populis ratio militaris discipli
næ inuitat. Nam in euentu aperti martis uictoriæ magnitudo
consistit. Hoc ergo tempore tanto magis duces debent esse solliciti: quā
to maior speratur diligentibus gloria / et maius periculum comitatur
ignaros: in quo momento peritix usus / pugnandi doctrina / consiliū
q̄ dominatur. Veteribus sæculis mos fuit parco cibo curatos milites
ad certamen educere: ut citatiores sumpta redderet esca: et longiore
conflictu non fatigarentur inedia. Præterea obseruandum est p̄senti
bus hostibus siue ex ciuitate siue ex castris p̄ducas ad prælium: ne dū
per angusta portarum particulatim p̄cedat exercitus a collectis / et p̄
paratis debilitetur inimicis. Ideoq̄ prouidendum est: ut ante omnes
milites egrediantur portas / et aciem prius contruāt: quā hostis adueni
at. Quod si intra ciuitatem manētibus imparatis aduenerint / aut dif
feratur egressus: aut certe dissimuletur / ut cum aduersarii insultare cœ
perint his: quos non putant exituros: quum ad prædam aut redeūdū
conuerterint animum: quū ordines soluerint / tunc illis stupentibus
lectissimi quiq̄ p̄rumpant: et confestim aggrediantur ignaros. Obser
uatur autem: ne longo spacio fatigentur milites: ne lassos post cursū
equos ad publicum prælium cogas / multum uiriū labore itineris pu
gnaturus amittit. Quid faciet: qui ad aciem anhelus aduentat? hoc et
ueteres declinauerunt: et superiori ætate nostra cum Romani duces
per imperitiam non cauissent: ne quid amplius dicam exercitus perdi
derunt. Impar enim conditio est lassum cum requieto. Sudantem cū
alacri: Currentem cum eo qui steterit inire conflictum.

Inuestigandū qd sentiant milites pugnaturi. xxj
P̄sa die: qua certaturi sunt milites / quid sentiant diligenter cō
uenit explorare. Nam fiducia: uel fortitudo ex uultu / uerbis /
incessu / motibus cernitur: nec confidas satis: si tyro præliū cu
pit. Inexpertis enim dulcis est pugna. Et noueris te oportere differre:
si exercitati bellatores metuerunt dimicare. Monitis tamen / et oratio
ne ducis exercitui uirtus accrescit / et animus: præcipue si futuri certa
minis talem acceperint rationem quā sperent se ad uictoriam peruen
turos. Tunc inimicorum ignauia: uel error ostendendus: uel si ante a
nobis superati sunt / commemorandū. Dicenda etiam / quibus militū
mentes odio aduersariorum in iram / indignationemq̄ moueantur.
Animis pene omnium hominum hoc naturaliter euenit: ut trepidet:

3
cum ad conflictum uenerit. Sine dubio autem formidolosiores sunt :
quorum mentes ipse confundit aspectus. Sed hoc remedio formido le
nitur. Si ante quā dimices frequēter exercitum tuum locis tutioribus or
dines: unde et uidere hostem: et cognoscere cōsueſcant. Interdum au
deant aliquid ex occasione aut fugent / aut interimant. Inimicorum
mores: aduersariorum arma / et equites recognoscant. Nam / quæ ex
usu sunt / non timeantur.

Queadmodum locus idoneus eligatur ad pugnam.

Onum ducem conuenit noscere magnam partem uictoriæ: ip
sum locum: in quo dimicandum ē / possidere. Elabora ergo :
ut conferturus manum primū auxilium capias ex loco: qui tan
to utilior iudicatur: quāto superior fuerit occupatus. In subiectos .n.
uehementius tela descendunt: et maiore impetu obnitentes pars altior
pellit. Qui aduerso nixitur cliuo / duplex subit et cum hoste / et loco
certamen. Sed illa distantia ē / quod si de peditibus tuis uictoriā speras
contra aduersariorum equites / loca aspera / inæqualia / mōtosa debes
eligere. Si uero de equitibus tuis contra aduersariorū peditēs uictoriā
queris: sequi debebis paulo quidem editiora loca: sed plana: atq; patē
tia: neq; siluis / neq; paludibus impedita.

Quemadmodū acies debeat ordinari / ut in
conflictu reddatur inuicta.

ordinaturus aciem tria debet ante prospicere: Sol'em: Puluerē:
et Ventum. Nam sol ante faciem eripit uisum. Ventus contra
rius tua iflectit / ac deprimat hostiū adiuvat tela. Puluis a frō
te congestus oculos implet: et claudit. Hæc momēto eo / quo acies or
dinatur ē imperiti uitare solent. Sed duci puido cauendum est in fu
turū. ne post paulum accedente die noceat solis murata cōuersio. Nec
uentus aduersus hora solita eo pugnante nascatur. Ita ergo constituā
tur ordines: ut hæc post occiput nostrum sint. Et si potest fieri / aduer
sariorum impetant faciem. Acies dicitur exercitus instructus: frons cu
ius aduersum hostes spectat. Hæc in publica pugna si sapienter dispo
nitur: plurimum iuuat. si imperite quous optimi bellatores sint / mala
ordinatione franguntur. Instructionis lex ē: ut in primo exercitati et
ueteres collocentur milites / quos antea principes uocabant: In secun
do ordine circūdant cathafractis sagittarii: et optimi milites cum spicu
lis: uel lanceis ordinentur: quos prius hastatos uocabant. Singuli aut
armati in directum ternos pedes inter se occupare consueuerunt. hoc

est in mille passibus sexcentis sexaginta sex pedites ordinatur in longum :
ut nec acies interluceat: et spatium sit arma tractandi. Inter ordinem et
ordinem a tergo in latum sex pedes distare uoluerunt: ut haberent pu-
gnatores spatium accedendi: atque recedendi. Vehementius. n. cum saltu
et cursu tela mittuntur. In ordinibus his duobus et aetate maturi / et usu
confidentes: et muniti et grauioribus armis collocantur. Hi. n. ad inui-
cem muri nec cedere / nec sequi aliquando cogendi sunt: ne ordines tur-
bent: sed uenientes aduersarios excipere: et stando: pugnandoque repel-
lere: uel fugare. Tertius ordo disponitur de armaturis leuissimis: de sa-
gittariis iuuenibus: de bonis iaculatoribus: quos antea ferentarios uo-
cabant. Quartus item ordo constituitur / de scutatis expeditissimis: de sa-
gittariis iunioribus: de iis: qui acriter uerutis: uel martiobarbulis: quas
plumbatas uocant / dimicant: qui dicebantur leuis armatura. Sciendum
ergo est stantibus duobus primis ordinibus. Tertium / et Quartum ordinem
cum missilibus / et sagittis primo loco semper exire. quod si hostes in fu-
gam uertere potuerint / ipsi cum equitibus persequuntur. Si uero ab ho-
stibus pulsus fuerint: redeunt ad primam et secundam aciem. et inter ipsos
recipiunt se ad loca sua. Prima autem / et secunda acies: cum ad spatas et
ad pila: ut dicitur uerum fuerit: totum sustinet bellum. In quarta acie
ponebantur interdum carobalistae: manubalistarii: fundibulato-
res: funditores. Fundibulatores sunt: qui fustibus lapides iaciunt. Fu-
stibulus est fustis longus pedibus quatuor: cui per medium ligatur fun-
da de corio: et utraque manu impulsus prope istam onagri dirigit saxa.
Funditores sunt: qui fundis utuntur lino / uel setis factis. Has. n. dicunt
esse meliores: cum torto circa caput brachio dirigunt saxa: quibus scu-
ta deerant siue lapidibus manu iactis / siue missilibus in hoc ordine di-
micabant. Quos Accensos / tanquam iuniores / et postea additos nomina-
bant. Sextus ordo post omnes a firmissimis / et scutatis: et omni genere
armorum munitis bellatoribus tenebatur: quos antiqui triarios uocabant.
Hi / ut requieti / et integri uehementius hostes inuaderent / post ultra-
mas acies sedere consueuerunt. Si quid enim primis ordinibus accidisset /
de eorum uiribus reparationis spes tota pendebat. xv
Ratio podismi quantum spatium inter singulos
homines in longum / uel inter singulos ordi-
nes custodiri debeat in latum. xv
Xplanato autem / qualiter debeat instrui acies / nunc podismum
et mensuramque ipsius ordinationis exponam: In mille passibus

Funditores qui

et Martiobarbuli qui

et Fundibulatores qui

et Funditores qui

et Funditores qui

Triarii

et Podismi qui

campi una acies millesexcentossexaginta sex suscipit pedites / ppter ea
quia singuli bellatores ternos occupant pedes. Qd si sex acies in mille
passibus capi ordinare uolueris nōgentinonaginta sex pedites sunt ne
cessarii. Si aut in ternos ordines ultra hunc numerū uolueris tendere:
duo milia passuum cōprehendes. Sed melius ē plures acies facere: q̄ mi
lites spargere. Senos aut pedes a tergo in latū diximus debere patere .
et ipsi bellatores strates singulos obtinēt pedes. ideoq; si sex acies ordi
nabis / quadraginta et duos pedes in latū / et mille passus in longū .
et .x. hominū tenebit exercitus. Si aut interno uolueris .xx. et unū pe /
des in latū et duo milia passuū in longū decē miliū tenebit exercitus.
Ad hanc rationē siue uiginti milia / siue triginta peditū fuerint iuxta
mēsurā podismi sine aliqua difficultate poterūt ordinari. Nec dux fal
litur / cū sciat qui locus q̄tos possit capere armatos. Deniq; si angusti
or locus sit ne multitudo possit sufficere / iam inde nouem: uel ampli
us ordinari acies cōuenit. Magis .n. conuenit: ut conferti pugnēt: q̄ lō
gius separati a suis. nam si nimīū fuerit attenuata acies / cito aduersa /
riis facta impressione dirūpitur: et nullū postea poterit esse remediū .
Qui aut numeri in dextro cornu: qui in sinistro: qui in medio debeāt
ordinari / uel iuxta dignitates eorū seruatur ex more: uel certe p qual
itate hostiū cōmutatur.

De equitibus ordinandis.

Onstructa acie peditum / equites ponuntur in cornibus ita ut
c loricati omnes: et cunctati iuncti sint peditibus. Sagittarii aut:
uel qui loricas non habent longius euagentur . A fortioribus
nāq; equitibus peditū protegenda sunt latera: et a uelocioribus atque
expeditis hostiū cornua superfundenda sunt: atq; turbanda. Scire de /
bet dux / contra quos dtumos: hoc ē globos hostiū quos equites opor
teat poni. Nā nescio qua occulta ratione / immo pene diuina alii cō /
tra alios dimicant melius: et qui fortiores uicerant / ab inferioribus sæ
pe uincuntur. Quod si equites impares fuerint more ueterum uelocif
simi cum scutis leuibus pedites ad hoc ipsum exercitati eisdem miscen
di sunt: quos explicitos uelites nominabant. Quo facto q̄uis fortissi /
mī equites uenerint: tamen aduersum mixtum agmen pares esse non
possunt. Vnum hoc remedium ueteres duces habuisse dicūtur: ut as /
sue facerent iuuenes currētes egregie et inter binos equites singulos ex
his pedites collocarent cum scutis leuioribus: gladiis: atq; missilibus .

De subsidiis: quæ post aciem collocantur .

Ed optima ratio ē: et ad uictoriā plurimū confert: ut electissi-
mos de peditibus: equitibus: conuicariis: comitibus: tribunisq;
uacantibus habeat dux post aciem pręparatos. alios circa cor-
nua: alios circa mediū: ut sicubi hostis uehemēter insistit. ne rumpat
acies: puolent subito: et suppleāt loca: additaq; uirtute inimicorū frā-
gatur audacia. Hoc primi Lacones inuenerūt. Carthaginenses imita-
ti sunt illos. Romani postea ubiq; seruauerunt. Hac dispositione nul-
la melior inuenitur. Nā si directa acies hoc agere debet si pōt: ut hostē
repellat: aut fundat. Si cuneus ē agēdus aut forfex. superfluos habere
debebis post aciē: de quib; cuneū: uel forficē facias: si copia de pximo
ducenda sit. Serra itē ex abūdātibus ducitur. Nā si de loco suo ordina-
tū militē trāsferre cōperis. uniuersa turbabis. Si globus hostiū supera-
tus aut alā tuā: aut partē aliquā urgere cōperit nisi superfluos habeas:
quos contra globos possis opponere siue pedites. siue equites de acie
tuleris: dum aliā uis defendere: aliā periculosius denudabis. q; si bella-
torū tibi copia nō abundat: melius ē aciem habere breuiorē dūmodo
in subsidiis colles plurimos. Nā plures circa medias partes campi ex
peditibus bene armatis debes habere lectissimos: de quibus cuneū faci-
as et statim hostiū acies rūpas. Cōtra cornua aut de contatis loricatisq;
equitibus ad hoc seruatis. et leui armatura peditum alas hostium circū-
cumuenire te conuenit.

In quo loco primus dux stare debeat: i quo secundus: i quo tertius. 18

Vx qui pręcipuā sustinet potestātē in dextra parte inter equi-
tes: et pedites stare cōsueuit. Hic. n. locus ē: i quo tota acies gu-
d bernatur: ex quo ē rectus: liberq; pcursus. Ideo inter utrosq;
consistit: ut et consilio regere: et auctoritate tā equites q; pedi-
tes possit hortari ad pugnā. Hic de equitibus supernumerariis mixtis
peditibus expeditis aduersariorū sinistrū cornu: quod stat contra ipm
circuire debet: et a tergo semper urgere. Secundus dux in media acie
ponitur peditum: qui eā sustētet. et firmet. Hic fortissimos pedites et
bene armatos de superfluis secū habere debet: de quibus aut ipse cu-
neum faciat: et hostiū aciē rūpat. Aut si aduersarii cuneū fecerint: ipse
forficē faciat: ut cuneo illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus
debet esse tertius dux satis bellicosus: et puidus: quia sinistra pars dif-
ficilior ē et uelut manca in acie consistit. Hic bonos equites supernu-
merarios: et uelocissimos pedites secum habere debet: de quibus sini-
strum cornu semp extendat: ne circūueniatur ab hostibus. Clamor au-

*Cuneus
Forfex
Serra*

Dux primus in acie

rem:quem barritum uocant non prius debet attolli / q̄ utraq; acies se
iunxerit. Imperatorū enim est / uel ignauorum uociferari de longe: cū
hostes magis terreantur / si cum tellorum ictu clamoris horror accesserit.
Studere autē semper debes: ut prius instruas aciem: q̄ hostis: quia ex
arbitrio tuo potes facere: quod tibi utile iudicas: cum nullus obsistat.
Deinde tuis auges confidentiam / et aduersariis minuis fiduciā. Quia
fortiores uidentur: qui puocare non dubitant. Inimici autē incipiunt
formidare: qui uident contra se acies ordinari. Huic additur maximū
cōmodum: quia tu instructus: paratusq; inordinatū et trepidū aduer
sariū prœoccupas. Pars. n. uictoriæ ē inimicū turbare ante: q̄ dimices.

Quibus remediis uirtuti: uel dolis hostiū resistatur in acie .

Xceptis superuentibus uel incursionibus repentinis ex occasi
one: quā nūq̄ dux exercitus amittit. Nam in itineribus iā fatis
gatis in fluminū transgressionē diuisis in paludibus occupatis /
in iugis montiū laborantibus. In campis sparsis: atq; securis in mansi
one dormientibus / oportū sēp prœlium infertur. Cum aliis nego
ciis occupatus hostis prius interimatur: q̄ prœparare se possit. Qd̄ si
cauti sint inimici / et insidiarū nulla sit copia: tunc aduersum presen
tes / scientes / uidentesq; æqua conditione pugnatur. Inde ars belli in
hoc aperto conflictu magis q̄ in occultis fraudibus adiunat eruditos.
Cauendū uel maxime ne ab ala: cornuq; sinistro: quod sæpius euenit:
uel certe dextro: quod tamen raro contingit / circūueniatur tui a mul
titudine hostiū a uagantibus globis: quos drumos uocāt. Quod si ac
ciderit / unū remediū ē: ut alani / cornuq; replicas / et retundas / quate
nus conuersi tui sociorū terga defendant. Sed in angulo ipsius extre
mitatis fortissimi collocet̄: quia ibi impetus amplior fieri cōsueuit.
Item aduersus cuneū hostiū certis modis resistitur. Cuneus dicit̄ mul
titudine peditū: quæ iūcta cū acie primo angustior: deinde latior proce
dit: et aduersariorū ordines rūpit: quia a pluribus in unū locū tela mī
tūt̄: quā rem milites caput porcinū uocant. Contra quē ordinatio
ponitur: quam forficē uocāt. Nā e lectissimis militibus in unū confer
tis in .V. litteram ordo cōponitur / et illū cuneū excipit: atq; ex utra
q; parte concludit: quo facto aciem nō potest rumpere. Itē serra dicit̄
quæ a strenuissimis directa ante frontē opponitur hostibus ut turbata
acies reparetur. Globus autē dicitur: qui a sua acie separatus uago sup
LL.iii.

uentu incurſat inimicos. Contra quē alter populioſior: uel fortior im
mittitur globus. Obſeruandum quoq; ē: ne ſub tēpore: quo iam com
mittitur pugna uelis ordines commutare: ac aliquos numeros ad alia
transferre. Statim enim naſcitur cōfuſio: atq; tumultus: et imparatis
conturbatiſq; facilius hoſtis incumbit.

Quot generibus pugna publica cōmittatur: et quō etiā
qui iſerior ē numero et uirib; ualeat obtinere uictoriam. 20.

Depugnatio prima
Epugnationū ſeptem ſunt genera: cum infeſta ex utraq; par
te ſigna conſigant. Vna depugnatio eſt frōte longa: qua
drato exercitu: ſicut et nunc ppe ſemper ſolet praliū fieri. Sed

hoc genus depugnationis periti armorū: non optimum indicāt: quia
cum in prolixo ſpatio contenditur acies nō æqualis ſemper cāpus oc
currit: et hiat aliquādo in medio ſinus: uel curuatura ſit: i eo loco fre
quenter acies irrumpitur. Præterea ſi multitudine aduerſarius antece
dit a lateribus: aut dextram: aut ſiniſtram alam circūuenit: in quo pe
riculū magnum eſt: niſi ſupernumerarios habeas: qui ſuſtineant: ho
ſtemq; repellant. Hoc genere ſolus debet cōſligere: qui et plures: et for
tes habuerit bellatores. ut ex utroq; cornu hoſtem circūueniat: et qua
ſi in ſinum ſui exercitus concludat. Secunda depugnatio publica ē:

Depugnatio ſecunda
quæ plurimis melior: i qua ſi paucos ſtrenuos ordinaueris loco idoneo
et ſi multitudine hoſtium et uirtute turberis: tamen poteris reportare
uictoriam. Huius talis eſt modus. Cum inſtructæ acies ad cōgreſſum
ueniant: tunc tu ſiniſtram alam tuam a dextera aduerſarii tui lōge ſe
parabis: ne uel miſſilia: uel ſagittæ ad eam perueniant. Dexteram alā
autem tuam ſiniſtræ alæ illius iūges: et ibi primū inchoa prælium ita
ut cum equitibus optimis: et peditibus probatiſſimis ſiniſtram partē il
lius: ad quam te iūxeris: aggrediaris. et detrudendo: atq; ſupercurren
do ad hoſtium terga peruenias. Qd̄ ſi ſemel aduerſarios exinde pelle
re cœperis: accedentibus tuis indubitata uictoriā conſequeris. Et pars
exercitus tui: quam ab hoſte ſummoueris: ſecura durabit. Ad ſimilitu
dinē autem. A. litteræ: uel libellæ fabrilis acies in hoc dimicandi gene
re conſtituitur. Qd̄ ſi aduerſarius te prior fecerit: quos poſt aciem ſu
pernumerarios diximus: debere poni tam equites: q̄ pedites: ad ſini
ſtrum tuum colliges cornu: et ſic aduerſario reſiſtes magnis uiribus:
ne arte pellaris. Tertia depugnatio eſt ſimilis ſecundæ: ſed in hoc
deterior: q̄ a ſiniſtro cornu tuo cum illius incipis dextro conſligere.
Nā quaſi mācus i petus eſt eorū et aperti cū difficultate eorum aggre

diuntur hostes: qui dimicant in sinistro cornu. Quod apertius expla-
nando dicam. Si quando alam tuā sinistrā longe habueris meliorem.
Tunc. n. fortissimos equites: peditesq; coniunge et in congressu. Et
ipsam primā applica ad aliam hostium dexteram. Et q̄tū potes aduer-
sarii dextrā pellere: et circūire festina. Tu aut aliam exercitus partē: i
qua deteriores bellatores habere te nosti / a sinistra illius longissime se-
para: ne uel gladiis inuadatur: uel ad eam tela perueniant. In hoc ge-
nere cauendū ē: ne inimicorū cuneis transuersa tua acies elidatur. hoc
autem modo uno casu utiliter pugnatur. Si aduersarius infirmius dex-
trum cornu habuerit: tu longe fortius sinistrum. Quarta depugna-
tio est talis. Cum ordinaueris aciem ante quadringentos: uel quingen-
tos passus / q̄ ad hostes peruenias / non sperante eo subito ambas alas
tuas incitare te conuenit: ut ex utroq; cornu improuisos hostes uertas
in fugam: et celerius uictoriam cōsequaris. Sed hoc genus certaminis
licet cito superet: si exercitissimos fortissimosq; produxerit: tamē pe-
riculosum ē: quia mediam aciem suā qui sic dimicat denudare cōpelli-
tur: et i duas partes exercitum separare. Et si primo impetu uictus ini-
micus nō fuerit: habet postea occasione: qua inuadat: et diuidat cor-
nua: et mediam aciem destitutam. Quinta depugnatio est similis
quartæ. Sed hoc unum amplius habet: quia leuem armaturam: et sa-
gittarios ante mediam aciē ponit: ut illis resistentibus acies nō possit ir-
rumpi. Nam sicut de dextro cornu illius sinistrū: et sic de sinistro cor-
nu illius dextrum aggreditur. Quod si fugare potuerit: statim uincit:
sin minus media acies illius nō laborat: quia a leui armatura: et sagit-
tariis defenditur. Sexta depugnatio est optima: et prope similis se-
cunda: qua utuntur: qui de numero suorum: et de uirtute desperant.
Et si bene ordinauerint / quamuis cum paucioribus / semper uictori-
am consequuntur. Nam cum instructa acies ad hostes accedat / de-
xtram alam tuam sinistræ alæ hostium iunge: et ibi per equites proba-
tissimos: et pedites uelocissimos incipe præliari. Reliquam autem par-
tem exercitus tui a dextra parte illius longissime remoue: et in directū
porrige / quasi ueru. Nam cum sinistram partem illius a tergo / et a la-
terib; cōperis cadere / sine dubio uertes in fugā. Aduersarius aut nec
de dextro cornu suo: nec dimidia aciē pōt suis laborantib; subuenire:
q̄a acies tua extēdit: et tota se porrigit ad similitudinē. l. litteræ longif
(simæ / quæ recedit ab hosti

Depugnatio quarta

Depugnatio quinta

Depugnatio sexta

bus: Quo genere in itineribus sæpe cōfligitur. Septima depugnatō ē: quæ loci beneficio adiuuat dimicātē. In hac quoq; et cū pauciorib; et cū minus fortibus poteris aduersarios sustinere. Si mare aut mōtē: aut lacū: siue flumē: aut paludes: siue ciuitatē: seu abrupta in una parte habeas: ex qua hostis nō possit accedere. Reliquū exercitū tuū directæ acie ordines. Sed in illa ala quæ munitionē nō habet: omnes equi / tes: et ferētarios ponas. Tūc securius cū hoste p tuo arbitrio cōfliges: quia ab una parte loci natura te munit. Ab alia duplex pponi equi / ratus. Illud tamē obseruādū ē: quo nihil melius: ut siue de dextro cor / nu tuo cū illius sinistro pugnare uolueris: ibi fortissimos ponas: siue de sinistro cū illius dextro ibi strenuissimos colloques. siue in medio fa / cere uolueris cuneos: per quos acies hostiū rūpas in cuneo exercitatissi mos ordines bellatores. Victoria. n. per paucos fieri consuevit. Tantū ē: ut electi a duce sapientissimo in his locis: in quibus ratio / et utilitas postulat ordinentur.

Viā abscedēdi ab hostib; dādā: ut deleanť facilius fugientes.

Letiq; rei militaris ignari pleniorē uictoriā credūt: si aduer / p sarios aut in locorū angustis: aut armatorū multitudine circū dederint: ut nō inueniāt aditū abscedēdi. Sed clausis ex desperatione crescit audacia: et cū spei nihil ē / sumit arma formido. Libenter cupit cōmori: qui sine dubio scit eē moriturū. Ideo Scipionis ē laudāda sen tētia: qui dixit uīā hostiū: quā fugerēt nō eē muniēdā. Nā cū abscedē di aditu patefacto mētes omniū ad præbenda terga cōfenserint: multi more pecudū trucidantur: nec cōsequētū ullū periculū ē: quā uicti: quibus defendi poterant arma conuerterūt. Hoc genere q̄ro maior fu erit exercitus: tanto facilius multitudo p̄sternitur. Neq; n. ibi requirē dus ē numerus: ubi animus semel territus nō tā tela hostiū cupit decli nare: q̄ uultū. Cæterum clausi licet exigui numero: et infirmi uiribus: ramen hoc ipso hostibus sunt pares: quia desperantes sciunt sibi ali quid nō posse licere. Nā una salus uictis nullā sperare salutem.

Quēadmodū recedat ab hostibus: si cōsiliū pugnæ displiceat.

Igestis omib;: quæ ratio militaris experimētis: et arte seruauit / d unū supest docere / quēadmodū recedat ab hostib; . Nā disci plinæ bellicæ: et exēplorū periti nusq; maius piculū iminere te / stanť: q̄ a cōgressu / recedat ex acie: suis fiduciā minuit: et inimicis ad / (dit au

daciam. Verum quia hoc sæpius necesse est euenire / quibus modis tu
te possit fieri / declarādū est. Primum ut tui nesciāt te ideo decedere :
quia declinas inire cōflictū. Sed credant se arte aliqua ideo reuocari :
ut ad opportuniorē locū inuitetur hostis: ut facilius superetur. Vel cer
te insequētibus aduersariis secretiores collocent insidias. Nā necesse ē
ad fugā parati sint: qui ducē suū sentiūt desperare. Illud quoq; uitā
dū ē: ne hostes te recedere sentiant: et statim irruāt. Propterea pleriq;
ante pedites suos equites posuerūt: ut discurrentes aduersarios uidere
nō sinerent: quando pedites abscedebant. Itē particularim incipiētes a
primis singulas acies subducebāt: retroq; remeabāt in gradu suo / reli
quis manentibus quos sensim post acies seq; ad illos iungebant: quos
subduxerant / q̄primū aliquantis exploratis itineribus noctu cū exer
citu recedebāt: ut hostes die orto / cū nō īrellexissent nō possent præce
dentes cōprehēdere. Preterea leuis armatura præmittebatur ad colles:
a qua subito tutus reuocaretur exercitus. et si ho stes īsequi uoluissēt /
a leui armatura: quæ antea occupauerat locū / aditis equitibus funde
bantur. Nihil. n. periculosius existimatur q̄ si inconsulte insequētibus
ab his: qui in subseſſa fuerint: uel ante se parauerint / obuietur. Hoc
tēpus est quo oportune collocentur insidias / quia aduersum fugiētes
maiorū audacia et minor cura ē. Necessario aut̄ amplior securitas so
let grauius discrimen habere. Imparatis cibū capientibus in itinere la
psis equos suos pascētib; ac nihil tale suspicantibus superuentus as
solet fieri. Quod et nobis uitandū est et hosti in huiusmodi occasio /
nibus perniciēs inferēda. Hoc. n. casu oppressis nec uirtus potest: nec
multitudo prodesse. Qui in acie publica uicitur pugna: licet et ibi ars
plurimū proſit / tamen ad defensionē suā potest accusare fortunam.
Qui uero superuentus: et insidias passus est / et subseſſas: culpam suā
excusare non pōt: quia hoc uitare potuit. et per speculatores idoneos
ante cognoscere. Cum receditur: talis fraus fieri cōsueuit. Pauci equi
tes recto itinere consequuntur. Valida manus occulte per alia mittit
loca: ubi ad agmen inimicorū peruenerunt equites: leuiter tentāt: atq;
discedunt. Ille credit / quicquid insidiarum fuerat / præterisse: et sine
cura resoluitur in negligentiam. Tunc illa manus: quæ occulte p alia
loca destinata fuerat supueniēs opprimit ignaros. Multi cū ab hoste
discedūt: si p siluas ituri sūt / præmittūt: q p angusta: uel abrupta oc
cupāt loca / ne ibidem ab aduersariis patiant insidias. et rursus post se

Compedes quid

præcis arboribus vias claudunt: quas compedes uocant: ut hostibus facultatem adimant persequendi: et pene utriq; parti ad subseffas in itinere cõmunis occasio ē. Nā qui præcedit opportunis uallibus: uel siluosis mōtib; | quasi post se relinquit insidias: in quas cū inciderit inimicus recurrit ipse: et adiuuat suos. Qui uero auersis semitis sequitur | longe | ante destinat expeditos et pcedendo aduersariū arcet a trāsitu. ut deceptū a tergo | et a frōte cōcludat. Dormientibus noctu aduersariis | et qui præcessit potest regredi: et qui sequitur | q̃tūis intersit | pōt superuenire ad fraudē. In transfratatione fluuiorum | qui pcessit illā partē | tentat opprimere: quæ præmissa transierat | dum reliqui alueo separantur. Qui uero sequitur festinato itinere illos | q nō potuerunt transire conturbat.

De Camelis cathafractatis equitibus.

*Cameli / quid
Vulgaris
Mores*

Amelos aliquātæ nationes ī acie pduxerūt apud ueteres: ut ut c
ciliani itra Aphricā. Macetes hodie quoq; producūt. Sed hoc genus animalium et arenis tolerādū ē: et siti aptū. Confusas ē in puluere | uento vias absq; errore dirigere memorantur. Ceterū p | ter nouitatē si ab insolitis dimoueatut inefficax bello ē. Cathafracti e
qui ppter munimina | quæ gerunt | a uulnerib; quidē tuti. Sed ppter ipedimentū | et pondus armorū capi eos facile ē. Alii q; sunt frequēter obnoxii contra disperfos pedites q̃ cōtra equites in certamine melio | res: tamē sunt aut ante legiones positi: aut cū legionariis mixti: quando cōminus: hoc ē manu ad manū pugnaē | acies sape hostiū rūpūt.

Quadrigena falcata

Quēadmodū quadrigis falcatis: uel elephātis ī acie possit obsisri.

Tribulus

q
Vadrigas falcatas in bello Rex Antiochus: et Mythrydates habuerūt: qui ut primo magnū in acie intulere terrorē: ita postmodū fuere derisui: nā difficile currus falcatus planū semp inuenit cāpū | et leui impedimēto tenetur. Vnoq; afflicto: aut uulnera | to equo decipitur: sed maxime Romanorū militū arte perierunt. Vbi ad pugnā uentū ē. repente Romani toto cāpo tribulos deiecerunt: in quos currentes quadrigæ cū incidissent | deletæ sunt. Tribulus ē aut in quatuor palis fixū propugnaculū: quod quoquo mō abieceris tribus radiis stat | et erecto quarto infestus ē. Elephāti in praliis magni | tudine corporū | barritus horrore | formæ ipsius nouitate hoies equos q; cōturbāt. Hos cōtra romanū exercitū prius ī lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea Hannibal ī Aphrica. rex Antiochus ī oriēte. Iugurtha ī Numidia co/

pios habuerunt aduersus quos diuersa resistendi genera armorū ex-
cogitauerunt. Nam et centurio in Lucania gladio manum / quā pro-
muscidē uocāt uni abscidit. et bini cathafracti equi iungebantur ad
currū: quibus insidentes clibanarii sarissas id ē longissimos contos ī ele-
phātos dirigebant. Nā muniti ferro nec a sagittariis: quos uehebāt be-
lux lædebantur / et earū impetū equorū celeritate uitabant. Alii cōtra
elephantos cathafractos milites immiserunt / ita ut in brachiis eorū /
et in cassidibus / uel humeris aculei ingentes ponerētur e ferro: ne ma-
nu sua elephas bellatorem contra se uenientem posset apprehēdere.
Præcipue tamen uelites ante elephantos antiqui ordinauerunt. Veli-
tes autē erant iuuenes leui armatura / corpore alacri: qui ex equis mis-
silia optime dirigebant. Hi equis prætercurrentibus ad latiores lance /
as / uel maiora spicula beluas occidebant. Sed crescēte audacia postea
collecti plures milites / pariter pila id est missilia in elephantos conge-
rebant: eosq; uulneribus elidebant. Illud tamen additum est: ut fundi-
tores cum fustibalis / et fundis / rotundis lapidibus destinatis in hos: p-
quos regebantur elephanti cum ipsis turribus affligerent: atq; macta-
rent: quo nihil tutius inuenitur. Præterea uenientibus beluis / quasi a-
ciem irrupissent / spatiū milites dabant. Quæ cū in agmen mediū p-
uenissent circūfusi undiq; armatorū globis cū magistris absq; uulne-
ribus capiebantur illæxæ. Carrobalistas aliquanto maiores. Hæ. n. lon-
gius: et uehementius spicula dirigunt: superpositas curriculis cū binis
equis aut mulis post aciem ordinari conuenit. Et cum subiactu teli ac-
cesserint bestix sagittis balistariorū transfiguntur. Iatius tamen et fir-
mius contra eas præfigitur ferrum: cum in maioribus corporibus ma-
iora sint uulnera. Aduersus elephātos plura exempla / et machinamē-
ta rettulimus: ut si quando necessitas postulauerit / sciatur: quæ sint
tam immanibus beluis opponenda.

Quid fieri debeat / si uel pars fugerit uel totus exercitus.

Ciendū uero est: si pars exercitus fugerit / et pars uicerit mini-
me desperandū cum eiusmodi in necessitate ducis constantia
totam sibi possit uendicare uictoriā. Innumerabilibus hoc ac-
cidit bellis: et pro superioribus habiti sunt: qui minime desperauerūt.
Nā in simili cōditione fortior credit: quē aduersa nō frāgūt. Prior er-
go de cesis hostib; spolia capiat quod ipsi dicūt colligat cāpū. Prior
clamore ac buccinis exultare uideat. hac fiducia pterrebit inimicos ita
suis fiduciā geminabit quasi uictor ex omni parte discesserit. qd si ali
(quo casu

*Clibanarii
Sarissæ*

Velites qui

Carrobalistæ

omnis in acie fundatur exercitus / perniciose tamē cladis reparatōnis multis fortuna nō defuit: et medicina quærēda est. Dux ergo puidus sub ea cautela publico debet Marte conflagrare: ut si quid pro uarietate bellorum: uel cōditionis humanæ / secus acciderit / absq; graui detrimento liberet uictos. Nam si uicini fuerint colles. Si post terga munio. Si ceteris abscedētib; fortissimi quiq; resisterint: se / suosq; seruabunt. Frequenter iam fusa acies dispersos ac passim sequētes reparatis uiribus interemit. Nam nunq̃ exultantibus maius solet euenire discrimen: q̃ cum exhibita ferocia subito ī formidinem cōuertatur. Sed quicunq; euentus sunt / colligendi sunt superstites bello erigēdi adhortationibus congruis: et armorum instauratione refouendī. Tunc noui delectus: noua quæruntur auxilia. Et quod amplius prodest capta / tūc occasionibus in ipsos uictores per occultas insidias impetus faciendus est: ac sic audacia reparanda. Nec oportunitas deerit: cum pro felicitate superbius / et incautius mentes efferantur humanæ. Siquis hūc casum ultimum putet / cogitet euentus omnium praxiorum inter initia contra illos magis fuisse quibus uictoria debebatur.

Regulæ bellorum generales

Omniū praxiorū expeditionis conditio talis est: ut quicquid tibi prodest / aduersario noceat. quod illum adiuuat: tibi semper officiat. Nunq̃ ergo ad illius arbitrium aliquid facere: aut dissimulare debemus: sed id solum agere: quod nobis utile iudicamus. Contra te enim incipis esse: si imitaris: quod ipse fecit pro se. Et rursum quicquid p̃ tua parte tentaueris: contra illum erit: si uoluerit imitari. In bello qui plus in angustiis uigilauerit: plusq; in exercendo milite laborauerit / minus periculum sustinebit. Nunq̃ miles in aciem producendus est: cuius antea experimenta non cōperis aut inopia aut superuentibus / aut terrore. Melius est hostem fame domare: q̃ praxio: ī quo amplius solet fortuna potestatis habere: q̃ uirtus. Nulla cōsilia sūt meliora: q̃ illa: quæ ignorauerit aduersarius anteq̃ facias. Occasio in bello amplius solet iuuare q̃ uirtus. In sollicitandis / suscipiendisq; hostibus / si cum fide ueniant: magna fiducia est: quia aduersarium amplius frangunt transfugæ: q̃ perempti. Melius est post aciem plura seruare praxidia q̃ latius milites spargere. Difficile uincitur qui uere pōt de suis et de aduersarii copiis iudicare. Amplius ualeat uirtus: q̃ multitudo. Amplius prodest saepe locus / q̃ uirtus. Paucos uiros fortes natura procreat. bona institutione plures reddit industria. Exercitus labor

re proficit / ocio consenescit. Nunq̃ ad certamen publicū produxeris
militem: nisi cum uideris eum sperare uictoriam. Subita conterrent.
Usitata uilescunt. Qui dispersos suis insequitur quam ipse acceperat
aduersario uult dare uictoriam. Qui frumentum necessariumq̃ com
meatum non preparat / uincitur sine ferro. Qui multitudine et uirtu
te precedit: quadrata dimicet fronte: qui est primus modus. Qui ipal
rem se iudicat dextro cornu suo sinistrū cornu pellat inimici / qui sei
cundus ē modus. Qui sinistrā alam fortissimam se habere nouit / dex
tram alā hostis inuadat: qui est tertius modus. Qui habet exercitatissi
mos milites in utroq̃ cornu pariter debet prælum icipere: qui ē quar
tus modus. Qui leuem armaturā optime regit utrāq̃ alam hostis inua
dat / ferentariis atq̃ mediā aciem constitutis: qui est quintus modus.
Qui nec numero militum / nec uirtute confidit / Si depugnaturus ē
de dextra sua sinistrā alā hostium pulset / reliquis suis porrectis in si
militudinē uertit: qui est sextus modus. Qui pauciores: infirmioresq̃ ha
bere nouit. Septimo modo ex uno latere aut montem: aut ciuitatem:
aut mare: aut flumen: aut aliquod debet habere subsidium. Qui uero
confidit equitatu: altiora loca querat equitibus: et rē magis per equi
tes gerat. Qui confidit pedestribus copiis aptiora loca peditibus qua
rat et rem magis per pedites gerat. Cum explorator hostium latenter
oberret in castris / omnes a tentoria sua per diem redire iubeantur.
et statim deprehenditur explorator. Cum consiliū tuum cognoueris
aduersariis proditum / dispositionē te mutare cōuenit. Quod fieri de
beat / tractato cum multis. Quod uero facturus sis: cum paucissimis:
ac fidelissimis: uel potius tecum ipse. Milites timor et pœna in sedi
bus corrigit. In expéditionibus spes: atq̃ prœmia faciunt meliores. Bo
nī duces publico certamine nunq̃ / nisi ex occasione: aut nimia neces
sitate colligūt. Magna dispositio ē hostē magis fame urgere q̃ ferro.

De equitatu sunt multa prœcepta.

Ed cū hęc pars militiæ usu exercitiū / armorū genere et equo
rum nobilitate profecerit / ex libris nihil arbitror colligendū:
cum præsens doctrina sufficiat. Quo genere pugnaturus sis nesciant
hostes: ne aliquibus remedijs resistere moliantur.

Igesta sunt Imperator inuicte: quæ nobilissimi auctores diuer
sis probata temporibus per experimentorū fidem memoriæ p
diderunt: ut ad sagittā di peritiam: quam in serenitate tua per
sa miratur. Ad equitandi scientiam: uel decorem: quam Hunnorum /

MM. i.

Alanorumque natio uelit imitari: si possit: Ad currendi uelocitate: quam
Sarracenus: Indusque non aequat. Ad armaturae exercitationem: cuius causa
pi doctores uel pro parte exempla intellexisse gaudeant. Quorum arte
regula praeliandi: immo uincendi artificium igeratur: quatenus uirtute
pariter: ac dispositione mirabili rei publicae tuae: et imperatoris officium
exhibeas: et militis.

FINIS.

Vegetii Rhenati Epitomatis de re militari liber quartus.

Grestem: incultamque hominum ab initio saeculi uitam a communi
in unione mutorum animalium: uel fetarum urbium constitutione
prima discreuit. In iis reip. nomen repperit communis
utilitas. ideo potentissimae nationes: ac principes consecrali
ti nullam maiorem gloriam putauerunt: quam aut fundare nouas
urbes: aut ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione
transfere: in quo opere clementia serenitatis tuae obtinet palmam.
Ab aliis uel paucis uel singulis: a pietate tua innumerabiles urbes ita
iugi labore perfectae sunt: ut non tam humana manu conditae: quam diuino
nutu uideantur ornatae. Cunctos imperatores felicitate: moderatione:
castrimonia: exemplo indulgentiae: studiorum amore praeceles. Regni
animique tui bona cernimus et tenemus quae anticipare et superior optauit
aetas: et exercendi in perpetuum uentura desiderat. quibus rebus tantum
uniuerso orbi praestitum gratulamur: quantum uel humana mens per
tere: uel gratia potuit diuina conferre. Sed dispositionibus uestrae clementiae
quod profecerit mutorum elaborata constructio: Roma documentum
est: quae salutem ciuium capitolinae arcis defensione seruauit: ut
gloriosius postea totius orbis possideret imperium. Ad complementum
igitur operis maiestatis uestrae praeparatione suscepti: rationes: quibus
uel nostrae ciuitates defendendae sunt: uel hostium subueniendae: ex diuer
sis auctoribus in ordine digeram. Nec laboris pigebit: cum omnibus
profutura credantur.

Haec continet liber quartus.

Ciuitates aut natura: aut opere: aut utroque debere muniri.
Non directos: sed angulosos muros faciendos.
Quodadmodum murus e terra iungatur aggestus ut nunquam elidi possit.
De Cataractis et portis ne exurantur ab ignibus.
De fossis faciendis.

Ne sagittis hostium homines lædantur in muro.
 Quibus modis prouidendum sit: ne famem patiantur obsessi.
 Quæ species præparandæ sint pro murorum defensione.
 Quid faciendum sit si neruorum copia defuerit.
 Quid faciendum: ne aquæ penuriam patiantur obsessi.
 Si sal defuerit: quid faciendum sit.
 Quid faciendum sit: cum primo impetu uenitur ad muros.
 Enumeratio machinarum: quibus muri oppugnantur.
 De Ariete. falce et testudine.
 De uineis.
 De pluteis.
 De aggere.
 De musculis.
 De turribus ambulatoriis ne concrementur.
 Quemadmodum ambulatoria turris possit incendi.
 Quemadmodum altitudo muris addatur.
 Quo pacto fodiatur terra: ut machina nihil possit nocere.
 De scalis. sambuca. exostra. et tolenone.
 De Balistis. Onagris. Scorpionibus. Arcubalistis. Fustibalis. Fundis.
 Per quæ tormenta defenditur murus.
 Aduersum arietem remedia.
 De cuniculo: per quem murus defoditur: aut ciuitas penetratur.
 Quid facere debeant Oppidani: si hostis irruperit Ciuitatem.
 Quæ sit adhibenda cautela: ne hostes furtim occupent murum.
 Quando Oppidanis inferantur insidiæ.
 Quid faciant obsidentes: ne ab oppidanis patiantur insidias.
 Quo genere tormentorum ciuitas defendatur.
 Quemadmodum mēsurā colligatur ad scalas: uel machinas faciēdas.
 Præcepta belli Naualis.
 Nomina iudicum: qui præerant classi.
 Vnde appellentur Liburnæ.
 Qua diligentia fabricentur Liburnæ.
 Qua obseruatione sit cedenda materies.
 Quo mense cedendæ sint Trabes.
 De modo liburnarum.
 Nomina uentorum et numerus.
 Quibus mensibus tutius nauigetur.

Quemadmodum tempestatum obseruanda sunt signa
De pronosticis: quibus noscitur Serenitas et turbatio aeris.
De æstuariis: hoc ē de reumate.
De locorum notitia: siue remigibus.
De Telis: Tormentisq; muralibus.
Quemadmodum nauali bello collocentur insidiæ.
Quid fiat: cum aperto Marte bellum Nauale committitur.

Ciuitates aut natura: aut opere: aut utroq; debere muniri. 1
Rbes: atq; castella aut natura muniunt: aut manu: aut utroq;
u quod firmitus ducitur. Natura aut loco edito: uel abrupto: uel
circunfuso mari: siue paludibus: uel fluminibus: Manu: fossis:
ac muris in illo naturali beneficio tutissimum eligitur consilium. In
plano queritur fundantis industria. Videmus antiquissimas ciuitates
ita in campis patentibus constitutas: ut deficiente auxilio locorum: ar
te tamen: et opere redderentur inuictæ.

Non directos: sed angulosos muros faciendos. 2
Mbitum muri directum ueteres ducere noluerunt: ne ad ictus
a arietum esset dispositus: sed sinuosis anfractibus iactis funda
mentis claufere urbes. Crebrioresq; turres in ipsis angulis red
diderunt: propterea: quia si quis ad murum tali ordinatione construc
tum uel scalas uel machinas uoluerit ad mouere: non solum a fronte:
sed et a lateribus: et prope a tergo: ueluti in sinu circūclusus opprimet.
Quemadmodū murus e terra iūgat aggestus ut nunq; possit elidi. 3
Vrus autem ut nunq; possit elidi hac ratione perficit. Interual
m lo uicenum pedū interposito duo intrinsecus parietes fabricā
tur. Deinde terra: quæ de fossis fuerit egesta inter illos mittit:
uectibusq; densatur: ita ut a muro primus paries parum inferior: secū
dus longe minor ducatur: ut de plano ciuitatis ad similitudinē gradu
um quasi cliuo molli usq; ad propugnacula possit ascendi: quia nec
murus ullis potest arietibus rumpi: quem terra confirmat: et quouis
casu destructis lapidibus: ea: quæ inter parietes densata fuerit ad muri
uicem ingruentibus moles obsistit.

De cataractis: et portis: ne exurantur ab ignibus. 4
Auetur præterea: ne portæ subiectis ignibus exurantur: ppter
c quod sunt coriis: ac ferro tegendæ. Sed amplius prodest: qd i
uenit antiquitas: ut ante portam addat propugnaculum: in
cuius ingressu ponitur cataracta: quæ annulis ferreis pendet: ac funi

bus: ut si homines intertulerint: eadem dimissa extinguantur inclu-
si. Ita tamen supra portam murus ē ordināndus: ut accipiat foramina:
per quæ de superiore parte aqua effusa subiectū extinguat incendiū.

De fossis faciendis. 5

Offæ ante urbem altissimæ latissimæq; sunt faciendæ: ut nec fa-
f cile corquari repletiq; ab obsidētibus possint. Et cū aquis cœ-
perint inundari: ab aduersario cuniculum continuare mini-
me patiantur. Nam duplici modo opus subterraneum earū altitudi-
ne: et inundatione prohibetur.

Ne sagittis hostiū homines lædant in muro. 6

Ormidatur: ne multitudo sagittariorū de propugnaculis ex-
f territis defensoribus: oppositisq; scalis occupet murum: aduer-
sum quod catafractas: atq; scuta in ciuitatibus debent habere
q̄ plurima. Deinde propugnacula duplicia: saga ciliciaq; tendantur
Imperūq; excipiant sagittarum. Neque enim facile transeunt spicula
rem: quæ cedit: ac fluctuat. Inuentum quoq; remedium est: ut de li-
gno crates facerent: quas metellas uocauerunt. Lapidibusq; comple-
rent: ea arte bina inter propugnacula constitutas: ut si per scalas ascē-
disset hostis: et partem aliquam ipsius contigisset: super caput suum
uerterentur saxa.

Quibus modis prouidendū sit: ne famē patiantur obsessi. 7

Uita defensionū: oppugnationumq; sunt genera: quæ locis
m competentibus inferemus. Nunc sciendum ē obsidendi duas
species esse. Vnam cū aduersarius opportunis locis: præditiis
ordinatis continuis insulribus impugnat obsessos. Alteram quæ uel
aqua prohibet inclusos: uel deditionem sperat a fame: quando omnes
prohibuerit cōmeatus. Hoc enim consilio ipse ociosus: ac tutus fati-
gat inimicum: ad quos casus possessores: quæ leui suspitione pulsati
omnem alimoniam uictus intra muros debent studiosissime colloca-
re: ut ipsis exuberet substantia: aduersarios inopia cogat abscedere.
Non solum autem porcinum: sed omne animalium genus: quod in-
clusum seruari non poterit: deputari oportet ad lardum: ut adminicu-
lo carnis frumenta sufficiant. Aues autem cortales: et sine impensa in
ciuitatibus nutriunt: et propter ægrotantes sunt necessariæ. Pabula eqs
præcipue congerenda: et quæ apportari nequiverint: exurēda: uini.
aceti: cæterarūq; frugum: uel pomorum congerendæ sunt copiæ. Ni-
hilq; quod suis proficiat hostibus relinquendum ē. Nam ut hortorū

in turridariis
cura in turridariis domorum uel areis exerceatur utilitatis: aut uoluptatis ratio persuadet. Parum autem proficit plurimum collegisse: nisi ab exordio dimensione salubri per idoneos erogatores temperetur. Nunquam periclitati sunt fame: qui frugalitatem inter copias seruare coeperunt. Imbecillis quoque ætas ac sexus propter necessitatem uictus portis frequenter exclusa est: ne penuria opprimeret armatos: a quibus sæpe mœnia seruabantur.

Ex incendiis
Quæ species præparandæ sint pro murorum defensione. 8
Xurimenta Bitumen. Sulphur. Picem liquidam. Oleum: quæ incendiarium uocant ad exurendas hostium machinas conuenit præparari. Ad arma facienda ferrum utriusque temperaturæ: et carbones seruantur in conditis. Ligna quoque hastilibus: sagittis: que necessaria reponuntur. Saxa rotunda de fluuiis: quæ pro soliditate grauiora sunt: et aptiora mittentibus diligentissime colliguntur: ex quibus muri replentur: et turres. Minima etiam fundis: siue fustibalis: uel manibus: quæ iacienda sunt. Maiora: quæ per onagros diriguntur. Maxima uero pondere: quæ funda uolubili in propugnacula diriguntur: ut dimissa per præcepsum non solum hostes obruant subeuntes: sed machinamenta confringant. Rotæ quoque de lignis uiridibus ingentissimæ fabricantur. uel intercisi ex ualidissimis arboribus cylindri: quos taleas uocant: ut sint uolubiles leuigantur: quæ per pronum labentia subito impetu bellatores sternunt: Equosque solent deterrere. Trabes quoque: et tabulata uel diuersæ magnitudinis clauos ferreos esse oportet in promptu. Nam talibus oppugnantium machinis per alias machinas consuevit obstiti: præcipue cum subitis operibus addenda sit muris uel propugnaculis altitudo: ne aduersariorum mobiles turres superueniant: et capiant ciuitatem.

de turribus
Quid faciendum sit: si neruorum copia defuerit. 9
Eruorum copia summo studio expedit colligi: quia onagri: uel balistæ: ceteraque tormēta: nisi funibus: neruisque ligentur: intenta nihil possunt. Equorum tamen setæ de caudis ac iubis ad balistas utiles asseruntur. Indubitatum uero est crines fœminarum in eiusmodi tormentis non minorem habere uirtutem: Romanæ necessitatis expimento. Nam in obsidione Capitoli corruptis iugi ac longa fatione tormentis cum neruorum copia defecisset: matronæ abscissos crines uiris suis obtulere pugnantibus: reparatisque machinis aduersariorum impetum repulerunt. Maluerunt autem pudicissimæ fœminæ de

formato ad tempus capite libera uiuere cum maritis: q̄ hostibus integro decore seruire. Cornua quoq; uel coria cruda pficit colligi ad cataphractas texendas: aliaq; machinamenta: siue munimenta.

Quid faciendum sit ne aquæ penuriam patiantur obsessi. x

Agna urbis utilitas est: cum perennes fontes murus includit.

m Qd si natura nō pstat cuiuslibet altitudinis effodiēdi sūt pueri. Aquarūq; haustus funibus extrahēdi. Sed interdū si altiora sunt loca: quæ montibus sunt: saxiq; munita: i quib; supposita castella ad extrema muri inferioris reperiunt fontium uenas: ac de ppu gnaculis: uel turribus destinatis protegūt telis: ut aquatoribus liber pste accessus. Quod si ultra ictū teli i cliuo tamē ciuitatis subiecta sit uena: castellum parū: quē burgū uocāt inter ciuitatē: et fontē cōuenit fabricari. Ibiq; balistas sagittariosq; constitui: ut aqua defēdat ab hostibus. Præterea in omnibus publicis ædificiis: multisq; priuatis ciuicis sunt diligentissime substituendæ: ut receptacula aquis pluuiarum: quæ de tectis effluunt præstent. Difficile est enim eos siti uinci: q̄ quis exigua aqua ad potum tantum hac i obsidione sunt usi.

Si sal defuerit quid faciendum sit. xi

I maritima sit ciuitas: et sal defuerit: liquor ex mari sumptus palueos: atq; patula uasa diffundit: q̄ a calore solis durat in sale. Quod si hostis ab unda phibeat nā hoc sæpe accidit: arenas: quas exagitatū uentis mare superfuderat aliquādo colligūt: et dulci aqua eluunt: quæ sole exsiccata nihilominus mutat in sale.

Quid faciendum sit: cum primo impetu uenitur ad muros. xxi

u Iolenta autē impugnatio quando castellis: uel ciuitatibus præparatur: mutuo utriusq; periculo: sed maiore oppugnantium sanguine exercentur luctuosa certamina. Illi enim qui muros inuadere cupiūt terrifico apparatu expositis copiis in spe deditiōis formidinē geminant: tubarum strepitu hōinūq; permixto. Tūc quia timor magis frangit insuetos: primo ipetu stupentib; oppidanis: si discriminiū experimēta nō norūt: dū admotis scalis inadiēt ciuitas resistere debēt tota uirtute. Qd si a fidētib; siue militarib; uiris repellat prima cōgressio statim clausis crescit audacia: et iā nō terrore: sed uiribus et arte cōfligit. Enūmeratio machinarū: q̄b; mūri oppugnant. xxi

Dmouēt ēr Testudines. Arietes. Falces. Vinex. Plutei. Muscu

a li. turres. de q̄b; singulis q̄liter fabricent: quo pacto ēr plient: uel repellantur edisseram. De Ariete. Falce, Testudine. xxi

Testudo

Tris quid

Aries

Testudo

Vincula

Plutei

Agger

Musculi

E materia: ac tabulatis testudo contextitur: quæ ne exuratur in
d cendio/coriis: uel ciliciis: centonibusq; uestitur. Hæc intrinse-
cus accipit Trabē: quæ adunco præfigitur ferro: quod falx uo-
catur ab eo: q; incurua ē/ut de muro extrahat lapides: aut certe caput
ipsius uestitur ferro: et appellatur aries/uel q; habet durissimam fron-
tem: quæ subruat muros/uel q; more arietū retrocedat: ut cum impe-
tu uehementius feriat. Testudo autē ad similitudinem ueræ testudi-
nis uocabulū sumpsit: quia sicut illa mō reducit: mō profert caput: ita
machinamētū interdū reducit trabem: interdū exerit: ut fortius cedat.

De Vineis. 15

Ineas dixerunt ueteres: quas nūc militari barbaricoq; usu cat-
u tos uocant. de lignis leuioribus machina colligatur lata pedi-
bus octo/ alta pedibus septem. longa pedibus sexdecim. Huius
tectum munitione duplici tabulatis: cratibusq; contexti. Latere quo-
que uimine sepiuntur: ne saxorum telorumq; impetu penetrentur.
Extrinsecus autem: ne immisso concremetur incendio/ crudis: ac recē-
tibus coriis: ac centonibus operitur. Iste cū plures factæ fuerint/ iungū-
tur in ordinem: sub quibus subsidentes turti ad subruenda murorum
penetrent fundamenta.

De Pluteis. 16

Lutei dicuntur: qui ad similitudinem cassidis contextuntur e-
p uimine: et ciliciis uel coriis proteguntur: ternisq; rotulis: qua-
rū una in medio dux in capitibus opponuntur. In quācunq;
partem uolueris admoventur more carpenti: quos obsidentes appli-
cant muris. Eorumq; munitione protecti/ sagittis siue fundis: uel mis-
silibus defensores omnes de propugnaculis ciuitatis exturbāt: ut sca-
lis ascendendi facilior præstet occasio.

De Aggere. 17

Agger autem ex terra/ lignisq; extollitur cōtra murum: de quo
tela iactantur.

De musculis. 18

Musculos dicūt mīores machinas: q; b; præcti bellatores fūdatū
auferūt ciuitati fossatū: ēt apportatis lapidibus lignis ac terra
nō solū cōplēt: sed ēt solidāt: ut turres ambulatoriæ sine ipedimēto iū-
gant ad murū. Vocant autē a marinis beluis musculi. Nā quēadmodū
illi cū minores sint/ tamen balenis auxiliū adminiculūq; iugiter exhi-
bent. Ita istæ machinæ breuiorē/ uel deputatæ turribus magnis adue-
tu illarum parant uiam: Itineraq; præmuniunt.

De turribus ambulatoriis. 17

Urres dicuntur machinamenta ad ædificiorum speciem / tra-
 bibus: tabulatisq; compacta. Et ne tātum opus hostili concre-
 metur incendio / diligentissime ex cruidis coriis / uel centonibus
 communitur: quibus pro modo latitudinis additur altitudo. Nam in
 terdum tricenos pedes per quadrum. Interdum quadrigenos uel qn-
 quagenos late sunt. Proceritas autem ipsarum tanta sit: ut non solū
 muros: sed etiam turres lapideas altitudine superent. His plures rotæ
 mechanica arte subdūtur: quarum lapsu uolubili magnitudo tam al-
 ta moueat. Præfens autem periculum ciuitatis ē: si ad murum fuerit
 turris admota. Plures enim accipit scalas: et diuerso genere conat ir-
 rumpere. Nam in inferioribus habet arietem: cuius ipetu destruit mu-
 ros. Circa mediam uero partem accipit pontem factum de duabus tra-
 bibus septiq; de uimine: quem subito prolatus inter turrē: murūq;
 constituunt. Et per eū egrediētes de machina bellatores in ciuitatem
 transeunt: et occupant muros. In superioribus autē turris illius parti-
 bus contati: et sagittarii collocant: qui defensores urbis ex alto contis-
 saxi: missilibq; psterant: quo facto ciuitas capi sine mora. Quid. n.
 auxilii superest: cum hi: qui de murorum altitudine sperabant repen-
 te supra se aspiciant altiore hostium murum.

Quemadmodum ambulatoria turris possit incendi. 20.

Vic tam manifesto discrimini multis occurrit modis. Primū si
 confidentia uel uirtus ē militaris eruptione facta globus egre-
 ditur armatorū: et ui hostibus pulsus machinamētum illud in-
 gens direptis coriis ignis exurit. Quod si oppidani exire non aude-
 ant / maiores balistas / Malleolos uel falaricas cum incendio destinant:
 ut perruptis coriis: uel centonibus intrinsecus flamma cōdatur. Mal-
 leoli uelut sagitte sunt: et ubi adheferint: quia ardentes ueniunt: uni-
 uersa conflagrāt. Phalarica autē ad modū hastæ ualido præfigit ferro.
 Intra tubū etiam hastile / Sulphure / Resina / Bitumine / Stuppisq; con-
 uoluitur / infuso oleo: quod incēdiariū uocāt. Quæ balista impetu de-
 strinata / prærupto munimine ardēs figitur ligno: turritāq; machinam
 frequēter icēdit. Depositi quoq; hōines funib; cū hostes dormiūt / i la-
 ternis portāt lucernas: et incēsis machinis rursus leuātur i murum.

Quemadmodum altitudo muris addatur 21.

Præterea ptē muri: ad quē machina cōat ascēdere cemēto: atq;
 lapidib; uel luto: siue laterib; postremo tabulatis extruēdo fa-

Turris ambulatoria

*Malleoli quales
 Falarica quales*

ciūt altiore: ne defensores mœnium desuper urbi uentura possit op
primere. Constat autem inefficax machinamētum reddi: si inueniat
inferius. Verum obsidentes huiusmodi dolum adhibere cōsueuerūt.
Primo talem extruunt turrem: quæ propugnaculis ciuitatis uideatur
inferior. Deinde secreto aliam de tabularis intrifecus turriculā faciūt.
Et cum muris fuerit machina sociata: subito funibus: trochleisq; de
medio turricola illa producit: de qua egredientes armati: q̄a altior
inuenitur statim capiunt ciuitatem.

Quo pacto fodiat terra: ut machina nihil possit nocere. 22
Nterdum longissimas: ferratasq; trabes opponūt machinæ ue
nienti. Eamq; a muri uicinitate propellunt. Sed cum Rhodio
rum ciuitas oppugnaretur ab hostibus: et turris ambulatoria
supra murorum altitudinem: ac turrium omnium parare: mechani
co ingenio inuentum est tale remedium. Per noctem sub fundamen
to muri cuniculum fodit: et illū locum ad quē die postero turris fue
rat promouēda nullo hostium sentiēte egesta terra cauauit intrinse
cus. Et cum rotis suis moles fuisset impulsā atq; ad locum: qui subtus
cauatus fuerat peruenisset: tanto pondere solo cedēte subsedit: ut nec
iungi muris: aut moueri ulterius potuerit: ita ciuitas liberata ē: et ma
china derelicta.

De scalis. sambuca. exoſtra. tolenone. 23
Dmotis scalis turribus: funditores lapidibus: sagittarii iaculis:
a manubalistarii: uel arcubalistarii sagittis: Iaculatores plumba
tis: ac missilibus e muris sūmouēt homines. Hoc facto scalis ap
positis occupant ciuitatem. Sed qui scalis nituntur: frequenter pericu
lum sustinent: exemplo capane: a quo primū oppugnatio scalarū per
hibet inuenta: q̄ tāta ui occisus ē a thebanis: ut extinctus fulmine di
cere. Et ideo sambuca exoſtra et tolenone obsidentes in murū ho
stium penetrant. Sambuca dicitur ad similitudinē cytharæ. Nam quē
admodum in cythara corda sunt: ita in trabem: quæ iuxta turrē poni
tur: funes sunt: q̄ pontē de superiori parte trocleis laxāt: ut descendat
ad murum. statimq; de turre exeunt bellatores: et per eā transeuntes
mœnia urbis inuadūt. Exoſtra dicitur pons: quē superius exposuimus:
q̄ de turre in murum repente perducit. Tolenon dicitur: quotiēs una
trabs in terrā p̄alte defigit: cui in sūmo uertice alia trāuersa trabs lō
gior dimēsa medietate cōnectit eo libramento: ut si unum caput de
preſſeris: aliud erigat. In uno quoq; capite cratibus: siue tabularis cō

Capaneus in oppugnatio
Sambuca qualis
Exoſtra qualis
Tolenon qualis

7
rexitur machina: in qua pauci collocantur armati. tunc per funes uno
tracto / depressoque: alio capite eleuati imponuntur in murum.

De balistis / onagris / scorpionibus / arcubalistis / fustibalis / fundis /
per quas tormenta defenditur murus. 24

Duersum hanc obsessos defendere consueuerunt balistæ. onagri /
a gri. scorpiones. arcubalistæ. fustibalis. sagittarii fundæ. Balista
funibus / neruis / chordisque tenditur: quæ quæ prolixiora brachi
ola habuerit: hoc est quanto maior fuerit: tanto spicula longius emittit. Quæ
si iuxta artem mechanicam temperetur / et ab exercitatis hominibus: qui
mensuram eius ante collegerint / dirigatur / penetrat quodcumque percussit
ferit. Onager autem dirigit lapides: sed pro neruorum crassitudine: et ma
gnitudine saxorum pondera iaculatur. Nam quanto maior fuerit: tanto
maiora saxa fulminis more contorquet. His duobus generibus nulla
tormentorum species uehementior inuenitur. Scorpiones dicebantur:
quas nunc manubalistas uocant. ideo sic uocati / quia paruis / subtilibus
que spiculis inferant mortem. Fustibalos. Arcubalistas. et Fundas descri
bere superfluum puto: quæ præsens usus agnoscit. Saxa tamen graui
oribus per onagrum destinatis non solum equi eliduntur / et homines:
sed etiam hostium machinamenta franguntur.

Aduersum arietem remedia. 25

Aduersum arietes et uel falces sunt plura remedia: aliquanti /
a centrones et culcitra funibus calcant: et illis opponunt locis: quæ
cædit aries: ut impetus machinæ materia molliore fractus non
destruat murum. Alii laqueis captos arietes per multitudinem hominum de
muro in obliquum trahunt / et cum ipsis testudinibus euertunt. Plu
res in modum forficis dentatum funibus alligant ferrum: quod lupum
uocant. apprehensumque arietem aut euertunt: aut ita suspendunt: ut impe
tus non habeat ferendi. Interdum bases columnarum marmorearum uibrato impe
tu iaciuntur e muris: arietesque confringunt. Quod si tanta uis fuerit
ut murus arietibus perforet. et quod sæpe accidit: decidat: salutis una
spes superest ut destructis domibus alius intrinsecus murus addatur.
Hostesque inter binos parietes / si penetrare tentauerint / perimantur.

De cuniculo: per quem murus defoditur: aut ciuitas penetratur. 26

Liud genus oppugnationis est subterraneum: atque secretum: quod
a cuniculum uocant a leporibus: qui caveras sub terra fodiunt: ibique con
dunt. Adhibita igitur multitudine: ad speciem metallorum: in quibus auri:

Balista quilibet

Onager quilibet

Scorpio quilibet

Lupus

Cuniculus

argentiq; uenas befforum rimatur industria / magno labore terra dei
foditur. Cauatoq; specu in exitium ciuitatis inferna queritur uia: quæ
fraus duplicibus operatur insidiis. Aut. n. penetrant urbem / et noctu
non sentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculū. referatisq; por-
tis suorum agmen inducunt: hostesq; in ipsis domibus perimūt igno-
rantes. Aut certe cum ad murorum fundamenta peruenerint: suffodi-
unt eorum maximam partem. Appositis siccioribus lignis ruinamq;
muri tumultuato opere suspendunt. sarmenta insuper iungūt: aliaq;
fomenta flammarum / tunc præparatis bellatoribus subter ignis imitti-
tur. Combustisq; columnis ligneis: atq; tabulatis muro subito corruē-
te aditus reſeratur.

Quid facere debeant oppidani si hostis irruerit ciuitatem.

Nnumerabilibus declaratur exemplis sæpe cafos ad internectō-

i nem hostes: qui inuaſerāt ciuitatem: quod sine dubio euenit;

si oppidani muros ac turres obtinuerint: uel altiora occupaue-
rint loca. Tunc. n. de fenestris: ac muris omnis ætas: ac sexus irrupen-
tes obruunt ſaxis: aliisq; generibus telorum: quod ne ſuſtineant obſi-
dentes / portas ciuitatis aperire conſueuerunt: ut reſistere deſinant fu-
giendi potestate conſeſſa. Neceſſitatis. n. quædam uirtus eſt deſpera
tio in hoc caſu. Vnum oppidanis auxilium ē ſiue per diem: ſiue p̄ noc-
tem hostis intrauerit: ut muros / turresq; teneant: ac loca ſuperiora cō-
ſcendant. Hostesq; per uicos / et plateas undiq; obruant dimicantes.

Quæ ſit adhibēda cautela: ne hostes furtim occupent murum.

Requenter dolum excogitant obſidentes. ac ſimulata deſpera-
f tione longius abeunt. Sed ubi poſt metum murorum uigiliis
derelictis requieuerit incauta ſecuritas: tenebrarum / ac noctis
occaſione captata cum ſcalis clanculum ueniunt. murosq; conſcēdūt:
p̄pter quod maior eſt adhibenda cuſtodia / cum hostis abſceſſerit. et ī
ipsis muris / ac turribus tuguriola locanda: in quibus uigiles hybernīs
menſibus ab hymbribus / uel frigore / æſtiuis defendātur a ſole. Illud
quoq; uſus inuenit: ut acerrimos ac ſagaciſſimos canes in turribus nu-
triant: qui aduentum hoſtium odore præſentiant: latratuq; teſtentur.
Anſeres quoq; non minore ſolertia nocturnos ſuperuētus clamorib;
indicant. Nam ingreſſi capitolinam arcem galli Romanū nomē erue-
rant: niſi clamore anſerum excitatus Manlius reſtitiffet. Mira diligen

7
ria siue fortuna. uiros: qui uniuersum orbem erant sub iugum missu
ri auis una seruauit.

Quomodo oppidanis inferantur insidia.

On solum in obsidionibus: sed in uniuerso genere bellorum
n supra omnia dici: hostium consuetudinem explora diligen
ter: ac nosce. Opportunitas enim insidiarum aliter non pōt ī
ueniri: nisi scias quibus horis aduersarius a laboris intentione disce
dat: quibus reddat incautior. Interdum media die. Interdū ad uespe
rum. Sæpe nocte. aliquādo eo tempore: quo sumit cibis: cū utriusq;
partis milites ad regem / aut curanda corpora dispguntur. Qd̄ in ci
uitate cū cœpit fieri / obsidentes astu se a plio subtrahūt: ut aduersari
orum negligentia sibi licetiam tribuant: quæ impunitate cū creuerit
repente admotis Machinis: uel appositis scalis occupant Ciuitatem.
Et ideo in muris saxa. aliq; tormenta ponūtur in promptu / ut cogni
tis insidiis occurrētes ad manus habeant / quod supra capita hostium
euoluant: atq; iaculentur.

Quid faciant obsidentes: ne ab oppidanis patiantur insidias.

Um negligentia interuenient paribus insidiis subiacēt obsiden
c tes. Nam siue cibo: siue somno fuerint occupati: siue ocio: aut
aliqua necessitate dispersi: tūc oppidani repente prumpunt.
Ignorantes pimūt. Arietes: machinas: ipsosq; aggeres ignibus concre
mant: omniaq; in cinerem sua fabricata opa subuertunt: ppter qd̄
obsidentes ultra iactum teli fossam faciunt: eamq; non solū uallo / et
fudibus: sed etiā turriculis instruunt: ut erūpētibus e ciuitate possint
obsistere: quod opus lorculam uocant. Et sæpe cum obsidio describi
tur / inuenitur in historiis lorcula urbem esse circumdatam.

Quo genere tormentorū ciuitas defendatur.

f Ed ex alto destinata missilia: siue plumbata: uel lancex / ueru
ta: uel spicula in subiectos uehementius cadūt. Sagittæ quoq;
arcubus missæ: et saxa manibus fundis / siue fustibalis directa / q̄to de
excelsiori loco exeunt: tanto longius penetrāt. Balistæ uero / et onagri
si a pitis diligentissime tempentur / uniuersa p̄cidūt: a quibus nec uir
tus ulla: nec munimina possunt defendere bellatores. Nā more fulmi
nis qcqd̄ p̄cusserint / aut dissoluere: aut irrūpere cōsueuerūt.

Quēadmodū mēsurā colligatur ad scalas uel machinas faciēdas.

D capiendos muros scalæ: uel machinæ plurimum ualent: si
a ea magnitudine compactæ fuerint: ut altitudinem exuperent

N i

Lorcula quid

Balistæ et onagri

ciuitatis. Mensura autem colligitur duplici modo. Aut enim linū te/
nue: et expeditū uno capite nequitur in sagitta: quæ cū ad muri fasti/
gia directa pertuenerit ex mensura lini murorū altitudo deprehendit.
Aut certe cū sol obliquus umbram turriū murorūq; iaculatur in ter/
ram: tunc ignorantibus aduersariis umbræ illius spaciū mensuratur.
Itemq; decempeda figitur. et umbra ipsius similiter mēsuratur. Quo
collecto numero nemo dubitat ex umbra decempede inueniri altitu/
dinem ciuitatis: cum sciatur q̄ta altitudo quantum umbræ emittat in
lōgum. Quæ ad oppugnādas: uel defendendas urbes auctores belli/
carum artium prodiderunt: uel quæ recentior necessitatum usus inue/
nit: pro publica: ut arbitror utilitate digessi. illud iterum cōmonens:
ut solertissime caueatur ne quādo aut potius inopia emergat: aut cibi:
qbus malis nulla arte succurritur. Ideoq; intra muros tanto plura cō/
denda sunt: quanto scitur clausuræ tempus in obsidentium potestate
consistere.

Præcepta belli naualis.

Ræcepto maiestatis tuæ Imperator inuicte / terrestris prælii ra/
tionibus absolutis: Naualis belli residua: ut opinor ē portio:
de cuius artibus ideo pauciora dicenda sunt: quia iādudū pa/
cato mari cum barbaris nationibus agitur terrestre certamen. Roma/
nus autem populus pro decore / et pro utilitate magnitudinis suæ: nō
propter necessitatem tumultus alicuius classē parabat ex tempore.
Sed ne quando necessitatem sustineret semper habuit præparatā. Ne
mo enim bello laceßere: aut facere audet iniuriam ei regno uel popu/
lo: quem expeditum: et promptum ad resistendum: uindicandūq; co/
gnoscit. Apud misenum igitur et rauēnam singulæ legiones romani
nominis cum classibus stabant: ne longius a tutela urbis abscederent.
Et cum ratio postulasset sine mora sine circuitu ad omnes mūdi par/
tes nauigio peruenirent. Nam misenatum classis galliam / hispanias /
mauritaniam. aphricam. ægyptum. sardiniam. atq; siciliam habebat i/
proximo. Classis autem rauēnatum: epyron / macedoniā / achaïam p/
pontidem. pontum / orientē / cyprum petere directa nauigatione con/
fueuerat: quia in rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse: q̄ uir/
tus.

Nomina iudicum: qui præerant classi.

Ibūnis autem: quæ in campania stabant præfectus classis mi/
senatiū præerat. Eas uero: quæ Ionio mari locatæ fuerāt. ad præ/
fectum classis rauēnatum pertinebant: sub quibus erant deni tribuni
per cohortes singulas constituti. Singulæ autē liburnæ singulos na /

*Misenum et loca legionum et
Rauēni classium*

uarchos idest quasi nauicularios habebant: q̄ exceptis ceteris nantarū
officiis gubernatoribus: atq̄ remigibus/et militibus exercēdis quotti/
dianam curam/et iugem exhibebant industriam.

Vnde appellantur liburnæ.

Iuerræ autē puincix mari plurimum potuerunt quibusdā tē/
d poribus: et ideo diuersa eis genera nauium fuerunt. Sed augu/
sto diuicante actiaco bello: cum liburnorum auxilio præcipue
uictus fuisset Antonius/ experimento tanti certaminis patuit liburno
rum naues ceteris aptiores. Ergo similitudine et nomine usurpato ea
rundem instar classe Romani principes texuerūt. Liburnia nāq̄ Dal/
matix pars est andecrinæ subiacens ciuitati: cuius exemplo nūc naues
bellicæ fabricantur. et appellantur liburnæ.

Qua diligentia fabricentur liburnæ.

Ed cum in domibus struendis arenæ: uel lapidum qualitas re/
f gra/ tanto magis in fabricandis nauibus diligenter cūcta quæ/
renda sunt: quāto maius periculum ē nauem uitiosam esse: q̄
domum. Ex cupresso igitur et pino domestica siue siluestri larice et
abiete p̄cipue liburna cōtexitur. Vtilius clauis æreis: q̄ ferreis cōfigen/
da sunt: quæ licet grauior aliquanto uideat̄ expensa: tamen quia am/
plius durat/ lucrum p̄bat̄ afferre. Nam ferreos clauos tempore et hu/
more celeriter rubigo consumit. ærei autem etiam fluctibus p̄p̄iam
substantiam seruant.

Qua obseruatione sit cedenda materies.

Bseruandum præcipue: ut a q̄ntadecima usq̄ ad uigessimāter/
o tiam lunam arbores p̄cidant̄: ex q̄bus liburnæ cōtexendæ sūt.
His enim tantū octo diebus cæsa materies immunis conseruat̄
a carie. Reliq̄s autem diebus p̄cisa/ et eodem anno interna uermium
labe exesa in puluerem uertit̄: quod ars ipsa: et omnium architectorū
quottidianus usus edocuit et contemplatione ipsius religionis agno/
scimus: quam p̄ æternitate his tantū diebus placuit celebrari.

Quo mense cedendæ sunt trabes.

Edunt̄ autē trabes utiliter post solstitium æstiuum idest p̄ mē/
c ses Iulium/ augustum/ et p̄ autumnale eq̄noctiū usq̄ ad kal.
Ianuarias. His namq̄ mensibus arescente humore sicciora/ et
ideo fortiora sunt ligna. Illud autem cauendum ne continuo/ ut deie/
ctæ fuerint trabes secant̄: uel statim/ ut sectæ fuerint/ mittant̄ in nauē.
Sigd adhuc solidæ arbores etiam diuisæ p̄ tabulas duplices ad maiore

Remigibus

Liburnæ cur

Andecrinæ

Liburnæ qua materies texuntur

Quando cedenda nauium materia

ficcitatem mereant inducias. Nam quæ virides compāgunt cum natū
uum humorem exudauerint contrahunt et rimas faciūt latiores: quo
nihil piculosius est nauigantibus.

De titulo liburnarum.

Vod ad magnitudinem pertinet minimæ Liburnæ remorū ha
q bent singulos ordines: paulo maiores binos: idoneæ mensuræ
ternos: uel quaternos. Interdum quinos sortiunt remigū gra
tus. nec hoc cuiq̃ enorme uideat: cum in actiaco bello lōge maiora
referātur cōcurrissē naugia: ut seniorū etiā uel ultra ordinū fuerint.
Scaphæ tamen maioribus liburnis exploratoriæ sociant: quæ denos p
pe remiges in singulis partibus habeāt: quas britāni pyctas uocāt. per
has et supertuentus fieri. et cōmeatus aduersariorū nauīū aliunde in
tercipi assoler: et speculandi studio aduētus earū: uel cōsiliū deprehē
di. Ne tamen exploratoriæ naues cādore p̄dan: colore ueneto: q̄ mari
nis ē fluctibz similis uela tingūtur: et funes cera qua ungere solēt na
ues inficitur. Nautæ quoq̄ uel milites tenetā uestē induūt: ut nō so
lum p noctem: sed etiā p diem facilius lateāt explorātes.

Nomina uentorum.

Vicūq̄ exercitū armatis classibz uehūt: turbīnum signa debēt
q ante p̄noscere. Procellis nāq̄: et fluctibz liburnæ grauius sa
pe: q̄ ui hostiū pierunt. In qua parte naturalis philosophiæ to
ta ē adhibēda solertia: qua uentorū: tēpestatūq̄ celesti ratione natu
ra colligitur. Et p acerbitate pelagi sicut cautos et puidos cautela tu
tatur: ita negligētes extinguit incuria. Igitur uentorū numerū: atque
uocabula ars nauigandi primū debet inspicere. Veteres autem iuxta
positionem cardinum tantū quatuor uentos principales a singulis cæ
li partibz flare credebant. Sed expimēto posterior ætas duodecim cō
prehendit. Horum uocabula ad sūmouendā dubitationem non solū
græca: sed etiā latina ptulimus: ita ut uētis principalibz declaratis eos:
q̄ ipsis dextra: leuaq̄ coniuncti sunt indicemus. Verno itaq̄ solstitio
id est ab orientali cardine sumimus exordiū: ex quo uentus oritur ape
liotes id est subsolanus. Huic a dextra iungitur circius: siue chorus. A si
nistra eurus: siue uulturnus Meridianū autē cardinē possidet notus
id est auster huic a dextra iūgitur leuconotus a sinistra libanotus. Oc
cidentalē uero cardinem tenet zephyrus. huic a dextra iūgitur lips: si
ue africanus. a sinistra iapix: siue fauonius. Septentrionalē uero cardinē
fortitus ē aparetias siue septētrio: cui adheret trasias: siue cracias. A si

Scaphæ exploratoriæ quæ
et pyctas dicitur abstinere

Color qualis Liburnæ in
loq̄ in uentis remigant

Apolonius q̄ et subsolanus
Circius q̄ et chorus
Eurus q̄ et uulturnus
Notus q̄ et auster
Leuconotus
Libanotus
Zephyrus
Lips q̄ et africanus
Iapix q̄ et fauonius
Aparetias q̄ et septētrio
Trasias siue cracias

7
niftra boreas .i. aquilo. Hi ſæpe ſinguli: Interdum duo. Magnis autē
tempeſtatibꝫ etiam tres piter flare conſueuerūt. Horū impetu maria/
quæ ſua ſponte tranquilla ſunt/et quieta undis æſtuantibus ſæuiunt.
Horū flatu ꝑ natura temporū /uel locorum ex procellis ſerenitas red
ditur. et rurus in procellas ſerena mutantur. Nam ſecundo ſpirami/
ne opratos claffis inuenit portus/ aduerſo ſtare: uel regredi: aut diſcri/
men ſuſtinere compelli: et ideo difficile naufragiū ꝑtulit: qꝫ uentorū
rationem diligenter inſpexit.

Quibus menſibus tutius nauigef.

Egtur menſium dierumqꝫ tractatus. Neqꝫ enim integro an
ſ no uis/ atque acerbitas maris patitur nauigantes. Sed quidam
menſes aptiſſimi quidam dubii. Reliqui claffibus intractabi/
les ſunt lege naturæ. phanitis decurſu id eſt poſt ortum pliadum a die
vi. kalen. Iunii uſqꝫ in arcturi ortum. .i. in diem. xiii. kalē. octobris ſe/
cura nauigatio creditur: qꝫ æſtatis beneficio uentorum acerbitas miti
gatur. Poſt hoc tempus uſqꝫ in tertium idus nouembris incerta nau
gatio eſt/ et diſcrimini propior. Propterea quia poſt ſeptembris idus
oritur arcturus uehementiſſimum ſidus. Octauo chalē. octobris æq/
noctialis euenit acerba tempeſtas. Circa nonas uero octobris hædi plu
uiales. quinto idus eiꝫdem taurus. A nouembris autem menſe cre
bris tempeſtatibus nauigia conturbat uirgiliarum hyemalis occaſus.
Ex die igitur tertio iduum nouembris uſqꝫ in diem ſextum iduū mar
tii/ maria clauduntur. Nam lux minima: noxqꝫ prolixa/ nubium den
ſitas/ aeris obſcuritas Ventorum hymbrium uel niuiū geminata ſæui
tia non ſolum claffes a pelago: ſed etiam cōmeantes a terreſtri itinere
deturbat. Poſt natalē uero ut ita dicā/ qui ſolenni certamine publico/
que ſpectaculo multarum gentium celebratur plurimorum ſiderum:
ipſiusqꝫ temporis ratione uſqꝫ in idus maias piculoſe maria tentant
non qꝫ negociatorum ceſſet induſtria: ſed quia maior adhibenda eſt
cautela: quando exercitus nauigat cum liburnis: qꝫ cum priuatorum
mercium feſtinat audacia.

Quemadmodum tempeſtatum obſeruanda ſunt ſigna.

p Raterea aliorū ortus: occaſuſqꝫ ſiderū tempeſtates uehemētif
ſimas cōmouēt: iꝫbus licet certi dies auctorū atteſtatiōe ſignē
tur: tamē qꝫ diuerſis caſibꝫ aliqꝫdo mutātur: et qꝫ cōfitēdū ē celeſtes

De locorum noticia: siue remigibus.

Auticorū gubernatorumq; solertia ē illoca in quibus nauiga-
tur: portusq; cognoscere: ut infesta prominentibus: uel laten-
tibus Scopulis uadosa: ac sicca uitentur. Tantum enim securi-
tas maior ē: q̄tum mare altius fuerit. In nautis diligentia. In guberna-
toribus peritia. In remigibus uirtus eligitur. Propterea quia naualis
pugna tranquillo cōmittitur mari: Liburnarūq; moles non uentorū
flatibus: sed remorum pulsu aduersarios percutit rostris. Eorūq; rur-
sus impetus uitat, in quo opere lacerti remigum: et ars clauū regentis
magistri uictoriam præstat.

*Diligentia nautarū
Peritia gubernatorū
Uirtus remigū*

De Telis: tormentisq; naualibus.

Uita quidē armorum genera præliū terrestre desiderat. Sed na-
uale certamen non solum plures armorum species: uerū etiam
machinas: et tormenta flagitat: tāquā in muris dimicet: et tur-
ribus. Quid enim crudelius congressione nauali: ubi et aquis homi-
nes perimunt et flammis. Præcipua ergo esse debet remigum cura: ut
catafracti: uel loricati: galeati etiā et ocreis muniti sint milites. De one-
re nāq; armorum nemo pōt conqueri: qui stans pugnat in nauibus.
Scuta quoq; ualidiora propter ictus lapidum: et ampliora sumuntur.
Propter falces: et harpagones: aliaq; naualia genera telorum: sagittis/
missilibus: fundis: fustibalis plumbatis: onagris: balistis: scorpionibus
iacula inuicem diriguntur: et saxa. Et quod ē grauius: qui de uirtute p̄-
sumunt: ad motis liburnis: iniectis pontibus in aduersariorum transe-
unt naues: ibiq; gladiis manu ad manū ut dicitur cōminus dimicāt.
In maioribus etiam liburnis propugnacula: turreq; constituunt: ut tā-
quam de muro: ita de excelsioribus tabulatis facilius uulnerent: uel pi-
mant inimicos. Oleo incendiario. Stuppa. Sulphure. et Bitumine ob-
uoluta: et ardentes sagitte per balistas in hosticarū nauū alueos infi-
guntur. Inunctasq; cera et pice: et resina tabulas tot fomentis ignium
repente succedunt. Alii ferro interimunt: et saxo. Alii ardere cogunt i
fluctibus. Inter tanta tamen mortuorum genera: qui acerrimus casus
est: absumenda piscibus insepulta sunt corpora.

Nihil nauale prælio crudeli

Quēadmodū nauali bello collocentur insidie.

Di instar autē terrestris p̄lii superuentus fiunt ignorantib; nau-
a tis: uel circa opportunas insularum angustias collocantur in-
sidie. Idque agitur ut imperiti facilius deleantur. Si longo
remigio fatigati sunt hostium nautæ. Si uento urgentur aduerso.

Si proutum est reuma . Si nil suspicantes dormiunt inimici . Si statio \ quam tenent exitum non habet . Si dimicandi optata uenit occasio fortunæ beneficiis iungendæ sunt manus/et ex opportunitate prælium cõferendũ . Qd si cautela hostium : euitatis insidiis publico Marte cõfligat : tunc liburnarũ instruendæ sunt acies/nõ directæ : ut in cãpis : sed incuruæ ad similitudinem lunæ ita ut pductis cornibus acies media sinuetur : et si aduersarii prorumpere tetauerint ipsa ordinatõe circundati : deprimantur . In cornibus autẽ præcipuũ robur et liburnarũ collocat : et militũ .

Quid fiat cũ aperto Marte cõmittitur bellũ .

Rætereæ utile ẽ ut alto : et libero mari tua semper classis utatur .

p Inimicorum uero pellatur ad littus : quia pugnandi impetũ perducunt : quod detrudunt in terras . In huiusmodi certamine tria armorũ genera plurimũ ad uictoriam pdesse cõpertũ ẽ . Asserẽs . Falces . Bipennes .

Asser dicitur . cũ trabs subtilis ac longa ad similitudinẽ antenæ pedit in malo utroq; capite ferrato . Hũc siue a dextra : siue a sinistra parte aduersariorũ se iunxerint naues/pro uice Arietis ui impellunt : quod bellatores : siue nautas siue dubio prosternit : ac perimit . Ipsaq; nauẽ sæpius perforat . Falx autẽ dicitur acutissimũ ferrũ curuatũ ad similitudinẽ falcis : quod contis longioribus inditũ collatorios funes : quibus antena suspenditur/repẽte pccidit . Collapsisq; uelis liburnã pigriorẽ et inutilem reddit . Bipennis ẽ securis habẽs ex utraq; parte latissimũ et acutissimũ ferrũ . Per has in medio ardore pugnandi peritissimi nautæ/uel milites cũ minoribus scaphulis secreto incidunt funes/quibus aduersariorũ ligata sunt gubernacula . Quo facto statim capitur tãq; inermis et debilis nauis . Quid enim salutis superest ei quod amiserit clauũ . De luso riis quis in danubio quottidianis utuntur excubiis reticẽdũ puto : quia artis amplius in his frequetior usus inuenit : quã uetus doctrina monstrauerit .

L A V S D E O .

Vegetii Finis Bononiæ Impressi per Platonẽ de Benedictis . Anno domini Milleesimoquadringentesimononagesimo octo . Die uero sextodecimo Nouembris .

*Antena quid
Falx quid
Bipennis quid
Asser quid
Falx quid
Bipennis quid*

75

Aeliani de instruendis aciebus opus ad Diuum Hadrianū: a Theodoro Thessalonicense latinum factum et Antonio Panormitæ Alphonfi Regis præceptori dicatum.

Præfatio.

Cientiam græcis acierum instruendarum solitam Diue Hadriane: quam ab Homeri usq; temporibus sumpsisse initium certum ē: Litteris cōplures mandarūt auctores superiores: qui parum eam: quā nos habere in rebus mathematicis credimur: disciplinā tenuere. Quam ob rem pace omnium dixerim ita persuasus de hac eadem tractare scientia uolui ut posteros nostra potius q̄ illorum antiquorum præcepta lecturos confiderem: tamen q̄ Romanam huiuscemodi rei facultatem ac peritiam ut uerum fatear ignorarem diu dubitaui an rem repetere in usū que reuocare deberē. Iam lapsam desitam et forsan minime proterea utilem ob eam doctrinam: quam tui Romani inuenere. Sed cum ad diuum Neruam patrem tuū salutandi uisendiq; gratia formias uenissem diesq; nonnullos apud Frontinum uirum consularem insignē et rei militaris peritum diuiterem: Intellexi sane non minus studii ab eo ipso græcæ impendi: q̄ Romanæ scientiæ militari: atq; ita negligendum præterea quod de acierum instructione more græcorum docerē non censui: ratus scilicet nūq̄ apud Frontinū posse id studium seruari: nisi haud deterius eo genere ordinandi quod Romani exercēt haberetur. Formam igitur operis quam notaueram quidem aliquando litteris sed nunq̄ edere ausus sum propter tuam summā pietatē et uirtutē: qua facile omnes qui copiis unquam imperauerint antecellis: modo perficiendam expoliendamq; repetii ea cum diligentia ut præ omnibus ueterum auctorum græcorum operibus posset meo iudicio comprobari: Nam dilucidæ quidem ordinatæq; expositionis ratione futurum ita affirmauerim ut qui opus hoc legant lōge et plenius possint doceri et facilius: q̄ ex iis quæ antiquiores reliquerūt: sed q̄ hoc ita ē: tamen non sine pudore summaq; retractione mittere opus militare ad te poteram: Tam multorum magnorūq; bellorum magistrū atq; impatorem. Haud enim fieri potest quin hæc tenuiora uideantur si cum tuis conferri uolueris. At si ut pegrinam scientiam et rationum elegantiusculam quandam legeris commētationem credo nō nihil capies delectationis: p̄sertim si in his uel Alexandri Macedonis ingenium ac studium militare contempleris. Summas autem et ueluti

capita eorum quæ explicatur præposui omnium: ut quando per tuas
occupatiões minus plura legere liceat paucis quæ liber cōtinet itelli-
gere posses et quæ placuerit legere facile sine ulla iactura tēpīs īuenires.

Rimus oīum quos nouerimus: poeta Homerus acierū instruē-
e p darum scientiā tenuisse ac homines ea p̄ditos facultate p̄bas /
se laudauisseq; uidef. Quale illud de Menestheo carmen le-
gimus. Nulla quidē huic similem mortalem protulit ætas: Ordine q
martis turmas equitemq; locaret. Et quidem de homerica disciplina
armorum legimus opera Stratoclis: Hermiæ: et Frontini nostræ ætatis
uiti consularis: sed latius Aeneas genus id instruendi exposuit: qui de
tota quoq; re militari satis operum edidit: quæ cyneam Thessalū re-
degisse in breuitatē cōstat. Pyrrhus etiam epirota quēadmodū co-
piz instrui deberēt scripsit: et Alexander eius filius: Clearchus. Itēque
Pausanias: Euangelus: et Polybius Megalopolitanus: uir in uario lit-
terarū studio delectatus et Scipionis familiaris: Ad hæc Eupolemus at-
q; Iphicrates. Posidonius stoicus etiam artem īstruēdarū acierū scrip-
sere: pluresq; alii aut prima quædā ībuēdi erudimēta edidere: ut Bry-
on: aut pleniores tractatus quos Topicos a denotatione locorū inscri-
pserūt. uerū enumerare oēs q aliquid de re militari scriptū reliquerunt
lōgū et supuacū ē omniū tamē opa legi: et qd de iis iudicē dicā: oēs
fere ita mihi unanimiter scripsisse quasi docere hōīes uellēt nō igna-
ros sed satis earum rerū p̄itos quas explicare statuerēt: qd̄ igit nobis ī
cōmodū cū primū rei huiuscemodi disciplinā affectaremus occurre-
bat: ut neq; p̄ceptores nostræ ætatis idoneos haberemus neq; satif-
facere posse ueterū illa p̄cepta putaremus: id pro uiribus enitemur ne
aliis eueniat: cōmittamus: quāobrē quotiēs minus sententiā nostrā uer-
bis satis exprimere possumus adiumento utemur figurarū descriptio-
nis: ut ipse conspectus usu intelligentiæ subueniat. Nusq; tamē anti-
quorū auctorū uocabulis uti omittā: ut q primus his nostris erudimē-
tis ībua: nihil postea peregrinū sibi sonare arbitret: cū illorū opa au-
dit: Credo autē neminē fore q nostra hac uia et ratōe īstitutus nō fa-
cile ueterū quoq; oīa possit opa ītelligere. Vtilē oīum maxime disci-
plinā hāc esse ītelligi ex iis licet: quæ Plato philosophus in eo opere
quod edidit de legibus differit. cretensium enim legum latorem ita le-
ges condidisse affirmat: tanq̄ homines semp parati essent ad bellum:
atq; in procinctu dimicandi consisterent: omnibus namq; inter se ur-
bibus bellum geri: quod non aliquo p̄acone aut feciali sed ab ipsa re

Stratocles
Homerus
Frontinus
Aeneas
Cynon
Pyrrhus
Alexander
Clearchus
Pausanias
Euangelus
Polybius
Eupolemus
Iphicrates
Posidonius
Bryon

Ad hoc de re
militari

rum natura indiceret. quod cum ita sit. Quæ nam alia esse potest disciplina uel potior uel humanæ uitæ commodior quàm hæc rei militaris? Initium uero sumendum ab iis censeo quæ absolute ad bellum atque perfecte apparantur: quarum duplices esse copias nouimus. Aut terrestres enim aut nauales. Terrestres quæ terra præliantur. Nauales quæ mare aut fluuiis classe decertent. Sed de instructione naualis ordinis alias. Nunc quæ ad terrestrem pertinent expeditionem exponemus. Hominum igitur quos ad bellum colligimus numerus ita constituitur partim bellatores sint: partim imbelles. Tantum ad usus necessarios bellatorum et ministeria accommodati. Bellatores illi sunt qui ad decertandum instruuntur armisque aduersarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habentur ut medici: ut tabernarii: ut serui: et ceteri qui exercituum ministerii causa sequantur. Bellatorum alii pedites alii uectores. Pedites qui pedibus in terra emittuntur. Vectores qui aliquo ferant uehiculo: quorum duplex est genus. Nam alii equis: alii elephantis uehuntur: quin etiam qui equo utuntur seorsum in duas partes distinguuntur: quippe qui aut in curribus cōstent aut eque ipsis insideant. hæ sunt uniuersi generis differentiæ. Membra pedestre atque equestre multiplex est: quod uero in elephantis et curribus uersari propositum nulla euariat differentia. Pedestris itaque ordo in partes digeritur tres. Armatos. Velites. Pelatos. Armati grauissimis inter pedites armis uti consueuerunt more Macedonum: et ob eam rem Grauis armaturæ dicuntur: ac nomen illud Armati speciale accipiunt. Nam scutum amplius et rotundum gerunt: et hastam longiorem. Velites leuissime omnium armanter. Quo circa uel expeditos nuncupari eos debet licuit: non lorica induunt: non ocrea muniuntur: non clypeum aut scutum graue gerere soliti sunt: sed telis tantum utuntur aut sagittis: iaculis: lapide aut ex funda: aut ex manu: quo in genere Argili etiam telum ponendum est. Pelatis similis Macedonicæ illi armatura in usu est sed leuior. Nam et pelta scutum paruum leueque est: et conti eorum longe sarissis sunt breuiiores: denique genus id armaturæ locum inter uelites et armatos tenere apertum est. uidelicet grauius quam uelites: leuius quam armati: quam ob rem sunt complures qui eos cum uelitis iungant et utrosque uocari uelint. Leuem armaturam. Equestres copiae quæ a quadrigis seiungi et per turmas locari debent. Modo armandi inter se distant. Pars enim armis tota obsepta est: et hinc cataphracti nomen sortita est. Pars non tota armis integitur. Cataphractus igitur intelligi eos uolo: qui non solum sua cor-

*Bellum uel terrestre uel
nauale*

*Bellatores qui
imbelles qui*

*Bellatores
pedites
uectores qui equis
aut elephantis*

*Armati
velites
pelati*

Expediti

Pelta quid

Cataphracti qui

*Habiti
Scutuli
Contati
Ferentarii
Tarentini
Scythae
Tarentini quidam
Equites iaculatores*

*Deiunior quid
Caldemur*

*Deiunior quid
Deiunior*

pora sed etiam equos lorica undiq; muniunt. Partis autē non cata /
phractae alii hastati habentur alii ferentarii. Hastati qui manus con /
ferunt et cominus hasta decertant quorum alii scutum gerunt: et in /
de scutati dicuntur. Alii sine scuto hasta impugnant qui nomine spe /
ciali Hastati uocantur. Et contati. Ferentarii equites ii dicuntur qui /
ēminus solent dimicare quorum alii iaculis alii arcu utuntur. Iaculā /
tur quos Tarentinos uocamus. Arcu utuntur qui equites sagittarii et /
a nonnullis Scythae etiam uocant. Tarentinorum duo sunt genera. /
Nam alii longius iaculantur et ob eam rem Equites iaculatores dicū /
tur: et Tarentini speciali uocabulo. Alii cum semel aut bis iaculum /
miserint: quo leuiori utuntur: manus de cetero cum aduersario con /
ferunt et cominus pugnare incipiunt: non secus q̄ quos hastatos ap /
pellari rettulimus. Leues hos nominari solitum est. Ergo Tarentino /
rum alii Tarentini nomine suo uocantur: qui de longe iaculari con /
sueuerunt. Alii Leues qui pugnam cominus: Subeunt. Exposui ge /
nera copiarum numero. viiii. armatos: Peltatos: Velites: Equites ha /
statos: Equites iaculatores: Equites sagittarios: Equites cataphractus: /
Currus: Elephantos. Sed cum phalanx quæq; collegia praefecturas or /
dines numerūq; idoneum contineat atq; etiam uerba sortiatur quæ /
tum ad praecepta quotidiani exercitii tum ad praelium ipsum accom /
modentur: de his singulis doceamus necesse ē. Primum igit in hac di /
sciplina et praeceptum ē ut ex multitudine hominum quam fusam in /
ordinatamq; acceperimus idoneos eligamus: et locis conuenientibus /
instruamus: hoc ē decuriemus: et cōdecuriemus atq; ut numerum sta /
tuamus copiarum: qui modice commodeq; ad belli rationem et usū /
suppeditet: quippe cum et ī itinere et ī castris et in praeliis ipsis instruc /
tum haberi exercitum sit perquātile. Iam saepius magnas copias in /
ordinatas a paucis ordinatis militibus profligatas legimus. Quā ob /
rem Aeneas ita genus id disciplinæ definit: ut scientia sit bellicæ mo /
tōis. Polibius uero sciētiā esse inquit qua homines militari ordini ad /
mittant. decurient cōdecurientur deniq; aprentur et erudiantur ad /
belli usum et rationem. Decuriare igitur est decurias instituire. Est /
autem decuria numerus hominum qui a duce uno positione simpli /
ci subinde deductus serie cesset uel in octauum uel in duodecimum /
uel in decimum sextum. Numerus enim decurix uarie ad hunc modū /
a diuersis auctoribus datur. uerum in re nobis proposita sexdecim de /
scribantur: cum hic numerus tum ad phalangis longitudinem modi

ce habeat: Tum si usus aliquando exigat altitudinem uel duplicari in. xxxii. et augeatur uel dimidiari ut in. viii. diminuatur: nihil post positus expeditis militibus esse possit impedimento. Nam siue iaculentur siue funda aut arcu utantur facile suo iactu altitudinem phalangis exuperet. Optimus cuiusque decuriæ præponi et ductor cæterorum omnium esse debet: qui et decurio et decanus et dux et primus et præstes nuncupatur. Vltimum decuriæ tergiductorem uocamus. Totam uero ipsam decuriam ordinem uersum et decaniam nonnulli etiam enomotiam quasi auctorationem a sacramento militari appellat. Sed sunt qui enomotiam quartam esse decuriæ partem asserat. Præfectusque enomotarcham præponant. Duas item enomotias dimeriam quasi bipartiam uocant: et principem Dimeritā ita ut semidecuriā dimeriā quoque liceat uocitari et semidecurionē. Diomeritā qui secundus decuriæ est: nam qui proxime decurionem posponitur substes dicitur, qui uero hunc sequitur præstes. Item substes qui proximus ab hoc præfite est: ac deinceps in hunc modum præstes substesque locatur: ut ordo totus ex præstitibus et substitutis positus alternatim cōficiatur. Vnde merito decuriā ita quoque diffiniunt: ut uersus sit ex primis secundisque per uirtute institutis atque uni decurioni obtemperantibus. Condecuriare est primæ decuriæ secundam ita apponere ut lateri primi uersus decurionis decurio secundi uersus respondeat: et lateri substitis primi decurionis substes primus secundæ decuriæ ac deinceps ad hunc modum. Astes uero is dicitur qui ita appositus uiget: uerbi gratia decurionis primæ decuriæ astes, decurio secundæ decuriæ est: et substitis primæ: substes secundæ: itaque deinceps quotiens igitur post secundā decuriam tertia et quarta et reliquæ deinceps adiiciuntur. Talis constructio condecuriatio dicitur totaque coagmentatio phalanx siue legio. Cuius longitudo prima decurionum ordinatio est: quæ et frons et facies et acies et iugum et os et duces et præstites et primi decuriarum uocari solita est. Quantum uero phalangis pone frontem ad tergi usque ductores porrigit id altitudo nominatur. Stare per directum in longum astites iugare dicitur. Stare per directum in latum præstites substitesque uersare uocabulum accipit. Phalanx seorsum in primas summisque partes duas a fronte per totam sui altitudinem secatur quarum altera cornu dextrum et caput uocatur. Altera cornu leuum et pes dicitur: qua autem longitudo ita secatur oris et umbilici nomine utimur.

OO iii

Decurio

Decanus

Dux

Primus

Præfite

Tergiductor

Versum

Enomotia

Dimeria

Diomeria

Substes

Præstes

Decurio definitio

Condecuriare

Astes qui

Condecuriatio

Phalanx siue legio

Frons

Facies

Acies

Iugum

Os

Duces

Præstites

Substites

Altitudo

Iugare

Per directum

Caput

Pes

Os

Umbilicus

Ost armatorū phalangem pone leuis locatur armatura. Equi
 p res uero ab hac loco tertio statuūtur: fieri tamen potest ut u/
 sus uel secus disponi interdum exigat quod in progressu opis
 explicabimus. Nūc quātus armatorū atq; equitū numerus esse debeat
 et quemadmodū singulos oporteat ordinari et ordines magnā cū ce/
 leritate transformari necessitate incūbēte cōueniat: et quæ nā discipli/
 na mouendi de singulis ordinibus habeat exponemus. Numerū sta/
 tuere certū copiarum nulla probabili rōne possumus. Prout. n. rē suā
 quisq; plus minusue apparatus desiderare intelligit: ita modū descri/
 bet. Sciēdū tamen eos numeros deligi oportere: qui ad ordinū trans/
 formationē possint occurrere habiliores. Hoc ē quotiēs phalāgis lon/
 gitudinē augere/ altitudinē diminuerē: aut econtrario agere uolueri/
 mus: quā ob rem genus numeri illud probamus: quod subinde in p/
 tes æquas usq; in unitatem possit diuidi: unde auctores qui de acierū i/
 structione scripsere: magna ex pte phalāgē grauis armaturæ numero
 xvi. milia. ccc. lxxxiii. institui cēsent oportere. Leuis armaturæ sub du/
 plo eius numeri. Itēq; huius sub duplo equitū phalāgē describūt. Nā
 xvi. milia. ccc. lxxxiii. numerus dimidiari subinde usq; in unitatē pōt.
 Formæ igit descriptionisq; gratia hūc ponimus numerū. Vnde fit ut
 quoniam decuriam. xvi. hominibus constare pposuerimus. M. xxiiii.
 decurias confici necesse sit. Decuriæ in ordines digerunt qbus singu/
 lis uel nomen. ppiū inditum ē: dux nāq; decuriæ dilochiam uelut
 duplarem quandā decuriā: siue armaturā cōstituunt hominū. xxxii.
 cuius ordinis princeps dilochira: duplaris qdā decurio nūcupat. Qua
 tuor decuriæ tetrarchiam: quadruplarē dixerim decuriam faciunt ho/
 minum. lxxiiii. cui præest tetrarcha quadruplaris decurio. Dux quadru/
 plares illæ: centuriam constituunt hominū. cxxviii. decuriarū. viii. cu/
 ius præfectus centurio et a nōnullis ordinarius dicitur. Dux centuriæ
 manipulū reddunt decuriarū. xvi. hominū. cclvi. cui manipularius p/
 est. sunt q; genus hoc ordinis. cclvi. Xenagiā a mercenario milite uo/
 cent eiusq; principem xenagū. In hisce singulis. cclvi. hominū mani/
 pulis homines supordinarii .v. habent. Signifer: Tubicen: Minister:
 Præco: Tergidux. Quadtā habere hūc ordinē formā certum ē: longi/
 tudine ad. xvi. altitudineq; ad totidem. Duo manipuli pētacosiarchiā
 cohortem quingentariam componunt hominū. d. xii. centuriarum
 xxxii. cuius princeps pentacosiarcha Tribunus minor. Dux cohortes
 quingentariæ merarchiam. i. cohortem miliariam faciunt hominum

Phalanges sunt armaturæ
 grauis et leuis

Decurias sunt

Dilochia

Dilochia

Tetrarchia

Tetrarchia

Decurio

Centurio

Centurio

Manipulus

Xenagia

Xenagia

Signifer

Tubicen

Minister

Præco

Tergidux

Pentacosiarcha

Merarchia

Merarchia

Tribunus minor

Tribunus minor

Talos

Talos

Phalanges

Phalanges

Phalanges

M. xxiiii. centuriarū .lxi. cuius pfectus merarcha Tribunus maior
 Dux millenariæ meros hoc est partem constituunt hominum .ii. mi /
 lia. xlviii. cuius pfectum merarchā aperte quasi partariū dicimus de
 curiarū. cxxviii. genus hoc ordinis nōnulli Telos nuncupauerunt: p /
 fectūq; eius telarchā. Dux partes phalangarchiā phalāgem simplarē
 consumant hominū .iiii. milia. xcvi. decuriarū. cclvi. cuius pfectum
 phalangarcha princeps phalāgis simplaris dicitur. nōnulli strategiam
 id est præturam hunc ordinē uocant; et strategum id est prætore eius
 principē nomināt. Dux simplices phalāges duplarē phalāgē reddunt
 hominū. viii. milia. cxcii. decuriarū. d. xii. Sūt q ordinē hūc meros. i. a
 prē appellari uelint q modo cornu et alā diximus nominari. Dux
 duplares phalāges quadruplarē phalāgem coaugmentāt decuriarum
 M. xxiiii. hominū. xvi. M. cccxxxiiii. Sūt itaq; in tota phalāge siue le
 gione cornua duo phalāges simplices quatuor: partes octo cohortes
 miliaria. xvi. qngentaria. xxxii. manipuli. lxi. Centuria. cxxviii. Cē
 turia quadruplares. cclvi. Decuria duplares. d. xii. Decuria. M. xxiiii.
 Optimus quisq; pfectorū phalangū simplariū in prima simplari:
 hoc est in dextro cornu statuitur. secundus uirtute in secūda hoc ē in
 leuo cornu locat. Tertius cū secūda in leuā ponit mediā uersus se /
 cturā. Quartus cū prima in dextrā hic etiā mediā uersus secturā: qd
 cū prima et quarta pfectos habeāt. Primū uirtute et quartū: secūda
 aut et tertia secūdū uirtutē et tertiū pares utiq; uirtute suorū princi
 pū cōstāt. Nā si in quatuor magnitudinibus insunt pportiones xqua
 les: quod a prima et quarta proueniat et magnitudine id esse xquale
 quod fit a secūda et tertia apertū in disciplinis mathematicis est.

Prima igit et quarta secūda et tertia eqpant Partiū quoq; pfecti ita
 ordinant ut primus uirtute in leuo primæ phalāgis simplaris statuat
 Secūdus in dextro secūda. Tertius in leua tertia.

Phalax ii. armati. pref. ii. P. re. iii. armati. ph. ii. P. b. iii. armati. p. iii. i. P. re. i. armati. ph. i.	Cornu dextrum.	0000000000	0000000000	0000000000	0000000000	0000000000
Cornu leuam.	Velles	0000000000	0000000000	0000000000	0000000000	0000000000
Secura leua.		0000000000	0000000000	0000000000	0000000000	0000000000
Secura dextra.		0000000000	0000000000	0000000000	0000000000	0000000000
Os et umbilicus et media lectura.		0000000000	0000000000	0000000000	0000000000	0000000000
Equites		0000000000	0000000000	0000000000	0000000000	0000000000

[illegible]

5 pppppppppp 5 pppppppppp 5 pppppppppp 5 pppppppppp 5
 5 pppppppppp 5 pppppppppp 5 pppppppppp 5 pppppppppp 5

ext
lex
un
ena
1173

Velites

100

1990

Equipe

Vnc de intervallis quibus armati inter se distēt tum in longū
tum in altum agemus. Differentia triplex est intervalli. Nam
homo ordinatus cubita quatuor occupat: Densatus duo: Cō
stipatus unum. Densatio igitur est cum ex laxioribus arctiora reddi/
mus intervalla: atq; ita per asritem substitemq; corpus phalangis col
ligimus: et militem unūversum facimus. tum in longum tum in latū
adductiorem. Verum ita ut recipere possit immutationem. Constipa
tio est quotiens phalanx per asritem ac substitem arctius se se colligit:
quam modo densari rettulimus \ adeo ut ob frequentiam militis nul
la uel dextrorsus uel sinistrorsus possit fieri declinatio. Densatur cum
phalangem duci in hostes placet imperatori. Constipatur cum hosti
aggredienti resistendum in robore est. Cum itaque frontem phalan/
gis decuriones. M. xxiiii. compleant ii certe ordinati cubita. iiii. milia
xcvi. longitudinis occupabunt. hoc est stadia. x. et cubita. xcvi. Den/
sati stadia quinque. Cubita. xlviii. Constipati stadia occupabunt. ii.
et semis. et cubita. xxiiii. Armabitur phalanx scuto et hasta. Scutum
optimum quod macedonicum æneum mediocriter. Cavum ad octo
dodrantum magnitudinem. Hasta nulla cubitis octo breuior. longis/
sima quæ eatenus sumi potest quatenus tenere miles et uti facile uale
at. Decuriones utpote duce decuriarum phalangis optimos esse om
nino conuenit. ita et ut statura et uiribus corporis præstantiores cate
ris sint: et rei militaris peritiores. Hoc enim iugum phalangem conti
net uniuersam: et in usu præcipuum ē. Vt enim gladius pondere sui
ferri posterioris et mole aciem efficaciorē præstat. Idem in phalan/
ge existimandum esse ut pro acie ac oris cuiusdam robore ipse sit or
do decurionum. Pondus autem et molem et magnitudinis additamē
tum afferat constituta in tergo militum multitudo. Curandum quo
ad fieri potest ut etiam iugum secundum milite constet idoneo. Nā
eius quoque ordinis ista in frontem prominet: et adiuncta priori uti
lis ex propinquo est: et uel desiderato uel fauciato decurione secun
dus se in parte priore constituens ordinis incolumitatem seruabit.
Tertium item iugum et quartum et reliqua deinceps pro uirtute in
frituemus: ut qui deterior sit iis subinde posterior collocef. Mace
donica phalanx expugnabilis et intoleranda hostibus habita ē gene
re suo instructionis et ordinis. Miles enim armatus uel in duo
bus cubitis stat quotiens densari imminens prælium postulat.

Intervalli ordinis

Densatio prior

Constipatio prior

Phalangis armata

Scutum quod

Hasta quod

Densatio posterior

Tertium iugum et quartum

et reliqua deinceps

pro uirtute infrituemus

Sarissae quilibet armatus

Tergidux quilibet

Decuriae una et octo

Syllabus quilibet

Penthecontarchia quilibet

Sarissae longitudo ad cubita. xiiii. quorum duo mantis auferunt / reliqua. xii. prominent. Itaque fit ut secundi suas sarissas super armatos iugi prioris prominentes ad decem cubita habeant tertii ad octo. quarti ad sex. quinti ad quatuor. sexti ad duo. Ab his nulla item sarissa primum superat iugum. Quod tum per singulos iugi primi sarissae quinque aut sex promineant species formidolosa existat consentaneum est. Miles item firmus ac robustus constat quinque sexque sarissis obseptus: et tot tantisque fultus innixusque facultatibus comilitonum. Quin etiam qui post sextum positi sint iugum et si minus sarissis agunt. Tamen pondere sui corporis prominentes augent vires totius phalangis et facultatem: nec fugiendi ullam ducibus et praestitibus relinquunt occasionem. nonnulli hastam posterioris militis longiorem quam prioris summi iccirco uoluerunt ut etiam qui in tertio et quarto iugo locati essent: spiculis suis pari fronte hostem possent excipere. Tergidux superordinarius singulorum ordinum prudens peritusque esse debet: qui provideat et procuret: quemadmodum milites ordinis totius uersent inter se se atque iugent: et recedentes uel metu uel aliqua alia causa prohibeat: et restitui cogat in ordinem atque etiam cum constipandum sit compellat militem cogatque si usus exigit in arctum quam maxime adduci. Ita enim fit ut vires et robur phalanx accipiat. Quas ob res non modo in fronte uerum etiam in tergo legionis principem et ducem aliquem statui necessarium ducimus. Haec de curatione armatorum phalangis dixisse sufficiat. Nunc de uelite. Instruet imperator suum uelitem paratu ex consilio hostium: modo in fronte: modo in dextra: modo in leua: nonnumquam etiam in tergo: uidelicet quemadmodum res ususque exigit. Nos exempli gratia sic instruimus.

Ecurias quoque in ordine uelitem statuemus. Mxxiiii. uidelicet totidem quot phalanx continet armatorum: ut sub prima armatorum decuria prima uelitem ordinetur: et sub secundam secunda et deinceps sub singulis singulae constituentur. non tamen ex xvi. hominibus has instituemus sed ex. viii. ita ut. M. xxiiii. decuriae compleant hominum. viii. milia. xcii. Nomina eorum et ordines ita accipe. Quatuor decurias uelitem sistasim id est constitutionem uocamus hominum. xxxii. Duas constitutiones penthecontarchiam semi centuriam dixerim hominum. lxiiii. Duas semicenturias centuriam hominum. cxxviii. Inesse singulis centuriis debent subordinari.

quinque: Signifer: Tergidux: Tubicen: Minister: Præco. Duas cen-
 turias psilagiam a ducentis uelutibus quasi uelitariam uel expedi-
 tariam nominamus hominum . cclxvi. Duas uelitarias xenagiam
 a mercenario milite uelut mercenariam dicimus hominum . d. xii.
 Duas mercennarias sistema tanquam constitutoriam appellamus homi-
 num. Mxxiiii. Duas constitutorias epixenegiam cui ad mercenariam ho-
 minum . ii. milia. xlviii. Duas ad mercenarias stiphus hominum . iiii. milia
 xcy. Duæ stiphæ epitagma uelut additâ legionē decuriarum. M. xxiiii.
 hominum . viii. milia. cxcii. in his quoque superordarios . viii. inesse so-
 litum est: quorum . iiii. Epixenagi hoc est duces siue principes Admer-
 cinarie illius habentur reliqui Sistematharchæ preficiunt principes
 seu prefecti eius quam constitutoriam interpretamur. Iaculatores sa-
 gittarii et omnes qui aliquo reli genere utantur utiles ad eam rem esse
 constat ut prælium exordiantur: hostem prouocent: feriant: saucient et
 minus et prosternant. Fundant aciem: repellant equitem: cogant ad-
 uersarium procurstantem loco cedere: explorent: perlustrant quæ loca
 suspecta: locent insidias: hi denique et primum certamen subeunt et una
 cum cæteris pugnant. et quicquid cæteri deserunt ipsi perseverant in dimi-
 catione. omnino genus hoc militum cum operam præstet celeriore
 agatque eminus multa efficere potest et præclara.

De Acie Equestri.

Quittum acies auctores superiores aut quadratas / aut parte
 altera longiores aut Rhombi cuneie gerentes spem tradide-
 re. Sed nemo suam fere satis expressit sententiam. Quamobrem
 nos descriptione etiam figurarum formas explicabimus acierum ipsas:
 quo possint facilius percipi. Aciebus ad Rhombi similitudinem for-
 matis thessalos primos usos comperimus qui plurimum equitatu ua-
 luerunt: lafone ut ferunt auctore generis huius aciei utpote ad omnis
 usus accommodatoris. equites enim constituti in hac forma uertere
 se se in quemuis prospectum possunt: minimeque uel a tergo uel a la-
 tere capientur. Quippe tum præstantiores Rhombi latera teneant et
 principes angulos regant: Stat enim in priore angulo turmæ ipsius
 Præfectus: in dextro autem et sinistro qui custodes uocantur lateris sta-
 tuuntur: In reliquo uero angulo Ducem: seu ductorem tergi locari
 solitum est.

Psilagia quid

Xenagia quid

Sistema quid

Epixenegia quid

Stiphus quid

Epitagma quid

Epixenagi quid

Sistematharchæ quid

Iaculatores sagittarii quid

Rhombus unde origine duxit

Lafoe unde auctor

Præfectus

Custodes

Dux

Rhombus.

P

Λ

Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

C Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ C

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ

Λ

D

Vneatis scythæ utuntur et thraces : Quin etiam Macedones
c usi sunt suadente rege Philypo. Efficatius enim genus id ar
birratum ē q̄ quadratum : ob eam scilicet rem q̄ suos principes
circūpositos habeat : et frōte exigua constet et equitadi usum p̄ quod
libet interuallū falcālē p̄beat regressū et p̄gressū celeriorē. Quippe q̄
minus difficiles illos circuitus habeat quos q̄dratæ acies fortiunt. quas

Phalanx

Cuneata.

Λ

Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

seruare multis in rebus prestantius. Nam et instructio quoniam per
uersus ac iuga ordinē : occurrit faciliot et principes in hoc uno for/
mandi genere hostem uniuersi aggrediuntur. Optime inter quadra/
tas habentur quæ duplici in longum q̄ in altum numero cōstent. Ex
empli gratia. viii. in longum : quatuor in altum. aut. x. in longum .v.
in altum. quæ numero parte altera longiores consistunt : figura autē

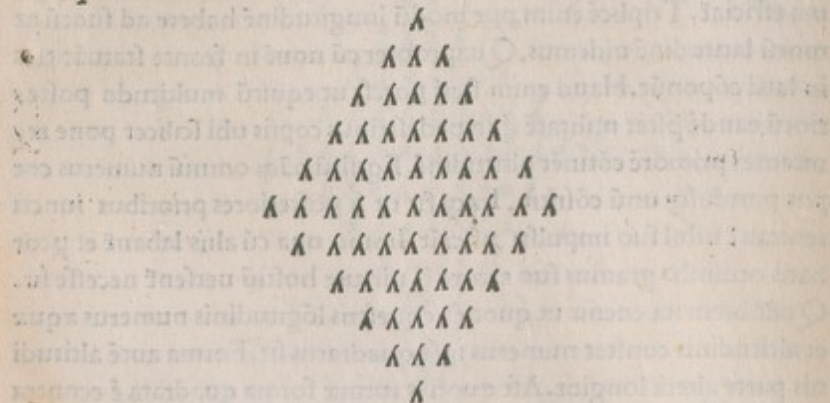
seu forma quadræ instituntur. Et enim longitudo equi a capite ad caudam respectu suæ latitudinis plures eas habere debet q̄ p iuga ordinent̄ q̄ eos q̄ in uersus se porrigāt. Nōnulli triplicē esse lōgitudinis numerū ad altitudinis p̄bāt: scilicet ita arbitantes fore ut quadra forma efficiat̄. Triplicē enim ppe modū longitudinē habere ad suortū armorū latitudinē uidemus. Quapropter cū nouē in fronte statuāt/tras in latū cōponūt. Haud enim fieri potest ut equitū multitudo posteriorū eandē p̄ster utilitatē q̄ in pedestribus copiis ubi scilicet pone renitentes primorē cōtinēt altitudinē. Equitū nāq̄ omniū numerus corpus pondusq̄ unū cōsistit. Itaq̄ fit ut si posteriores prioribus iuncti renitant̄ nihil suo impulsu p̄ficiāt. Immo una cū alijs labant̄ et p̄turbatis ordinibz grauius suo errore q̄ nirtute hostiū uersent̄ necesse sit. Quāobrem ita euenit ut quotiēs equestris lōgitudinis numerus æquæ et altitudinis constet numerus ipse quadratus sit. Forma autē altitudinis parte altera longior. Ast quotiēs turmæ forma quadrata ē econtra rio euenit ut eqtū numerus parte altera longior existat.

Phalanx Quadrata.

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ
 Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ
 Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ
 Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ
 Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

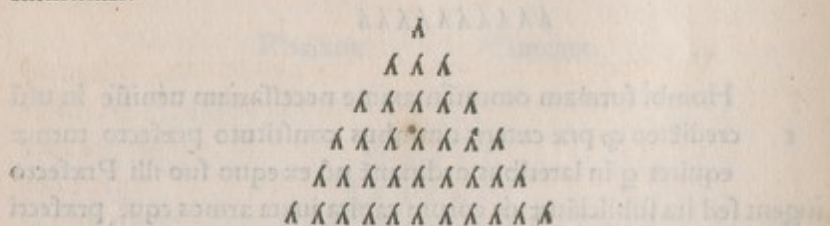
Hombi formam omniū maxime necessariam uenisse in usū credi: eo q̄ p̄ ceteris omnibus constituto p̄fecto turmæ equites q̄ in lateribus ordinant̄ nō ex equo suo illi P̄fecto iugent sed ita subiiciantur: ut eorum capita iuxta armos equi p̄fecti apponant̄. Internallsq̄ inter se se iustis equites tū dextri tum leui tū etiā posteriores discernant̄: ne frequētia turbet ordinē cū eq̄ immitiores in proximos sibi equos conuersi calcitent et militibus uulnera infligant. Auctores autē huius generis aut ita disponūt ut equites et uersent et iugent: aut ita ut uersent q̄dem sed nō iugent: aut ita ut iugēt sed non uersent. Quæ singula quemadmodum se habeāt dicam. Qui Rhombos simul et uersare et iugare uoluerūt medium et maximum iugum turmæ numero impari statuunt: ut. xi. aut. xiii. aut. xv. cui ex parte utraq̄ priore inquā posterioreq̄ adiungunt binario primis illis pauciores: uerbi gratia si maximum illud iugum equitibz cō

ster. xv. addita iuga utrinque denis aut ternis componunt et quæ item posthæc utrinque adiungunt denis singulisque conficiunt/atque ita binario subinde pauciores adiciunt dum singuli reliquantur totaque turma equitibus consumetur. cxiii.

*Cuneus hinc
Rostri*

Hombū dimidiatū et iam transformatū in triquetrum: Cuneū seu rostrum uocamus. Quapropter cunei quoque forma perinde explicata iam ē: quod aciei genus cum suum medium exiēs in acutum et motum facile quorsum uelit fortiaur expedite admodū uel molem posteriorem sua cum fronte circumagit et celeriter potest immutari.

Lii ita instruxere ut equites qui rhombū cōficerent neque uersarēt neque iugarent. Ita enim et conuersiones et transitiones equitum posse facilius fieri existimarūt cū non ante non pone non a latere quicquid impediret. Statuunt primum præfectū turmæ mox ad eius utrumque latus adiungunt singulos loco submissiore: ut quod dictum iā est capita iunctorū equorum iuxta armos ppositi equi ordinent. Et primus ordo qui duo latera rombi contineat numero impari. xi. equitibus constet pfecto medio cōstituto. Quinis autē in utraque præsuppositis. Deinde iugi principē post turmæ totius præfectum collocāt. Tum in eius partē utraque simili ratione quaternos subiiciunt ut

totus secundi ordinis numerus nouenarius sit binario minor priore
et quasi duo æque distantia latera duobus illis rhombi lateribus pri-
mis constituentur. Mox tertium septenario describunt: atque ita subin-
de binario diminuentes in unum usque deueniunt. Et hæc turma equi-
tibus constat. xxxvi. Hoc genere Polybius utitur: sed numero ho-
minum. lxiii. et forma littere deorsum inuersæ. Δ

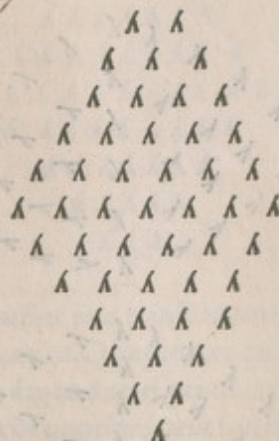
¶ Vnt quæ ex uersantibus quidē sed non præterea ex iuganti-
bus consent: quæ ad hunc modum constituunt. Versa ali-
quot equitibus instituto quorum primus præfectus sit tur-
mæ. Vltimus autē tergiductor in eius latus utrumque uersus ali-
os numero hominum unitate minores disponens: quæ eques per in-
teriecta interualla distat ab equite. Quod si in primo decē sint equi-
tes uterque appositus nouenis constabit / et tertii octenis / atque ita nume-
rus subinde decrescet / dum in unum deueniat: sic enim fieri potest ut
equites inter se uersent quidē sed non iugent. Vtile genus quoque id
disponendi ē ad declinationes: quas agi in utrumlibet latus solitum ē.

Turma ex uersantibus. PP si

T si turma ex iugantibus quidem sed non ex uersantibus cō
 sistere debeat in hunc modum dispones mediū et maximum
 iugum numero cōstitues impari. Cætera aut subinde p media
 internalla adiunges quemadmodum in superiore turma pposui atq
 ita efficietur: ut turma ex iugantibus tantum consistat.

Turma Λ ex iugantibus.

Vrmas vario modo ut etiam leuē armaturā statuimus/aut enī
 ante phalāgē aut in latere aut post leuē armaturā: sed nos de
 scribendi exempli gratia post leuē locauimus. Et prima equi/
 tibus constet. lxi. cuius primū iugū equites cōpleāt. xv. secūdū. xiii.
 tertium. xi. et reliqua subinde binario usq in unū decrescāt. Signū is
 feret qui in secundo iugo a leua principi iugi astat. Omnes turmæ nu
 mero. lxi. statuent equites. iiii. milia. xcvi. Duæ turmæ Epilarchiam
 hoc est turmā duplarē cōstituūt equitū. cxxviii. Duæ duplares Tarēti
 nā reddūt eqtū. celyi. Duæ Tarentinæ magisteriū eqtū. d. xii. Duo
 magisteria Ephipparchiā duplare magisteriū eqtū. M. xxiiii. Dupli/
 catū duplare magisteriū telos eqtū. ii. milia. xlviii. Duplicatū telos Epi
 tagma id ē sūmā ordinis siue agminis facit eqtū. iiii. milia. xcvi. Expli
 cate iā sunt uariæ sententiæ ueterū quēadmodū turmæ instruant/ sed
 quoniā in his magnā differentiā esse cōstat/ non sine delectu uti de/
 bemus: sed quotidianis exercitiis sepius experiri genera instruedi sin
 gula. Itaq secure in p̄liis qd̄ facilius cōmodiusq pbeē admittere offi
 ciū ē. Quid. n. stultius q̄ cū minimis de rebo hōines diligēter ingrāt:
 ambigāt: pscrutē de his tā amplis tā necessariis nō ante piculū facere
 accuratissime uelint q̄ certamina subeāt. Qd̄ ramen genus turmæ p
 baueris id licet et augere numero hominum et minuire.

*Epilarchia
 Tarentina
 Magisterium equitum
 Ephipparchia
 Telos
 Epitagma*

E currū et elephantorum institutione quāq̃ usuf eorum rā
 d rus est: tamen doctrinæ gratia plenioris exponam nomina: q̃
 bus auctores superiores usos comperio, duos currus zigarchiā
 idest parilem uocant. Duas pariles coniugationem. Duas coniugatio
 nes epizigarchiam. Duplarem coniugationem duas duplares har
 mararchiam curulem. Duplicatā curulem cornu. Duplicatum cor
 nu: phalangem. Pluribus uti phalangibus currum licet uocabulis
 iisdem quæ modo exposui. Curribus autem ipsis aut expeditis aut fal
 catis usos comperimus. in ordine elephantorum qui uni præest ele
 phanto: zoarchus ab animalis præfectura uocatus ē. qui duobus impe
 rat. Therarchus a fera quasi ferarius: et constitutio talis therarchia fe
 raria. Qui quattuor dominat̃ epitherarchus duplaris ferarius: et hæc
 constitutio epitherarchia: duplaris feraria. Qui octo præfectus ē ilar
 cha hoc ē turmæ princeps: et constitutio ista ilarchia turmæ præfectura.
 Qui sexdecim præest elephantarcha id est elephantorum præfectus:
 et constitutio elephantarchia præfectura elephātorū: qui triginta du
 obus imperat ceratarcha. i. cornu præfectus et constitutio ceratarchia
 cornu præfectura. Quod autem ex. lxxiii. constat id phalangem uoca
 mus elephantorū cuius præfectus Elephantarcha uocatus est.

Enera perfectarum copiarū et nomina constitutionū et ordi
 g num exercitus omnia in hūc modū notata animaduertimus.
 Vocabula de cætero quæ in præceptis uersantur explicasse uti
 le ē: ut iam pridem milites quid quodq̃ significet certiores facile quæ
 per aciem imperant̃ intelligere possint et facere. Est quod declinatio
 appellet̃ cuius duplex est genus: aut enim in hastam aut in scutū. Im
 mutationem itē dicimus et conuersionē et reuersionem et inflexionē.
 Ad hæc uersare iugare reddere in arrectum: eoluere duplicare. Ad
 do inductionem dextram deductionem. Leuam deductionem.

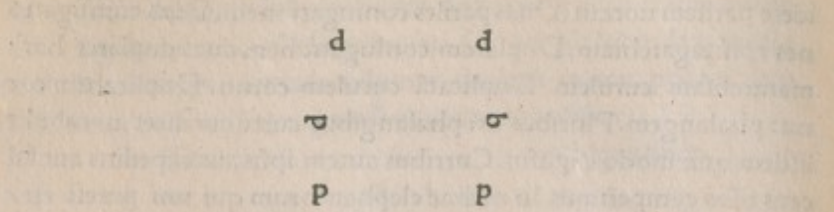
Phalangem transuersam phalangem arrectā. phalangē obliquam.
 Intercalationem: præpositionem: impositionem: suppositionē: post
 positionem: appositionem. Quid quod eorum significet breuiter ex
 ponam. Nec ignoro non apud omnes auctores præcepta eisdem esse
 nominibus tradita. Declinatio est motio militum singulorum / cum
 uel in hastam: hoc ē dextrorsum sese conuertunt: uel in scutū: hoc est
 sinistrorsum. Quod cōmode agitur quotiens hostes existunt a latere
 cornu: utiq̃ supandi aut aduersi itineris gratia: aut ob aliquē usum
 alium quēadmodum singulis in rebus ostēdam. Duplicata autē de /

Zigarchia
 Coniugatio
 Epizigarchia
 Harmararchia
 Curule
 Phalanga
 Zoarchus
 Therarchus
 Epitherarchus
 Ilarchia
 Ilarchus
 Ceratarchus
 Ceratarchia
 Elephantarcha
 Elephantarchia

Declinatio quid

Immutatio p[er] d

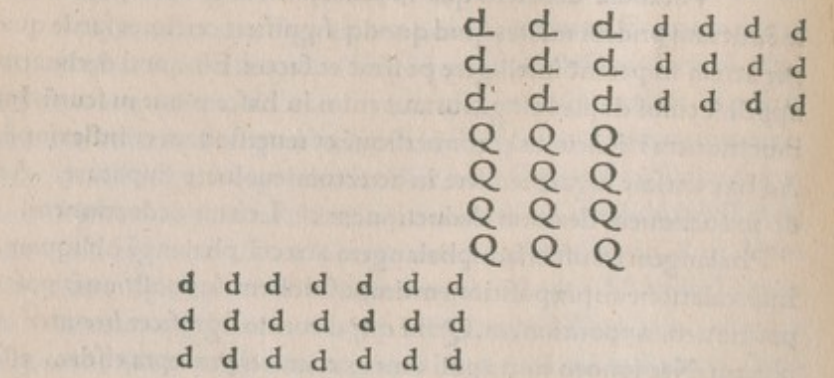
clinatio partem uersus eandem ora militis in hostilem a tergo cona-
tum transfert. Quæ res immutatio dicitur et uel in hastã uel in scu-
tum fieri solita est.

Conuersio p[er] d

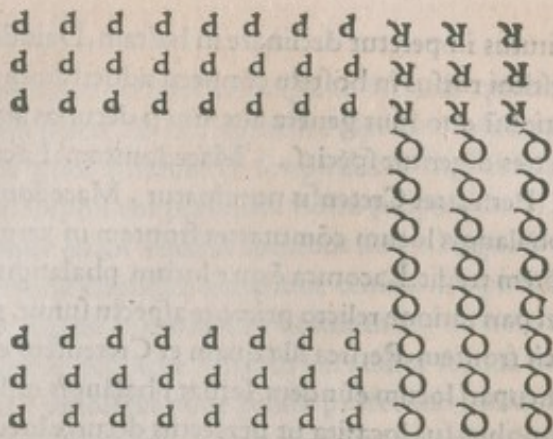
Discrimen duplex notatur immutationis: Aut enim ab hosti-
bus aut in hostes immutant. Quamobrem immutatione ita
definiunt ut prioris aspectus translatio sit in aspectum poste-
riorem: hoc est tergi aut e contrario. Immutatio igitur ab hoste bis in
hastam milite declinante efficitur. In hostem autem bis declinante in
scutum fieri assolet. Conuersio est cum densatis copiis per astitem substi-
tunt totum phalangis corpus tanquam hominem unum uel in hastam terti-
mus uel in scutum. Ita ut circa primum decurionem uelut centrum omnes
circumagantur atque in locum priorem immutant ita aspectum dextrum
accipiant singulis substitibus et astitibus loca seruantibus suo hoc
modo.

Discrimen.

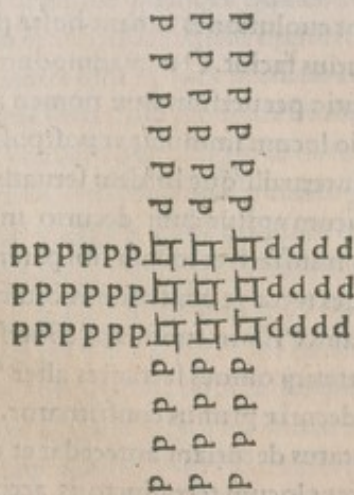
Reuersio p[er] d

Reuersio est conuersionis restitutio in eundem locum quem ante
copie densa instructio obtinebant quam conuersio fieret. In-
flexio est militum ex duabus conuersionibus motio ita ut locum
accipiant posteriorem.

d Efflexio est militum ex tribus conuersionibus motio ita ut si ad hastam agant transeant in leuum aspectum: si ad scutum in dextrum.

Verbi gratia quid

u Effare est singulos sua in decuria e directo decurioni et tergi ductori constare æqua inter se se conseruantes interualla. Iugare ē singulos sua in decuria e directo suo astiti stare seruan res simili modo interualla. Iugant ergo præfecto primæ decuriæ om nes decuriarum præfecti. Astiti uero primi præfecti astitis cæterorū omniū principū ac deinceps ad hūc modū. Reddere in arrectū est militis ora ad primū aspectū restituere: Verbi gratia si miles aduersus

Verbi gratia quid

Iugare quid

Reddere in arrectū quid

hostes constitutus imperetur declinare in hastam. Deinde præcipiat in arrectū restitui rursus in hostem conuerti aduersumq; stare oportebit. Euolutionū duo sunt genera alterum p decurias alterū p iuga.

Vtrūq; in tres digeritur species. Macedonicam: Laconicā: Choreum: quæ et Persica: et Cretenſis nominatur. Macedonica est quæ primorem phalangis locum cōmutat: et frontem in tergum aspectū que posteriorem tradit. Laconica ē quæ locum phalangis posteriorem commutat et pari ratione relicto primore aspectu sumit posteriorem tergūq; efficit frontem. Persica illa quam et Cretenſem et Choreum diximus nuncupari locum eundem seruat phalangis militibus singulis commutantibus sua loca: ita ut præfectus decuriæ locum tergiductoris accipiat: et tergiductori uicem præstet decurionis. fronteq; ex tergo aspectu posteriori reddat. Euolutiones per iuga fieri solent quotiens cornua transferri ad intercisa siue secturas: et intercisa ad cornua melius ē: ut mediæ copiarum partes corroborent: et aut dextræ p leuas: aut leuæ per dextras reddantur ualidiores. Qui ne per maiores exercitus partes faciant euolutiones cauent hoste propinquo. Per minores ordines eas securius faciūt. Quemadmodum autem euolui oporteat dicam. Euolutio per uersum quæ nomen a macedone accipit fieri solet: cum decurio locum immutat et postpositi omnes conuersi de hasta sequuntur. Interualli que hisdem seruatis consistunt per ordinem. Genus laconicum agitur cum decurio immutatus de hasta uniuersam decuriam transfert: et locum sibi parem alium accipit: et reliqui omnes sectantes recto se constituunt ordine et aprant: aut cū tergiductore immutant. Primus subsistens cōuersus de hasta ante ductorem se collocat: ceteriq; omnes sectantes alter se se præ altero ponit donec præfectus decuriæ primus constituatur. Choreus ita fit ut decurio de hasta mutatus decuriam antecedit et ceteri omnes sequuntur. Dum ipse præfectus locum tergiductoris accipiat et tergiductor præfecti ita per decurias euolui solitum ē. Quo eodem more per iuga quoque euoluimus quotiens per ordinem euoluendum sit: ut quilibet ordo aut locum seruās eundem euoluat aut dextrorsum sinistrorsumue transeat. Nihil enim secus q̄ modo rettulimus agi oportebit. Duplicandi duo sunt Genera. Aut enim per iuga: aut per altum duplicamus. Vtrunque uel numero fit uel loco. Numero duplicabitur longitudo si quæ. M. xxiiii. militibus constant. M. M. xlviii. reddatur insertis et substitutibus altitudinis in militum interualla eo/

Euolutio per iuga duo

Macedonica

Laconica

Choreus

Persica

Cretenſis

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

Euolutio per iuga

Euolutio per altum

dem quem longitudo occupat loco. Quod facimus quotiens densa-
re longitudinem placet. At ubi restituere placuit euoluere sua in lo-
ca iubemus eos quos inseruimus longitudini. Sed sunt qui genus
hoc duplicandi improbent præsertim hoste propinquo. Expedita-
que copias atque etiam equites cornibus iungi. Itaque speciem da-
ri duplicationis sine duplicandi accessione censeat. Duplicanda est lōgitu-
do quoties aut supare cornu hostiū uolumus aut ne nostrū supe-
tiamus. Altitudinē duplicare solemus uel addita secūda decuria pri-
mæ ita ut secūda præfectus pone primæ præfectum proximus colloce-
tur secundus secūda: quartus primæ cōstituatur et tertius secūda: sextus
primæ ordinetur: ac deinceps ad hūc modū: ut tota secūda decuria pri-
mæ inseratur et quartæ simili ratione in tertiā: et oēs numero pares de-
curiæ in impares: uel his eisdem decuriis paribus p evolutionē adiu-
ctis tergo impariū. Aut igitur ita duplicanda est altitudo aut numero eo-
dē seruato milites se se lōgius porrigēt quatenus sui uersum et spaci-
um altitudinis duplicet. Cū autē restitui oportuerit: aut interiectos
adiunctosue tergo milites illos in suas decurias reuocabimus: aut spa-
cia coartabimus quæque interuallō auximus laxiore.

Ranversæ est phalanx quæ longitudine multo pductiore con-
stat q̄ altitudine. Arrecta est quæ p cornu p̄gredit lōge pducti-
ore altitudine constans q̄ longitudine omninoque plus longi-
tudinis q̄ altitudinis habeat: oblongū id consueuimus nominare. Ar-
rectum uero est directo q̄ plus altitudinis q̄ longitudinis habeat: quo
circa phalāgem quoque interpretari licet his eisdem nominibus. Obli-
qua est quæ alterum cornu quod libuerit propinquum obiciens ho-
stibus eoque decertans alterum semotius teneat manens aggrediendi
opportunitatem. Intercalatio est cum interuallis præpositi militis inse-
rimus per directum aliquos ex his quos postponi placuerat. Præposi-
tio est cum uel ex utraque parte aciei uel ex altera tantum fronti pro-
ponimus aliquos ratione auxilii. Impositio est cum leuem armaturam
interuallis alternatim phalangis totius inserimus. Postpositio seu
subiectio est cum leuem armaturam phalangi incuræ postponi-
mus. Ita ut forma omnium copiarum portæ triplicis speciem præfe-
rat.

Equitur ut quemadmodum ordines conuerti ex suo loco
suxque instructioni restitui debent doceamus. Cum ita-
que ordines conuerti in hastam assuescere uolumus

*Transuersa phalanx quid
Arrecta phalanx quid*

Obliqua phalanx quid

*Intercalatio quid
Præpositio quid*

*Impositio quid
Postpositio quid*

præcipitur decuriam dextræ extremæ quiescere. Cæteras omnes per singulos declinare in hastam dextrorsumque procedere. Tum reddere in arrectum. Deinde iuga posteriora colligere atque ita densato milite converterti in hastam. Quo facto si restitui suum in locum placuerit: uidebimur immutari ad scutum: hoc est quæcumque in locum uergere auersum tum ordinem totum reuerti: hoc est quemadmodum milite ob densato conuersus spectauit dextrorsum: ita totum transferri in locum unde conuerti inceperat. Mox decuriones quiescant reliqui procedant per iuga. Deinde immutentur ut uergant quorum principio spectabant. tum decuria dextræ extremæ quiescat. Hæc enim suum iam obtinet locum. Reliquæ omnes ad scutum declinent et procedentes restituantur. Ad postremum sursum præcipitur. Itaque suum quisque recipit locum et seruat. At si conuertere ordinem ad scutum uelimus præcipitur decuriam leuæ extremæ quiescere reliquos omnes declinare in scutum sinistrorsumque procedere: tum reddere in arrectum. Deinde iuga posteriora colligere / mox ad scutum conuerti ut iam actum sit quod uouerimus. hinc si restituere placet: non secus quam illos in hastam conuersos restituemus. Quippe qui rursus quæque in hastam immutari præcipiamus. Deinde ordinem reuerti mox decuriones quiescere et reliquos omnes procedere per iuga / tum immutari postmodum decuriam leuæ extremæ quiescere / utpote suum iam locum obtinentem reliquas declinantes in hastam / procedere dum iusta recipiant interualla: ad postremum reddere in arrectum atque ita omnes suum locum recipient. Si autem inflectere ad hastam placuerit duas simul conuersiones ordinis faciemus. Itaque efficiet ut decuriones a prospectu aduerso in aduersum per ordines immutationem transeant. At cum restituere uolumus præcipitur item ad hastam inflectere: hoc est duas ite conuersiones ibidem ordinibus dare. Ita enim fit ut eodem spectent decuriones quorum principio constituti spectabant antequam ulla inflexio fieret. Hæc cum fecerimus decuriones quiescere præcipiemus: reliquos immutatos iuga relaxare posteriora: tum rursus mutari et ordinis postremam decuriam dextram quiescere. Iam. n. hæc suum in locum restituta est: reliquos declinare in scutum / procedere et suis interuallis restitui mox reddere in arrectum. Itaque ordines primum suumque locum recipiunt. Sed si inflectere ad scutum uelimus præceptis utemur contrariis: hoc est bis inflecti in scutum quo facto restitutionem agemus: quod ex his quæ modo exposui aptum iam est. Deflexio agit cum ordinem ter prout uersus eandem conuertimus: hoc est aut in hastam a ut in scutum

Facit porro inflexio in hastam ut militum ora transferantur / a parte primore ad posteriorem . Deflexio autem facit ut a primore uel ad leuam deueniant uel ad dextram: nam si ad hastam deflectitur in leuam transfertur: si ad scutum in dextram. Si phalangē densari cornu uersus dextrum placuerit. ꝑcipiemus decuriā cornu dextri ꝑscere / reliquas autē declinari i hastā atq; in dextrā colligere. Tum redere in arrectum et iuga post eriora colligere. Cū autē restituere libet quiescere decuriones reliquos immutari . et iuga relaxare posteriora. Deinde rursus mutari mox decuriā cornu dextri quiescere. Iam enim restitutum in destro ē / reliqui ad scutū declinare suosq; duces sequantur et primis interuallis receptis reddant in arrectū. Si autē cornu uersus sinistrū densari phalāgem libuerit ꝑceptis econtrario utemur. Mediam itē phalāgē si densari placuerit ꝑcipiemus dextrā duplarē phalāgē declinare ad scutum: leuā ad hastā tum ꝑcedere mediā uersus phalāgē / mox omnes reddere in arrectū: iugaq; posteriora colligere. At si phalāgē primis instituere locis uelimus ꝑcipiē immutari et per iuga ꝑcedere: excepto primo tū omnes rursus mutari: et dextram duplarē phalāgē declinare in hastā: leuā autē in scutū. Mox sectari suos ductores donec ad prima deueniat interualla. Deinde reddere in arrectū sed quotiens immutā si ꝑ densationē agitur erecta teneri spicula omnia ne impediāt cōuenit . Iis eisdē exercitiis ac ꝑceptis leuis quoq; armatura instituēda erudiendaq; ē. Sūt certe ꝑcepta hæc Immutationū: Conuersionū: Inflexionū: Euolutionū: et restitutionum utilia / ad subitos hostiū supuentus: quos uel a latere uel a fronte intulerint. Macedonicā euolutionē Macedones inuenisse proditū ē. Laconicā ad Lacedemonios referunt auctores. quocirca ita nūcupari meruerunt. Philippū tamen qui Macedonū impium auxit et græcis apđ Cheroneā ꝑfligatis Græciæ impauit / ac eius filiū Alexandrū qui breui Asiam in suā ditionē redegit: Macedonicā neglexisse euolutionem legimus: ut nisi sūma utēdi necessitas cogeret nūq̄ uterent. Laconicæ usu utrūq; aduersarios deuicisse ferunt. Datur enim Macedonicæ uicio: quod hostē repente a tergo supueniente nō sine magna turbatione agere. Nam cum posteriores conuerterent se se in locum priorem et rem haud quamquam fugæ dissimilem facerent / hostes audaciores reddebantur et iam milites qui ita euoluissent detertere ac persequi poterant. Laconica certe econtrario agit. Vbi enim duces una cum sequente milite uerterunt se se obuios in hostem

a tergo supertuenientem terrorem inferre nimirū possunt et turbatio
nem. Sed assuefaciendæ sunt copiae: tam pedestres quā equestres par/
tim uoce/partim signis: quæ uisu percipi ualeant ut rem apte ac oport/
tune quā quisque exigat usus possint expedire. Nonnulla etiā tuba per/
cipi conuenit. Ita enim plenius omnia ministrabuntur. Certiora
sunt ea quæ uoce indicant: nisi quod sit impedimento: sed tranquilliora
quæ signis mandent uidelicet: cū res nulla ē quæ obstet atque obscurer.
Vox autem percipi interdum non potest: aut propter armorum soni/
tum aut propter equorum transitum et hinnitum: aut propter impe/
dimentorum tumultum: et totius multitudinis strepitum. Signa quo/
que multis rationibus obliterari possunt ac euanescere: nā et crassitu/
dine aeris: et puluere excito: et hymbre: et solis splendore opposito.
Ad hæc locorum inæqualitate et frequentia arborum. Adde quod inter/
dum fieri non potest: ut signū ad unū quēque usum præparemus: cū lon/
ge plura possint occurrere quā quibus assuefacti sint milites. Nouis au/
tem rebus quid nā consueti signi afferatur. Non tamē concidi ita po/
test ut præceptum simul et uocis et signi incertum sit.

De itineribus.

Vnc de itineribus dicam si ante quot modis expediri solet iter
n diffiniam. Itinerum aliud arrecta inductio est: aliud deductio
aut dextra aut leua: et aut simplici aut duplici latere aut tripli/
ci aut quadruplici agminis procedet. Simplici cum ex parte una ad/
uersarium agressurum suspicamur: duplici cum ex duabus: triplici cū
ex tribus: quadruplici cum undique. Vnde fit ut iter aut simplici phala/
ge agatur: aut duplici: aut triplici: aut quadruplici. Arrecta inductio ē
cum ordo ordinem sequitur. Verbi gratia: cum uel Xenagia præcedē/
te: reliquæ sequuntur xenagiæ: uel quadruplarem decuriā reliquæ or/
dinatim sectant. Itēque agitur per cornu altitudine longe productione quā
longitudine: nec pluribus quā duabus decuriis hominibus denis compo/
sitis constet ordo. Huic opponitur genus aciei: quod Celēbosum qua/
si rostrum cauum nominamus: quod ita instruitur ut duplicatæ pha/
langis præcedentia cornua inter se distent sequenti iungantur ad for/
mā litteræ V. sicut descriptio ostendit. Quæ ut primos disiectos ita iun/
ctos inter se habet ultimos. Cum enim arrecta illa inductio medium
aduersariorum petat. habet id cauum rostrum in promptu ut soluta
coniunctione extremorum impetum copiarum primarum frustet: la/
teraque inuadat arrectæ inductionis inimici. Quin etiam triplex pha/

lāx obiici huic eidē generi ita potest ut una alterius cornū īpugnet.
scdā reliquū cornū aggrediat: media et tertia īpetū māeat et cōflictū.

Arrecta inductio.

P	P	P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P	P	P

P P P P P
P P P P P
P P P P P
P P P P P
P P P P P
P P P P P

Eductio ē cum phalanx suos duces: hoc ē decuriones aut par
te dextera habet deducētes/ quā dextera deductio dicitur: aut
leua quā deductio leua auncupatur/ non item per decuriam
sed per iuga ambulans cornū praeposito et latere instructa aut dupli/
ci aut triplici aut etiam quadruplici prout hostem existimet aggressu
rum. Sed quasi utraq; phalangis pars suo latere cōflictū inear primū/
ita describatur ut longitudinem triplicem q̄ altitudinē habeat. Frons
enim. x. altitudo tribus constat hominibus. Quāobrem miles nō tan
tum ex directo uerū etiam ex latere aggressus cōflictum tum excipe
re tum inferre nimirum per exercitationem debet cōdiscere.

Arrecta deductio leua.

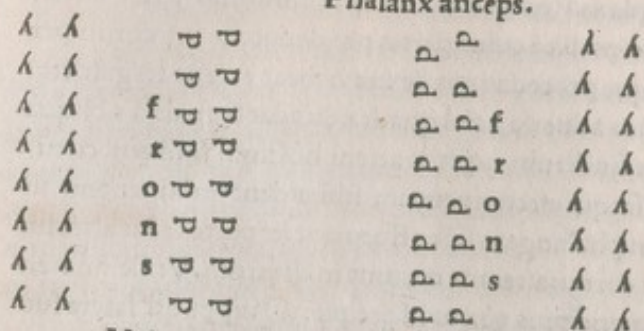
	d	d	d
F	d	d	d
r	d	d	d
o	d	d	d
n	d	d	d
s	d	d	d
	d	d	d
	d	d	d
	d	d	d
	d	d	d

Arrecta deductio dextra.

d	d	d
d	d	d
d	d	d
d	d	d
d	d	d
d	d	d
d	d	d
d	d	d
d	d	d
d	d	d

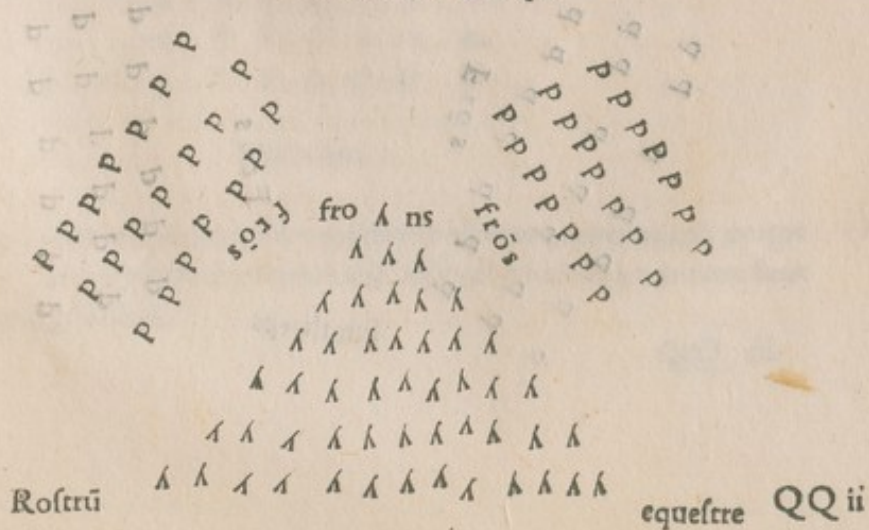
QQi

Phalanx anceps.

Phalanx duplaris Antistomus: hoc ē oiceps nuncupat: quæ su-
 os duces non extra per deductiones sed intus aduersos inter se
 positos habeat. Tergi autem ductores extra uidelicet i dextrā
 leuāq; deductionem distinctos. Forma hæc instrui solet quotiens ad-
 uersarii equites forma rostri aggrediuntur. Cum enim rostrum exeat
 in mucronem ducesq; sequentes de latere habeat: tentantesq; frontē
 copiarum pedestrium rumpere ne id eueniat duces peditum in me-
 dio stant ut impetum aduersariorum uel impediunt uel re infecta fa-
 ciant præterire. Qui enim rostro instructi aggrediuntur ea spe sunt ut
 medios aciei profligant omnesq; turbent copias. Quod cum princi-
 pes copiarum pedestrium intelligant: Vtraq; ex parte sese ueluti mu-
 rum constituent: et paulo inter se distantes uergentesq; ad locum pe-
 nitiolem impetum irritum reddunt aduersariorum. Genus id instru-
 endi equestre quod rostrum dicimus. Philippum regem Macedonū
 inuenisse scribitur. præponere ille strenuos omnes solebat: ut eorū uir-
 tute miles quoq; deterior cōtineretur: opusq; una cum pstantioribus
 prosequeret more spiculi aut ensis: cuius acie pro sua soliditate suoq;
 acumine facile transigente reliquū etiam ferrum q̄q; hebes non sine
 efficacia penetraret.

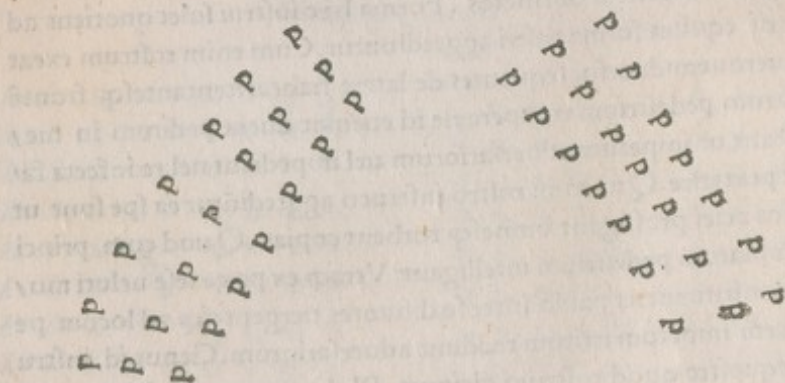
Phalanx duplaris Oiceps.

*Peristomus id est
Amphistomus*

Halanz duplaris Peristomus seu Amphistomus id est lateri/
 p ceps siue anceps illa ē cuius partes per deductionem cornu prae/
 posito oblique procedant et dextra habeat et leua tergiducto/
 res intus. Cum enim aduersa acies quadra diuidat se in duo obliqua/
 cornua dextrum et sinistrum cupiens aciem hostium similem circū/
 uenire: hac de causa: qui circumuentum sibi uident imminem in/
 duplicem mobilem phalangem sese afformant: et partem sui alteram/
 in leuum dirigunt cornu: alteram uertunt in dextrum. Vnde nomen/
 Peristomi: hoc ē latericipitis genus id accipit: Quippe qđ latere suo/
 utroq; frontem spectantem in hostem habeat.

Phalanx duplaris latericeps.

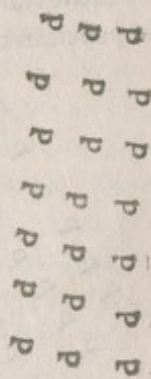

Amphistomus.

Frōs

Similiceps

Halanx homeostomus a similitudine oris seu frōtis nomina /
 p ta quam similibipitem appellarim ita fit: ut decuriam perfec-
 tam: hoc ē hominum. xvi. mouentem in hostē sequat alia si /
 milis: unde Homeostomus dicta ē. Nā et qui sequunt simili fronte et
 forma comitantur. Opponitur huic generi aciei quod plinthium a la-
 tere uocant: quem si placet Laterulum dices. Ordinatur id genus tā for-
 ma q̄ numero equilaterū. Forma inquam cum undiq; æqualibus cō-
 stet spaciis. Numero autem quot hominibus longitudo componatur to-
 tidem etiam altitudo. In hoc eodem ordinis genere omni ex latere
 armatos apponi solitum ē nullo uel sagittario uel funditore adiūcto.
 Conficitur hic laterulus ex duabus dimeriis, decuriæ namq; dimidiū
 dimeriam dicimus. Cum enim decuria sex cōstare hominibus debeat:
 Dimeria octo constar. Bipartia id interprete si placet quoad melius
 uocabulum inuenerimus.

Homeostomus qd dicitur

plinthium

Laterulum

Dimeria quid

Bipartia

Phalanx similliceps.

P P P P P P P P P P
 P P P P P P P P P P

Frons.

P P P P P P P P P P
 P P P P P P P P P P

Erons.

d d d d d d d
 d d d d d d
 d d d d d d
 o o o o o o
 o o o o o o
 o o o o o o
 P P P P P P

Laterulus.

p Halanx duplaris homeostomus est: cum partes æquali progre-
 dientes itinere aut in dextra deductione ambæ continent suos
 duces aut in leua.

Homeostomus

[illegible]

[The page contains faint, illegible markings and bleed-through from the reverse side.]

Tormentum quid

Turma ad **oni speciem.**

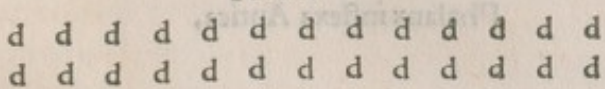
Acies Lunar.

Urma parte altera longior duplici altitudine cōstat q̄ longitu
 tudine. Vtilis hæc multifariā ē quippe quæ possit decipere ad
 uersarios quasi paucos contineat milites quoniā non multum
 latitudinis occupet et rumpere facile pro sua densitate et impetu aciē
 aduersam. Apra etiā est ut sensim per locorum angustias transeat.
 Opponitur ei pe destris acies quæ transuersa phalanx uocata ē. porri/
 git entm se longius ut etiam si interrūpat̄ exigua sit quæ rumpit̄ alti
 tudo / et equitum impetus non in multitudine hereat sed in uacuum
 breui efferatur. Hæc enim causa est cum multiplicem ad suam altitu
 dinem habeat longitudinem.

Turma parte y y y **altera longior.**

Frons.

Phalanx transuersa.

St et altera turma oui similitudinē gerens de qua nihil ampli
 e us dici potest: q̄ ita esse compositam/ ut uerset quidem sed nō
 iuger. Nam eius usum commoditatēq; superius exposuimus.
 Ergo genus id inuentum ab Ieone thessalo mandatū post exercitati
 oni ab Iasone Medex marito. Tutū etiā et p̄comodū esse cum un
 diq; custodiat decurione: tergiductore: custodibus latēis apertū iā ē.
 Cōstat hęc turma ex eq̄tib; sagittariis more armeniorū et parthorū.
 Opponitur ei acies pedestris/ quę Epicampius emprosthia dicit̄ idest
 inflexa. Antica/ ob eam rem: quia ductis cornibus in partem priorem
 in sinum se circumagit. Flexumq; imitatur. Fraudem hęc in sagitta/
 rios equites ita emolitur ut uel egressos et cominus dimicantes suo cō
 plectatur sinu et circumueniat: uel cornibus suis perturbet illorū ro/
 bur et frangat: atq; ita medio milite alacriore possit euincere.

Turma ad Oui speciem.

d	d	d	d		d	d	d	d
d	d	d	d	Frons:	d	d	d	d
d	d	d	d		d	d	d	d
d	d	d	d	d	d	d	d	d
d	d	d	d	d	d	d	d	d
d	d	d	d	d	d	d	d	d
d	d	d	d	d	d	d	d	d

Phalanx inflexa Antica.

Questris phalanx quadrata et si forma seu figura quadra in /
 e struitur tamen nō numero quoq; aptatur quadro. Haud enī
 in quadratis numerum certo modo describimus Sed licet etiā
 duplicem ad altitudinem reddere longitudinem: uidelicet p usu im /
 peratoris. Persæ potissimum forma hac usi sunt et siculi et græcorū
 complures cum et facilem esse instructum animaduenterent et usum
 cōmodiorem. Opponitur ei phalanx pedestris quod rostrum uoca /
 mus ita instructa ut latera omnia armatis composita habeat. Trans /
 lata hac forma ab equestribus rostris est. Verum in ordine equestri
 unus in monte primore satis sit. At in pedestri non unus occurioni
 hostium sufficit sed tres ppugnent necesse est. Sic Epaminūdas The /
 banus Impator cum apud leuctra aduersus Lacedemōios decertaret:
 constipatis in rostrum copiis ingentem exercitum pfligauit. Effici ge /
 nus instruendi hoc solet quotiens duplaris antistomus hoc ē anceps
 illa sua cornua priora coniungit. Postetiora seungit ad formam litte /
 ræ V deorsum inuersæ. Λ.

Phalanx quadrata equestris.

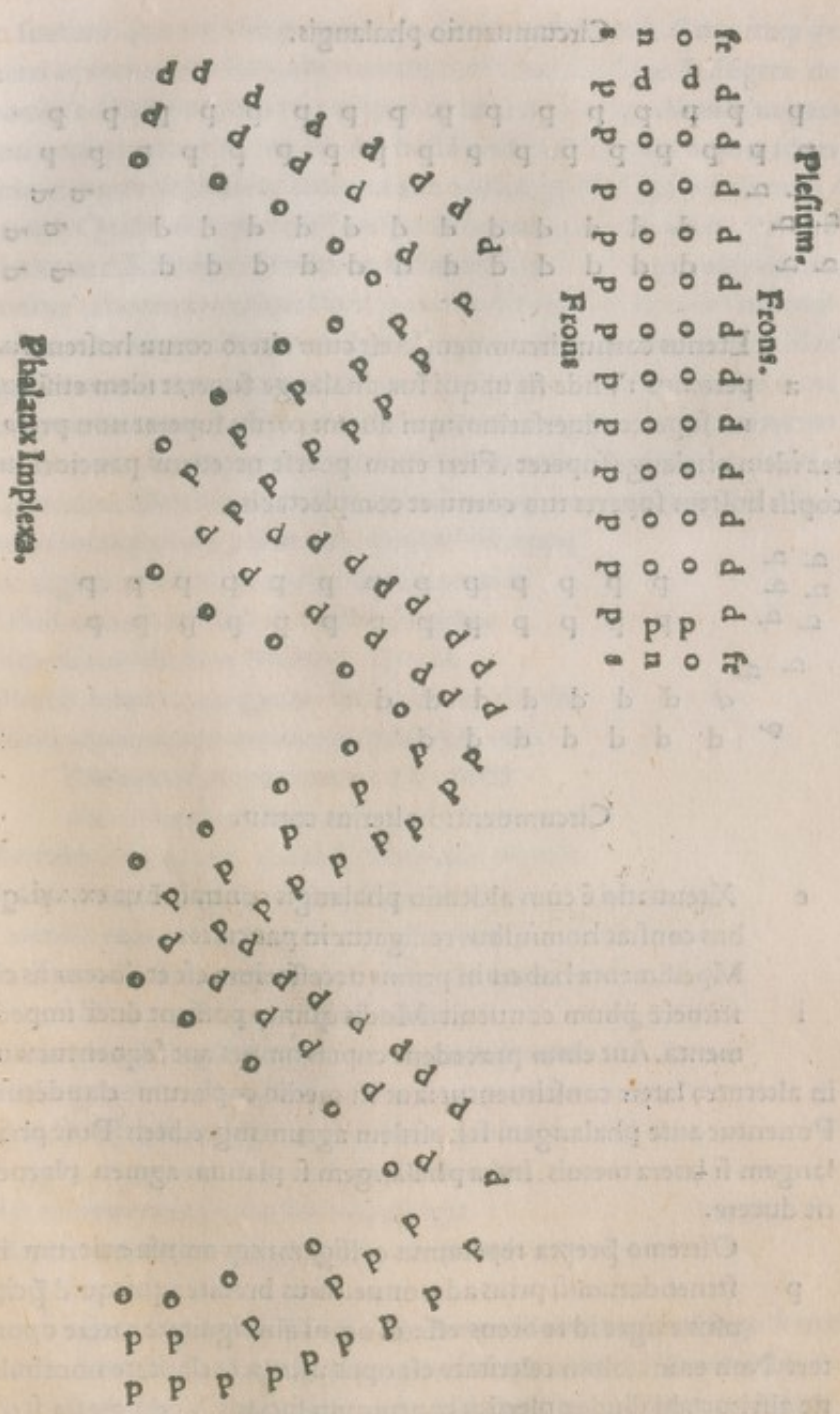
y y y y y y y y
 y y y y y y y y
 y y y y y y y y
 y y y y y y y y

Frons.

d d d d d d d d
 d d d d d d d d
 d d d d d d d d
 d d d d d d d d
 d d d d d d d d

Rostrū pedestre

Enus quod Plesium pte altera longius appellamus multiplici
 g longitudine q̄ altitudine cōstare et omni ex latere armatis cō
 poni sagittariis ac funditoribus constitutis in medio solitum
 est. Qui contra eiusmodi formam pliantur: Genus phalangis quam
 implexam uocamus obiciunt ut suæ formæ inæqualitate puocent
 plesium aduersum impetum facere in eos qui pminent atque ita re /
 soluere densam plesii instructionem. Et quidem decuriones implexæ
 phalangis duces aduersos obseruāt / ut si densa acie illi agāt ipsi quo
 que densa excipiant. Sin illi resoluantur ipsi etiam diuisi occurrant.

Halangis circumuentio est cum cornu utrunq; supat aduer/
p sarios hoc ē excedit et quasi complectitur.

Circumuentio phalangis.

p p p p p p p p p p p p p p p
 p p p p p p p p p p p p p p p
 d d d d d d d d d d d d d d d
 d d d d d d d d d d d d d d d

Alterius cornu circumuentio est cum altero cornu hostem su-
 peramus: Vnde fit ut qui sua phalange superat idem etiā cor-
 nu superet aduersarium: qui autem cornu superat non præte-
 rea idem phalange superet. Fieri enim potest ut etiam paucioribus
 copiis hostem superes tuo cornu et complectaris.

p p p p p p p p p p p p p p p
 p p p p p p p p p p p p p p p
 d d d d d d d d d d d d d d d
 d d d d d d d d d d d d d d d

Circumuentio alterius cornu.

- c Xtenuatio ē cum altitudo phalangis contrahit ut ex.xvi.g/
 bus constat hominibus redigatur in pauciores.
 i Mpedimenta haberi in primis necessarium est et ducem iis cō-
 stituere pbum conuenit. Modis quinque possunt duci impedi-
 menta. Aut enim præcedent copias omnes aut sequentur: aut
 in alterutro latere constituentur: aut in medio copiarum claudētur.
 Ponentur ante phalangem si hostilem agrum ingredieris: Post pha-
 langem si latera metuis. Intra phalangem si planum agmen placue-
 rit ducere.

Ostremo pcepta repētamus colligamusq; omnia acierum in-
 struendarum si prius admonuerimus breuiter quicquid p̄cipi
 usus exigit id et breue esse et omni ambiguitate carere opor-
 tere. Non enim solum celeritate est opus uerum et claritate uocabuli:
 ne alii hoc alii illud et plerūq; contrarium faciant. Verbi gratia si di-
 xeris:declina: uerbo hoc audito possunt alii declinare in hastram alii

in scutum: quæ res non parum inferret perturbationis. Cum itaq; generis ac totius loco habeatur uocabulum illud: declina: Aditigere debemus ad hastam/aut ad scutū: pro ut res exigit: et quidā ante ut pars toti anteponatur hoc modo. Ad hastā declina. ita enim omnes idem sine errore, facient. Item immuta aut euolue generis præfert cōmunitatem: Quāobrem partem siue speciem præponemus. ut in hastam immutare. Sic itaque præcipientus: laconicam euolue/macedonicam euolue: choreum euolue: Nam si euolue laconicam dixeris: aut euolue macedonicam: eueniet ut diuersæ euoluendi agantur species. Hac igitur ratione cauendum est ne quid ambigue ne quid obscure incerteq; præcipiatur: et ut species suis anteponatur generibus seruandum omnino est. Iuuat porro ad eam rem plurimum silentium militum. Quo circa silendum in primis attendendūq; imperabis: quod Homerus quoq; poeta p̄clare illis carminibus notat.

Sic argiua phalanx in prelia densa moueri
Assidue pariterq; suos dux quisq; regebat
Imperitans: alii mox festinare silentes.
Dixeris haud tantas gente sub pectore uocem
Condere: conspecti metuentes principis ora.

Barbarorū contra tumultū et turbā
pecori ita comparat.

Ac ueluti innumeræ domini locupletis in aula
Ad mulctram coguntur oves: balatibus illæ
Percussæ caræ sobolis uoce omnia replent:
Sic troum audiri per campos undiq; clamor.

Et alibi eadem de re ita refert.

Tum phruges ingēti strepitu et clamore ferunt
More gruū passis liquido super aere pennis:
Quæ postq̄ gelidas hyemes hymbremq; niualē
Fugere oceani repetunt clangoribus undas.
Ast animos taciti spirantes ire pelasgi:
Alter in auxilium alterius properare parati.

Ge ad arma: assiste ad arma: impedimenta a phalange secedant. Miles attendat præceptis: suscipe recipe: dista: erige spiculum: uersa: iuga: respice præcedentem: suam decuriam dirigat tergiductor: Constituta interualla conserua: ad hastam declina: colli-

ge: ita confiste. In arrectum redde: ad scutum declina: collige: ita cō/
fiste. Ad hastam immutare: collige. Ita confiste. Altitudinem dupli/
ca: restitue: laconicam euolue: restitue: macedonicam euolue. Resti/
tue: choreum euolue. Restitue ad hastam: conuerte. Restitue ad ha/
stam: inflecte. Restitue. Hæc de aciebus instruendis habui: quæ bre/
uiter ad te scriberem imperator tibi uictoriam hostibus profligatio/
nem allatura. Vale.

Finis Aeliani.

MODESTI LIBELLVS DE VOCABVLIS REI MILI-
TARIS AD TACITVM AVGVSTVM.

Es militaris in tris diuiditur partes: equites: pedites: et clas-
ses. Equitum alas dicunt eo q̄ ad similitudinem alarū hab
utraq; parte protegant acies / quæ Vexillationes uocantur /
a Velo / quia uelis hoc est flāmulis utantur. Est et aliud ge-
nus equitum qui Legionarii uocant / p̄pterea q̄ connexi sunt legio-
ni. Verū ipsi pedites: in duas diuisi sunt partes hoc ē in legiōes et i au-
xilia. Auxilia a sociis uel fæderatis gentibus mittebant. Legio autem
ab eligēdo appellata ē quod uocabulū eorū desiderat fidem atq; dili-
gentiam qui milites probant. Producēdi uero Tyrones sunt semp ad
cāpum / et secūdū matriculæ ordinem in aciem dirigendi / ita ut pri-
mo simplex et extensa sit acies / ne quos sinus / ne quas habeat curuati-
ones / sed æquali legitimōq; spatio miles distet a milite / et præcipien-
dum ut subito duplicent aciem / ita ut in ipso imperū is ad quē respō-
dere solet ordo seruetur. Tertio præcipiēdū ut quadratā aciem repē-
te cōstituāt: Quo facto in Tyroniū quem cuneū uocāt / acies ipsa uer-
tenda ē / quæ ordinatio plurimū prodesse consuevit in bello. Auxilia
res cum ducuntur ad præliū / ex diuersis locis et ex diuersis moribus
uenientes nec disciplina inter se / nec noticia / nec affectione cōsentiūt /
et alia instituta / et alius inter eos est usus armorū. Necesse ē autē tar-
de ad uictoriam pertuenire qui discrepant / anteq̄ dimicent. Legioni-
bus semper auxilia tāq̄ leuis armatura in acie iūgebantur / ut in iis p̄-
liādi magis adminiculū esset / q̄ principale subsidiū. In omnib; aucto-
ribus inuenitur singulos consules aduersum hostes copiosissimos nō
amplius q̄ binas duxisse legiones / additis auxiliis sociorum / tanta in
illis erat exercitatio / tāta fiducia / ubi cuius bello duæ legiones crede-
rentur sufficere posse. Sciendū ē enim in una legione / decem cohor-
tes esse debere. sed prima cohors reliquas et numero militum et di-
gnitate præcedit. Nam genere atq; institutione litterarum uiros ele-
ctissimos querit. Hæc enim suscipit Aquilam / quæ præcipuū signū in
Romano est semp exercitu / et totius legionis insigne: Imagines Im-
peratorum: has enim imagines tanq̄ diuina et p̄sentia signa singuli
uenerant. Habet pedites mille. c. v. Eqtes loricos. cxxii. et appellat
cohors miliaria: hæc caput ē legionis. Ab hac enim cū pugnandū ē /
prima acies incipit ordinari. Secūda cohors habet pedites. d. lx. Equi

Militaris partes

Equites

Pedites

Classes

Alas equitum

Vexillationes

Legionarii

Tyrones

Auxilia

Legio

Cuneus

Tyrones

Auxilia

Auxilia legionis

Singulos consules

Binas legiones

Legio

Cohors miliaria

Cohors miliaria

Imagines Imperatorum

Equites

Cohors prima
Cohors quarta
Cohors quinta

Cohors sexta

Cohors septima

Cohors octava

Cohors nona

Cohors decima

Legio

Tribunus maior

Tribunus minor

Ordinarius

Aquilifer

Imaginifer

Optio

Signifer

Tesserarius

Torquarius

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

Centurio

tes. lxxvi. et appellat Cohors Quingetaria. Tertia cohors similiter ha
bet pedites. d. lx. Eqtes. lxxvi. sed i hac cohorte tertia ualidiores et pba
ti milites q in media acie consistat. Cohors quarta habet pedites. d. lv.
Eqtes. lxxvi. Cohors quinta habet pedites. d. lv. Eqtes. lxxvi. Sed quinta co
hors strenuos desiderat milites. qa sicut prima in dextro ita quinta in
sinistro ponit cornu. Hæ qnq cohortes i prima acie ordinant. Sexta
cohors hæt pedites. d. lv. Eqtes. lxxvi. In prima quoq enucleati ascribē
di sunt iuniores. qa in secunda acie post aglā et imagines cohors sexta
consistit. Cohors septima habet pedites. d. lv. Equites. lxxvi. Cohors
octaua habet pedites. d. lv. Equites. lxxvi. sed et ipsa animosos deside
rat uiros. quia in secunda acie consistit in medio. Cohors nona habet
pedites. d. lv. Equites. lxxvi. Cohors decima habet pedites. d. lv. Equi
tes. lxxvi. et ipsa bonos consueuit accipere bellatores. quia sicut in secū
da acie sexta dextrum. ita decima sinistrum possidet cornu. Iis decem
cohortibus legio plena fundatur: quæ habet pedites. vi. milia. cv. Eq
tes. dcc. xxvi. Minor itaq numerus armatorum in unaquaq legione
esse non debet. Maior autem consueuit esse: et non tantum unam co
hortem sed etiam alias miliarias si fuerit iussa suscipere. Tribunus
maior per epistolam sacram Imperatoris iudicio destinatur. Mi
nor tribunus provenit ex labore. Tribunus autem uocatur ex tribu
quia præest militibus quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii
dicuntur qui in prælio primos ordines ducunt. Aquiliferi qui Aqu
lam portant. Imaginarii qui Imperatoris imagines ferunt. Optiones
ab optando appellati q antecedentibus ægritudine predictis hi tanq
adoptati cum eorum uicario solent uniuersa curare. Signiferi qui si
gna portant quos nunc Draconarios uocant. Tesserarii qui tesseras
per contubernia militum nunciant. Tessera autem dicitur præceptū
ducis quo uel ad aliquod opus uel ad bellum mouet exercitus. Tor
quarii duplares. Torquarii simplices quibus torquis atreus solius tunc
tutis præmium fuit quem qui meruisset præter laudem interdum du
plam consequebatur annonam. Item primus hastatus duas centurias
idest. cc. homines ducebat in acie secunda: quem nunc ducentarium
uocant. Princeps autem primæ cohortis Centurio semis hoc ē. cl. ho
mines gubernat. Sic decem centuriis regebant: quibus magnæ utilita
tes et magnus honor a ueteribus est constitutus: ut ceteri milites ex
tota legione omni labore ac deuotione contenderent ad tanta p̄mia
peruenire. Erant etiam centuriones qui singulas centurias curabant

qui nunc centenarii nominantur. Erant Decani. x. militibus præpositi/ qui nunc caput contubernii uocantur. Secunda cohors habet centuriones. v. Similiter tertia et quarta usque ad decimam cohortem. In tota autem legione erant centuriones. lxxvi. Sed legati Imp. ex consularibus ad exercitus mittebantur/ quibus legiones et auxilia uniuersa obtemperabant in ordinatione pacis uel necessitate bellorum: in quorum locum illustres uiros constat magistros militum substitutos/ a quibus non tantum binæ legiones sed et plures numero gubernantur. Proprius autem iudex erat prefectus legionis habens comitum primi ordinis dignitatem/ qui absente legato tanquam uicarius ipsius potestatem maximam retinebat: Tribuni uel Centuriones ceterique milites eius præcepta seruabant uigilantium siue professionis. Tesseras ab eodem petebant. Si miles crimen aliquod admisisset auctoritate Prefecti legionis a Tribuno deputatur ad poenam. Arma omnium militum/ item equi uestes et annona ad curam ipsius pertinebant. Disciplina seueritas exercitus non solum peditum sed et equitum legionariorum præcepto eius quotidie curabatur. Primum signum totius legionis est Aquila/ quam Aquilifer portat. Dracones etiam per singulas cohortes a Draconariis feruntur ad prælium. Sed antiqui qui sciebant in acie commisso bello celeriter ordines aciesque turbati atque confundi/ et ne hoc posset accideret/ cohortes in centurias diuiserunt/ et singulis Centuriis singula uexilla constituerunt/ ita ut ex qua cohorte uel quota esset Centuria in illo uexillo litteris esset ascriptum: quod intuentes uel legentes milites in quemuis tumultum a contubernaliis suis oberrare non possent. Centuriones insuper qui nunc Centurii uocantur/ nimium bellicosas loricas/ transuersis cassidem cristis/ ut a suis facilius noscerentur/ habebant/ quique singulas gubernare iusserunt cateruas/ ut nullus existeret error. Cum cuncti milites sequerentur non solum Vexillum suum/ sed etiam Centurionem/ qui signum habebat in galea. Rursus ipsæ centuriæ in contubernia diuisæ sunt/ ut decem militibus sub uno papilione degentibus unus quasi præfesset decanus/ qui caput Contubernii nominatur. Contubernium autem Manipulus uocabatur/ ab eo quod coniunctis manibus pariter dimicabant. Quemadmodum inter pedites Centuria uel Manipulus appellatur/ ita inter equites Turma dicitur/ et habet una Turma eques. xxxii. Huic quoque præfesset Decurio nominatur. Pedites quoque decem decedibus Centuriæ præerant/ ab uno Centurione sub uno uexillo gubernantur. Similiter, xxxii. eques ab uno decurione sub uno uexillo re-

guntur. Præterea centurio eligendus ē q̄ sit magnis uiribz et p̄cera fra-
tura/q̄ hastas uel missilia perite iaculet et fortiter. Similiter eligēdus ē
Decurio q̄ turma eqtū p̄ponit/ i primis habili corpe/ut loricated et ar-
mis circūdatus oibz/cū sūma admiratōe equū possit ascēdere/ egrare
fortissime/cōto sciēter uti/sagittas doctissime mittere/turmales suos/id
ē sub cura sua eqtes positos erudire ad oīa quæ equestris pugna depo-
scit. Nūc q̄liter iustruēda sit acies si pugna imineat/declarat unius legi-
onis exēplo/q̄ si usus exegerit/trāsferrī possit ad plures. Eqtes locant
i cornibz. Acies peditū a prima cohorte i cipit ordinari i cornu dextro:
huic cohors sc̄da cōiūgitur. Tertia cohors i media acie collocat: huic
ānectitur quarta. Quinta uero cohors sinistrū suscipit cornu/sed āte
signalet circa signa/necnō ē i prima acie dimicātes principes uocabā-
tur/hoc ē ordinarii. Ceteriq̄ p̄cipales/hæc erat grauis armatura/quæ
habebat cassides/Cataphractus/ocreas i curribz/scuta/gladios maiores
quos spathas uocāt et alios minores quos semispathas nomināt: plū/
bata q̄nas positas i scutis/q̄s primo ipetu iaciūt. Itē bina missilia unū
maius/ferro triāgulo unciarū nouē/hastili pedū q̄nq̄ semis/ q̄d pilū
uocabāt:nūc spiculū diciť ad cuius iactū exercebātur p̄cipue milites/
q̄d arte et uirtute directum et scutatos pedites et loricated eqtes sape
trāsuerberat. Aliud minus/ferro unciarū q̄nq̄/hastili triū pedū semis/
q̄d tūc uerriculū nūc uerutū diciť. prima acies principū/secūda hasta-
torum armis talibus dicetur istructa: Sed i secūda acie dextro cornu
cohors sexta pōebatur/cui iūgebatur septima. Octaua cohors mediā
aciē tenebat/nona comitāte. Decima cohors i secūda acie semp obti-
net cornu. Instructōis uero lex ē ut i primo ordine exercitati/et uete-
res milites collocentur/quos antea principes uocabāt. In secūdo ordi-
ne circūdati cataphractis/et optimi milites cū spiculis uel lācis ordinē-
tur/quos phastatos uocabāt. Inter ordinē a tergo uallatum sex pedes
distare uoluerunt/ut haberēt pugnātes spatiū accedēdi atq̄ recedēdi:
Vehemētius. n. cū saltu cursuq̄ tela mittūt. In his duobz ordinibz æta-
te maturi et usu cōfidētes/et muniti grauioribz armis collocāt. Hi. n.
ad uicē muri nec cedere/nec seq̄ aliū debēt: ne turbētur ordies/sed ad-
uersarios uehemētes excipe/et stādo/pugnādoq̄ repellere uel fugare.
Tertius ordo dispōitur de armatis uelocissimis: de sagittariis iunēibz
de bōis iaculatoribz/quos antea ferētarios nominabāt. Quartus autē
ordo cōstituitur de scutatis expeditissimis: de sagittariis iunioribz/ de
his q̄ alacriter se agūt uerutis uel martiobarbulis/quas plūbatas nomi-

76
 nant/qui dicebantur leuis armaturæ . Sciendum est ergo stantibus
 primis ordinibus/tertiū et quartum ordinem ad prouocandum cum
 missilibus et sagittis primo loco semper exire:qui si hostes in fugam
 uertere poterunt/ipsi cum equitibus persequuntur. Si uero ab hosti-
 bus pulsī fuerint / redeunt ad primam et secundam aciem et inter
 ipsas recipiunt se ad loca sua. Prima autem et secunda acies cum ad
 Macheras id est spathas et pila ut dicitur uentū fuerit/totū sustinent
 bellū. In q̄nta acie ponebātur balistarii / fūdiores/tragularii/fustibu-
 latores q̄ fustibalis lapides iaciūt. Fustibalis est lōgus pedib⁹ quattuor
 cui p̄ mediū ligatur fūda de corio/et utraq; manu īpulsus/ppe ad in-
 stat onagri dirigit saxa. Sextus ordo post oēs a firmissimis et scutatis
 et omni genere armorū munitis bellatores tenebātur/quos antiq; Tri-
 arios appellabāt. Hi ut requieti et ītegrī acius īuaderēt hostes/post ul-
 timas acies sedere cōsueuerāt. Sed si qd i primis ordinib⁹ accidisset/de
 eorū uirib⁹ repatōis spes tota pēdebat. Oēs aut signarii uel signiferi/
 quī pedites sint/loricas minores accipiebāt/et galeas ad terrorē hosti-
 um/ursinis pellib⁹ rectas. Cēturiōes uero habebāt cataphractas et scu-
 ta et galeas ferreas/trāsuersis et argētatis cristis/ut facilius agnoscerent
 a suis. Illud aut sciēdū ē/ et modis oībus retinendū/ qd cōmissio bello
 prima ac secunda acies stabat īmota. Triarii quoq; residebāt. Ferenta-
 rii aut armaturæ lenis et sagittarii et funditores aduersarios puocabāt:
 ante aciē pcedentes/si hostes fugare poterāt/sequebātur: sed si eorum
 uirtute ac multitudine p̄mebātur reuertebātur ad suos et post eos sta-
 bāt. Excipiebat aut plium grauis armatura et tāq; murus ut ita dicā/
 ferreus stabat/et nō solum missilibus sed etiā gladiis cominus dimica-
 bāt: Et si hostes fugassent/nō sequebatur grauis armatura ne aciem
 suā ordinationēq; turbaret/et dispsos recurrentes hostes incōpositos
 opprimeret: sed leuis armatura cum funditoribus sagittariis et eqtīb⁹
 fugientes sequebatur inimicos . Hac dispositione ac cautela sine pe-
 riculo legio uincebat aut supata seruabatur incolumis . Quia legio/
 nis uis est facile nec fugere nec sequi : Sed ne milites aliquando in ru-
 multu praelii a suis contubernalibus oberrarent diuersis cohortibus
 diuersa in scutis signa pingebant. Præterea in aduerso uniuscuius/
 que militis erat nomen litteris ascriptum addito / ex qua essent co-
 horte qua ue Centuria . Ex his autem apparet legionem bene in-
 stitutam / quasi inuictissimam esse ciuitatem / quæ omnia præ-
 lio necessaria secum ubique portaret . Nec metueret repentinum

Machera
 Balistarii
 Funditores
 Tragularii
 Fustibulatores
 Fustibalis
 Signarii
 Signiferi
 Centuriōes
 Cataphractas
 Scuta
 Galeas
 Cristas
 Plium
 Centuria

hostiū superuētū/quæ etiā in mediis cāpis subito fossa ualloq; muni/
ret. Hēr p̄terea legio Tubicines. Cornicines. buccinatores. Tubicines
ad praliū uocāt milites et rursus receptui canunt. Cornicines quotiēs
canūt nō milites sed signa ad eorū obtēperāt nutū. Ergo quotiēs ad
aliquod opus exituri sunt soli milites Tubicines canūt: quotiēs mouē
da sunt signa Cornicines canunt. Classiarii autem appellant Buc/
cinatores q; cornu ducūt exercitū/hoc insigne uidet impūga classicū
canit impatore p̄sente uel cū in militē capitaliter animaduertit. Hoc
enim ex impialib; legib; fieri necesse ē. Siue ergo ad uigilias uel an/
garias faciēdas siue ad opus aliquod uel ad cursione cāpi exeūt mili/
tes/Tubicine uocāte operātur. Rursus Tubicine admonēte cessant.
Cū aut mouētur signa/aut iā mota figēda sūt: Cornicines canūt. Qd
ideo in oībus exercitiis et p̄cessib; custoditur ut in ipsa pugna facili
us obrēpent milites: siue eos pugnare siue frare siue seq; uel redire p̄
cipiūt Duces. Sigdē ratio manifesta ē semp in acie debere fieri quod
necessario faciēdū uideretur ī plio. De singulis ceteris q̄terni eq̄tes et
quaterni pedites excubitu nocte faciūt. Et q̄ impossibile uidebatur ī
speculis uigilātes singulos p̄manere/ideo in .iiii. p̄tes ad desidē sunt di
uisa uigilia/ut nō amplius q̄ tribus horis nocturnis necessariū sit ui/
gilare. A tubicine omnes uigilia cōmittūtur/et finitis horis a cornici
ne reuocātur. Cōstructa acie peditū eq̄tes ponūtur ī cornib; ita ut lo
ricati oēs et cōtecti iuncti sint pedib;. Sagittarii autē uel q; loricas nō
habēt/lōgius euagētur: a fortiorib; nāq; eq̄tib; peditū p̄tegēda sunt
latera/et a uelociorib; atq; expeditis hostiū cornua semp fūdēda atq;
turbāda. Scire dux debet cōtra Cuneos hoc ē globos hostiū/quot eq̄
tes oporteat poni. Nā nescio q̄ occultatōe/imo pene diuina / alii con
tra alios dimicāt melius/et q; fortiores uicerāt/ab īferiorib; saepe uincū
tur: Qd si eq̄tes ipares fuerint more ueterū/uelocissimi cū scutis leuī
b; pedites ad hoc ipsū exercitati/īisdē miscēdi sūt/quos expeditos q̄si
uolitātes uelites nominabāt. Quo facto/ q̄uis fortissimi eq̄res hostiū
euenerint / tamē aduersus mixtū agmē pares esse nō possūt. Vnū hoc
remediū oēs duces ueteres inuenerūt/ut assuefacerēt iuuenes curren/
tes egregie / et inter binos equites singulos ex his pedites collocarent
cū leuioribus scutis / gladiis/ atque missilib;. Elephanti in praliis ma/
gnitudine corporum /barriti horrore/formæ ipsius nouitate/homines
equosque conturbant. hos contra Romanum exercitum primus
in Lucania Rex Pyrrhus eduxit: postea Hannibal in Aphrica: Rex

Antiochus in oriente : Iugurta in Numidia copiosos habuerunt ad-
 uersus quos diuersa excogitarunt genera armorum . Nam Centurio
 in Lucania / gladio manum quam promuscidem uocant / uni abscidit
 et bini cataphracti equi iungebantur ad currum / quibus insidentes / cli-
 banarii satissas / hoc est longissimos contos in elephantos dirigebant .
 Alii contra elephantos cataphractos milites imiserunt ita ut in brachi-
 is eorum uel in cassidibus uel humeris aculei ingentes ponerentur ex
 ferro / ne Elephas bellatorem contra se uenientem posset apprehēde-
 re : Præcipue tamen antiqui uelites aduersus elephantes ordinauerunt .
 Velites autem erant iuuenes / leui armatura / corpore alacri / qui ex egs
 optime missilia dirigebant . hi equis præcurrentibus ad latiores lance-
 as uel maiora spicula beluas occidebant : Sed crescēte audacia / postea
 collecti plures milites / pariter pila id est missilia in elephantes conge-
 rebāt / eosq; uulneribus elidebant . illud additum ē ut funditores cum
 fustibalis et fundis / rotundis lapidibus destinatis in illos per quos re-
 gebantur elephantes / cum ipsis turribus affligerent atq; mactarent /
 quo nihil tutius inuenitur : postea uenientibus beluis quasi irru-
 pissent acie spatium milites dabant / quæ cum in agmen medium per-
 uenissent circumfusus undiq; armatorū globis a magistris militū abs-
 que uulneribus capiebant illesi . Sed optima ratio ē et ad uictoriā plu-
 rimū confert / ut lectissimos de peditibus equitibusq; cū uicariis / co-
 mitibus tribunisq; uacantibus habeat dux post aciem in subsidiis p-
 paratos . alios circa cornua / alios circa medium : ne sicubi hostis uehe-
 mēter insitit / ne rumpatur acies / prouolet subito / et suppleant loca /
 additaq; uirtute / inimicorum audaciam frangant . Huius cautelā pri-
 mi lacones inuenerunt imitati Carthaginenses . Alterā post hæc ubi-
 que seruauerunt : hac dispositione nulla melior inuenitur : Nam directa
 acies hoc solum agere debet / petere ut hostem repellat / aut fundat . Si
 cuneus sit agendus aut forfex / superfluos habere debet / de quibus
 cuneum forficemq; faciens ducenda sit : gnauiter ex abundantibus
 ducitur . Nam si de loco suo ordinatum militem trāsferre cōperis / uni-
 uersa turbabis . Quod si bellatorum copia tibi nō abundat / melius est
 habere acie breuiorē dūmodo in subsidiis colles plurimos . Cū ex-
 plorator hostiū latenter oberrat ī castris / oēs ad tētoriū suū p diem
 redire iubeātur : statim dephēdit explorator . Cū cōsiliū tuū cogno-
 ueris aduersariis pditum dispositionē mutare te cōuenit . Raro enim
 manet absconditum / qd ad noticiam multitudinis iam puenit . Fieri

*Romanorum contra elephantos
 promuscia*

Quid debeat tractato cum cautis: Quid nero facturus sis: cum pau-
cissimis ac fidelissimis uel potius ipse tecum. Hæc Martii operis præcepta per diuersos auctorum libros dispsa Im-
perator inuicte mediocritatem meâ abbreviare iussisti: ne uel fastidi-
um nasceretur ex plurimis: uel plenitudo fidei deesset in paruis. Neq;
enim degenerauit in hominibus Martius calor: nec defectæ sunt ter-
ræ: quæ Lacedæmones: quæ Athenienses: quæ Marfos: quæ Sănites: quæ
Pelignos: quæ ipsos progenuere Romanos. Nonne Epiri armis pluri-
mum aliquando ualuerunt? Nonne Macædones ac Thessali: supera-
tis Persis: usq; ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem et My-
sos et Thraces inter bellicosos semper fuisse: manifestum est: ut ipsum
Martem fabulæ apud eos natum esse confirmet. Longum est si uni-
uersarum prouinciarum uires enumerare contendam: cum omnes in
Romani imperii ditione consistant: Sed longa securitas pacis homi-
nes partim ad delectationem otii partim ad ciuilia traduxit officia: ita
cura exercitii militaris primo negligentius agi: postea dissimulari: ad
postremum olim in obliuione perducta cognoscitur.

L A V S D E O .

DE Arte Militari: Frontinum: Vegerium: Aelianum et Modestum
auctores penitus Diuinos: castigatissime impressit omni solertia
Plato de Benedictis Bononiensis In alma ciuitate Bononiæ Anno
salutis. M. cccc. lxxxxyi. Decimosexto kalen. Februariar;

REGISTRVM.

AA

prima alba
Sexti
ter principes

BB

Quintum
Idem
Nam

CC

in capadocia
locatas
latera

DD

tate
petum
mani

EE

qua
cum a
nem

FF

tx noluit
laboriosa

GG

prima alba
FLAVII
sus omnia

HH

re postulabant
tem spectare
eos natum

II

uis tumultu
quoq; residebat
saccus

kk

quemadmodum
per diem
ner:qui

LL

cum ad conflictū
campi
tem quem

MM

re proficit
Ne sagittis
bus:ut

NN

tia siue
uarchos i dest

OO

Aeliani
rum natura
ce habeat

PP

seu forma
totus secundū
de curruum

QQ

lanx obiici
Phalanx anc
Phalāx home

RR

in scutum
MODESti.
Qui nunc

REGISTRVM

AA	prima alba	GG	prima alba	NN	prima alba
BB	secunda	HH	secunda	OO	secunda
CC	tertia	II	tertia	PP	tertia
DD	quarta	KK	quarta	QQ	quarta
EE	quinta	LL	quinta	RR	quinta
FF	sexta	MM	sexta	SS	sexta
GG	septima	NN	septima	TT	septima
HH	octava	OO	octava	UU	octava
II	nona	PP	nona	VV	nona
KK	decima	QQ	decima	WW	decima
LL	undecima	RR	undecima	XX	undecima
MM	duodecima	SS	duodecima	YY	duodecima
NN	trigesima	TT	trigesima	ZZ	trigesima
OO	quadraginta	UU	quadraginta		
PP	quingenta	VV	quingenta		
QQ	secenta	WW	secenta		
RR	secenta	XX	secenta		
SS	secenta	YY	secenta		
TT	secenta	ZZ	secenta		
UU	secenta				
VV	secenta				
WW	secenta				
XX	secenta				
YY	secenta				
ZZ	secenta				

